Publicarea acestei cărţi a fost subvenţionată de Direcţia Generală a Cărţii, a Arhivelor și a Bibliotecilor Ministerului Culturii din Spania.

JOSÉ LUI S SAMPEDRO

Zâmbetul etrusc

Traducere de 1ULIABODNARI

UNIVERS

Redactor Irinei Antoniu Tehnoredactor Constantin Niţă

JOSÉ LUI S SAMPEDRO

LA SONRISA ETRUSCA

© José Luis Sampedro, 1985

© Editura UNIVERS, 2011, pentru prezenta traducere www.editura univers.ro

ISBN 978 – 99931 – 13 – 33 – 1

LUI MIGUEL

şi pentru

PITA PAFLO

În muzeul roman *Villa Giulia*[1], gardianul din sectorul cinciâşi continua rondul. Fiindcă vara se dusese, ducând cu ea turmele de turişti, paza era din nou plictisitoare; dar astăzi fusese intrigat de un vizitator anume, şi se întoarse spre sala *Soţilor*[2] cu o curiozitate crescândă. „Oare e tot acolo?”, se întrebă, şi se grăbi spre uşă.

Era tot acolo, aşezat pe o bancă, privind marele sarcofag etrusc din teracotă, aşezat sub boltă: comoara

1 Muzeu național etrusc, Villa Giulia a fost construită de papi și a rămas în stăpânirea lor până în 1870, când a devenit proprietatea statului. Muzeul a fost fondat în 1889, cu scopul de a aduna toate antichitățile pre-romane din Latium, Etruria de sud și Umbria, aparținând civilizațiilor etrusce (n.tr.).

2 Sarcofago delii Sposi, monument funerar din teracotă, cea mai importantă comoară a muzeului (n.tr.).

aceasta a muzeului, expusă, ca într-o cutie, în sala mică şi vopsită în ocru, pentru a imita cripta originară.

Da, era tot acolo. Nu se mişcase de jumătate de oră, de parcă ar fi fost şi el o figură sculptată de foc şi de secole. Pălăria cafenie şi faţa arămie formau un bust de argilă, ieşind din cămaşa albă fără cravată, costumaţie caracteristică bătrânilor de sus, din munţii Sudului: Apulia, sau mai degrabă Calabria.

„Ce-o fi văzut la statuia asta?”, se întrebă paznicul. Şi, cum nu înţelegea, nu îndrăzni să se retragă, gândindu-se că s-ar putea să se întâmple ceva, acolo, în dimineaţa care începuse ca toate celelalte şi se dovedise atât de diferită. Dar nici nu îndrăznea să intre, reţinut de un respect inexplicabil. Şi continua să stea la uşă, privindu-l pe bătrânul care, fără a-şi da seama de prezenţa lui, se uita atent la mormântul peste care se înclina perechea umană.

Femeia, sprijinită în cotul stâng, cu părul împletit în câteva cozi care îi acopereau pieptul, îşi îndoia mâna stângă cu gingăşie, apropiind-o de buzele pline. În spatele ei, bărbatul, culcat şi el, cu barba ascuţită sub gura de faun, strângea mijlocul femeii cu mâna dreaptă. În ambele trupuri, tonul arămiu al argilei trăda o curgere ascunsă a sângelui, invulnerabilă la trecerea secolelor. Şi sub ochii alungiţi, oblici că ai orientalilor, înflorea pe feţele lor acelaşi zâmbet indescriptibil: înţelept şi enigmatic, senin şi voluptuos.

Spoturi ascunse luminau cu artă dinamică figurile, dăruindu-le o penumbră în care palpita viaţa. Contrastând cu ele, bătrânul nemişcat părea o statuie în ochii gardianului. „Parcă ar fi o vrajă”, se gândi acesta fără să vrea. Ca să se liniştească, hotărî să se convingă că totul e normal: „Bătrânul e obosit şi, cum a plătit intrarea, s-a aşezat aici ca să nu piardă banii. Aşa e lumea de la ţară”. După puţin timp, văzând că nu se întâmplă nimic, paznicul se îndepărtă.

Absenţa lui concentră aerul din criptă în jurul celor

trei personaje: bătrânul şi perechea. Timpul aluneca.

Un bărbat tânăr sfâşie aerul acesta, apropiindu-se de bătrân:

— În sfârşit, tată! Să mergem. Îmi pare rău că te-am făcut să aştepţi, dar directorul ăsta…

Bătrânul îl privi: „Bietul băiat! întotdeauna grăbit, întotdeauna scuzându-se… Şi când te gândeşti că e fiul meu!”

— Un moment… Ce-i asta?

— Asta? *Soţii*. Un sarcofag etrusc.

— Sarcofag? O cutie pentru morţi?

— Da… Hai să plecăm.

— Îi îngropau în ea? Aşa ca pe pat?

— E un tricliniu. Etruscii mâncau culcaţi, ca la Roma. Şi nu-i îngropau propriu-zis. Aşezau sarcofagul într-o criptă închisă, zugrăvită pe dinăuntru ca o casă.

— Cum e cavoul marchizilor Malfatti, la Rocassera?

— Exact… Dar Andrea o să-ţi explice mai bine. Eu nu-s arheolog.

— Soţia ta?… Bine, o s-o întreb.

Fiul îşi privi uimit tatăl. „E atât de interesat?” Apoi se uită din nou la ceas.

— Milano e destul de departe, tată… Te rog.

Bătrânul se ridică încet de pe bancă, fără să-şi ia ochii de la pereche.

— Îi îngropau mâncând! – murmură el admirativ… în cele din urmă, fără voia lui, îşi urmă fiul.

La ieşire, bătrânul abordă altă temă.

— Nu ţi-a mers prea bine cu directorul muzeului, aşa-i?

Fiul dădu din mână.

— Ei, ca de obicei, ştii doar. Ei promit, promit, dar… Ăsta a lăudat-o grozav pe Andrea. A citit chiar şi ultimul ei articol.

Bătrânul îşi aminti de ziua în care, puţin după război, urcase la Roma cu Ambrosio şi un alt partizan („Cum îl chema pe albanezul acela, care era un ţintaş desăvârşit?

Naiba s-o ia de memorie!”) ca să ceară unui conducător al partidului o reformă agrară în regiunea Sila Piccola[3].

— Te-a însoţit până la uşă şi te-a bătut pe umăr?

— Bineînţeles! A fost foarte amabil.

Fiul zâmbi, dar bătrânul se încruntă. Ca şi atunci. A fost nevoie să moară trei oameni în manifestaţia ţăranilor de la Melissa, lângă San Severina, pentru ca politicienii de la Roma să se sperie şi să se hotărască să facă ceva.

Ajunseră la maşina din parcare şi urcară. Încheindu-şi centura de siguranţă, bătrânul bombănea. „Bună afacere pentru unii! De parcă n-ai avea dreptul să mori când vrei!” Maşina porni şi se îndreptă spre ieşirea din Roma. După ce plătiră taxa şi intrară pe Autostrada *Soarelui*, bătrânul se întoarse la tema lui, în timp ce-şi răsucea pe îndelete o ţigară.

— Îi înmormântau împreună?

— Pe cine, tată?

— Pe cei doi. Pe etrusci.

— Nu ştiu. Poate.

— Cum aşa? Doar nu mureau în acelaşi timp?

— Ai dreptate… Nu ştiu… Apasă aici, iese o brichetă.

— Lasă brichetele. Şi binefacerile fosforului?

Bătrânul scăpără şi aprinse cu îndemânare un chibrit, adăpostindu-l în căuşul palmelor. Aruncă chibritul afară şi fumă în tihnă. Tăcerea era întreruptă doar de zumzetul motorului, de fâşâitul cauciucurilor şi de câte un claxon imperios. Maşina începu să miroasă a tutun negru, trezindu-i fiului amintiri din copilărie. Cu fereală, deschise puţin geamul. Bătrânul îl privi: nu se putuse obişnui niciodată cu profilul acesta delicat, moştenire maternă care devenea tot mai vizibilă cu trecerea anilor. Conducea foarte serios, atent la drum… „Da, întotdeauna a fost un băiat foarte serios”.

— Atunci de ce râdeau atât de… ei bine, de ce râdeau

3 Silla Piccola, numele unui platou muntos care face parte dintr-o regiune istorică localizată în Calabria, în sudul Italiei. Alături de Sila Greca și Sila Grande, adăpostește Parcul National La Sila (n.lr.).

aşa? Şi încă deasupra mormântului!

— Cine?

— Cine oare! Etruscii, omule, cei din cavou! La ce te gândeşti?

— Doamne, iartă-mă, etruscii!... De unde să ştiu? în afară de asta, nici nu râdeau.

— Oho, ba eu cred că râdeau! Şi râdeau amândoi! Nu ai văzut? într-un fel...! Cu buzele strânse, dar râdeau... Şi ce guri! mai ales a ei, ca... Se opri ca să nu rostească un nume (Salvinia) de care îşi amintisedintr-odată.

Fiul se enervă. „Ce manie! Oare boala îi afectează deja creierul?”

— Nu râdeau, tată. Zâmbeau doar. Un zâmbet de beatitudine.

— Beatitudine? Ce e asta?

— Ca sfinţii din icoane, când se uită la Dumnezeu.

Bătrânul izbucni în râs.

— Sfinţi? Care se uită la Dumnezeu? Etruscii aceia? Nici vorbă!

Convingerea lui nu admitea replică. Pe lângă ei trecu o maşină mare şi rapidă, condusă de un şofer în uniformă. Pe scaunul din spate zăriră o clipă profilul fugitiv al unei doamne elegante. „Băiatul ăsta al meu „se gândi bătrânul. „Când o să ajungă oare să cunoască viaţa?”

— Etruscii râdeau, îţi spun eu. Se bucurau amândoi deasupra mormântului, nu ţi-ai dat seama? Ăştia da oameni!

Îşi scutură ţigara şi continuă:

— Ce s-a întâmplat cu aceşti etrusci?

— Au fost cuceriţi de romani.

— Romanii! întotdeauna făceau necazuri!

Bătrânul se cufundă în vechea poveste, amintiri din timpul dictaturii şi al războiului, amintiri despre politicieni, în timp ce maşina se îndrepta spre nord.

Soarele se apropia de apus, încălzind culturile de toamnă. Pe o colină culegeau încă via, în timp ce în Rocassera mustul începuse să fermenteze. Nişte brazde

inegale atraseră atenţia bătrânului. „Dacă aş avea un argat care să-mi facă aşa ceva”, se gândi el, „l-aş da afară de urgenţă”. Fiecare detaliu al pământului avea un înţeles pentru el, chiar dacă era un peisaj atât de diferit. Mai verde, mai moale la oamenii aceştia din Nord.

— Toate astea sunt pământuri etrusce, exclamă fiul, încercând să-l înveselească.

Bătrânului i se păru că ogoarele erau mai roditoare. După un timp, se văzu silit să ceară ceva:

— Când poţi, opreşte un moment, fiule. Trebuie să-mi dau jos pantalonii. Ştii, e din cauza dihăniei care îmi umblă pe dinăuntru.

Fiul îşi aminti neliniştit de boala gravă a tatălui, care îl determinase să-l aducă la medicii din Milano, şi fu cuprins de remuşcări, fiindcă uitase pe moment de ea, din cauza propriilor lui probleme. Bineînţeles, posibila mutare la Roma a soţiei sale îl interesa mult, dar problema tatălui era cea mai gravă. Se întoarse cu duioşie spre bătrân.

— Cu prima ocazie. O să iau şi o cafea bună, ca să mă trezesc şi să pot conduce.

— Pot să aştept, nu te grăbi.

Fiul privi pe furiş profilul tatălui. Era încă acvilin, dar mărul lui Adam devenise deja mai proeminent, ca o piatră, şi ochii i se înfundaseră în orbite. Cât timp o să mai poată privi faţa aceasta invulnerabilă, care i-a inspirat întotdeauna siguranţă? Viaţa îi îndepărtase, ducându-i în lumi diferite, şi totuşi cât de dor o să-i fie de umbra protectoare a bătrânului stejar! îl cuprinse neliniştea: dacă vorbea, bătrânul avea să-şi dea seama că era tulburat. Şi n-avea să-i placă.

Parcă într-o benzinărie. Fiul alimentă maşina şi intră în bar; tatăl era deja acolo, sorbind dintr-o ceaşcă aburindă.

— Dar, tată! Nu ţi-a interzis medicul?

— Ce mai contează? Trebuie să trăieşti!

— Tocmai de asta!

Bătrânul tăcu şi zâmbi, bucurându-se de aroma

cafelei. Apoi începu să-şi răsucească altă ţigară.

Îşi continuară drumul şi, după câteva minute, văzură pe autostradă panoul care anunţa următoarea ieşire spre Arezzo, la dreapta.

— A fost un mare oraş etrusc – explică fiul atunci când trecură pe lângă semn, lăsându-l în urmă.

Arrezo: bătrânul reţinu numele.

Maşina se întoarse pe autostradă, lăsând în urmă un han unde cei doi călători luaseră o cină uşoară. În lunca râului Po, zăpada se întindea ca o avangardă a nopţii, încurcându-şi pletele în şirurile plopilor. Puţin câte puţin, bătrânul aţipi: pământurile acestea monotone şi line, livezile domesticite nu-i atrăgeau atenţia.

„Bietul de el”, gândi fiul, contemplând capul sprijinit de spătar. „E obosit… Oare speră să se vindece?… Şi dacă nu, de ce a venit? Nu mi-am imaginat niciodată că o să plece din Roccasera lui; nu înţeleg”.

Când deschise ochii, bătrânul văzu că s-a lăsat noaptea: ceasul de bord, cu o lumină slabă şi verzuie, arăta orele zece şi zece minute. Închise din nou ochii, de parcă n-ar fi vrut să ştie ce oră era. Întoarcerea aceasta la Milano îl irita. Data trecută, după moartea soţiei, nu putuse rezista nici cincisprezece zile, deşi copiii îi planificaseră o şedere de câteva luni. Totul fusese insuportabil: oraşul, milanezii, apartamentul minuscul, nora… Şi acum se întorcea totuşi la Milano!… „Parcă tot mi-ar plăcea să mor acasă la mine!”, se gândi. „Blestematul de Cantanotte! De ce nu crapă el în locul meu?”

— Ai dormit bine, nu-i aşa? îi spuse fiul, când hotărî în sfârşit să se mişte. Aproape că am ajuns.

Da, ajunseseră aproape la porţile oraşului. Pentru bătrân, oraşele fuseseră întotdeauna o capcană, în care oamenii de treabă erau pândiţi de funcţionari, poliţişti, arendaşi, negustori şi alţi paraziţi. Ieşirea de pe autostradă, cu cabina ei de control care îţi cerea să arăţi o hârtie, era intrarea în capcană.

Începuseră suburbiile, şi bătrânul se uita neîncrezător, într-o parte şi într-alta, la ziduri, hangare, ateliere închise, case ieftine, solarii, băltoace… Fum şi ceaţă, murdărie şi moloz, felinare singuratice şi sinistre. Totul era inuman, sordid şi ostil. Deschise geamul şi respiră un aer umed care mirosea greu a gunoaie şi a reziduuri chimice. Îşi desfăcu centura de siguranţă şi se simţi mai uşurat, pregătit să reacţioneze la orice ameninţare.

— Bine că Rusca e liniştită azi, gândi el, consolându-se. Numea Rusca boala care îl rodea, numele unei femele de ogar pe care o primise de la Ambrosio după război: nu fusese niciodată în sat un ogar mai bun la vânătoarea iepurilor.

— Mă laşi în pace, nu-i aşa, Rusca? înţelegi că mi-a fost destul de greu să vin la Milano. Cred că şi ţie ţi-a fost. Dacă nu ar sta lucrurile aşa cum stau, te asigur că ne-am fi dat amândoi obştescul sfârşit acolo jos, pe pământurile noastre.

Îşi amintea de botişorul drăgălaş – prevăzut însă cu nişte dinţi grozav de fioroşi – ai căţeluşei. I-o omorâse un câine al lui Cantanotte. Amintirea îl făcu să zâmbească, fiindcă, drept răzbunare, îi tăiase coada câinelui, iar celălalt trebuise să înghită insulta. Mai mult, după puţin timp, o dezvirginase pe Concetta, o nepoată a rivalului.

Acum erau înconjuraţi de case, pe ambele părţi. Ziduri pretutindeni, numai în faţă nu, ca să atragă maşina tot mai adânc, în fundul capcanei. Semafoarele se încăpăţânau să regleze un trafic aproape inexistent la ora aceea, reclamele luminoase clipeau mecanic, ca nişte semne glumeţe. Din când în când se iveau surprize neliniştitoare: ţipătul strident al unui claxon care nu alarma pe nimeni, vuietul subit al unui tren deasupra viaductului metalic pe sub care treceau, sau nişte răgete şi un miros de balegă, inexplicabile în plină aglomeraţie urbană.

— Abatorul – îl lămuri fiul, arătând zidurile din

dreapta. De aici cumpărăm măruntaie pentru fabrică.

„Deci prind în capcană şi animalele”.

Intrară pe un bulevard. „Ce-o fi rugul acela, şi femeile care se mişcă printre flăcări, ca nişte vrăjitoare în deşert?”

Un semafor roşu îi opri chiar lângă una din femeile acelea, care se apropie de maşină, îşi deschise haina şi îşi scoase sânii afară.

— Ce ziceţi, băieţi? Am pentru amândoi! – strigă gura ei boită.

Semaforul se făcu verde şi maşina demară în trombă.

— Ce ruşine! murmură fiul, de parcă ar fi fost vina lui.

„Păi, dacă e vorba despre ţâţe, arătau bine”, se gândi bătrânul, înveselit. „Acum pun momeală mai bună în capcană”.

Labirintul continua, închizându-i. În cele din urmă, fiul frână şi parcă între maşinile adormite lângă trotuar. Coborâră. Bătrânul citi uimit numele străzii: *Viole Piave*.

— Aici e? întrebă el. Nu-mi amintesc deloc.

— Cealaltă casă a devenit neîncăpătoare după naşterea copilului – explică fiul, deschizând portbagajul. E cel mai bun cartier; ne permitem să plătim doar fiindcă ferestrele noastre sunt în spate, spre *via Nino Bixio*. Andrea e încântată.

„Copilul, bineînţeles!”, se gândi bătrânul, reproşându-şi că uitase de el. Dar, cu moartea soţiei sale şi apoi cu propria sa boală, trebuise să se gândească la atâtea lucruri!…

Traversară un hol, cu fotolii şi oglindă, oprindu-se în faţa liftului. Bătrânului nu-i plăcea, dar rezistă dorinţei de a urca pe jos, gândindu-se că erau opt etaje: „Bine i-ar mai cădea Ruscăi!”

Ajunseră sus, iar fiul deschise încet uşa şi aprinse o lumină slabă, rugându-l pe bătrân să păstreze liniştea, ca să nu trezească copilul. În hol apăru o siluetă:

— Renato?

— Da, dragă. Am ajuns.

Bătrânul o recunoscu pe Andrea: gura ei subţire şi serioasă, între pometii proeminenţi, sub privirea cenuşie. Dar nu avea ochelari înainte?

— Bine-ai venit acasă, tăticule.

— Bună, Andrea.

O îmbrăţişă şi ea îi atinse obrazul cu buzele. Era ea, fără îndoială. Îşi amintea de oasele ei proeminente, de pieptul plat. „Şi continuă să-mi spună tăticule, ca o domnişoară răsfăţată!”, se gândi bătrânul, dezgustat. Nu bănuia efortul cu care rostise sacrosancta formulă de bun-venit – Renato i-o ceruse cu insistenţă – fiindcă îşi amintea cele două săptămâni oribile din călătoria de nuntă, în Calabria sălbatică, unde o analizau toţi ca pe o insectă pusă sub lupă. Femeile ajunseseră să intre în curte cu anumite pretexte, ca să vadă pusă la uscat lenjeria fină a „milanezei”!

— De ce aţi întârziat atât?

Bătrânul îşi amintea şi tonul tăios. Renato dădu vina pe ceaţă, dar Andrea nu-l mai asculta. Se întoarse şi o luă spre camere, sigură că ei o urmau. Aprinse un bec şi îi arătă bătrânului camera lui, indicându-i lui Renato dulapul de perete în care ţineau cearşafurile pentru canapeaua extensibilă.

— Nu am avut timp să pregătesc patul – încheie ea –, copilul a adormit foarte greu… Scuză-mă, tăticule, mâine am ore de dimineaţă… Noapte bună.

Bătrânul spuse noapte bună şi Andrea se retrase. În timp ce Renato deschidea dulapul, bătrânul cântări din priviri celula. Perdeluţe care ascundeau fereastra; o măsuţă cu o veioză, un tablou confuz cu un fel de păsări; un scaun…

Niciun obiect nu-i spunea nimic, dar nu se miră.

Ridică din umeri, spunându-şi dacă tot nu era acasă, ce mai conta?

Canapeaua extensibilă nu voia să se desfacă. Fiul se chinuia şi bătrânul nu ştia cum să-l ajute, nici nu voia să

aibă de-a face cu un asemenea lucru, atât de deosebit de vechiul lui pat. Cel în care dormise toată viaţa, de la nuntă: înalt, solid, dominând iatacul ca un munte, a cărui culme era căpătâiul din lemn roşiatic, ale cărui păşuni erau saltelele moi, două de lână deasupra şi una din păr de cal dedesubt, ca în orice casă respectabilă… Rotund, definitiv, ca să te bucuri, să procreezi, să te odihneşti, să mori!… îşi aminti şi de alte paturi din viaţa lui agitată: pământul tare din ţarcurile de vite, fânul din podurile şurilor, iarba presărată pe stânca peşterilor, în vremurile în care era partizan, saltelele ţărăneşti din pănuşi de porumb, foşnind ca nişte clopoţei sub îmbrăţişările îndrăgostiţilor… o lume străină de acest obiect hibrid de celulă, cu arcuri ascunse, ca în capcanele pentru lupi.

În cele din urmă, mecanismul cedă şi canapeaua se desfăcu aproape dintr-odată. Fiul întinse cearşafurile şi puse o singură pătură fiindcă – spuse el – apartamentul era încălzit. Bătrânului nu-i păsa: îşi adusese pătura lui, roasă după jumătate de secol de folosire. N-o putea abandona; era a doua lui piele. îl apărase de ploi şi viscole, transpirase împreună cu el în cele mai bune şi cele mai proaste ore din viaţă, fusese decorată chiar cu o gaură de glonte; ea avea să-i fie giulgiu.

— Îţi mai trebuie ceva? îl întrebă în cele din urmă Renato.

Dacă îi trebuie, ce să-i trebuiască… Totul şi nimic! Vedea prea multe şi, în schimb, dorea atâtea! I-ar fi plăcut, mai ales, o gură bună de vin, dar din cel negru de acasă, tare şi aspru, pentru gâtlejuri bărbăteşti; cel din Milano e numai chimicale… Cu ce să-şi spele gustul rău din gură? Cu ceva adevărat… îi veni o idee:

— Ai fructe?

— Nişte pere foarte bune. Din Iugoslavia.

Fiul ieşi şi se întoarse în curând cu două pere frumoase şi un cuţit pe o farfurie şi le lăsă pe masă. Apoi îl chemă pe tată în hol, ca să-i arate uşa bucătăriei – în frigider avea de toate – şi cea a băii, în fund.

— Ai grijă să nu faci prea mult zgomot când te speli, ca să nu trezeşti copilul, care doarme alături… O să-l vezi mâine, da? Ca să nu-l trezim acum. E foarte frumos! Seamănă cu dumneata!

— Da, mai bine mâine – răspunse bătrânul, dezgustat de observaţia finală, care i se pare linguşitoare. „Prostii! Copiii mici nu seamănă cu nimeni. Sunt doar nişte copii. Boccele care plâng, nimic mai mult”.

— Noapte bună, tată. Bine ai venit.

Bătrânul rămase singur, şi primul lui impuls fu acela de a trage perdelele; ura cârpele şi zorzoanele. Pe fereastră văzu o curte interioară şi, în faţă, alt zid cu geamurile închise. Deschise fereastra şi privi. Deasupra se întindea cerul nocturn din Milano: un baldachin jos de ceaţă şi fum, care reflecta lumina violetă a becurilor şi felinarelor de pe stradă. Jos, un puţ negru care mirosea a mâncare rece, a rufe ude, a canalizare, a gaz de eşapament…

Închizând geamul, îşi dădu seama că îl deschisese instinctiv, cu un reflex rămas din timpul războiului: ca să vadă dacă putea fugi pe acolo, la nevoie. Nu putea. „Ca la Gestapo, în Rimini… Zilele alea în care am stat sub ameninţarea plutonului de execuţie, până am reuşit să-i păcălesc şi să scap… Noroc că Petrone a răbdat tortura şi n-a spus un cuvânt! Sărmanul Petrone!”

Perele erau pe masă; în celula din Rimini nu exista aşa ceva. Luă una şi îşi scoase briceagul, fără să se uite la cuţit. Începu s-o cureţe. „Rău, nu miroase a nimic!” Gustă o bucăţică: rece ca gheaţa, fără niciun gust, în ciuda înfăţişării magnifice. „Camerele frigorifice le omoară”. O curăţă şi pe cea de-a doua, fără să se atingă de ea; ca să vadă Renato cojile, a doua zi. Apoi deschise fereastra şi aruncă ambele fructe; de jos se auzi un zgomot dublu pe un acoperiş metalic.

„Nu par deloc iugoslave!”, se gândi el închizând fereastra, fiindcă numele ţării îi trezise amintirea Dunkăi. „Dunka! Trupul ei era ca un fruct, dulce şi înmiresmat!” Şi

pielea ei fierbinte nu se răcea niciodată; era întotdeauna caldă, vie, neuitata lui tovarăşă de luptă şi plăceri… Oh, Dunka, Dunka! în ultimul timp, figura ei se înceţoşase, dar rămânea mereu în inima lui bătrână, înviorând-o atunci când apărea din umbrele trecutului…

Dezbrăcându-se, mângâie, ca în fiecare seară, punguţa de la gât, cu amuletele împotriva deochiului. Întinse pătura pe pat şi stinse lumina, apoi se culcă, aşezându-şi pătura pe lângă gât, ca pe un sac de dormit.

„Şi eu trăiesc, Dunka… Trăiesc!”, repetă el, savurând cuvântul. Şi altă amintire recentă se alătură imaginii vechi a femeii: „Sunt la fel de viu ca perechea din muzeu, de dimineaţă… Ce idee bună, să faci un mormânt din argilă bine arsă, în locul lemnului care putrezeşte…! Un mormânt care durează, ca uleiul din chiupurile mele…

În marea din sufletul său se oglindea imaginea Dunkăi:

„Pe o canapea nu, dar în pat am mâncat şi noi ca ei, numai ea şi cu mine, fără altă lumină decât a lunii, de teama avioanelor şi a rondurilor Gestapoului… Luna strălucea pe mare, ca o cărare care se îndrepta spre noi… Ce nevoie aveam de altă lumină? Ca să ne atingem, ca să ne sărutăm…! Şi cum ne mai sărutam, Dunka, cum ne mai sărutam!”

Zâmbi acestei amintiri, lunecând în braţele somnului.

Înainte de ivirea zorilor, bătrânul se trezi ca de obicei. Acasă se scula imediat, ca să-şi facă plimbarea de dimineaţă: să păşească pe pământul încă umed de rouă nopţii, să respire aerul nou-născut, să vadă aurora întinzându-se pe cer, să asculte păsările… Acolo, dar aici…

„La ora asta, cred că Rosetta s-a trezit… A plâns mult ieri, despărţindu-se de tatăl ei, dar cred că a consolat-o secătura de bărbatu-său. Nătărăul de Nino, mai fals ca aurul ţigănesc! Ce-o fi văzut la el fiică-mea, de să se-ndrăgostească ca o proastă? Femeile, femeile!… Bine că n-au avut copii; ar fi fost nişte netrebnici. Nu mi-a dat prea mulţi Roşa mea; degeaba a fost bogată, asta n-a făcut-o

mai rodnică. Avorturi a avut destule; în fiecare an, dar au trăit numai trei copii, şi Francesco degeaba a trăit, fiindcă acum s-a pierdut în New York. Nu-l am decât pe băiatul lui Renato, micuţul acesta, cum l-o fi chemând? Mi-au trimis felicitarea de botez, bineînţeles, dar nu aveam cum să ţin minte, pe atunci mă judecam cu Cantanotte pentru Soto Grande… Sunt sigur că Maurizio, Giancarlo, un nume de domnişor, pe gusturile Andreei… Bun, măcar a fost în stare să-mi facă un nepot, în timp ce Nino…”

Din hol se auzi un plânset de copil, trezit parcă de gândurile lui. Nu era enervant, nici tânguitor, ci ritmic, liniştit; afirma o existenţă. „Îmi place”, se gândi bătrânul, „aşa aş plânge şi eu, dac-aş plânge vreodată… Se aud paşi, o fi Andrea?… Nu, altă voce se aude; e Renato… Ce chestie! Toţi bătrânii surzesc, dar mie mi s-a ascuţit auzul; acum aud mai bine decât atunci când trebuia să fac de gardă în tinereţe…

Renato a ajuns dădacă, ce ruşine! în Milano, bărbaţii nu au ce le trebuie, şi Andrea mi l-a făcut milanez”.

Dihania începu să se mişte în trupul lui şi el se înseninã. „Ai dreptate, Rusca, acum nu mai contează nimic… Ţi-e foame, da, ai răbdare! Cum muşcau dinţii Ruscăi, cealaltă, răposata! Când se întoarce Renato în dormitor, o să caut ceva de mâncare pentru amândoi; cred că de foame plânge şi copilul, ar fi putut să se trezească Andrea să-i dea ce-i trebuie! Biberonul, bineînţeles; altceva n-are femeia asta”.

Plânsul se opri şi Renato se întoarse în pat. Bătrânul se sculă, îşi luă pantalonii şi trecu în bucătărie. Nu aprinse lumina, ca să nu se dea de gol; îi ajungea lumina difuză a felinarelor. Deschise dulapul; din cămara lui din sat venea un miros puternic de ceapă şi cârnaţi, ulei şi usturoi. Aici nu mirosea a nimic; totul era în cutii, borcane, pachete cu etichete colorate, unele în engleză. Luă un pachet, a cărui etichetă promitea orez, dar înăuntru erau nişte boabe seci, pe jumătate fierte şi insipide.

În frigider, brânza era o bucăţică gălbuie, moale şi

fără niciun miros; noroc că o putu amesteca cu nişte felii de ceapă, găsite într-o cutie ermetică de plastic… Vinul, toscan, şi pe deasupra rece ca gheaţa… în loc de pâine, ceva din fabrică: *panetto*… Dacă ar putea măcar să pună mâna pe o pâine bună, din cuptorul lui Mario! Ce zoaie de lapte!… Şi lichidul negru din cilindrul transparent al acestei porcării cred că e cafea, dar cum s-o fi încălzind?

Alarmă subită: se auzi un deşteptător în dormitor. Casa se însufleţi şi apăru Renato, care îl salută în şoaptă. Puse în mişcare automatul de cafea şi scoase altă maşinărie din dulap, o puse în priză şi puse la prăjit două felii pătrate depanetto. Intră în baie şi se auzi apa curgând. Apăru apoi Andrea şi exclamă neliniştită:

— Dar, tăticule! De ce te-ai trezit aşa de devreme?

Ieşi fără să aştepte răspunsul şi se întâlni pe hol cu soţul ei, cu care schimbă câteva cuvinte în şoaptă. Zgomotele se înmulţeau: robinete deschise, gâlgâitul apei care se scurgea în canal, borcane ciocnite, zumzetul aparatului de ras, duşul…

Apoi, perechea apăru în bucătărie, grăbită să prepare micul dejun. Bătrânul acceptă o ceaşcă de cafea apoasă şi trecu în baie, să se spele. După puţin timp, intră Renato:

— Tată, dar avem apă caldă!

— Nu vreau apă caldă. Nu te înviorează.

Renunţă să-i explice fiului că apa rece îi vorbea despre izvoarele de la munte, despre mirosul focului proaspăt aprins, despre priveliştea caprelor care rumegă nişte tufe încă albe de brumă. Între timp, tinerii veneau şi se duceau în vârful picioarelor din dormitor în bucătărie, îmbrăcându-se în timp ce mestecau pâinea prăjită de aparat.

— Vino să vezi copilul, tată. O să-l schimbăm şi o să-i dăm să mănânce.

„Oare sânii Andreei au lapte?”, se miră bătrânul, văzând că nu pregăteau biberonul.

Intrigat şi amuzat, îl urmă pe Renato în dormitor, unde Andrea îl schimba pe micuţul aşezat pe o masă

acoperită cu molton.

Bătrânul rămase uimit. Paralizat de surpriză. Nici urmă de nou-născut, ci un copil care stătea deja în capul oaselor. Un copil care, mirat la rândul lui de apariţia acestui bărbat, îndepărtă cu mânuţa linguriţa de fiertură oferită de mamă şi îşi aţinti asupra bătrânului ochii rotunzi şi întunecaţi. Bombăni, dădu din mânuţe o clipă şi, în cele din urmă, se îndură să deschidă guriţa şi să mănânce.

— Ce mare e! spuse în cele din urmă bătrânul.

— Nu-i aşa, tăticule? se lăudă mama. Şi are numai treisprezece luni.

„Treisprezece luni deja!”, se gândi bătrânul, care nu îşi revenise încă din surpriză… „Nepotul meu, sângele meu, aici, atât de repede…? De ce nu am ştiut înainte?… E frumos, cred şi eu!… De ce se uită aşa serios la mine, de ce dă din mânuţe? Ce o fi vrând să-mi spună?… Aşa au fost şi fiii mei oare, Renato acesta şi ceilalţi?… Acum zâmbeşte: ce feţişoară de bandit!”

— Uită-te la bunicul tău, Brunettino; a venit să te cunoască.

— Brunettino? exclamă bătrânul, cutremurat din nou de uimire, strângând în pumn punguţa de la gât, singura explicaţie posibilă a miracolului. De ce i-aţi pus numele Brunettino, de ce?

Îl privesc uimit, în timp ce copilul râde. Renato interpretă totul rău şi se scuză:

— Iartă-ne, tată; ştiu că primul născut trebuie să poarte întotdeauna numele bunicului şi eu voiam să-l cheme Salvatore, ca pe dumneata; dar Andrea a avut ideea şi s-a încăpăţânat şi naşul, colegul meu Renzo, fiindcă Bruno e mai hotărât, mai serios… iartă-ne, îmi pare rău.

Bătrânul îl întrerupe, impulsiv, cu voce gâtuită:

— Nu are de ce să-ţi pară rău şi nici pentru ce să-mi ceri iertare! Mă bucur nespus; i-aţi pus numele meu!

Andrea îl privi, uimită.

— Tu ar fi trebuit să ştii, Renato, că partizanii îmi spuneau Bruno. Nu ţi-a povestit de multe ori Ambrosio?

— Ba da, dar numele dumitale e Salvatore.

— Prostii! Salvatore mi l-au pus ei, cine or fi fost aceia; Bruno mi l-am pus eu, e numele meu… Brunettino! concluzionă bătrânul, şoptind, savurând diminutivul şi gândindu-se la puterea stelei lui norocoase, care inspirase hotărârea Andreei. Ba chiar i se păru, privind ochişorii care deveniseră acum poznaşi, că şi copilul înţelegea tot. Şi de ce nu? Totul e posibil când suflă vântul prielnic al destinului!

Întinse timid un deget spre obrăjorul copilăresc. Nu-şi amintea să fi atins vreodată pielea unui copil atât de mic. Poate că îi luase o dată în braţe pe ai lui, bine îmbrăcaţi, ca să-i arate prietenilor.

Pumnul mic, lacom ca un pui de vultur în cuib, strânse degetul aspru şi vru să-l ducă la gură. Bătrânul zâmbi încântat: „Ce forţă are banditul ăsta!”. îl uimea să descopere că băieţelul avea muşchi şi nervi. Câte surprize oferă lumea!

Degetul rămase liber. Copilul, interesat de bătrân, refuză linguriţa.

— Hai, comoara mea, mai ia un pic – îl rugă mama, privindu-şi ceasul. Pentru bunicuţul.

Azi e dimineaţa surprizelor: Andrea reuşea să vorbească drăgăstos! Dar copilul clătină energic din cap. Dintr-odată, vomită o pastă albicioasă.

— E bolnav? se alarmă bătrânul.

— Tată, te rog… râse Renato. E aer, a râgâit. Vezi? Mănâncă din nou… De parcă dumneata n-ai fi avut copii!

„Nu, n-am avut”, înţelese bătrânul, dându-şi seama că nu mai trăise niciodată ce trăia acum. „În sat, bărbaţii nu au copii. Avem nou-născuţi, ca să ne lăudăm cu ei la botez, mai ales dacă sunt băieţi, dar apoi dispar între femei… Deşi dorm în camera noastră şi plâng: e numai datoria mamei… Apoi devin un deranj dacă se joacă în casă, dar nu contează până nu-i vedem luând măgăruşul de la păscut ca să-l ducă la apă sau aruncând grăunţe la găini; atunci începem să-i iubim, dacă nu se sperie de măgar sau

de cocoş… Şi cu fetele e mai rău: nu se nasc până nu încep să păteze aşternutul în fiecare lună şi trebuie să stai cu ochii pe ele, ca să-şi păstreze cinstea… Aşa că tu eşti primul copil, Brunettino, toţi stau pe lângă tine, au uitat chiar că se grăbesc…”

— Vrei să-l iei în braţe?

Aşa de repede?

Înainte să aibă timp să se pregătească, strângea deja în braţe povara aceea atât de uşoară, dar atât de greu de ţinut. „*Madonna*, cum s-o fi ţinând asta?”

— Ridică-l puţin; aşa (şi îi aşază bine copilul). Dă drumul la mâini, omule! (se simţea neputincios) … Cu căpşorul pe umărul dumitale (ca într-un dans *agarrao*, obraz lângă obraz). Aşa o să dea drumul la aer; şi prosopul pune-l peste haină, ca să nu te murdărească… Nu plânge, puiule; e bunicuţul tău şi te iubeşte mult… Mişcă-te încoace şi încolo, tată… Aşa; vezi cum a tăcut?

Bătrânul se legănă grijuliu. Andrea dispăruse. Renato plecă –îşi amintiseră că se grăbeau – şi bătrânul se simţi mai neputincios ca niciodată, întrebându-se de ce se emoţionase atât de tare… Din fericire, nu-l vedea niciun om din sat şi nu puteau râde de el, dar ce trebuie să facă un bărbat singur în asemenea cazuri?

Îşi apropie obrazul de feţişoara copilului, dar acesta se retrase, şi totuşi contactul acesta scurt fu suficient ca să cunoască o piele mai mătăsoasă decât cea a unei femei. Şi mirosul acela inefabil îl învălui pe bătrân: moale, lăptos, cald, cu o nuanţă dulce-acrişoară de fermentaţie vitală, cum miros de departe cramele! Miros delicat, dulceag şi, totuşi, atât de îmbătător şi posesiv!

Bătrânul se trezi strângând la pieptul lui trupuşorul cald şi, înspăimântat, slăbi strânsoarea de frică să nu-l sufoce, dar peste o clipă îl strânse din nou, ca să nu cadă… Mieluşelul acesta nu se agita, dar era greu ca Pruncul Iisus în braţele Sfântului Cristofor, unul din puţinii sfinţi care îi cădeau bine bătrânului, fiindcă era mare şi puternic şi trecea râurile.

Imediat, băieţelul dădu cu picioruşul în burta bunicului, trezindu-i un spasm superstiţios, fiindcă era chiar punctul din care muşca dihania. Oare înţelegea copilul şi asta? întoarse repede capul ca să-i vadă faţa şi atinse din nou obrăjorul copilăresc, provocând gemete de protest care îl neliniştiră şi mai tare.

— E barba, domnule, spuse o voce necunoscută, în timp ce două mâini îl uşurau de povara dulce. Sunt Anunziata, menajera. Domnii au plecat.

Femeia culcă băieţelul în pătuţ, cu îndemânare.

— Îi e somn; o să adoarmă imediat... Cu voia dumneavoastră, o să continui curăţenia.

Pe bătrân îl surprinse ceva... Asta e! De ce nu l-au avertizat înainte?

— Aici doarme copilul?

În faţa încuviinţării ei mute, insistă:

— Şi noaptea?... Dar, explodă el indignat, aici în Milano, copiii atât de mici nu dorm cu părinţii lor? Cine îi îngrijeşte, atunci?

— Asta era înainte; când eram eu dădacă. Acum nu; medicii recomandă să doarmă singuri.

— Ce grozăvie! Şi dacă plâng, şi dacă li se întâmplă ceva?

— La vârsta asta, nu... Credeţi-mă, doamna se îngrijeşte de copil mai bine ca oricine. îl măsoară, îl cântăreşte, îl duce la cei mai buni doctori... Şi are o carte cu poze care explică totul!

„O carte!”, se gândi dispreţuitor bătrânul, în timp ce femeia ieşea din cameră. „Dacă ar fi fost nevoie de cărţi, cum şi-ar fi crescut copiii toate mamele de treabă care nu ştiau să citească? E limpede: de asta îi creşteau mai bine şi nu îi îndepărtau înainte de vreme!”

Acum îl cuprinse mila privind feţişoara adormită, mânuţa care strângea colţul păturii cu mişcări bruşte de nelinişte... „Ce lipsit de apărare îl lasă!” îşi trecu mâna peste faţă şi, într-adevăr, barba îl înţepă.

„Sărmanul, toată noaptea singur! Dacă nu vorbeşte

încă!… Şi dacă nu îl aud când plânge? Şi dacă îl apucă o colică, şi nimeni nu-şi dă seama, sau se sufocă cu cearşaful? Şi dacă îl muşcă un şobolan sau un şarpe, cum s-a întâmplat cu băiatul cel mare al lui Picolitti? Bine, aici nu sunt şerpi, n-ar rezista săracii în Milano, dar se întâmplă atâtea lucruri…! La naiba, dacă ar fi acasă, ar fi plin de lume, şi ar avea cine să-l apere de deochi…! Sărmanul nevinovat părăsit!”

Îşi aţinti privirile asupra misterului adormit în pătuţ. După atâţia ani, trei copiii în casă şi Dumnezeu ştie câţi în cuiburi străine, i se născuse în sfârşit primul copil… Ce o să se întâmple acum?

Dintr-odată, Brunettino ridică pleoapele şi îi aruncă o privire ascuţită. „Oare simte ce gândesc? E o prostie, dar copilul ăsta…” Cele două pupile întunecate îl intimidară pe bătrân, care se plecă de parcă ar fi fost sub degetul destinului. Apoi, pleoapele se închiseră uşor, în timp ce pe guriţă înflori un zâmbet. Copilul, încrezător în bărbatul acesta, se cufundă în sfârşit într-un somn liniştit.

Bătrânul respiră adânc. Se miră din nou că Andrea nu ştiuse şi totuşi, dintre atâtea nume, îl alesese pe acesta… Şopti:

— Aşadar te cheamă Brunettino, şi o să fii Bruno…

A doua zi, bătrânul ieşi pe stradă.

— O să ştii să te întorci, tăticule? Ţine minte: *viate Piave*, 82.

Nu catadicsi să răspundă. Oare îl credea un prostănac? Mai degrabă s-ar fi pierdut ea, în munţi!

Ajunse la capătul străzii. O piaţă mare, cu trafic intens. Pe partea cealaltă, nişte grădini; acolo nu avea să găsească ce căuta. Se întoarse, învârtindu-se pe nişte străzi mai mici şi mai promiţătoare. Cu obiceiurile lui de păstor, fu atent la detalii – vitrine, intrări, inscripţii – ca să-şi amintească drumul înapoi, fiindcă în Milano soarele nu te ajuta să te orientezi. În cele din urmă, găsi o frizerie pe o străduţă. *Via Rossini*; nume de bun augur. Tactica lui dăduse rezultate.

Da’ de unde de bun augur! Dimpotrivă. Luxul ostentativ îl pusese în gardă de la intrare, şi acum îl irita pălăvrăgeala unsuroasă şi insistenţa cu care i se ofereau cosmetice. Deşi le refuză pe toate, la urmă îi cerură şase mii de lire pentru un simplu bărbierit.

Şase mii de lire! Şi fără îndemânarea şi siguranţa lui Aldu din Rocassera care, pentru un sfert din sumă, îl dădea şi cu piatră-acră şi îi lăsa faţa ca marmura miercurea şi sâmbăta!

— Aveţi aici cinci mii, şi deja e prea mult, rosti el sec, aruncând bancnota pe tejgheaua cu creme. Nu sper să mă întorc pentru că nu vreau să mai petrec un singur minut cu asemenea hoţi. Nici dacă aţi fi Fra Diavolo, care îşi risca viaţa măcar! Are cineva ceva de comentat?

— Ascultaţi, domnule… începu şeful. Dar tăcu, văzându-l pe bătrân cum băga mâna în buzunar cu o înfăţişare hotărâtă.

— Lasă-l, şefule! şopti un tânăr spilcuit, cu şorţ verde.

Se făcu o mare tăcere în jurul bătrânului nemişcat, înconjurat de priviri care se loveau de el şi se întorceau în altă parte. În cele din urmă, ieşi foarte încet şi se îndreptă spre casă. Pe drum îşi cumpără un aparat de ras cu lame. Renato îi oferise aparatul lui electric, dar el cunoscuse câteva persoane care se electrocutaseră cu aşa ceva în baie. În plus, aparatul lui nu făcea zgomot şi el voia să se bărbierească zilnic, fără să trezească pe nimeni.

Ce ghinion cu frizeria aceea! Bineînţeles, ziua începuse rău. De dimineaţă, în timp ce mânca împreună cu Renato, fiindcă Andrea făcea duş, îl întrebă de ce nu dormeau împreună cu băiatul, cum dormise şi el cu părinţii lui. Renato zâmbi, condescendent:

— Acum începem să-i educăm mai repede. Trebuie să doarmă singuri când ajung la vârsta asta, tată. Ca să nu aibă complexe.

— Complexe? Şi asta ce înseamnă? O boală contagioasă a celor mari?

Renato rămase serios şi, cu multă răbdare, îi explică în cuvinte simple, pe înţelesul unui ţăran. Pe scurt, trebuia să nu mai depindă atât de mult de părinţi. Bătrânul îl privi fix:

— De cine să depindă atunci? Dacă nu merg, nu vorbesc, nu se pot ajuta singuri!

— De părinţi, bineînţeles. Dar fără să exagerăm… Haide, nu-ţi fă griji, tată; copilul e bine îngrijit, eu şi Andrea am studiat totul.

— Mda… Din cartea aia, bineînţeles.

— Desigur. Şi, mai ales, sub îndrumarea medicului… Aşa este, tată; nu trebuie să le provoci prea multă afecţiune la vârsta aceasta.

Bătrânul amuţi. Afecţiune cu măsura? Ce afecţiune o fi asta? Controlată, rezervată?… Nu izbucni fiindcă, până la urmă, ei erau părinţii. Dar ziua începuse prost, iar el fusese nervos de dimineaţă, aşa că răbufnise văzând hoţia din frizerie.

Din fericire, altă prăvălie îl împăcă cu cartierul. Trecând pe *via Salvini*, altă străduţă, fu atras de uşa modestă a unui magazin alimentar. În plus, văzu intrând o femeie care părea să ştie ce cumpăra. Totul promitea o prăvălie cum trebuie.

Într-adevăr, de la intrare îl întâmpinară miresmele câmpului: brânzeturi fermentate, măsline în chiupuri, mirodenii şi ierburi aromatice, fructe în lădiţe, fără învelişuri transparente cu etichete, nici carton care să tragă la cântar… Şi, de parcă n-ar fi fost de ajuns, ce femeie în spatele tejghelei, ce femeie!

De vreo patruzeci, vârsta cea mai frumoasă. Proaspătă ca merele ei. Se scuză faţă de clienta recent intrată, evident de încredere, şi îi zâmbi noului cumpărător, mai mult cu ochii ei neastâmpăraţi, decât cu gura lacomă.

— Ce doreşte domnul?

Şi vocea. De adevărată *stacca*, de iapă bună.

— Ce doresc? Totul! zâmbi şi el, arătând în jur.

Fiindcă prăvălia era o comoară: avea tot ce căuta şi mai multe lucruri decât văzuse în alte vitrine. Avea chiar şi pâine adevărată: rotundă, baghete, colaci şi chiar pâine specială care se umplea cu ceapă şi usturoi, prăjit în ulei şi scăldat în sos de roşii, care curgea când muşcai. Cum spunea refrenul din Cantanzaro: „Cu un *morzeddhu*[4] mănânci, bei şi te speli pe obraz”.

Doamna ieşi de după tejghea ca să-l ajute. Şolduri frumoase, fără grăsime. Pulpe pline, dar gleznele fine. Şi accentul acela emoţionant, care îl făcu să întrebe:

— Sunteţi din sud, nu-i aşa, doamnă?

— Ca şi dumneavoastră. Din Tarento.

— Bun, eu sunt de lângă Catanzaro. Roccasera, în munţi.

— E acelaşi lucru! râse ea. Apulia şi Calabria, nu? Ca degetele astea!

Şi îşi uni expresiv arătătoarele de la ambele mâini, făcându-i cu ochiul. Gestul acesta unea ambele regiuni şi păru să-i unească şi pe ei într-o complicitate echivocă.

Bătrânul alese calm mărfurile, discutând calitatea şi preţurile. Ea îl servi, răspunzându-i la glume, dar fără să-i permită prea multe, şi îl privi mirată, iar până la urmă întrebă:

— Cum de faceţi dumneavoastră cumpărăturile? Locuiţi singur?

— Nu, cu nepotul meu!... Bun, şi cu părinţii lui!

Adăugă repede a doua frază şi se gândi din nou la aceste patru cuvinte – „Locuiesc cu nepotul meu” – niciodată pronunţate. „Bineînţeles”, se miră el, „e nepotul

4 Expresiile calabreze din povestirea mea provin din opera Catanzaro daltri tenipi (E.P. per il Turismo di Catanzaro, 1982), față de al cărei autor, Domenico Pitelli, aș vrea să-mi exprim recunoștința, pentru aceste expresii și pentru încântarea pe care am simțil-o, fiindcă această carte - scrisă nu doar cu erudiție, ci și cu dragoste - păstrează în paginile ei aroma vie a unui oraș nobil și a tradițiilor sale. Fie ca vechii zei ai Calabriei să-1 răsplătească cu dărnicie pe domnul Pitelli (nota autorului).

meu. Îi sunt *nonnu*[5]”.

— Cred că e frumos băieţelul, îl lăudă ea, privindu-l, cântărindu-l.

„Frumos? E frumos Brunettino?… Preocupări femeieşti! Brunettino e altceva. Brunettino e… e copilul. Şi gata”.

— Ce să spun… răspunse el evaziv, în timp ce gândea: „Asta ştie să vândă. Dacă nu sunt atent, îmi pune acolo ce vrea ea, dar n-o să-i meargă. Pe mine nu mă prosteşte nimeni… Bun, asta e treaba ei; trăieşte de pe urma oamenilor”.

Îşi aminti de nevasta lui Beppo, de la cafenea, destupând băuturi, mereu ademenitoare cu pieptul ei zdravăn. „Tu faci vânzare cu ţâţele nevestei”, îi spuneau prietenii soţului, şi el se prefăcea că se enervează, ca să răspundă glumei, fiindcă Giulietta lui era foarte cinstită şi toţi o ştiau: cuvintele nu aveau nicio intenţie duşmănoasă. În plus, era adevărat; bărbatul avusese norocul acesta, aşa cum alţii au alt noroc. Dar femeia asta de la magazin era mai fină. Fină, da, era de ajuns să te uiţi la mâinile care împachetau şi dădeau restul!

„O fi atât de cinstită?”, se întrebă bătrânul, care se îndoia întotdeauna. „Aici în oraş e altă viaţă…” Dar în mintea lui se ivi altă temă obsesivă, şi întrebă din nou:

— Scuzaţi-mi întrebarea, doamnă, e din cauza nepotului meu: până la ce vârstă au dormit copiii cu dumneavoastră?

— Vai, nu am avut copii!… Dumnezeu nu ne-a dat niciunul.

„La ce s-o fi gândit Dumnezeu când a făcut femeiuşcă asta?”, se întrebă bătrânul scuzându-se stingherit. Ea trecu cu vederea, înţelegătoare… Şi, ca să întrerupă tăcerea, schimbă subiectul:

— Îmi pare rău că nu vă pot trimite pachetul acasă. Avem un băiat care se ocupă cu asta, dar azi e bolnav. Şi soţul meu s-a dus după marfa.

---

5 Bunicul, regionalism italian (n.tr.).

O femeie atentă: ştie că nu se cade ca un bărbat să ducă mărfurile pe stradă. Bătrânul îşi luă rămas bun:

— Adio, doamnă… doamnă…

— Maddaiena, la dispoziţia dumneavoastră. Dar nu vreau să aud de adio. *A rivederci*\ Fiindcă o să mai veniţi pe la noi, nu-i aşa? Aici avem de toate.

— Cine nu ar veni să vă vadă?… Bineînţeles, *a rivederci*.

Bătrânul zâmbeşte şi acum, pe stradă. Dar: „De ce n-o fi avut copii femeia asta, cu aşa un trup şi încă şi din sud?… în sfârşit, nu e treaba mea şi îmi place să vorbesc cu ea. În plus, magazinul ei e soluţia la problemele mele. Are de toate şi preţurile sunt decente. De acum, o să mănânc întotdeauna aşa cum porunceşte Dumnezeu”.

Se hotărâse când o văzuse pe Andrea scoţându-i din dulap brânza de capră şi ceapa pentru micul dejun – „Iisuse, tăticule, miroase în toată casa” – şi intenţionând să le închidă în cutiuţele din frigider, care semănau cu nişte sicrie. O să-şi ascundă proviziile sub canapea, între arcurile complicate, puse în pungi de plastic ca să nu iasă mirosul, şi oricum la asta or să-l ajute şi ţigările, fiindcă Andrea îl lăsase să fumeze acolo unde nu ajungea copilul. Din fericire, nora şi menajera nu aveau un simţ al mirosului prea bun. Era de înţeles: viaţa milaneză ucidea simţurile.

Aşa că, din momentul acesta, avea să mănânce ca un bărbat, cu mirosuri şi gusturi adevărate, tăind cu briceagul felii de pâine adevărată şi înmuind-o în vinul bun, care îţi zgâria gâtul, şi pe care Andrea nu-l putuse scoate din bucătărie, negăsind niciun pretext.

„Măcar dimineaţă o să scap de *panetto*, de macaroanele ei încălzite, de lucrurile congelate şi de toate porcăriile din fabrică… Eu şi cu tine, Rusca, o să mâncăm măcar o dată pe zi din roadele pământului!”

Se aşează pe o bancă în piaţa mare şi începu să-şi răsucească o ţigară, ca s-o fumeze afară. Unii trecători îl priveau curioşi. Lipind cu limba capătul foiţei, rămase cu

mâna întinsă din pricina unui gând subit:

„Poate că în privinţa asta Andrea are dreptate, şi fumul nu-i face bine copilului!… Tu ce zici, Rusca? Pe tine te calmează, dar medicul spune că mie nu-mi prieşte. Şi acum, în afară de Cantanotte, trebuie să rezist pentru Brunettino… Recunoaşte, Rusca, fumul nu e bun pentru el, chiar dacă fumez numai în camera mea”.

Înmuie hârtia, lipi ţigara şi o aprinse cu un chibrit. Trase fumul cu încetineală, dar nu avea aroma dintotdeauna. Se simţea vinovat: era o trădare faţă de Brunettino.

Să renunţe la tutun fusese un sacrificiu, dar îl bucurau în schimb dejunurile lui clandestine, mai ales cel pe care îl luă după trei zile, atunci când nu trebuia să mănânce nimic. Aveau să-i ia sânge la nouă, pentru analizele prescrise de faimosul doctor pe care îl consultase în ajun, la recomandarea Andreei. Prescrise, în realitate, de asistenta aceea sau ce-o fi fost ea – pe atât de grasă pe cât era Andrea de slabă, dar vorbind la fel –, fiindcă, după atâta primire organizată, aşteptare şi iar aşteptare şi alte rituri preliminare, nu reuşiseră să pătrundă în sanctuarul medicului. Bătrânul râse, gândindu-se că Andrea avea să fie foarte mulţumită când o să se scoale şi o să vadă că se abţinea cu supunere de la mâncare.

„Chestia asta cu postul înainte de analize”, gândea el, în timp ce savura brânza cu ceapă şi măsline, „e o prostie a doctorilor. Teatru ca să acopere altele. La ce-mi trebuie analize? Oricum or să iasă rău, nu-i aşa, Rusca? O să ai tu grijă de asta!”

Nu-i luau sânge în cabinetul vestitului, ci la Spitalul Mare. Avea să-l ducă Renato cu maşina, avea timp, în drumul spre fabrică, în zona industrială Bovisa. Parcă, intrară şi îl conduse pe coridoarele cu ferestruici ale birocraţiei spitaliceşti, până în sala de aşteptare, unde îi repetă din nou instrucţiunile:

— Aminteşte-ţi, tată, când ieşi ia un taxi de la poartă, ca să ajungi acasă.

Tatăl ascultă atent, dar zâmbetul lui deveni dispreţuitor după plecarea lui Renato. „Mi-ar plăcea să văd cum s-ar fi descurcat băieţii ăştia în timpul războiului, fugind de nemţi într-un oraş necunoscut… Să iau un taxi: exact asta am de gând! Cel puţin zece mii de lire!”

Doamna Maddalena îi explicase deunăzi – femeia asta le rezolva pe toate – că autobuzul 51 trecea prin faţa Spitalului şi se oprea în *piazzale Biancamano*, de unde, prin *via Moscova* şi prin grădini, va ajunge direct acasă. De asta nici nu-l ascultase pe Renato şi de asta un alt pacient de vârsta lui, care înţelesese tot, îl privise cu ochi complice.

Dacă ar fi fost după el, s-ar fi dus fără să se mai lase înţepat, dar faimosul doctor avea să ceară analizele ca să urmeze rutina. „Mă cred un prostănac bătrân? Cred că am venit să mă vindec? Nenorociţii! Dacă n-ar trăi netrebnicul de Cantanotte, blestemat să fie fiul de căţea, n-aş fi plecat niciodată din satul meu, unde aş fi murit cum mi-ar fi plăcut, în patul meu, între prieteni şi cu privirea aţintită asupra muntelui meu, *Femminamorta*, liniştit sub soare şi nori”.

Căci Cantanotte trăia, deşi nu se ţinea pe picioare, imobilizat de paralizie de la mijloc în jos. Dar gâfâia şi acum, cu ochelarii lui negri de fascist pe care îi purtase toată viaţa. Bătrânul trebuise să înfrunte imaginea aceasta în ziua plecării, fiindcă acel câine blestemat îşi pusese fiii să-l coboare în piaţă pe un scaun, din zori. Acolo i se alăturase un grup de linguşitori, care discutau la uşa Cazinoului, aşteptând să se bucure de marele spectacol.

Marele spectacol era plecarea bătrânului, care revedea acum totul în minte, aşteptând să-l cheme infirmiera. Piaţa, ca o fotografie îngălbenită şi, în mijlocul ei, maşina lui Renato, înconjurată de copii. Pe margini, terenul ei denivelat era împrejmuit de un pătrat neregulat de faţade curioase, ale căror uşi şi ferestre, deşi închise, sunt observatoare implacabile ale vieţii locale, şi asistă azi la mutarea finală a bătrânului Salvatore. Se înfruntă în

special, ca întotdeauna, cele două laturi mai mari ale pătratului: cea cu biserica şi Cazinoul, condusă de Cantanotte, şi cea pe care se află cafeneaua lui Beppo şi

Primăria, teritoriul bătrânului şi al tovarăşilor lui, cu locuinţa lui Salvatore, moştenită de la socrul său, lângă cafenea.

Lumina dimineţii creştea, în timp ce bătrânul încerca să câştige timp, sperând nebuneşte că paralizia duşmanului va urca dintr-odată, ca spuma sifonului, sufocându-i inima vrednică de ură; dar degeaba îşi atingea punguţa cu amulete de la gât, cerând această minune. Bătrânul îşi luase deja pătura şi briceagul, şi acum se certa cu fiica lui dacă să-şi ia sau nu *lupara*, vechiul puşcoci care fusese prima lui armă de foc, însemnul bărbăţiei. Renato nu mai avea răbdare, gândindu-se că problema Andreei de la Roma avea să-i întârzie. Când porniră în sfârşit, soarele răsărise şi el nu mai avu răbdare:

— Tată, nu ar fi mai bine să ieşim pe poarta din spate şi să plecăm odată?

Propunerea ruşinoasă îl hotărî pe bătrân, care îşi fulgeră fiul cu o singură privire. Lăsă *lupara*, o sărută pe Rosetta, îşi flutură vag mâna în direcţia ginerelui şi hotărî violent:

— O să ieşim pe poarta mare! Şi tu, Rosetta, dacă te aud plângând din balcon, urc imediat şi îţi trag vreo două. Dacă nu te poţi stăpâni, nu ieşi afară.

Bătrânul coborâse în cele din urmă scara, cu pasul lui de stăpân, şi ieşise, mai ţanţoş ca niciodată, din umbra antreului. Prietenii lui de la cafenea îl întâmpinară ca nişte adevăraţi bărbaţi: se auziră doar glume şi proiecte pentru ziua în care Salvatore avea să se întoarcă vindecat. Renato se instală la volan, aşteptând nerăbdător.

În cele din urmă, bătrânul se despărţi de prietenii lui şi se îndreptă singur spre maşină, ceea ce îl sili să se apropie de Cazinou. Mergea privind fix spre duşmanul aşezat, spre cei doi fii în picioare lângă scaun, spre grupul întunecat de acoliţi.

— Adio, Salvatore! mitralie atunci cu ironie vocea surdă de sub ochelarii negri.

Bătrânul înţepeni. Stătea drept, cu picioarele uşor depărtate, cu braţele gata de luptă.

— Mai poţi vorbi, Domenico? răspunse cu voce puternică. Mai demult nici nu îndrăzneai să ciripeşti.

— După cum vezi. Atâta timp cât trăim, putem vorbi.

— Atunci probabil că erai mort atunci când i-am tăiat coada câinelui tău Nostero, fiindcă nu ai croncănit nimic!

— Am vorbit înainte, când ţi-am omorât-o pe Rusca! Bună mai era la vânătoarea de iepuri, domnule! replică paraliticul, stârnind râsul acoliţilor.

— Şi cred că tot mort erai când am necinstit-o pe nepoată-ta Concetta! Mort şi putred, ca acum! scuipă furios bătrânul, strângând deja briceagul din buzunar. În momentul acela îşi dorise să termine totul acolo: să moară luându-l şi pe celălalt cu el.

Tăcerea bruscă din piaţă putea fi tăiată cu cuţitul. Dar Cantanotte pusese la timp mâinile pe braţele nervoase ale celor doi fii. Şi încheie spunând, cu un gest dispreţuitor al mâinii grase, împodobite cu inele:

— Timpul i-a reparat cinstea… Dar pe tine nu cred că te vor mai putea repara doctorii… Du-te, du-te, drum bun!

Nu se mai spusese nimic.

„Totul a fost spus”, se gândi bătrânul, într-o străfulgerare. „Toţi ştiu totul. Că nepoată-sa Concetta a luat pentru bani un speculant de război, şi acum e o mare doamnă în Catanzaro. Că lunga mea călătorie se va sfârşi la cimitir, unde va sfârşi şi a lui peste puţin timp. Că eu mai am încă timp să-l înjunghii şi să-l simt cum moare, în timp ce fiii lui mă vor ucide… La ce bun? Totul a fost spus”.

În plus, pasivitatea celeilalte bande în faţa provocării îi dăduse dreptul să urce demn şi încet în maşină, care demară brusc, aruncând un nor de praf peste Cantanotte.

— Bună treabă, Renato, îl felicită bătrânul, satisfăcut. Şi mi-ar fi plăcut să cobori şi tu, deşi prezenţa mea a fost de ajuns pentru aceşti netrebnici.

Cu toate acestea, ceva nu era în ordine şi îl întristase: inexplicabila absenţă a lui Ambrosio, care nu-şi luase rămas bun de la el. Nimeni nu ştiuse să-i spună unde era tovarăşul de demult, care îl scosese din apele râului Craţi, plin de sânge, atunci când luptaseră cu nemţii la Monte Casiglio.

Dar Ambrosio era la postul lui, cum ar fi putut să nu fie? La prima cotitură a drumului, lângă ulmul mănăstirii, aşteptând cu eternul lui beţişor verde în gură. Bătrânul opri maşina şi coborî, exclamând vesel:

— Frate!… Trăiască Ambrosio!… Ai venit şi tu să mă întrebi de ce plec?

— Când am fost eu prost? răspunse Ambrosio, cu prefăcută indignare. E limpede! Nu vrei să vină Cantanotte la înmormântarea ta, dacă o fi să ai nenorocul ăsta! adăugă el, făcând semnul împotriva deochiului cu mâna stângă.

Izbucniră în râs.

— Acum, adăugă grav Ambrosio, trebuie să rezişti ca să-ţi oferi plăcerea de a lua parte tu la înmormântarea lui. Şi după aceea te invit la a mea!

Îşi luă mutra obişnuită de bufon – faimosul lui tic din timpul bătăliei – şi reluă:

— Rezistă ca atunci, Bruno; ştii tu când.

— O să fac ce o să pot, promise bătrânul. Ca atunci.

Într-un impuls subit, se îmbrăţişară, se îmbrăţişară, se îmbrăţişară. Apropiindu-şi pieptul unul de altul, sărutându-se cu inimile. Simţiră cum băteau, se despărţiră şi, fără alte cuvinte, bătrânul urcă în maşină. Privirile lor se îmbrăţişau încă prin geam, în timp ce Renato demara.

Ambrosio ridică pumnul şi începu să cânte pentru bătrân marşul vibrant al partizanilor, în timp ce silueta lui se făcea tot mai mică.

Când fu ascuns de o curbă, în pieptul bătrânului mai cântau încă, victorioase, cuvintele de luptă şi speranţă.

Ninge!

Bătrânul sări din pat, fericit ca un copil: acasă la el,

zăpada era minune şi joc, făgăduinţă păşunilor bogate şi a animalelor grase. Văzând fulgii, se apropie de fereastră, dar pământul din curte nu era alb. Oraşul îi pervertea, aşa cum pervertea totul, transformându-i în băltoace vâscoase. Se gândise să nu iasă, dar îşi schimbă gândurile: poate că în grădină s-o fi aşternut zăpada. În plus, aşa scăpa de Anunziata, care venea devreme, fiindcă Andrea avea ore de dimineaţă.

Nu se înţelegea rău cu ea; dar Anunziata avea mania curăţeniei şi invaziile ei succesive prin camere îi aminteau de invaziile nemţilor: ducea şi aspiratorul în faţă, ca pe un tanc! Bătrânul fugea din cameră în cameră, scoţându-şi şi proviziile secrete din ascunzătoarea de sub canapea, în timp ce se făcea curăţenie în camera lui. Culmea era că nu lăsa lucrurile aşa cum erau, ci le rearanja după gustul ei. Bine că vorbea puţin; prefera să asculte radioul, pe care îl ducea peste tot.

„Şi câte prostii debitează aparatul ăla!”, se gândea bătrânul, privind cum cădea zăpada pe fereastra camerei copilului, care dormea. „Din fericire, nu se înţelege prea bine, e italiana guvernului. Bineînţeles, aceeaşi de la televizorul din cafeneaua lui Beppo, dar pe ecran nu conta, fiindcă lucrurile se înţelegeau din imagini”.

Cel mai rău obicei al Anunziatei, totuşi, era vigilenţa ei ascunsă de a-l îndepărta pe bunic de nepot. Bătrânul suspecta avertizări ale Andreei, contra posibilelor contagieri ale unui bolnav care, pe deasupra, fuma. „Dar fumez tot mai rar!”, se indigna el. „E bine să nu trezeşti copilul, dacă doarme, dar când începe să se mişte ca acum, şi să dea din mânuţe, deschizând ochişorii lui de vulpiţă…”

— Nu-l luaţi, domnule Roncone! îl avertiză Anunziata, apărând dintr-odată în prag. Doamnei nu-i place.

— De ce? Bătrâneţea nu e contagioasă!

— Domnule, ce lucruri spuneţi! Pe copii nu trebuie să-i iei în braţe. Se obişnuiesc, ştiţi? Aşa spune cartea.

— Şi cu ce să se obişnuiască? Să nu-i atingă nimeni? … Cărţi! Ştiţi unde le bag? Exact, doamnă, chiar acolo!…

Cărţi! Şi pe iezi, care sug singuri după ce se nasc, îi ling caprele toată ziua, şi sunt animale!

— Eu fac ce mi s-a spus, spuse femeia, retrăgându-se cu multă demnitate.

Copilul se ghemui în braţele lui şi, râzând, încercă să netezească părul aspru şi cenuşiu. Bătrânul strânse în braţe viaţa aceasta, palpitând, plină de vioiciune şi sensibilitate.

În primele zile se temea să nu deformeze trupul acesta mic; acum ştia că nu era chiar atât de fragil. Era mic, avea nevoie de ajutor, dar era şi exigent, poruncitor. Câtă energie dovedea atunci când, dintr-odată, izbucnea în ţipete ascuţite, dând din picioare şi din mâini cu violenţă! Îl uimea voinţa aceasta totală, hotărârea aceasta obscură, această concentraţie de viaţă.

Când era un băieţandru, îl lua în braţe pe Lambrino, dar comportamentul acelui miel preferat nu oferea niciodată surprize. Copilul, dimpotrivă, îl surprindea în fiecare clipă: era un mister perpetuu. De ce refuza astăzi ceea ce-i plăcuse ieri? De ce îl interesa acum un lucru pe care îl dispreţuise înainte? Cerceta totul, curios: pipăia, întorcea obiectul în mânuţe, îl ducea la gură, îi încerca rezistenţa, îl mirosea… Adulmeca, mai ales, ca un căţeluş, şi cu ce plăcere intensă!

Copilul căuta mereu. Dacă nu s-ar fi simţit şi el căutat, ar fi crezut că lumea îl dezamăgeşte şi îl respinge. De asta, bătrânul îl îmbrăţişa drăgăstos, îl săruta, îl mirosea cu lăcomie, ca un animal careâşi miroase puiul, identificându-se astfel cu el. „Ia te uită, e nevoie de cărţi ca să-l creşti!… Nu aşa se învaţă să trăieşti, ci cu mâinile şi cu buzele, cu trupul şi cu ţipetele…! Şi atingându-l, atingându-l!… Uite, copilul meu, eu îl îmbrăţişam pe Lambrino aşa cum mă îmbrăţişa mama; am învăţat să pălmuiesc fiindcă eram pălmuit, şi mă pălmuiau bine!…” Zâmbeşte, amintindu-şi de altă învăţătură: „Apoi am mângâiat cum mă mângâiau, şi am avut profesoare bune! O să mângâi şi tu, o să am eu grijă de asta”.

Mânuţa care îi netezea părul îl trase dintr-odată, voluntară, şi bătrânul râse mulţumit:

„Aşa, aşa, vezi cum înveţi? Aşa, cu lovituri şi mângâieri… Aşa sunt bărbaţii: duri şi iubitori… Ştii ce spunea întruna Torlonio? Asta: «Cea mai bună viaţă, Bruno, este să te baţi cu cuţitul pentru o muiere»”.

Trupuşorul din braţele lui se încordă – „copilul acesta înţelege!” – şi bătrânul se înfioră. Nu putea gândi şi nici nu se putea exprima, dar trăia profund momentul acesta fără frontiere între cele două trupuri, schimbul acesta misterios în care primea o pulsaţie renăscută de la ramura verde din braţele lui, îl timp ce el îi transmitea siguranţa lui de trunchi bătrân, bine înrădăcinat în pământul veşnic.

Ajunsese chiar să uite de Rusca, cuprins de obsesia lui de a face un bărbat din copilul acela, care nu era crescut aşa cum trebuia. Ca să nu ajungă până la urmă ca milanezii aceştia, atât de nesiguri sub ostentaţia lor, temându-se mereu de un lucru pe care nu-l ştiau nici ei, şi frica aceasta e cea mai rea: frica de a nu ajunge târziu la birou, de a nu da faliment, de a vedea că vecinul şi-a cumpărat o maşină mai bună, teama că soţia o să ceară prea mult în pat, sau că soţul o să dea greş atunci când ea o să aibă mai mult chef… Bătrânul o simţea în felul său: „Nu sunt niciodată pe picioarele lor; sunt întotdeauna în aer. Nu sunt bărbaţi sau femei întregi; nu ajung adulţi, dar nici nu sunt copii”, comparându-i în minte cu ţăranii lui: „Sunt şi acolo blegi, da; dar care e bărbat, e bărbat şi gata”.

Bineînţeles, nimeni nu putea ajunge bărbat fără să mănânce ca un bărbat. Borcănaşele astea din farmacie pentru copil: nimic decât medicament, chiar dacă se numeau „viţel” sau „pui”! Laptele acesta care nu avusese niciodată caimac! Şi la fel erau toate… Când o întrebase pe Andrea dacă i-au dat vreodată copilului castane coapte cu rachiu de mure, ca să-şi cureţe stomacul şi să prindă putere, ce s-a mai speriat! O dată în viaţă, i s-au înăsprit ochii cenuşii, şi nu a reuşit să-şi găsească cuvintele.

„Totuşi, chiar şi copiii ştiu că un băieţel trebuie să bea rachiu de mure, ca să nu se oprească din creştere. Asta e măcar ceva autentic; nu vine de la farmacie”.

„Nu, Andrea nu mai găsea cuvinte, deşi nu-i lipseau niciodată. Din contră, cu el pălăvrăgeşte întruna, mereu în italiana de la radio, care nu e nici ea demnă de un bărbat”. Ca învăţătorul acela tânăr –îşi aminti bătrânul – care fusese trimis la Roccasera la moartea bunului *don* Piero. Copiii nu îl înţelegeau, bineînţeles; aşa că nu le păsa prea mult de poveştile lui cu regi de demult sau ţări în care nu mergea nimeni; dar trebuia să ştii să socoteşti, ca să nu fii înşelat de stăpân sau la iarmaroc. Însă atunci când copiii făceau vreo poznă – şi bătrânul era maestru în născocirea lor, iarna, atunci când putea merge la şcoală – noul învăţător îi ocăra în dialect, şi atunci îl înţelegeau. Fiindcă era din Trizzino, de lângă Reggio, deşi nu voia să se ştie, dobitocul.

Cu atâta vorbărie în italiana asta fonfaită, copilul adormea, bineînţeles, ca şi acum. Atunci Andrea, foarte satisfăcută, se instala la masă, se baricada cu cărţi, aprindea veioza şi scria, scria, scria. Fără ochelari, fiindcă, după cum văzuse bătrânul, trecuse la lentile de contact.

Bătrânul profită de asta ca să se aşeze lângă pătuţ, meditând. După un timp, fiul lui intră în casă şi se îndreptă spre dormitor, sărută copilul şi intră în cameră ca să se schimbe. Bătrânul îl urmă, preocupat de obsesia lui, deşi de obicei evita să intre în dormitorul conjugal. Trebuie să insiste, să-i convingă. Fiul lui avea să înţeleagă până la urmă.

Renato, care îşi îmbrăca halatul, se miră când îl văzu intrând:

— Vrei ceva, tată?

— Nimic… Dar, uite, aveţi loc destul pentru pătuţ. Renato zâmbi, între nerăbdare şi bunăvoinţă.

— Nu e vorba despre spaţiu, tată. E pentru binele lui.

— Al cui?

— Al copilului, evident… Ţi-am explicat deja: aşa se

evită complexele. E un lucru psihologic, legat de minte. Nu trebuie să aibă fixaţia afecţiunii, înţelegi? Trebuie să se deschidă, să fie liber… E complicat, tată, dar crede-mă: doctorii ştiu mai bine.

Fiecare cuvânt provoca rezistenţa bătrânului. „Complicat? Dar e simplu: e destul să vrei!… Liber? Dar milanezii ăştia sunt mereu speriaţi!… Ştiu mai multe? Mare ştiinţă, să împiedici dragostea faţă de părinţi! Păi pe cine să iubească? Oare acum părinţii nu mai vor să fie iubiţi?”

În ciuda exasperării, nu avu timp să contraatace. Copilul se trezise, şi, în plus, era timpul să-i facă baie… Baia, marea sărbătoare zilnică!

Prima dată, bătrânul se simţise incomod, de parcă l-ar fi făcut complice la violarea intimităţii. Apoi descoperi că băieţelului îi plăcea apa şi era încântat să fie eroul ceremoniei. În plus, de când se bărbierea zilnic şi fuma mai puţin, copilul îi aprecia mângâierile şi chiar se lăsa sărutat, atunci când bătrânul îndrăznea să-l sărute în absenţa mamei. Baia îi dovedi bătrânului că Brunettino avea nişte organe genitale promiţătoare, ba chiar că avea deja erecţii autentice şi atunci se atingea cu mâinile şi îşi mirosea degeţelele cu un zâmbet fericit. „Bravo, Brunettino!”, îşi spusese bătrânul la o atare descoperire, „eşti la fel de bărbat ca bunicul tău!”

Dar din motivul acesta teama lui crescu, ca nu cumva să-l strice pe copil cu cărţile şi doctorii aceia care spuneau să-l lase singur noaptea, lipsit de apărare în faţa coşmarurilor, a accidentelor sau a unor puteri duşmănoase… „Cum lumea progresează mereu, oamenii ăştia vor spune că bărbatul şi femeia trebuie să doarmă separat, ca să nu capete sentimente unul faţă de altul…”

„Vai, Brunettino al meu!… Ai avea nevoie de una de acasă, bine înzestrată, cunoscătoare a bărbaţilor. De mama mea sau de Tortorella, care a născut unsprezece copii; sau de *zia* Panganata, care a avut trei soţi… Dar nu te speria: dacă nu le ai, sunt eu aici. Lasă-te în grija mea, copilaşule!

Eu o să te pun pe drumul cel bun, ca să poţi înfrunta viaţa, care e grea ca muntele, dar îţi umple inima când ajungi pe culme!”

— Vedeţi, domnule Roncone? Vedeţi?

Bătrânul lăsă copilul pe mochetă, lângă pătuţ, şi se întoarse spre o Anunziata triumfătoare, care stătea în uşă, dreaptă şi hotărâtă.

— *Zio* Roncone, adu-ţi aminte! Şi… ce să văd?

— Că doamna are dreptate, că nu trebuie să luaţi copilul în braţe…! El singur voia jos acum o clipă, l-am văzut eu!

Aşa era. Copilul, aflat în braţele bătrânului, arăta cu insistenţă spre duşumea, cu degeţelul lui de imperator roman, şi ţipa „A, a, al”, în timp ce se zbătea să coboare.

— Păi acum e jos. Ori nu?

— Sigur…! Şi asta înseamnă, sublinie ea, că doamna are dreptate!

— Nu, asta înseamnă ceea ce repeta *don* Nicola, singurul preot de treabă care a trecut prin Roccasera; aşa de treabă era, că nu a rezistat prea mult!

— L-au mutat în altă parohie? Fiindcă s-ar fi simţit mai bine în oricare alt loc.

Bătrânul nu luă în seamă înţepătura.

— Nu. A renunţat la sutană, fiindcă nu se înţelegea cu Papa, şi s-a dus la Napoli, să-şi câştige viaţa într-un liceu.

Copilul, aşezat pe mochetă, se delecta ascultând contrastul dintre vocile lor, de parcă ar fi înţeles gâlcevile lor prieteneşti din fiecare dimineaţă.

— Aşa… Şi ce barbarie spunea acel model de virtuţi?

— O barbarie din Evanghelie. Aceea care spune: „au ochi şi nu văd; au urechi şi nu aud”, sau ceva asemănător… Aşa cum se întâmplă cu nora mea şi cu dumneata… Şi cu atâţia oameni ca voi, doctori sau nu!

Anunziata rămase fără cuvinte. În cele din urmă răspunse, cu un accent şi mai ironic:

— Cu dumneata nu ajungi la capăt, *zio* Roncone.

Şi se retrase, ca o învingătoare demnă.

Între timp, copilul îşi trăsese o cutie la îndemână şi acum se concentra asupra jucăriilor desperecheate: piese educative care se puteau asambla, din plastic colorat, păsărele din cârpă, un hopa-mitică cu clopoţei şi un căluţ basculant pe care i-l cumpărase bătrânul şi avusese mare succes la vremea lui. Apoi căzuse în uitarea copilărească şi în momentul acesta devenise din nou obiectul preferat, spre bucuria bătrânului, care se aşează lângă copil şi începu să-i şoptească:

— Sigur că nu le merge cu mine! Cine se cred astea două?... Anunziata e femeie bună, Brunettino, şi te iubeşte în felul ei de fată bătrână, dar nu înţelege nimic, ca şi părinţii tăi... Ei cred că nu vrei ţinut în braţe, dar treaba stă cu totul invers: fiindcă te-am înţeles şi te-am luat în braţe de când am ajuns, ai căpătat siguranţă. Devii bărbat lângă mine şi, bineînţeles, te faci mai îndrăzneţ, îngeraşul meu; trebuie să calci pe pământ şi să umbli.

În felul acesta, în ultimele două săptămâni, Brunettino dovedi o dorinţă tot mai mare de a-şi extinde terenul de experimentare. Când era aşezat în pătuţ şi i se dădeau jucării, le arunca pe jos cu energie şi le arăta cu degetul: nu ca să-i fie înapoiate, cum pretindea înainte, ci ca să-l aşeze între ele. Uneori se repezea la grilajul pătuţului şi începea să-l zgâlţâie, aşa că trebuia să fii atent la el, ca să nu iasă pe deasupra şi să cadă.

— Mama ta o să-ţi spună – continuă bătrânul – că aşa nu o să mai depinzi atât de mult de ea... Sărmana! Nu e deloc aşa!... Fiindcă nu ştie că eu te învăţ să te aperi, nu înţelege că tu înveţi lecţia principală a vieţii, copilul meu: sau devii puternic, sau vei fi călcat în picioare. De asta îţi repet mereu atunci când eşti în braţele mele: să profiţi de lume, să nu te laşi păcălit şi, bineînţeles, tu începi să umbli pe aici, punând în practică...! învaţă bine: să fii dur, dar să te bucuri de mângâieri! Cum făcea Lambrino al meu: lovea cu capul şi sugea... Numai că bietul de el era un miel, şi nu putea să devină puternic, dar tu eşti un bărbat!

Copilul punea în practică, într-adevăr, de fiecare dată mai mult. Cu preţul multor încercări, se ridica în patru labe şi parcurgea astfel dormitorul lui sau sufrageria. Acum începu să se mişte, atras de pantalonii bătrânului, dar se auzi un zgomot mecanic persistent, şi copilul înălţă fruntea, cu privirea atentă.

„Are auzul la fel de fin ca mine!”, gândi bătrânul, recunoscând aspiratorul Anunziatei. „Ce feţişoară ai, copilaşule! îmi aminteşti de fruntea încreţită a lui Terry, consilierul militar englez care ne-a paraşutat, atunci când nu ştia pe unde să se apropie mai bine de poziţiile germane, noaptea. Ce sprâncene dese avea tipul!”

Încăpăţânat, copilul merse în patru labe până la uşă şi ridică fruntea. Privi într-o parte şi în alta; holul i se părea probabil un tunel infinit. Dar nu se înspăimântă şi îşi continuă drumul spre zgomotul fascinant. Urmat de bătrân, care împărtăşea bucuros aventura, ajunse în camera unde, cu spatele la uşă, Anunziata aspira covorul.

„Aşa, copilul meu, aşa se înaintează! în tăcere, ca pisicile, ca partizanii! Prin surprindere, întotdeauna prin surprindere!” „Duşmanul surprins e un duşman belit”, repeta profesorul… Bine, el spunea «duşman pierdut», că era om învăţat; dar în cuvintele noastre părea mai adevărat… Aşa, acum atacă!”

— Vai!

Râsul bătrânului răsună odată cu ţipătul de panică al femeii, speriată fiindcă simţise o atingere pe gleznă: mâna copilului. În reacţia ei înspăimântată, Anunziata se dădu deoparte şi ridică peria aspiratorului, care rămase nemişcată, fără să-şi înceteze zgomotul.

Scăpând de bariera de apărare omenească, copilul avansă imperturbabil spre obiectivul lui, şi îmbrăţişă maşina vibrantă cu un zâmbet fericit.

— O să se ardă, o să se rănească! strigă Anunziata, alergând să oprească motorul. Tăcerea subită făcu mai zgomotos hohotul bătrânului, care se bătea cu palmele pe şolduri, cuprins de entuziasm, spre marea enervare a

femeii.

Copilul contemplă aparatul amuţit, adoptă o expresie frustrată şi lovi metalul cu mânuţa. Pentru o clipă, păru gata să izbucnească în plâns, dar apoi preferă să se chinuiască şi să urce călare pe maşina oprită, lovind-o ca s-o pornească.

Bătrânul se întinse spre aparat şi apăsă întrerupătorul. Zumzetul reînceput îl alarmă un moment pe copil şi aproape îl dădu jos, dar apoi ţipă fericit şi râse pe calul lui trepidant, mai ales după ce bătrânul îl prinse de umeri, ca să nu cadă.

— Opriţi-l, domnule Roncone! Sunteţi nebun! ţipă Anunziata, dar trebui să se împace cu ideea un timp, deşi cerea aspiratorul în fiecare minut. În cele din urmă, Brunettino se sătură de jucăria monotonă, se lăsă să lunece pe duşumea şi se îndreptă spre alt obiectiv. Bătrânul se aşeză şi el în patru labe şi îi spuse:

— Ce mare eşti, copilul meu! Ai învins tancul, l-ai blocat! îţi dai seama ce victorie ai obţinut? Ca Torlonio, cu sticlele inflamabile şi grenadele lui! Ce mare eşti!

Bătrânul plesnea de mândrie, în timp ce Anunziata îl asculta stupefiată. Copilul, după ce privi mirat noul patruped, se strecură între braţele lui şi se aşeză sub pieptul bătrânului, care îşi schimbă amintirile:

— Aşa, acum stai aici, liniştit, ca mieluşelul cu mama lui. Aşa cum îţi spuneam, loveşte cu capul şi suge!

Dar copilul înainta mereu şi apăru în spate, trecând printre picioarele bătrânului, a cărui memorie se întoarse la război, în timp ce copilul se aşeză în cele din urmă să se odihnească, mulţumit de isprăvile lui.

— Asta da lovitură finală! Aşa, strecoară-te cum făceam noi când ne infiltram în pădure! Asta înseamnă să fii prins şi să scapi din capcană!… Deja ştii totul! Aşa am reuşit noi, bărbaţii, să învingem tancurile şi avioanele…! Eşti de-al nostru, eşti partizan, atacând şi retrăgându-te…!

Şi încheie cu un strigăt:

— Trăiască Brunettino!

Dintr-odată, îi veni o idee:

— Meriţi să defilezi călare!

Luă copilul, îl ridică deasupra capului, provocându-i ţipete de spaimă şi plăcere, şi îl instală pe umerii lui. Copilul se prinse de părul aspru cu mânuţele, bătrânul îl apucă de picioare şi ieşiră din sufragerie, conduşi de ţipetele Anunziatei, lăsându-se în jos în uşă de frica pragului, ca oamenii care o scoteau din mănăstire pe Santa Chiara.

Bătrânul se plimbă încoace şi încolo prin hol cu copilul pe umeri, cântând faimosul marş triumfal:

— Brunettino, *ritorna vincitor*... Brunettino, *ritorna vincitor* ...!

1. Se întoarce învingător (în limba italiană în text) (n.tr.).

Bătrânul stătea pe scaunul lui, în faţa ferestrei, întorcând astfel spatele colţului în care stătea Andrea. „Scaunul tare”, cum îi spune Anunziata. Nu înţelegea că bătrânul îl prefera fiindcă era un scaun florentin, din nuc, fără tapiţerie, cu spătar drept şi braţe. Bătrânului nu-i plăcea canapeaua: în ea te afundai, nu avea nicio tărie, era pentru oamenii molateci din Milano.

— Îţi plac zgârie-norii, nu-i aşa? întrebase Andrea când îl văzuse prima dată instalându-se acolo. Sunt splendizi!

Începeau să se aprindă luminile în nenumăratele apartamente: în zgârie-norii din *Piazza della Republica* şi în faimosul *Pirelli*, cu profilul lui de proră de corabie. Dar nu-i plăceau deloc, nici vorbă! Cum să compari priveliştea aceasta cu muntele pe care îl privea de pe veranda din Roccasera? Maiestuos, matern şi auster, piscul lui, *Femminamorta*, îşi schimba culoarea după anotimpuri şi nori.

Se auzi uşa de la intrare. Era Renato, grijuliu să nu trezească copilul. Îşi salută tatăl şi se îndreptă spre Andrea, sărutând-o pe ceafă. Pe lângă şoaptele lor, bătrânul auzi foşnetul unui plic deschis. Probabil că erau

analizele lui; Renato o fi trecut pe la spital. Bătrânul ştia, fără să se întoarcă, că îl priveau compătimitori. Zâmbi; copiii ăştia doi îl distrau.

Renato se apropie de tatăl lui, spuse ceva despre analize în treacăt şi începu să se plângă de trafic, exagerând, în timp ce Andrea suna pe cineva din hol, în loc să folosească telefonul de pe masa ei. „Sunt înspăimântaţi”, se gândi bătrânul; „e de ajuns să vezi cum încearcă să se ascundă… Ce-or fi aşteptat de la analize? Bieţii de ei!”

Andrea se întoarse, anunţând că a stabilit o consultaţie pentru joi, când o să-l poată duce ea. Zâmbetul senin al bătrânului deveni ironic, văzând stânjeneala celor doi. Plânsul subit al copilului salvă situaţia: Andrea ieşi grăbită să-i pregătească baia, iar Renato o însoţi. Bătrânul îi urmă, bucurându-se de această măreaţă ceremonie cotidiană, care avea să fie excepţională astăzi.

Bătrânul înţelese acest lucru în momentul în care copilul, ca de obicei, îşi mângâie penisul, protuberanţă roză, care semăna cu mugurii de castan, primăvara. Şi atunci, surpriză mare! înainte de a-şi duce degeţelele la nas, Brunettino îi oferi noutatea bătrânului, zâmbindu-i îmbietor, în timp ce îl străpungea cu privirea lui insondabilă neagră ca de cărbune.

— Băiete! exclamă Renato, prefăcându-se scandalizat.

— Lasă-l, comentă înţeleaptă mama. A depăşit faza anală.

Pe bătrân îl plictisea pălăvrăgeala asta. În schimb, gestul copilăresc îi aminti de legendele bandiţilor, care îşi amestecau sângele în ritualuri de frăţie, şi de aceea interpretă pe loc mesajul.

Se înclină spre mânuţă şi inspiră mişcat ofranda. O lumină clipi în ochii copilului, care îşi adulmecă la rândul lui degeţelele unse. Astfel se pecetluia pactul magic, înţelese bătrânul.

O seninătate imensă îl învălui mai târziu, la culcare,

şi îl însoţi şi în somn. Fiindcă băieţelul ştia deja, şi hotărâse să se încreadă în bătrân.

Nu mai era nevoie de vorbe: totul se hotărâse.

De asta, bătrânul deschise ochii cu mult înaintea zorilor, întotdeauna reuşise să se trezească la ora hotărâtă: în război sau în închisori, pentru contrabandă sau pentru dragoste.

Clopotele Domului îi confirmară că era ora trei. Ultima zăpadă limpezise atmosfera şi se auzeau mai bine. Bătrânul se uită pe geam: peretele opus al curţii era argintiu.

„Lumina aceasta nu ar fi fost bună pentru ambuscadele de atunci, dar e bună pentru războiul ăsta… Ce repede ai înţeles că sunt tovarăşul tău, copilul meu!”

Se încălţă încet cu şosetele groase şi îşi luă pătura. În apartamentul încălzit nu era frig, dar fără ea s-ar fi simţit vulnerabil. îl însoţise întotdeauna, în marile provocări, şi asta era o nouă provocare: să salveze copilul de singurătate.

Înaintă pe hol cu mişcări feline şi se opri în faţa uşii întredeschise de la dormitorul lui. Prin deschizătură se vedea lumina roşiatică a fluturelui electric pus în priză. Cu mâna pe clanţă, se întrebă dacă or să scârţâie balamalele: dar ele lunecară silenţios, demonstrând că erau de acord cu pactul. Bătrânul intră şi închise uşa în tăcere.

Fereastra era luminată de lună; parchetul părea un lac de argint; pătuţul şi umbra lui, o insulă de piatră. Pe căpătâiul devenit oglindă se reflecta senină copia lunii, feţişoara adormită şi călduţă, a cărei răsuflare mângâie faţa bătrână care se aplecă s-o miroase, s-o simtă, să-şi încălzească alături de ea pomeţii bătrâni.

„Vezi?”, şopti bătrânul. „Iată-l pe Bruno. Nu o să mai înaintezi singur şi pierdut. Înainte, prietene, să controlăm terenul!”

Din pătuţ, copilul umplea noaptea cu răsuflarea lui şi cu bătaia inimioarei; pe duşumea, cu spatele la perete, bătrânul se deschise în faţa acestei prezenţe ca un copac

sub primele ploi: odată cu ele, încolţea îndelunga lui memorie de bărbat, răsărea trecutul lui, ca o sămânţă vertiginoasă, iar un rămuriş de amintiri şi experienţe de viaţă întindea un acoperământ protector invizibil asupra pătuţului.

Minutele, ca o mişcare de suveică, îi uneau pe bătrân şi pe copil în ţesătura vieţii. Camera era o planetă de lună şi umbră doar pentru ei: copilul o delimitase în baie, cu degeţelele unse, aşa cum îşi delimitau mistreţii teritoriul – bătrânul îi văzuse primăvara – semănând efluvii de sămânţă pe pietre sau între măceşi.

Ce se întâmpla, ce se făurea, ce se cristaliza în minutele acestea? Bătrânul nu ştia, nici nu se gândea, dar o trăia cu sufletul. Auzea cele două respiraţii: cea bătrână şi cea tânără: se uneau ca două râuri, se înlănţuiau ca nişte şerpi îndrăgostiţi, şopteau ca două frunze gemene în briză. Aşa simţise şi mai înainte, dar acum totul era sfinţit de un ritual instinctiv. Îşi mângâie amuleta de pe pieptul păros şi îşi aminti, ca să-şi explice emoţia, de ulmul uscat al mănăstirii: acesta îşi datora verdeaţa iederii care îl îmbrăţişează, dar ea reuşea să crească spre soare numai datorită bătrânului trunchi.

Lemnul şi verdeaţa, rădăcina şi sângele, bătrânul şi copilul înaintau ca doi tovarăşi, ca pe un drum, prin timpul acesta care îi unea. Umăr la umăr, la extremele opuse ale vieţii, în timp ce luna se mişca mângâindu-i, în circuitul îndepărtat al stelelor.

Micuţa infirmieră era o încântare.

— Roncone, Salvatore?… Intraţi, vă rog.

În eleganta sală de aşteptare, bătrânul se ridică de pe canapea. Andrea îi atinse mâna cu degetele şi îi zâmbi încurajator. „Prostii femeieşti!”

Intră pe uşă, altă infirmieră mai puţin tânără îl conduse într-o cămăruţă, spunându-i să se dezbrace cu totul – da, bineînţeles, şi punguţa de la gât – şi să se îmbrace cu un şorţ verde, care se închidea singur la spate, cum descoperi bătrânul după ce căută zadarnic nasturii:

„Cred că aşa îl îmbracă şi pe copil!”

De acolo trecu într-o cameră cu diferite aparate şi un medic tânăr îl puse să se culce pe o canapea de consultaţie. La început, bătrânul urmări curios consultaţia, dar în curând începu să se plictisească şi să răspundă maşinal: „da, mă doare aici”, „acolo jos nu”, „e ca o dihanie care se plimbă prin lăuntrul meu şi uneori muşcă”. Doctorul râse auzindu-l şi exclamă: „Bravo, prietene!”, în timp ce îi aruncă infirmierei o privire complice.

Îl trecură de la un test la altul, de la un medic la colegul său, de la o sală cu ferestre luminate la alta cufundată în penumbră, unde îl consultară cu raze X.

— Drace! Aveţi un glonte aici! Nu vă deranjează?

— Nu. O amintire. îl am de la Cosenza.

Trebui să stea nemişcat jumătate de oră ca să fie radiografiat, şi aproape că adormi. Uită chiar şi de dorinţa de a fuma, de parcă ar fi fost golit de el însuşi. Deşi ceva îl apăsa înăuntru: fiertura înghiţită de dimineaţă, care îl făcuse să urască şi mai mult leşinăturile farmaceutice administrate bietului Brunettino. Chiar în dimineaţa aceea, copilul refuzase categoric să înghită delicioasele îmbucături, şi Anunziata renunţase până la urmă şi se întorsese la curăţenie. Bătrânul o aprobă şi îi dădu pe ascuns copilului o bucăţică de *panetto* înmuiată în vin, care fu devorată cu lăcomie, spre bucuria bunicului.

Andrea avusese amabilitatea de a-l duce cu maşina la clinica profesorului Dallanotte. Ca un omagiu adresat eminenţei medicale, se aranjase şi se îmbrăcase în fustă. Când se aşezase în maşină, îi văzuse genunchii osoşi şi tendoanele încordate în timp ce apăsa pedalele. „Arată mai bine cu pantaloni”, se gândi bătrânul. Ea interpretă greşit privirea şi îşi trase pudic fusta.

— Mi-a spus Renato că te-a interesat mult la Roma sarcofagul *Soţilor*. O piesă magnifică, bineînţeles!

— Da. Erau atât de vii!

Pe Andrea o surprinse comentariul, dar începu calm o dizertaţie despre fleacuri. Bătrânul o ascultă cu atenţie

la început, dar cum ea vorbea în italiana ei, sfârşi prin a-şi pierde atenţia, deşi era mulţumit că vorbea întruna şi nu mai trebuia să-i răspundă.

— Uite – se opri Andrea, arătându-i clădirii Universităţii Catolice, aici predau eu. Şi aici predă şi profesorul Dallanotte. Să nu crezi că primeşte pe oricine, dar cum suntem colegi de catedră…

Da, femeia fusese amabilă, recunoscu bătrânul, atunci când se ridică în sfârşit din poziţia lui incomodă, odată terminate radiografiile. Apoi continuară explorările şi, după holuri şi camere îmbrăcate în alb, aparate cromate, electrozi legaţi de corpul lui, lumini îndreptate asupra pupilei, întrebări şi palpări, bătrânul ajunse să se simtă ca o scoarţă de copac plutind în derivă, şi îşi pierdu interesul pentru tot ce îl înconjura şi chiar pentru el însuşi.

De asta, atunci când îl dezbrăcări din nou şi se văzu într-o oglindă mare, i se păru că priveşte un trup străin. El nu era coaja aceasta osoasă, bronzată pe toracele păros şi albă pe fund şi şolduri. Era o insultă să-i arăţi tabloul acesta senil veteranului iubitor de plăceri, dorit şi îmbrăţişat de atâtea femei. Deşi… insultă? Nu chiar aşa. Numai oamenii se pot simţi insultaţi şi în spitale, desfăcuţi în bucăţi ca la măcelărie, oamenii ajungeau simple ţesuturi, viscere, urechi, membre. Şi, pe deasupra, ipocrizia: toţi erau atât de unsuroşi, atât de fals optimişti.

Ce diferenţă între ei şi consultaţiile lui *don* Gaetano! în timp ce se îmbrăca, bătrânul îşi aminti de indiscutabila autoritate medicală catanzarescă, şi de consultaţiile lui din Corso. „Aici intri aşa cum eşti şi ieşi tot aşa, ba chiar mai mult”. Reacţia lui de mânie, trezită de clinica milaneză, îl ajută să-şi recapete stăpânirea de sine înainte de a ieşi pe hol.

În cele din urmă, după o ultimă uşă, catadicsiră să-l conducă la eminenţă, instalată după o masă ca un altar. Andrea, aşezată în faţă, afişă un zâmbet instantaneu văzându-l pe bunic, iar medicul îi oferi un scaun.

— Mă bucur de cunoştinţă, domnule profesor, salută

bătrânul. Şi adăugă intenţionat: De mult voiam să vă văd.

— Ne-am cunoscut înainte, prietene Roncone, dar sala de radiografie era întunecată şi dumneata nu m-ai putut vedea. Eu te-am văzut, repet, şi încă foarte bine.

„Cu atât mai bine”, se linişti bătrânul. „Credeam că o să mă expedieze numai pe baza hârtiilor”. Profesorul avea pe masă analizele şi datele. Intră un stagiar şi schimbă câteva cuvinte cu medicul. Fraze criptice şi gesturi de negare sau aprobare, între monosilabe îndoielnice şi meditaţii. În cele din urmă, eminenţa scrise ceva, dădu câteva instrucţiuni stagiarului, care se retrase să le se îndeplinească şi, încrucişându-şi mâinile, privi zâmbind spre bătrân şi spre Andrea.

— Bine, prietene Roncone, bine; ai o constituţie splendidă şi o stare generală de invidiat pentru anii dumitale, în afară, bineînţeles, de problema care te-a adus la mine… Dar, în privinţa aceasta, adevărul e că nu sunt surprize; pot să ţi-o garantez. Pe scurt, exprimată în limbaj curent, situaţia constă în faptul că domnul Roncone prezintă un sindrom…

Cum „limbajul curent” al profesorului era ca şi cel de la radio, atunci când se vorbea pe înţelesul poporului, bătrânul se înarmă cu răbdare, reţinând doar câteva expresii: „procese patologice”, „recursuri ale ştiinţei”, „descoperiri moderne”, „alternative terapeutice”… Andrea, în schimb, îndreptându-şi faţa spre el, sorbea cuvintele magistrale cu adevărată delectare intelectuală; şi chiar încântă eminenţa, intercalând întrebări care îndemnau la explicaţii complementare.

„Oare asta are ceva de-a face cu mine?”, se întreba bătrânul în timpul acesta, fiindcă pe *don* Gaetano era de ajuns să-l priveşti ca să ştii dacă era albă sau neagră. Până când, în cele din urmă, profesorul îi adresă un zâmbet final încurajator:

— M-ai înţeles, iubite domn?

„Îşi bate joc de mine sau ce?”, reacţionă bătrânul. Şi contraatacă la fel de impasibil ca în război:

— Nu, nu am înţeles. Nici nu am nevoie.

Făcu o pauză, savurând uimirea de pe faţa doctorală, şi continuă:

— Singurul lucru pe care vreau să-l ştiu, domnule profesor, este când o să mor.

Ambientul rafinat care impregna aerul încăperii, plin de tact, înţelegere şi eficacitate, se dezumflă ca un balon. Eminenţa şi Andrea schimbară o privire. Ea tresări:

— Ce lucruri mai spui, tăticule!

Încântat de efectul produs, bătrânul îi observa. Profesorul bălmăji nişte fraze despre procese imprevizibile, evoluţii atipice, speranţe… dar îşi pierduse siguranţa. Bătrânul îl atacă:

— Săptămâni…? Luni…? Poate un an?… Nu, cred că un an e prea mult.

— Eu nu afirm nimic, iubite prieten! îl întrerupse doctorul. Orice predicţie e riscantă în cazurile acestea şi, având în vedere constituţia dumitale solidă, se poate întâmpla chiar…

— Nu vă obosiţi, domnule profesor; am înţeles deja. Să nu mai vorbim. Până la urmă, o prefer pe Rusca mea paraliziei care l-a ţintuit în scaun pe un cunoscut de-al meu. I-a ajuns până la brâu şi, dacă vrea Dumnezeu, o să i se urce în curând până la inimă şi atunci o să crape, nu-i aşa?… Spuneţi-mi, domnule profesor, paraliziile acestea urcă repede?… Până la urmă, decât să trăiască într-un scaun, e mai bine pentru bietul om să i se termine chinul!

— Cum vreţi să vă răspund fără să văd pacientul? întrebaţi nişte lucruri…! spuse medicul, acum în defensivă. Bătrânul acesta îl coborâse de pe scaunul lui profesoral.

— Întreb despre lucrurile care mă interesează. Moartea mea îmi aparţine, domnule profesor…! Şi cea a paraliticului la fel! Fiindcă trebuie să moară înaintea mea! … Uitaţi, o să vă explic boala lui şi o să fie ca şi cum l-aţi fi văzut. În iunie încă umbla, dar în august…

Bătrânul povesti tot ce ştia despre Cantanotte şi simptomele lui, dar profesorul, după ce îl ascultă un timp

cu nerăbdare, refuză să pună un diagnostic şi se ridică până la urmă politicos, anunţându-i că avea să trimită la domiciliu diagnosticul lui, cu prescripţiile şi tratamentul. În faţa acestui bătrân, eminenţa preferă să renunţe la obişnuitul său discurs încurajator, mulţumindu-se să o salute cu efuziune pe colega lui Andrea şi cu studiată cordialitate pe pacient, conducându-i spre uşa biroului.

La ieşire, Andrea nu ştia cu ce să înceapă, dar bătrânul i-o luă înainte:

— Ăsta habar n-are despre paralizie, afirmă el. Şi oftă. Ghinionul meu e că a murit Marletta anul trecut, în ianuarie. O foarte bună prietenă!… Mă ajuta grozav cu problema lui Cantanotte. Şi am fi reuşit, dar…

— Despre cine vorbeşti, tăticule?

— Despre Marletta, vrăjitoarea din Campodone. Cea mai bună *măgara* din toată Calabria…! Şi din toată Italia! Nu-i lipsea nimic, s-o ţină Madonna în slava ei sfântă!

În cele din urmă, reuşise: avea oala lui. Vasul de noapte, cum spuneau sclifosiţii aceştia din Milano.

Andrea refuzase, bineînţeles:

— Aşa ceva nu se mai foloseşte, tăticule.

— Cum, oamenii de aici nu se pişă noaptea?

— Ba da, dar în baie. Nu e ca la ţară; nu trebuie să cobori în curte.

Andrea păstra nişte amintiri cumplite despre privata din Roccasera. Când traversa curtea, exista întotdeauna un argat sau vreo servitoare care să-i calculeze timpul şi să-i bănuiască operaţiunile.

— Mie baia nu-mi convine. Dacă mă duc acolo, mă trezesc, şi după aceea cu greu adorm la loc. În schimb, pe oliţă mă aşez pe o parte, mă piş pe jumătate adormit şi cu multă plăcere.

Andrea nu ceda, dar într-o zi îi îngădui lui Renato să-i cumpere un vas de noapte. „Bineînţeles”, pricepu bătrânul, „le-a spus medicul că nu mai am mult, şi mă lasă să fac tot ce vreau. Cu atât mai bine, măcar m-a ajutat cu ceva consultaţia profesorului. Dar se înşală: o să trăiesc mai

mult decât Cantanotte. N-o să-i fac eu nemernicului ăstuia plăcerea de-a veni la înmormântarea mea!”

Aşa că acum avea oala lui. Atunci, de ce i-o ascundeau?

— Doamnă Anunziata! strigă el înfuriat. Doamnă Anunziata!

— Nu ţipaţi, îi spuse infirmiera. Doarme copilul.

— Unde mi-ai ascuns oliţa? o întrebă el în şoaptă, temându-se să nu-l trezească pe Brunettino.

— Unde poate fi comoara asta? Sub patul dumneavoastră!

— Într-adevăr? Uită-te şi dumneata: nu-i aici.

— În cealaltă parte, domnule. Iisuse, ce om!

Femeia avea dreptate.

— În cealaltă parte, în cealaltă parte…! mormăi el. Şi nu îmi mai spune domnule; ţi-am mai spus! Eu sunt *zio* Roncone!… De ce în cealaltă parte? Eu o vreau aici: întotdeauna o iau cu mâna stângă. Cu dreapta îmi ţin… Bun, înţelegi ce vreau să spun.

— Doamna spune că în partea cealaltă nu se vede din uşă.

— Şi cine naiba se uită sub pat? Numai dumneata, din câte ştiu!… Afurisite femei!

Înainte de a se retrage bombănind, Anunziata îi promise să-l asculte, dar bătrânul ştia că nu avea s-o facă. Avea s-o mute după placul ei, cum făcea cu toate lucrurile.

Ea şi cu Andrea îl scoteau din fire… Reuşise să-şi salveze pătura, şi acum o ascundea ziua în fundul dulapului. La sosirea lui, Andrea voise s-o arunce şi să-i cumpere alta nouă. Cedase văzând mânia bătrânului, dar acesta o auzise spunându-i soţului că acea cârpă mirosea a capră. „Aş vrea eu ca nesuferita asta să miroase a viaţă la fel de tare ca o capră!”

După ce-şi recuperă vasul de noapte, bătrânul se aşează pe pat, rezistând ispitei de a-şi răsuci o ţigară, ca s-o potolească pe Rusca, care umbla ca o nebună prin măruntaiele lui de dimineaţă, plângându-se parcă din

cauză că bătrânul se lăsase de fumat. Scosese deja foiţa, dar fu salvat de plânsul copilului. Uită de dihanie şi plecă în fugă spre dormitor.

Anunziata era deja acolo, şoptind cuvinte de alinare, dar copilul nu se calma. Femeia ceru ajutorul bătrânului: băgase şi ea de seamă că vocea lui gravă îl liniştea pe cel mic. Poate că voia să se întoarcă mai repede la iubitul ei aspirator. În orice caz, bunicul murmură un cântect arănesc lent. Dar – lucru ciudat – Brunettino ţipa în continuare, agitând mânuţele, congestionat ca şi cum ar fi suferit un atac… îşi scoase chiar şi papuceii, apăsând călcâiul fiecărui picior cu vârful celuilalt: truc învăţat recent prin care îşi exercita puterea copilărească, obligând pe cineva să-l încalţe fiindcă, după părerea Andreei, „îi plăcea să tiranizeze”. Dar acum devenise un gest agresiv, aruncând în aer papucul ca pe o mănuşă de duel.

— Cred că trebuie schimbat, spuse Anunziata, ieşind.

În curând se întoarse cu un lighean de apă caldă, buretele şi salteluţele acelea din plastic, vată şi tifon pregătite deja, care se pun sub copii la Milano. Totul ermetic şi foarte strâns. „Cu chestiile astea n-o să-i poată creşte bărbăţia!”

Trebuia schimbat, desigur, dar nu avea oare şi alte motive de supărare? Bătrânul puse întrebarea:

— Ascultă, de ce nu s-au aprins azi lumânări în casă? Doar e Ziua Morţilor.

— Obiceiurile astea au trecut.

— Da. Şi a trecut şi obiceiul de a da jucării copiilor?

— De Ziua Morţilor? Cine s-ar gândi la aşa ceva?

— Noi, cei din Mezzogiorno, cum spui dumneata. Da, morţii aduc jucării copiilor noştri.

— Ce ciudăţenie! Aici li se dau jucării de Ziua Regilor Magi[6] sau de Moş Crăciun.

— Ciudăţenii? Ciudaţi sunt Regii Magi şi Moş Crăciun

6 Sărbătoare catolică, dedicată celor trei magi biblici care au venit cu daruri la Pruncul Isus. Sărbătoarea se celebrează pe 6 ianuarie și este un prilej de a oferi daruri copiilor și de a mânca un cozonac tradițional (n.tr.).

ăsta, ce legătură au ei cu copiii? în plus, e o minciună! în schimb, morţii sunt adevăraţi, sunt ai noştri… Nu înţelegi? Ei sunt bunicii bunicilor copiilor. Şi îi iubesc fiindcă sunt sânge din sângele lor.

„Sunt adevăraţi”, repetă bătrânul ca pentru sine, mulţumit că îşi apărase morţii, aducându-le astfel o ofrandă de ziua lor. „Uite, or să-şi spună ei, anul ăsta, cineva şi-a amintit de noi în Milano… A, bineînţeles, e Bruno din Roccasera!” O să aprindă şi o lumânare în camera lui; avea una în valiză, fiindcă lumina electrică te lasă când ţi-e lumea mai dragă. Şi morţilor trebuia să le luminezi drumul în noaptea aceasta, ca să te poată vizita.

Anunziata aşezase deja copilul pe masa acoperită cu molton şi începu să-l dezbrace. „Nu ştie s-o facă în poală, aşezată pe un scăunel, cum s-a făcut de când lumea”, se gândi bătrânul reprobator.

Da, copilul trebuia schimbat. Acum zâmbea, spălat şi răcorit, în timp ce era uns cu cremă contra iritaţiilor. „De parcă fundul lui ar fi o faţă de fetiţă!”, gândi bătrânul, indignat fiindcă femeia îi trecuse degetul uns printre fese şi se oprise în centru. „Un bărbat nu trebuie atins acolo!” Noroc că băieţelul, ca să demonstreze fără îndoială că asemenea mângâieri nu îi micşorau virilitatea, avusese dintr-odată o erecţie. „Nu se poate spune că nu e nepotul meu!… E adevărat că nepoţii seamănă mai mult cu bunicii, decât cu părinţii…” Dar spectacolul curajos fu întrerupt din nou de implacabilul scutec de plastic. „Ce barbarie!”

Anunziata îi trase scutecul pe picioruşe şi îl întoarse ca să-l încheie. Bătrânul se chinuia cu nasturele de sus, dar Anunziata termină de încheiat toţi ceilalţi nasturi înaintea lui. „Lăsaţi-mă pe mine”, îi spuse ea, dar bătrânul îşi privea însărcinarea ca pe o problemă de onoare. Cu toate acestea, năsturelul aluneca mereu printre degetele lui aspre şi, cum bătrânul persista, Brunettino începu să bombăne, iar bunicul se recunoscu învins, sufocând în piept un blestem gemut.

Anunziata încheie nasturele imediat şi puse copilul în

pătuţ. Bătrânul se aşează la picioarele lui şi îşi continuă cântecul, aşa cum făcea cu mieluşeii lui, cu jumătate de secol în urmă. O melodie melancolică, fiindcă era apăsat şi acum de înfrângerea suferită în încheierea nasturilor. „Dar ce, dac-am fi numai noi doi”, gândi ei, „n-aş putea să-l îmbrac ca să nu răcească? Ba da. Eu nu l-aş înfofoli în pătură; nu aşa se face cu un copil”.

Cufundat în gândurile lui, bătrânul nu auzi paşii Andreei, pe care Anunziata o întâmpină în hol.

— Îl adoarme bunicul, doamnă. Omul acesta e plin de ciudăţenii, dar puteţi să lăsaţi copilul cu el. Se aşază lângă pătuţ ca un câine ciobănesc.

Andrea însă se apropie de uşa întredeschisă şi mirosi, fiindcă încăpăţânatul acesta de socru ar fi fost în stare să fumeze. Nu cu intenţii rele, ci fiindcă nu avea nicio idee referitoare la igienă sau la creşterea copiilor… Nu mirosi nimic. Cu atât mai bine, dar trebuia să ai atâta răbdare cu omul acesta!

Înăuntru, bătrânul tăcuse, fiindcă băieţelul dormea. Lumina slabă care pătrundea prin deschizătura dintre perdele cădea direct pe mâinile lui. Bătrânul se uita la ele, fascinat: palmele, dosul mâinii. Puternice, late, cu vene albăstrui, cu degete ca nişte coarde de viţă, unghii tari şi tăiate scurt, cu pielea păroasă şi pătată…

Le contempla: labele acestea ştiuseră să omoare şi să mângâie. Aduseseră miei pe lume şi struniseră cai, aruncaseră dinamită şi sădiseră pomi, îngrijiseră răniţi şi îmblânziseră femei… Mâini de bărbat, mâini bune la toate: la salvat şi la ucis.

La toate? Acum nu mai era atât de sigur. Şi nasturele? Şi copilul care trebuia ţinut în braţe? Erau bune şi la asta?

Eşecul recent îl întrista. Degetele acestea, pe care le mişca înaintea ochilor… Noduroase, aspre… Nu erau pentru pielea aceea ca mătasea.

Să fie cu putinţă? Pentru prima dată în viaţă, nu se simţea mândru de mâinile lui! „Brunettino are nevoie de

altceva; sunt mai bune mâinile Anunziatei… Dar ce nebunii îmi trec prin cap? Să invidiez o femeie, ca un milanez! Nu, nu, mâinile mele sunt ale mele, aşa cum sunt!”

Avu nevoie de un anumit timp ca să se liniştească, ca să-şi ierte o asemenea aberaţie; dar asta nu însemna că nu se mai gândea. „Oare forţa deranjează? Trebuie să ajute! Să fie bună şi pentru nasturi, pentru schimbat, pentru orice!… Afară cu femeile! Brunettino şi cu mine! Nimeni altcineva, ca să-l pot face bărbat!”

Numai ei doi; ideea aceasta îl încânta. Aşa nu o să-l strice. Dar atunci… ajunsese dădacă? Sufocarea instantanee îl obligă să dea drumul la gulerul cămăşii. Se îndreptă, răsculându-se împotriva unor asemenea idei, simţind că i se urca sângele în obraji! „Nu, nu, eu nu-s aşa! învăţător, asta sunt, învăţătorul lui!” Dar teama de ridicol nu îl părăsi. „Ce ruşine! Dihania îmi roade curajul!”

Contemplă feţişoara albă de pe pernă, cu buzele suav colorate şi părul întunecat de pe frunte. Un simţământ violent de dragoste îi smulse un suspin surd, şi îndreptă mâna spre chipul adormit. îl atinse cu degetul şi îşi trase mâna deodată, ca ars, fiindcă, în memoria carnală, obrazul acesta deşteptase amintirea obrazului Dunkăi. Mâna îşi amintise şi provocase o explozie în amintirile bărbatului: Dunka! Zilele acelea, nopţile acelea!… Dunka dormind alături de el; faţa Dunkăi, la fel de fină… Sau fusese invers: mâna Dunkăi era fină ca faţa copilului, atunci când atingea faţa bătrânului?… Simţăminte nelămurite, confuzii tactile, ambiguitate.

Din nou, lumina apuse peste nişte mâini, iar privirea bătrână se aţinti asupra lor. Dar ale cui erau mâinile? Uimit, descoperi că mâinile care ieşeau din mânecile lui erau diferite: albe, delicate, feminine… Feminine? Dar erau pline de putere!… Şi ce dacă? Şi Dunka era în stare să mânuiască bărbăteşte mitraliera aducătoare de moarte!

Uimirea bătrânului se transformă în nelinişte. „M-a deocheat cineva? Vă rog, Sfinţi Morţi: vreau mâinile mele!” Atinse punguţa cu amuletele…

Cutremurul interior se opri şi lumea se întoarse la ordinea dinainte. Bătrânul se reculese, îşi veni în fire, îşi dădu seama unde era, ce oră era… Adormise şi visase oare? răsuflă şi dădu din cap, scuturându-se de fantasme, cum se scutură un câine de apă. Îşi verifică mâinile: aceleaşi de totdeauna.

…Numai că fu învăluit de un regret: „Dacă ar fi şi mâinile Dunkăi!”

L-ar mângâia, i-ar atinge fruntea, liberându-l de farmece… în urechea lui interioară răsuna un cântec sentimental, la modă cu patruzeci de ani în urmă, care te ajuta să uiţi împuşcăturile, în plin război… O după-amiază din Rimini, îngânându-l amândoi cu spatele spre mare, din Templul Malatestiano, care o uimise atât de mult… Casa de lângă mare, viţa care se întindea deasupra capetelor lor în curte, strugurii copţi pe care îi puteai atinge… Dunka întinsă şi sprijinită în cot, rupând un strugure şi… Asta era, cu ea semăna doamna etruscă!

În pieptul bătrân se sufocau suspinele; bărbăţia lui scandalizată le suprimă… Dar tandreţea îl condusese într-o mare liniştită din care – ca un delfin neaşteptat – ieşiră aceste cuvinte:

— Brunettino, ce faci cu mine?

Le şoptise în dialect. În dialect o întrebase şi pe Dunka, predându-se, cu patruzeci de ani în urmă… Retrăi arsura sărutului pe care îl primise atunci, în loc de orice răspuns.

Două nelinişti, două vârste, două momente vitale se amestecau în pieptul lui, smulgându-i acest descântec, geamăt, confesiune, dăruire:

— Brunnetino al meu!

Miercurea, Andrea nu avea ore şi se dedica „curăţeniei generale”. Bătrânul ştia deja ce însemna asta: că Anunziata făcea de mult curăţenie când nora lui ieşea în cele din urmă din dormitor, în pantalonii ei de catifea verde. Mângâia copilul de câteva ori, dacă era treaz, făcea o inspecţie generală, rostind câteva observaţii, şi termina

baricadându-se în spatele cărţilor, într-un colţ al biroului, cum numea ea camera de zi. Din când în când cădea subit, ca un vultur în picaj, în camera în care muncea menajera, sau îl căuta pe bătrân, care se refugia de obicei pe scaunul lui din bucătărie. îl privea cu răbdare de sfântă şi uneori îi spunea:

— Tăticule! Ce faci dumneata aici? Locul dumitale e în sufragerie, pe scaunul florentin!

Bătrânului îi plăcea mai mult pe vremea când purta ochelari; avea un aer înţelept de învăţătoare. Cu lentile părea alta, mai ciudată... „Dacă nu ar trebui să nu-i fac lui Cantanotte plăcerea de-a lua parte la înmormântarea mea...! *Madonna mia*, dă-mi doar o lună de viaţă în plus faţă de ticălosul ăla; numai cât să mă pot întoarce acolo!” Aceasta era rugăciunea lui zilnică.

Era a treia oară când Andrea intra în bucătărie, de dimineaţă. „Azi nu-i merge bine studiul”, se gândi bătrânul. De asta, când o auzi poruncindu-i Anunziatei să cumpere fructe şi pâine, se oferi să iasă el, ca să nu-i mai stea în cale.

— Bineînţeles că ştiu ce fel de pere! Doar sunt de la ţară!

Andrea consimţi şi, după un timp cam îndelungat, bătrânul se întoarse triumfător cu cumpărăturile. Se împăună, lăudându-se:

— Da! Voiau să mă înşele şi să-mi dea din acelea învelite în plastic, care nu se pot gusta!... Da, da! Am lăsat-o eu cu gura căscată!

— Pe cine, tăticule? se alarmă Andrea.

— Pe aia de la prăvălia ta. Să le mănânce ea! O hoaţă!... Uite ce pere ţi-am adus, la jumătate de preţ.

Anunziata desfăcu pachetul şi întrebă:

— Şi pâinea?

— A, pâinea! Bun... Nu mă mai întreba! Aşa ceva se cheamă pâine? Eu mă pricep la pâine, dar aşa ceva n-am mai văzut. Şi cum am uitat ce fel de pâine voiai...

Erau atâtea feluri de pâine în Milano! Şi toate la fel:

artificiale. Andrea îl privi cu disperarea unei victime.

— Dar uite, femeie, uită-te la perele astea! Sunt naturale, nu ca alea, aşa de asemănătoare că par de ceară… Şi pe urmă, cu chestiile alea pe ele nu poţi să le miroşi, şi de ce să plăteşti şi cartonul la cântar… Bun, dacă îmi spui încă o dată ce fel de pâine, cobor să iau.

— Nu, tăticule, nu-ţi face griji. Trebuie să cumpăr nişte lucruri pentru mine. Ceva… de la parfumerie.

Privirea şi tonul Andreei trădau indispoziţie, şi bătrânul se hotărî să iasă şi el odată cu ea. Nu voia să fie acasă la întoarcere, ştiind că într-o bună zi avea să se sature şi să le trimită pe toate la naiba…

Când ieşi, Andrea intrase deja la magazinul la care îşi făcea cumpărăturile şi îi explica totul vânzătoarei, ofensată la maxim de purtarea bătrânului. Andrea se străduia s-o împace.

— Am ajuns să mi se spună hoaţă, doamnă Roncone, în faţa clienţilor! Hoaţă, eu, care calculez şi recalculez preţurile, cum ştie tot cartierul!

— Scuzaţi-l, doamnă Morante; bătrânul e bolnav. În plus, e din sud, un ţăran, mă înţelegeţi…! Dacă aţi şti câte am de răbdat! Iertaţi-l pentru mine.

— Pentru dumneavoastră îl iert, fiindcă sunteţi o adevărată doamnă… Dar el să nu mai vină pe aici, vă rog… Păi nu voia să rupă plasticul ca să pună mâna pe fructe?… Un ţăran, un om ordinar şi, mă scuzaţi, fără nicio idee de igienă!… Apoi s-a luat de cântarul meu electronic, cel mai modern: voia să-l controleze cu greutăţi adevărate…! Mă bănuia, doamnă, mă bănuia! Un cântar Veritas, controlat de Prefectură…! Şi s-a apucat de discuţii şi tocmeli, iar magazinul era plin de oameni care aşteptau… Dar ceea ce nu-i pot ierta e neîncrederea. Suntem de treizeci de ani aici şi nu s-a plâns nimeni niciodată!

Andrea, ruşinată, suportă mustrarea ca să nu cadă în dizgraţie, fiindcă celelalte magazine din cartier erau inferioare. Bineînţeles, nu-i trecuse niciodată prin cap să intre în magazinul tarentinilor, de unde îşi făcea

cumpărăturile bătrânul, în cele din urmă, vânzătoarea se îmblânzi:

— Nu pare să fie tatăl soţului dumneavoastră, un domn atât de fin. Şi dumneavoastră, care sunteţi aşa o doamnă, doamna Andrea, fiica unui senator, profesoară la Universitate…

În timp ce vânzătoarea se lăuda cu clienta ei în faţa celorlalţi cumpărători, Andrea îşi sublinie rolul de victimă:

— Ce ştiţi dumneavoastră cât am eu de răbdat! Cel mai rău e când mă gândesc la copil; nimeni nu ştie ce-i poate trece prin cap acestui om. Uneori pare să-şi iasă din minţi.

— Păi, ar trebui să se controleze, fiindcă stă în casa dumneavoastră… Cum îl rabdă soţul dumneavoastră?

— N-avem ce face… E pe moarte.

— Socrul dumneavoastră? Cu temperamentul şi purtările lui? spuse vânzătoarea cu gura căscată.

— Are cancer.

Cuvântul fatidic îngheţă asistenţa. Până şi ofensată se îmblânzi:

— Bietul de el!

— Şi o să se ducă rapid. îl tratează profesorul Dallanotte. Cum e coleg cu mine la Universitate…

— Dallanotte! O eminenţă!

Andrea spuse cum făceau imposibilul ca să evite suferinţa socrului, dar el era atât de dificil, cu maniile lui…! în cele din urmă, ceru alt kilogram de fructe, aşa cum trebuia: conservate, igienice, plastifiate:

— Arată foarte bine cele de acolo… Cum sunt?

— Cele mai bune. Ca acelea iugoslave, pe care le cumpăraţi de obicei, şi care s-au terminat. Acestea sunt greceşti.

— Da, da, din Grecia!

Se despărţiră, mulţumite. Vânzătoarea fiindcă primise scuze în public şi, mai ales, fiindcă în faţa unui cancer niciun bun creştin nu poate fi prea sever. Andrea fiindcă rezolvase incidentul: nu voia să se certe cu femeia

asta, care vindea scump, dar de la care cumpărau cele mai distinse persoane. Astfel, cu fruntea ridicată, Andrea se întoarse acasă, cumpărând şi *panetto* în drum.

Între timp, pe o bancă din parc, apărându-se de frig cu haina de piele, bătrânul fuma în linişte singura ţigară pe care şi-o permitea zilnic, în afară de cea de după cină, din dormitorul lui. Mintea lui rumega uimirea pe care o simţise cunoscându-l pe soţul doamnei Maddalena, când fusese să cumpere perele. Un bărbat înalt, da, dar molatic, cu o faţă de ipocrit, păr rar cu cărare pe mijloc şi o voce de eunuc.

— Şi doamna? întrebase politicos bătrânul.

— E plecată la Prefectură, pentru autorizaţie. De lucrurile astea se ocupă ea…! Ar fi trebuit să fie deja aici! încheiase el, aruncând o privire spre ceasul de după tejghea.

— Transmiteţi-i salutări de la Roncone, cel din Catanzaro.

„De ce s-o fi uitat la mine cu ciudă?”, se gândi bătrânul. „Nu, doamna Maddalena nu-i aparţine acestui tip. Femeia asta adevărată are nevoie de altceva. A naibii *staccai*”.

Şi uite că Milano îşi deschise din nou cutia cu surprize, căci, atunci când bătrânul ajunse pe *Corso Venezia*, după ce ocolise Muzeul, zări drept în faţă, în colţ cu *via Salvini*, o maşină oprindu-se lângă trotuar. Mai întâi îi atrase atenţia culoarea ei verde metalizat, apoi i se păru interesant şi profilul acvilin al şoferului, cu mustaţă şi ten întunecat. Care, bineînţeles, se despărţea cu un sărut de cineva aşezat în faţă, gata să coboare.

Culoarea semaforului se schimbă şi bătrânul începu să traverseze spre Corso, în timp ce maşina se îndepărta rapid, lăsându-şi pe trotuar pasagerul. Era o femeie, bineînţeles, nimeni alta decât doamna Maddalena, care rămăsese ţanţoşă pe trotuar, bine îmbrăcată şi fluturându-şi mâna spre maşina care se îndepărta. Apoi, fără să-l vadă pe bătrânul din spatele ei, intră pe *via Salvini*,

îndreptându-se spre magazin.

Bătrânul zâmbi larg. „Ia te uită, ia te uită, ia te uită la doamna Maddalena!… Aşa mai merge!”

Plimbându-se dincolo de parc, bătrânul ajunse la o piaţă mare, cu un monument în centru: o figură ecvestră cocoţată pe un piedestal impunător, încadrată de alegorii din bronz. „Căciula şi barba asta… Garibaldi! Şi ce mai cal! … Bun, au făcut ceva şi milanezii. Şi-au adus aminte măcar de Garibaldi, nordiştii ăştia care l-au uitat atunci când s-a terminat cu regii din Napoli… Ce bine explica profesorul, la şedinţele de partid! Aşa cum ne-au lăsat pe noi, partizanii, atunci când am început să ne ocupăm de germani. S-au întors la domnie baronii şi boierii, poruncind de la Roma, ca de obicei…!”

Păşi înainte, sub arborii următorului bulevard, apoi se opri, zărind în fund impozantele ziduri roşiatice care îl închideau.

„Aşa da turn! O fortăreaţă bună, cu metereze pentru ţintaşi! Rezistentă, aşa cum sunt şi castelele noastre; pe asta n-ar fi putut s-o dărâme avioanele lui Hitler… Uite că mai are şi clopotul, acolo sus!”

Se opri în faţa unui chioşc. îl fascinau copertele revistelor; era ca un copil în faţa pozelor.

„Ce funduri, ce sâni! Acum arată totul. Foarte bine, ochii nu îmbătrânesc… Dar te şi enervează. E o simplă minciună, o hârtie! Ca să te încălzeşti, şi să nu atingi; trebuie să fii de gheaţă, ca milanezii ăştia, ca să poţi suporta aşa ceva”.

Pozele îl făcură să privească altfel trecătoarele. „Cum se îmbracă azi femeile, *mamma mia!*” Umblau cu fuste atât de scurte, încât fu scuturat de un fior de frig, în ciuda hainei de piele, şi grăbi pasul, după ce îşi aprinse ţigara zilnică. Aproape de zidurile roşiatice, zări o tăbliţă pentru turişti care proclama, în diverse limbi: *Castello Sforzesco*. *Muzeu*. Omule! Un muzeu care apărea tocmai la timp, fiindcă nu ştia unde să se ducă până la ora prânzului. Se hotărî să intre, cu o dorinţă bruscă de a-i vedea din nou pe

etruscii aceia.

Fiindcă nu îi uitase. O întrebase chiar şi pe Andrea, care îiâm prumutase o carte groasă, recomandându-i multă atenţie în manevrarea ei.

— E o carte de artă, tăticule; nu trebuie s-o deschizi niciodată într-un unghi mai mare de nouăzeci de grade. Vreau să spun: aşa.

Cartea era plină de etrusci, desigur, dar el nu fu prea impresionat. Erau ca şi fundurile şi sânii de la chioşc: minciuni de hârtie. „Oamenii ăştia, cu atâtea cărţi, au ajuns să confunde pozele cu lucrurile adevărate”.

De asta se gândea că avea să vadă acum etrusci adevăraţi. Dar primul paznic pe care îl întrebă îl lămuri că acolo nu erau etrusci.

— Cum nu? se indignă el. Acesta e un muzeu sau nu?

— E muzeu, domnule, dar aici nu avem antichităţi etrusce. Acelea se găsesc la Roma şi în sud.

„Bineînţeles că etruscii au trăit mai spre sud, nenorocitule! Aici nu am văzut pe nimeni care să râdă aşa ca ei!... Dar atunci, ce fel de muzeu e acesta?... Nu degeaba am spus eu că de la Roma în sus nu mai e Italia... Şi nici chiar în Roma!”

Custodele, între timp, îşi descria colecţiile:

— Avem piese splendide. Unele foarte bune, din epoca renascentistă. De toate felurile: pictură, sculptură, tapiţerii, arme...

„Arme! Bine că au măcar arme; dacă tot am plătit...

Armele meritau, fără îndoială. îl impresionară.

„Ăştia da, erau bărbaţi! îmbrăcaţi în fier şi, pe deasupra, mânuind săbiile ca pe nişte lănci. Şi ce ghioage! Cred că sunau bine în luptă, zdrobind capul duşmanului!... Dacă mi-ar da una mie şi una lui Cantanotte, aş termina cu necazurile!

Bineînţeles, ar trebui să fiu şi eu legat într-un scaun: vreau să joc corect... Ca tipii ăştia, aşa da războinici! Ce detaşament de tăietori de lemne s-ar forma cu asemenea oameni! în schimb, milanezii de acum... Nişte degeneraţi!”

Armele meritau, da; dar în rest n-aveai ce vedea. Tablouri de sfinţi, floricele, madone, portrete de marchize şi episcopi… Câteodată, o cumătră pieptoasă, dar nimic mai mult… Şi copiii, niciunul nu merita osteneala! Nişte grăsani, cu mâini ca untul, ca ale copilului Iisus. „Bineînţeles că pruncul Iisus trebuia să arate aşa; de asta s-a şi lăsat răstignit, fiindcă era atât de moale; dacă aş fi putut face eu minuni, aşa ca El, s-ar fi schimbat treaba… Dar copiii ăştia nu: de asta ajung milanezii ăştia aşa la maturitate. Bine măcar că Brunettino îmi seamănă mie; trebuie să avem răbdare până o să înceapă să vorbească, ai răbdare, Rusca, mai lasă-mă puţin, ca să-l învăţ să nu ajungă ca ăştia… învaţă deja… L-ai văzut aseară, când m-am întors în camera lui, în timp ce ei dormeau? Fiindcă noaptea e a noastră, ca la război. Dormea, îţi aminteşti? Şi a deschis ochii imediat, a scos mânuţa, probabil gata să plângă, ce ştiu eu! Dar m-a văzut lângă el şi a zâmbit liniştit. Ai văzut ce zâmbet, ca un sărut?… A închis ochii, dar a ascultat toate vorbele mele, chiar şi cele din gând, pe care nu le-am rostit. Le înţelegea cu sufletul, Rusca, copilul acesta e un vrăjitor. Înţelege tot, aude vorbele mele, care nu-s preţuite aici, vorbe limpezi de bărbat!”

Nu, nu a găsit în tot muzeul un copil care să merite osteneala. Alte tablouri îl făcură să râdă, ca unul care reprezenta un grup de oi. „Unde le-o fi văzut aşa pictorul ăsta de două parale? Cu nişte feţe de iepuri, ca o încrucişare între câini şi iepuri!” Un alt tablou îl indignă: „Ăştia-s ciobani?”, izbucni el, uitându-se la un vizitator, care o şterse auzindu-i tonul ameninţător. „Dacă i-ar vedea Morrodentro, care e cioban adevărat!… Nici în Arcadia asta, unde naiba o fi, nu pot exista ciobani cu ciorapi albi, cu pantalonii ăştia şi cu căciulile astea… Şi lănţişorul colorat de pe toiag? Şi ciobăniţele astea, cu fustele ca nişte globuri?… Neruşinaţii! E un carnaval!… îţi vine să scoţi briceagul şi să le răzuieşti feţele la toţi fătălăii din tabloul acesta!… Ciobani, bah!”

Iritarea îl făcu să plece, grăbind pasul spre ieşire.

Dar, dintr-odată, se opri în faţa unei sculpturi.

Aceasta n-avea niciun fel de delicateţe; dimpotrivă. Părea pe jumătate neterminată, dar era atât de plină de expresivitate, încât însăşi asprimea ei, mai viguroasă decât orice perfecţiune, fu ca un strigăt de chemare adresat bătrânului, un cântec de trâmbiţă.

Siluetele acelea cioplite, atât de unite că păreau una, îi aminteau de propriile lui sculpturi rustice, în lemn sau rădăcini. Când era păstor, acolo sus în munţi, lucra cu briceagul la umbra unui castan, şi tot cioplind şi tăind reuşea să sculpteze ceva: un cap cu coarne, un fluier, un câine, o femeie pieptoasă, cu deschizătura dintre picioare bine marcată… Odată reuşise să-l facă pe tatăl lui Cantanotte; acesta fu recunoscut după cocoaşă şi îi aduse un şut din partea baciului, deşi fără intenţie: de unde avea să bănuiască el disputele de mai târziu? Numai rădăcina aceea fusese de vină, fiindcă avea un mont în locul potrivit. Poate că fusese rodul unui deochi pe care i-l făcuse cineva bătrânului Cantanotte.

Dar acum nu mai era vorba de un lemn grosolan, ci de marmură de calitate. Rămase uimit: era un sculptor demn de războinicii cu ghioage: nu avea nimic mărunt. Era tot mai impresionat: artistul acesta semăna cu el. Din cauza aceasta dorea să-l înţeleagă mai bine: ce lucrase în piatra aceasta, ce voise să transmită?… Personajul în picioare, cu coif rotund şi mantie, susţinând bărbatul dezbrăcat, ai cărui genunchi se îndoiau din cauza slăbiciunii sau a agoniei… ce mister ascundea oare?

Ca să-l afle, bătrânul citi inscripţia, dar clătină neîncrezător din cap: *Michelangelo*. *Pieta Rondanini*, spunea placa.

„Imposibil!… O femeie cu coif?… Şi chiar dacă era numai o mantie care îi acoperea capul, cum putea să fie o madonă, care era pictată întotdeauna ca o copilă fragilă? O fecioară, cu forţa aceasta, atât de fermă, susţinându-L, ridicându-L pe Hristos?… Numai dacă Michelangelo o fi fost din Calabria, unde se mai găsesc şi azi femei cu

asemenea tărie… Nu; milanezii ăştia pesemne că nu înţeleseseră; scriseseră *Pieta*, fiindcă nu ştiau ce era… Bineînţeles; dacă ar fi avut habar de ceva, ar fi avut şi etrusci!”

Tocmai din cauză că în Milano nimeni nu înţelegea acest lucru, bătrânul deveni şi mai interesat de siluetele acestea enigmatice.

„Doi războinici; asta trebuie să fie; doi partizani de demult, fără îndoială… Da, e limpede: unul a fost rănit şi tovarăşul lui îl susţine, ducându-l într-un loc mai sigur!… Sunt fraţi, ca Ambrosio şi cu mine… Da, pentru că cel cu coif suferă. Are o faţă de viteaz, dar e plin de durere… Cine or fi, şi de când?”

Bătrânul privea sculptura de la bărbat la bărbat, ca să admire mai bine o tandreţe atât de robustă, o dragoste bărbătească atât de adâncă, întrupată misterios în piatră. O privea de la egal la egal fiindcă, dacă el ar fi luat în mână o daltă, acesta ar fi fost modul în care ar fi înfruntat stânca din munţii săi.

Până la urmă plecă, deşi îi fu greu să iasă fără să afle mai mult, lăsând în urmă perechea aceasta de războinici, aşa cum îi lăsase pe etrusci în *Villa Giulia* –, şi aceştia erau tocmai opusul lor. Sau numai păreau? Căci cele două sculpturi îl reţinuseră, i se adresaseră, vorbindu-i profund: forţa acelei dureri şi zâmbetul de deasupra mormântului. Se îndepărtă ducând cu sine o impresie adâncă. Şi regretul de a nu putea desluşi o amintire importantă, care încerca să răzbească în sufletul lui.

În nopţile cu vânt, bătrânul auzea clopotele Domului, în ciuda ferestrei închise. Poate că ele îl treziseră şi acum, sau poate amintirea persistentă a celor doi războinici, care îl urmărise toată ziua, chiar şi în somn, bătând la porţile închise ale amintirii. Aşa că se trezi dintr-odată, se aşeză în capul oaselor, cu ochii larg deschişi şi trupul încordat. Paşii aceştia furişaţi… Cine face de pază în noaptea asta? îi surprinseseră oare?… Fu gata să întindă mâna spre mitralieră, dar îşi aminti că nu era în munţi. Probabil că

erau paşii lui Renato, care se ducea la copil… Bătrânul zâmbi şi se întinse din nou, cu plăcere.

Dar nu adormi, dimpotrivă, fiindcă până la urmă cei doi războinici dărâmaseră porţile amintirii şi trecutul se înălţă în întuneric, cutremurător.

Torlonio, cel mai înalt şi mai puternic dintre partizani, cu căciula lui de munte, acoperindu-i toată faţa, în afară de ochi şi nas, asemănătoare cu coiful statuii, îl susţine cât poate de sus, aproape în picioare, pe David, muribund, ca să-i îngăduie să vadă jos, în vale, spectacolul fascinant provocat de partizani: trenul german de muniţii sărind în aer din toate părţile, ca un artificiu gigantic… Strălucirea şi detunăturile sfâşiau noaptea, acoperişurile vagoanelor săreau în aer, puţinii soldaţi supravieţuitori fugeau în toate părţile şi câte unul, cu uniforma în flăcări, se arunca în apele râului Craţi… Isprava fusese o lovitură dură pentru trupele germane din sud, iar protagonistul ei era David, cu detonatoarele lui, formulele, cablurile şi ochelarii groşi de miop.

Micul David, evreul florentin, studentul la chimie repartizat la partizani pentru cunoştinţele lui tehnice. David, de care râdeau toţi când îşi mărturisea teama în faţa fiecărei operaţiuni, şi care risca apoi primul. David care, în aceeaşi seară, văzând că nu se mai aprindeau detonatoarele, coborâse singur până la calea ferată, reparase contactele exact înainte de sosirea trenului şi, descoperit în timp ce se înapoia, încercase în zadar să scape de mitraliere fugind spre munte, deşi avusese destulă putere ca să ajungă la tovarăşii lui. David care, pierzându-şi ochelarii în ultima fugă a vieţii, dezvăluise în lumina roşie a exploziilor nişte ochi frumoşi şi întunecaţi, expresivi şi profunzi.

Frumoşi până în momentul în care începuseră să se înceţoşeze, în timp ce trupul lui, cu genunchii îndoiţi, se apropia de pământ în braţele miloase ale lui Torlonio, ai cărui ochi se umpleau de lacrimi, pe o faţă sfâşiată de tandreţe.

Fâş… fâş „fâş…

Lama trecea iar şi iar peste barba săpunită. Un zgomot foarte uşor, fiindcă bătrânul îl auzea mai bine înăuntru, dincolo de oase. Nu se auzea nici apa curgând, fiindcă se prelingea pe buretele pus în chiuvetă. Bătrânul nu aprindea lumina în baie: primea suficientă lumină de la noaptea oraşului, niciodată neagră, întotdeauna murdară de o luminozitate tulbure.

Apa rece era bună să te trezească, dar pentru bărbierit era mai bună apa călduţă: trebuia să aibă şi oraşul un avantaj. Chiar şi aşa, lama producea un fâşâit de secere, trecând peste firele groase din barbă. După două asemenea operaţiuni, trebuia să arunce lama, deşi cumpăra lamele cele mai ieftine şi mai tari. Acest lucru îl liniştea, compensând simţământul că avea o faţă de femeie zilnic, şi nu doar de două ori pe săptămână, ca la Roccasera. Era o barbă de bărbat, ca şi mâinile lui, care numai în somnolenţa aceea de deunăzi i se păruseră feminine: deşi îşi dădea toată osteneala, tot rămânea o tentă albăstruie. În fine, datorită acestei îngrijiri, Brunettino nu-şi ferea faţa, moliciunea aceea de mătase şi iasomie.

Când nu-l vedeau, îl lua în braţe şi îl strângea. Andreei nu-i plăcea: ieri i se plângea Anunziatei, crezându-se neauzită: „Copilul acesta pare să miroase a tutun”, spusese. „Doamne Dumnezeule; ce cruce am de dus!” Bătrânul se indignase auzind minciuna; în primul rând fiindcă ea nu avea miros, şi în al doilea rând fiindcă renunţase chiar şi la ţigara de la jumătatea dimineţii, care calma dihania. „Rusca, înţelege-mă; trebuie să te abţii, ca şi mine. Chiar dacă ne e greu”.

Se tăiase puţin. Se bucură; asta trecea cu piatră acră şi, în plus, un strop de sânge făcea mai masculină o faţă atât de netedă. Gândurile lui rătăcitoare se agăţară de acest cuvânt:

„Netedă. Ca şi Andrea. Fără piept, fără şolduri, fără fund, ca Sfinţii din Reggio… Ce ţi-o fi plăcut la femeia asta,

fiule? Aşa ai fost tu întotdeauna, serios. Pariez că în pat faci numai ce-ţi îngăduie ea, când nu spune că o doare capul... Oare faptul că taică-su era senator?... Ce mai senator, fără un sfanţ!... Nu am avut niciodată încredere în senatori: toţi făceau pe ei în faţa lui Mussolini".

În timp ce se ştergea pe faţă, o muşcătură a Ruscăi îl făcu să se chircească de durere. Nu fu surprins; cu o seară înainte fusese foarte neliniştită, învârtindu-se întruna, fără tihnă, ca un câine care îşi caută culcuş. Şi când se liniştise, bătrânul nu mai reuşise să adoarmă; îi lipsea durerea, ca şi cum ar fi fost ceva normal.

Se aşează pe toaletă şi termină repede. Se ridică şi se uită. „Iar sânge. Bineînţeles, răscolirile Ruscăi de aseară. În latrina din sat nu-mi dădeam seama, dar în vasele astea atât de fine vezi totul ca-ntr-o vitrină. Sângele meu, viaţa mea care se risipeşte zi după zi... Cât îmi mai rămâne oare? Treaba e că încă nu-mi oscilează pulsul, şi n-am niciunul din semnele de care mi-au zis".

Se privi în oglindă; faţa nu i se schimbase. E adevărat că ochii, negri că ai lui Brunettino, aveau o ceaţă albă în jurul irisului, dar acest lucru apăruse demult. Da, erau ca ochii lui Brunettino, deşi era bătrân; în schimb, fiul moştenise ochii căprui ai mamei.

„Madonna, lasă-mă să trăiesc o lună mai mult decât Cantanotte, te rog! O să-ţi aprind o lumânare; cea mai groasă pe care o s-o găsesc!... Şi dacă o să-mi dai mai mult, cu atât mai bine pentru copil..."

Da, acum nu se mai mulţumea cu luna care îi ajungea înainte pentru învingerea duşmanului; acum se gândea la Brunettino, care trebuia să iasă din puţul milanez... îşi atinse amuletele şi se privi din nou în oglindă: nu se vedeau schimbări.

„Oare Rosetta m-ar vedea la fel, la o lună de când am plecat de-acasă? Azi se împlineşte o lună de când i-am văzut pe etrusci. Etruscii!... Bieţii de ei, dacă ar trebui să trăiască în Milano! Mă bucur că n-aveau etrusci în muzeu: s-ar fi simţit prinşi în capcană".

Dintr-odată îşi ciuli urechile. Zidurile acestea subţirele din oraş te lăsau să auzi totul. Renato şi soţia lui vorbeau în dormitor.

— Nu dormi, Andrea?

— La cât îţi pasă ţie…

— Femeie, eram foarte obosit când m-am culcat… Te simţi rău?

— M-am săturat!… Isprava de ieri a pus capac la toate. O să ne facă să ne certăm cu tot cartierul! După ce reuşisem să fiu bine tratată de vânzătoarea de la magazin, care are atâţia clienţi distinşi!

Se auzi oftatul lui Renato. „De câte ori trebuie să-i fi spus povestea cu hoaţa care vinde pere”, se gândi bătrânul, amuzat… Cum o pusese la punct pe neruşinata aceea! Bineînţeles, nu mai ascultă restul dialogului, fiindcă voia să termine cu aranjatul şi să strângă totul, ca să nu-şi dea nimeni seama de incursiunile lui din zori. Dar după puţin timp ascultă din nou; acum păreau că se certau.

— …Tu eşti de vină. Cum de mi-o fi trecut prin cap să te las să te ocupi tu de problema cu *Villa Giulia*? Trebuia să ghicesc că o să strici totul.

Bătrânul nu reuşi să audă răspunsul. Renato vorbea în şoaptă, dar ea se ambala tot mai tare.

— Scuze! Treaba mergea foarte bine, cu relaţiile pe care le am în Roma. Toţi erau prieteni de-ai tatii, chiar şi subsecretarul de la Ministerul Artelor, fiindcă mi-am amintit că unchiul Daniel a fost predecesorul lui!… Dar, bineînţeles, ai ajuns tu şi… Ce impresie i-ai făcut directorului Muzeului? Cum ai putut să strici totul într-un asemenea hal?

— Nu eşti bun de nimic, Renato!… Taci, taci; la fabrică ţi se întâmplă la fel! Te exploatează, eşti un nimeni, toţi avansează înaintea ta, toţi! Trebuia să fii acum şef de laborator! Chiar şi tu te aşteptai!

— Să nu-mi ofere postul acesta, după ce am luat Premiul Extraordinar! Şi mai sunt şi fiica senatorului Colomini! Dacă ar trăi bietul tata, ar vedea ei ce-ar păţi!

Dar, bineînţeles, când văd că sunt singură… Fiindcă tu eşti un nimic, şi tatăl tău…!

Se auzi un râset scurt. Apoi, un singur cuvânt, scuipat ca un venin:

— Nenorocitule!

Auzind insulta supremă, bătrânul văzu negru în faţa ochilor. Îşi ţinea cureaua în mână, fiindcă nu reuşise să se încheie. O strânse rapid şi deschise violent uşa băii. Dacă fiul lui nu ştie să stăpânească femeia asta, o să-l înveţe el.

Dar uşa următoare de pe hol, cu lumina ei roşiatică, era cea a lui Brunettino. Se opri în faţa ei un moment; destul cât să audă un strigăt.

Un strigăt, da, foarte violent; deşi vocea era înăbuşită.

— Taci! Taci sau îţi dau una!

„Nu ar fi în stare”, gândi bătrânul, dar îi ajunse strigătul lui Renato ca să freamăte de bucurie, fiindcă tăcerea subită a femeii şi zgomotul corpului ei căzând pe pat o declarară învinsă. Atât de mirată, încât nu putea plânge. Şi tăcerea impusă de Renato se adânci, puse stăpânire pe casă.

Bătrânul se întoarse în baie, închizând uşa cu grijă. Răsuflă adânc. În sfârşit! Ajunsese să creadă că nu era fiul lui, că nu aveau acelaşi sânge!

„Asta e o noapte rea… Cine ştie dacă n-o fi o vrăjitorie, poate Cantanotte a plătit o *măgara* să-mi facă farmece… Când or să adoarmă, o să merg să-l păzesc pe Brunettino; o să stau de gardă lângă el… El e sânge din sângele meu, deşi l-a născut asta! înţelege, miroase şi aude ca şi mine… Da, e chiar sângele meu!”

Sânge… Era tot acolo, murdărind apa între reflexele albe de faianţă. Uitase să tragă apa; nu reuşise să se obişnuiască.

Prinse mânerul, trase şi un zgomot sfâşie tăcerea: o cascadă care ducea sângele lui.

Andrea intra şi ieşea frenetică, fiindcă ura să întârzie la şcoală, şi Anunziata nu mai apărea. Bătrânul, prudent,

se retrăsese în camera lui, ca să nu-i stea în cale. Dintr-odată, ea se hotărî:

— Te încumeţi să rămâi singur cu băieţelul, tăticule? Doarme şi Anunziata n-o să întârzie. Trebuie să vină; când păţeşte ceva, mă sună!

„Ia te uită ce mai întrebare, dacă mă încumet!... Cea care nu se încumetă să mă lase eşti tu!” Bătrânul, râzând în sinea lui, îşi ascunse fericirea, luând o înfăţişare obişnuită. Andrea plecă în grabă şi el rămase rugându-se Madonei să-l trezească pe Brunettino, ca să-l ia în braţe. Între timp, intră în dormitor, privi copilul şi se pregăti să se aşeze pe mochetă. Dar nu avu timp: zgomotul liftului cu care cobora Andrea nu se stinsese, şi se auzi uşa deschizându-se... „Iar o să mă plictisească bătrâna!”, se gândi, ieşind în hol fără chef.

Se opri dintr-odată, uimit; în faţa cuierului, o fată agăţa un fular lung galben şi se dezbrăca de o jachetă tricotată. Avea o fustă violetă, ca a ţigăncilor, imprimată cu motive orientale, şi cizme înalte maro. Agăţă şi o poşetă de piele şi acum îşi dădu jos căciula, eliberându-şi părul lung şi negru. Când se întoarse, văzu că avea o vestă brodată peste bluză. Zâmbi: avea o gură generoasă, cu dinţi foarte albi.

— *Zio* Roncone, nu-i aşa? Sunt Simonetta, nepoata Anunziatei. Mătuşa mea s-a îmbolnăvit.

Întinse mâna, ca un băiat. Bătrânul i-o strânse şi reuşi să zică doar: „Bine ai venit!”. Ea continuă:

— Am ajuns târziu, nu-i aşa? Ce trafic nenorocit! De la *Martiri Oscuri* până în piaţă, autobuzul douăzeci s-a oprit în fiecare minut! Of, Milano e îngrozitor!

În timp ce vorbea, se îndreptă spre baia de serviciu, fără să facă zgomot, în ciuda cizmelor. Bătrânul o urmări cu privirea până când fusta învolburată dispăru chiar înainte de a fi prinsă în uşa care se închidea.

Şi femeile din Roccasera se îmbrăcau în fuste cloşate, când era el tânăr. Cele măritate în roşu; văduvele în negru; fetele în maro; toate aveau bordura de altă culoare. Şi ele

îşi brodau motive populare colorate pe corsetele negre. Dar îşi puneau pe umeri nişte şaluri în trei colţuri, înnodate în spate. Unele îşi acoperea capul cu *vancala*, baticul din Tiriolo şi din toată regiunea. Niciuna nu se încălţa cu cizme, ci cu ghete sau sandale, şi niciodată, niciodată, niciodată nu ieşeau din dormitor cu părul desfăcut. „Şi totuşi, fata asta e ca ele; râde cu aceiaşi dinţi şi cu ochii ăştia negri... Da, are ochii ca fetele din Roccasera!”

Fata se întoarse. Şorţul mătuşii îi încingea formele de femeie. În picioare avea ciorapi groşi de lână.

— Papucii mătuşii dumitale sunt în... începu să explice bătrânul, dar ea îl opri:

— Nu-mi trebuie. În casă stau întotdeauna aşa.

Şi fetele din Roccasera umblau desculţe pe vreme bună, chiar şi afară din casă. Cruţau papucii, şi...

Bătrânul îşi întrerupse reflecţiile şi alergă spre camera lui, unde intrase fata cu ustensilele pentru curăţenie. „Madonna, o să descopere oala!”

Într-adevăr; aproape că se ciocniră în uşă. Ea o ducea în mână ca s-o golească, şi bătrânului nu-i conveni. „De ce? se întrebă el, încercând să i-o ia. E treaba ei, treabă de femei”.

— Lăsaţi, lăsaţi, o duc eu, spuse zâmbitoare fata, ţinând vasul de noapte în mână. Acasă o goleam pe-a tatii... Era şi el din sud. Siracuzan.

— Atunci îi plăcea brânza iute... se gândi să spună bătrânul, pregătind astfel o explicaţie pentru depozitul lui personal şi secret, în caz că avea să fie descoperit. Dar Simonetta fusese deja avertizată de mătuşa ei să se prefacă a nu avea habar de ascunzătoarea din arcurile canapelei.

— Da, îi plăcea mult, ca şi mie... A murit pe şantier; era zidar. Mama a murit la puţin timp. Era soră cu Anunziata.

În timp ce vorbea, fata se apucase cu eficienţă de curăţenia camerei. În loc să bată în retragere, ca în

celelalte zile, bătrânul pălăvrăgi în continuare. „O fată care urăşte oraşul Milano… Merită s-o asculţi!”

— Bineînţeles că urăsc oraşul Milano. Îmi place la ţară, şi îmi plac animalele. Toate… toate! insistă râzând, chiar şi muştele… De asta studiez medicina veterinară.

Bătrânul îşi aminti de veterinarul din tinereţea lui, gras şi roşu la faţă, cu guler şi cravată şi scuturând mereu scrumul dintr-o ţigară, chiar şi atunci când îngrijea animalele.

— Trebuia să le coborâm la Sersale, îi povesti Simonettei, se deranja să urce până la Roccasera numai atunci când era trimis să omoare oile şi caprele, când li se umflau măruntaiele din cauza epidemiilor… Le ascundeam de el, chiar dacă venea cu jandarmii, fiindcă unele scăpau, şi o capră e tot capră!… Sunt sigur că tu ai fi urcat muntele mai bine decât grăsanul acela de la guvern, prietenul marchizilor… Fiindcă tu eşti studentă, dar se vede că nu te deranjează să faci curăţenie, nici să lucrezi cu mâinile… Nu ţi-e cald cu caloriferele şi şosetele astea atât de groase?

— Cum să-mi fie! Şi nu sunt şosete! Sunt ciorapi, ca să nu mă roadă cizmele.

Îşi ridică fusta până ajunse să i se vadă genunchii. „Aşa umblau fetele din Roccasera pe vremea mea”, îi explică el Simonettei, „numai că ele le spuneau şosete, fiindcă erau mai scurte”. Bătrânul nu adăugă că niciuna nu şi-ar fi arătat cu atâta uşurinţă genunchii. Băiatul care reuşea să-i vadă putea să spere totul… şi adesea chiar primea totul.

Bătrânul o ajută să termine de făcut patul şi ea îl acceptă firesc şi în celelalte camere. La un moment dat, Simonetta îl privi uimită, de parcă şi-ar fi dat seama de ceva:

— Credeam că bărbaţii din sud nu fac asemenea treburi.

— Nici nu le facem. Dar aici nu e în sud.

Bătrânul înţelese că nu era de ajuns şi se simţi de

parcă fusese prins făcând ceva urât. Dar îşi aminti scuza potrivită:

— Nici nu ne ocupăm de copii, şi eu mă ocup de-al meu… în plus, în timpul războiului, când eram la partizani, făceam de toate: spălam, coseam, găteam… De toate.

Fata închise aspiratorul şi în tăcerea subită îl privi cu ochi strălucitori:

— Aţi fost partizan? Fantastic!

Acum se luminară ochii bătrânului; atât de rar întâlnise tineri interesaţi de război. Nu voiau să audă vorbind despre el; ce s-ar fi întâmplat cu netrebnicii ăştia dacă bătrânii de acum n-ar fi luptat? Ar fi muncit ca nişte sclavi pentru nemţi.

— Unde aţi luptat, unde? întrebă Simonetta.

— Unde puteam să lupt? în Sila, în munţii mei! Acolo nu ne putea prinde nimeni, în Sila Grande şi Sila Piccola. Uneori ajungeam până în Sila Greca, să ne întâlnim cu cei din zonă. Dar n-aveau nevoie de noi, erau nişte luptători pricepuţi! Sunt urmaşii albanezilor, ştii? Au ajuns acolo pe vremea turcilor. Îşi păstrează şi acum popii, că au şi din ăştia, dar popii lor se însoară şi sunt foarte curajoşi. Odată…

Munceau şi vorbeau, se adânceau în muncă şi îşi aminteau. Bătrânului i se părea că întâlnise un tovarăş, cu care să reînvie timpurile acelea… Dintr-odată, se auzi plânsetul copilului; alergară amândoi spre dormitor. Bătrânul se uită la ceas. Incredibil, cum trecuse dimineaţa!

Simonetta îl distră pe copil, care bătu din palme şi râse aşezat în pătuţ, lăsând să i se scurgă un firicel de salivă.

— Îi place de mine! îi place! Uitaţi-l cum râde! se lăudă fata, şi adăugă: Pot să-l iau o clipă, sau crezi şi dumneata că nu e bine?

Şi cum bătrânul râdea, protestând în faţa unor asemenea aberaţii, fata luă copilul şi îl strânse într-un gest atât de instinctiv matern, că bătrânul fu mişcat. *Ţi-a* Panganata, Tortorella, mamele acelea din Roccasera!…

Copilul simţi şi el căldura gestului şi se aşeză ca o pisicuţă între sânii şi braţele care îl strângeau. Cu o mânuţă se prinse de gâtul fetei, în timp ce pe cealaltă o întinse spre bătrân, care se apropie până când reuşi să-l prindă şi pe el de gât. Copilul strângea şi râdea.

Acest miros nou, alături de al lui Brunettino; mângâierea părului negru pe faţa lui! Pentru bătrân fu o revelaţie să simtă că tovarăşa lui de treabă şi amintiri războinice era o femeie. Respiraţia era de femeie, de femeie era şi faţa, atât de aproape de a lui…

Descoperirea îl tulbură, dar într-un fel nou, fiindcă fata care ţinea copilul în braţe devenise mamă. Mama lui Brunettino?

Bătrânul oftă, confuz. Copilul obosi repede. Începu să dea din picioare şi să întindă mânuţa spre farfuria lui goală, un disc portocaliu de plastic care se afla pe comodă.

— E ora lui, nu-i aşa? observă Simonetta.

— Da; cred că îi e foame.

— Rămâneţi aici cu el; eu o să-i pregătesc prânzul.

— O să ştii să-l faci? se miră bătrânul, fiindcă fetele de acum nu ştiau asemenea lucruri.

— Mi-a explicat mătuşa mea. În plus, eu am îngrijit copii. Am fost *au pair* în Elveţia anul trecut, ce credeaţi?

Îi vorbise din hol, pe un ton zâmbitor şi provocator. Bătrânul rămase în dormitor. „De câte lucruri are nevoie un copil! Să fie hrănit, să fie schimbat întruna, să fie spălat, adormit, îngrijit… Şi de alte lucruri mai grele: să-l încalţi cu papuceii aceia de care Brunettino se descalţă atât de uşor, să-l ajuţi să scape de aerul din stomac, să-i închei nasturii ăia blestemaţi… Trebuie să fii femeie ca să rabzi atâtea luni la rând… Bun, să fii o femeie aşa cum trebuie!”

Bătrânul se miră că o studentă îl cucerise deja pe băieţel, care nu mâncase niciodată mai liniştit. Apoi îl luară în bucătărie, unde dorinţa copilului de a atinge totul, atât de exasperantă pentru Andrea, stârni râsul Simonettei, care se jucă cu Brunettino în timp ce spăla

nişte farfurii. Molipsindu-se de spiritul sărbătoresc, bătrânul scoase la iveală merindele lui secrete şi aduse mâncăruri meridionale, ca să înveselească lumea gastronomică îngheţată a Andreei.

— Vai ce brânză bună! exclamă Simonetta, devorând-o. Şi, bineînţeles, Brunettino ceru şi el o porţie.

— Să vezi ce bune sunt cele pe care le facem acasă…! *Rascu* afumat, sau *butirri*, umplut cu unt…! Dar trebuie să le mănânci acolo, au gust mai bun; mai ales pe terasa din spate, privind munţii din depărtare. Sau după-amiază, la umbra castanilor… Acolo, sub copaci, se vede tot ţinutul în zilele senine, până la mare, în depărtare!

— Îmi place marea! exclamă Simonetta, cu gura plină.

— Prostii! Muntele întrece orice. Marea nu e pentru bărbaţi; dacă ar fi, ne-am naşte cu aripioare, nu-i aşa? Deşi – adăugă el gânditor – eu am stat câteva zile lângă mare, la Rimini, şi era atât de albastră la amiază, atât de violetă după amiază…

Fata se ridică ca să aducă vinul şi se opri când ajunse la scaunul bătrânului. Din spate, îi mângâie părul, ca să-i aline dorul, şi declară cu naturaleţe dezarmantă:

— Îmi place părul dumitale, *zio*. Un cenuşiu atât de inegal, atât de aspru şi proaspăt… Aş vrea ca Romano al meu să ajungă ca dumneata la bătrâneţe!

— Şi mie îmi place că-mi spui *zio*, replică bătrânul ascunzându-şi tulburarea, care crescuse văzând-o sorbind cu atâta poftă că un firicel roşiatic se scurse pe bărbia feminină, sugerând sângele. Sânge, ca şi cum şi-ar fi muşcat buzele, sângele acestui trup rotund şi tânăr… Dar ea se şterse cu dosul mâinii şi faţa îşi recăpătă inocenţa pierdută.

Apoi explică, râzând, că Romano era prietenul ei.

— E student la medicină, *zio*. Aşa o să vindecăm tot satul amândoi, şi oamenii, şi animalele! E comunist, ca şi mine. Mătuşa Anunziata nu-l poate vedea în ochi! concluzionă, râzând şi mai tare.

— Comunismul e o aiureală, fetiţo. Pământurile mele sunt ale mele, cum să le dau altora?... Ce-i drept, comuniştii ăştia ai tăi au luptat cu curaj în război şi erau tovarăşi buni. Apoi s-au schimbat, ca toţi ceilalţi, apucându-se de politică şi discursuri.

— Nu toţi! se avântă ea. Şi trebuie să faci politică pentru a fi liber... Sau crezi că poţi aranja totul din sat, ocupându-te numai de pământuri?

În entuziasmul ei, începu să-l tutuiască, ca pe un camarad. Şi, fiindcă terminaseră curăţenia, deschiseră televizorul... în sufragerie, discuţia continuă înflăcărată, întreruptă din când în când de Brunettino, care trebuia coborât de pe scaunul pe care urcase sau deposedat de fragila scrumieră de Murano pe care pusese mâna. „Vorbeşte ca la mitinguri!”, gândea bătrânul, ascultând-o. „Comuniştilor ăstora nu le lipsesc vorbele!”

Simonetta expunea idei şi recunoştea că le auzise de la logodnicul ei. Înainte de a-l cunoaşte, se gândea doar să ia toate examenele şi apoi să câştige bani, dar Romano a făcut-o conştientă... Oh, Romano!

— Bineînţeles că vrea să se culce cu mine! răspunse ea deschis la o aluzie a bătrânului. Şi eu cu el!... Care cincisprezece ani, zio? Nu vezi bine? Am împlinit nouăsprezece!

„La treisprezece ani, fetele din Rocassera erau deja tot atât de precaute şi rezervate ca nişte femei în toată firea. În schimb, Simonetta asta!... deschisă ca un băiat!... Treaba e că atitudinea asta îi stă bine, e chiar drăguţă, curată”, gândi bătrânul, uimit că avea asemenea idei.

— Nu, încă nu am făcut dragoste. Nu ştiu de ce...

Şi, dintr-odată serioasă, continuă:

— Cred că n-a venit vremea... Nu vrem să începem oricum. Romano spune că nu trebuie să strici începutul. Vrem să facem amândoi o călătorie frumoasă, când o să avem bani...

Deja nu ne mai putem dezlipi unul de altul! continuă, din nou veselă. Cum spui?

— Cu o faţă ofensată.

— Bineînţeles că e frumos; mai frumos ca mine!

„Mai frumos ca ea?”, se îndoi bătrânul. „Bineînţeles, nu poţi spune că e chiar frumoasă… Nici nu are nevoie! Casa e atât de veselă cu ea… Până şi televizorul e mai interesant, dacă-i asculţi comentariile”.

Orele zburau. Când ajunse Andrea, o plăti pe fată şi se baricadă după hârtiile ei. Simonetta, din nou la uşă, părea că de abia intrase. Dar nu era aşa; terminase şi se pregătea să plece. Copilul voia să o împiedice, agăţându-se de fusta ei şi ţipând, dar sosi Andrea şi îl luă în dormitor.

Bătrânul o ajută pe Simonetta să-şi ia jacheta, iar ea îşi luă căciula şi îşi aranjă feminin părul. Îşi puse geanta pe umăr, îşi legă la gât fularul portocaliu şi se întoarse, luminându-l cu zâmbetul ei splendid:

— Ce bine m-am simţit! exclamă ea simplu.

Întinse mâna, la fel ca la sosire, ca un tovarăş. Dar se răzgândi, şi îl prinse pe bătrân de umeri, sărutându-l uşor pe obraz.

— *Arrivederciy zio* Bruno.

— Rămas bun, *sciuscella*[7], răspunse grav bătrânul, fericit de atingerea acelor buze.

Simonetta deschise uşa pe jumătate, se strecură prin deschizătură şi închise repede, lăsând în urmă scânteierea unei ultime priviri zâmbitoare, candid complice.

Bătrânul auzi uşa liftului. Se îndreptă încetişor spre dormitor, aşezându-se alături de copil, care adormise în cele din urmă, în penumbra după-amiezii luminau aripile fluturelui pus în priză de Andrea. Aerul se încălzea, saturat de mirosul lăptos şi carnal al lui Brunettino; tăcerea număra respiraţia lui liniştită.

Se auziră clopotele Domului, în bătaia vântului de sud. Era deja şase! Bătrânul îşi dădu seama că dihania fusese liniştită toată ziua… Bineînţeles, cucerită şi ea de fata asta, care era ca fetele de odinioară.

În Santa Chiara, oamenii urcau spre pădurea de

7 Prăjitură tipică sudului Italici, (acută din pudră de roșcove (n.tr.).

castani pe drumul mănăstirii, pe lângă pârâu, ducând subsuoară pâinile Sfintei, care se mâncau la amiază. După ce treceai de ultimele vii, ajungeai în crâng; acolo, izvorul susura vărsându-se într-un mic lac foarte limpede, unde apa se vedea numai după unduirile fundului. Strugurii se pârguiseră şi, chiar dacă după-amiezile, încete şi aurii, aparţineau încă verii, înserările aduceau o melancolie tomnatică. Satul se odihnea după culesul măslinelor şi se pregătea pentru o altă mare muncă a anului: culesul viilor.

„De ce îmi amintesc asta, Brunettino, ca şi cum aş fi fost acolo în tinereţe?... Poate fiindcă acum mă aşteaptă altă treabă, ca pe oamenii de odinioară, copilul meu? După cules, zdrobirea strugurilor?... Şi fata asta o fi ştiind ce înseamnă *sciuscella*: în afară de drăguţă şi bună, nu sunt alte cuvinte în Milano? Dar ce contează dacă ştie? La ce i-ar folosi?... Nici eu nu ştiu cum de nu m-am simţit deloc excitat de ea; nici măcar atunci când i s-a prelins vinul pe bărbie... Vezi, nici nu m-a deranjat să mi-o imaginez în pat cu Romano al ei!... Asta mă înnebunea înainte, şi nu cred că sunt atât de decrepit, chiar dacă Rusca a început să mă muşte acolo jos... înseamnă că astăzi s-a întâmplat ceva..."

Meditä un timp fără cuvinte, apoi se gândi, adresându-se copilului:

„Ţine minte bine ce-ţi spun, fiule; nu uita: femeile or să te surprindă întotdeauna. Îţi închipui că ştii deja toată stirpea, de la regină la slujnică, şi îţi iese o carte nouă... Ce s-a întâmplat azi? Ea m-a îmbrăţişat ca o mamă, deşi nu a cunoscut încă bărbatul!... Şi eu, văzând şoldurile astea, simţindu-i mâna în părul meu, nu m-am însufleţit... Tu înţelegi ceva?"

Cu toate acestea, fruntea i se descreţi şi zâmbi:

„În orice caz, ce tovarăş bun am avut azi, nu? Cel mai bun pentru tine şi pentru mine... Dacă ai fi fost fetiţă, ar fi trebuit să fii ca Simonetta, ca să-l bucuri pe bunicul... Dar, ce prostie! Te vreau băiat, ca să fii bărbat!... Vorbesc singur, nu cumva? Oare îmbătrânesc?... Gândurile astea or fi un semn? Mi le-ai trimis tu, Salvinia? Vrei să mă aduci

din nou pe drumul cel bun, ca atunci când m-ai ajutat să traversez piaţa, în ciuda tuturor, şi m-ai băgat în patul Rosei?… Şi dacă nu, de ce mi se întâmplă aşa ceva?… De ce le văd pe fetele din Roccasera, de parcă ar fi vii? De ce s-a ivit o fată ca ele aici, în Milano?”

O idee deveni dintr-odată posibilă:

„Pentru tine, copilul meu? Ca să mă ajute să te fac bărbat? Corpul acesta o fi pentru mânuţele tale, pieptul pentru guriţa ta?”

Contemplă buzele copilului adormit şi râse în tăcere de el însuşi.

„Dar nu e mama ta, drăguţule, nu e mama ta! Nu are mai mult lapte decât am eu. Suntem singuri, trebuie să facem totul amândoi, totul… Ah, a sosit vremea zdrobirii strugurilor; acum înţeleg bine!”

Dintr-odată, fără niciun gând prealabil, se ridică, deschise cu grijă dulapul copilului şi scoase o cămăşuţă pe care o ascunse sub haină. Andrea nu avea să observe umflătura, dacă avea să se întâlnească cu ea pe hol; era atât de mic trupuşorul acesta!

Ajunse în camera lui şi ascunse cămăşuţă sub alte arcuri ale canapelei. Avea de gând să încheie şi să descheie, noaptea, nasturii care îl făcuseră de ruşine zilele trecute. Fiindcă, deşi erau mâini de bărbat, şi vai de cine se îndoia! el avea să le facă mâini de femeie, pentru Brunettino.

Rafalele vântului alpin scuturau sărmanii arbori din oraş, cu trunchiurile zdrelite de gheaţa de pe lângă rădăcini. Bătrânul îşi imagina că sângele din venele lui era cuprins de aceeaşi nelinişte care chinuia seva ce voia să urce în trunchi şi nu putea. Dar cel mai mult îl dureau loviturile care scuturau grădina, ca o cazma de gropar: cineva tăia cu un topor într-un ritm atât de lent, încât se mânie de-a binelea. Ce mod dezastruos de a munci! Se întoarse cu spatele, ca să nu mai vadă nimic.

Toporul se opri, şi bătrânul încercă să se gândească la altceva, dar gândurile care îi veniră în minte nu îl

liniştiră, dimpotrivă. Renato nu avea ce să mai facă; era sub papuc. După strigătul de noaptea trecută, trecuse din nou sub jugul Andreei. Părea chiar să se căiască; ieri ea sunase ca să spună că nu putea veni la cină, din cauza unei şedinţe academice prelungite, şi Renato consimţise liniştit:

— Da, o să-l îmbăiez eu şi o să-i dau să mănânce… Da, o să-l culc, nu-ţi fă griji, iubirea mea…

Ea continua, vorbăreaţă ca de obicei, şi bătrânul îl auzi pe fiul lui scuzându-se:

— Iartă-mi bruscheţea, dragostea mea, dar te las; copilul e în baie.

„Să ceri iertare pentru aşa ceva!”, continua să-i reproşeze bătrânul, în fiecare moment în care îşi amintea. „Femeii ăsteia, care e bruscheţea întruchipată!”

Loviturile reîncepură, readucându-l în prezent. În curând se auzi un pârâit şi, după o tăcere scurtă, un vaier prelung de lemn care se rupea, un foşnet de ramuri şi zgomotul crengilor care se loveau de pavaj. Nemaiputându-se abţine, bătrânul se întoarse şi privi furios spre copac.

În vârful scării sprijinite de trunchi, se afla un bărbat cu haina portocalie a grădinarilor municipali. Toporul lui ridicat ameninţa deja altă creangă. Bătrânul izbucni, cu un strigăt ca o lovitură de piatră:

— Hei, tu! Poartă-te cum trebuie cu crengile astea, animalule!

„Acum o să coboare şi o să ne luăm la bătaie”, se gândi el.

Tăietorul rămase un moment ca paralizat, apoi începu într-adevăr să coboare. „Acum”, repetă bătrânul, strângând pumnul şi gândindu-se cum să compenseze inferioritatea pumnului în faţa toporului. Dar când se apropie tăietorul îşi schimbă atitudinea, fiindcă era un băiat cu zâmbet jenat şi gesturi amicale.

— Nu fac bine, nu-i aşa?

— Mai rău nu se poate! Tocmai creanga aia trebuia să rămână. Nu vezi c-au tăiat alta mai jos, pe aceeaşi linie?

… Unde ai învăţat meserie?

— Nicăieri.

— Drăcie! Şi te lasă să omori copaci în continuare?

— Trebuie să câştig şi eu o pâine.

— Caută-ţi altă meserie!

— Grădinar al primăriei sau nimic, aşa mi-au spus la biroul de şomaj… Ce puteam să fac? îmi pare rău – adăugă el după o pauză; îmi plac copacii. De asta tai cât mai puţin, numai crengile cele mai mici.

— Exact, ultimele apărute… Şi le laşi pe cele bătrâne! Faci treaba pe dos, omule.

— Îmi pare rău, repetă băiatul.

Bătrânul îi privi mâinile: de scriitor, de funcţionăraş. Îi privi din nou chipul: simpatic, cinstit.

— Ce făceai dumneata înainte?

— Învăţam.

— De la învăţat nu există şomaj! se enervă din nou bătrânul, crezând că avea de-a face cu o puşlama.

— Tatăl meu îmi dă bani numai pentru a studia dreptul, şi eu nu vreau să fiu avocat. Vreau altceva.

Bătrânul zâmbi: „Bravo, bun băiat! Se înşală, fiindcă un avocatcâştig a mulţi bani, dar e un băiat bun. Preferă să cureţe copacii, în loc să răsfoiască hârţoagele, bravo!… Avocaţii, pacostea săracilor!…” întinse mâna spre topor:

— Dă-mi-l mie.

Subjugat de intonaţie, tânărul îi înmână unealta şi bătrânul se îndreptă spre copac. Băiatul se temea să nu-l vadă căzând, dar îl văzu urcând scara fără şovăire. Începu să taie, şi cu câtă siguranţă! La început se uită la ramuri, se gândi, apoi se hotărî şi începu să taie curat. După o clipă părăsi scara aşezându-se pe o creangă de mai jos, de unde putea tăia mai bine. Apoi se întoarse pe scară, coborî, o mută, urcă din nou… în cele din urmă coborî cu totul. Tânărul îl întâmpină încurcat.

— Ce ruşine! murmură el.

— Haide, haide, băiete, nu se naşte nimeni învăţat… Bine că nu ţi-au dat un fierăstrău mecanic, fiindcă ai fi

nenorocit toţi copacii.

— Mi-au dau unul în primele zile şi l-am stricat, mărturisi băiatul cu o urmă de zâmbet. De atunci lucrez cu toporul… Dumneavoastră chiar că vă pricepeţi… Sunteţi grădinar?

— Nu de meserie, dar mă pricep. Sunt om de la ţară, nu se vede?

— De unde?

— Din Roccasera, de la Catanzaro, proclamă bătrânul, sfidător.

— Calabria! se bucură băiatul. Acolo trebuie să merg eu la vară.

— Într-adevăr? se însufleţi bătrânul, văzându-i interesul. Cu ce treabă?

Cum să-i explici acestui ţăran obiectivele unei anchete care voia să catalogheze rămăşiţele vechilor mituri în folclorul popular?

— Culeg tradiţii, poveşti, versuri, cântece… înregistrez totul şi apoi le studiez, înţelegeţi?

— Nu.

„Ce lucruri ciudate inventează condeierii ăştia ca să nu muncească!… Poveştile se povestesc ca să râzi şi cântecele ca să te veseleşti; ce naiba ai de studiat aici?”

— Bun, apoi se publică… E o muncă frumoasă, adăugă tânărul, care nu ştia cum să mai simplifice explicaţia. Şi adăugă, ca să întrerupă tăcerea:

— Eu sunt florentin.

Bătrânul zâmbi din nou. „Foarte bine; măcar nu e milanez”.

— Vreţi o ţigară? adăugă tânărul, care se temea că-l supărase cu planurile lui de studiere a tradiţiilor. La ore îi avertizaseră asupra posibilei susceptibilităţi provocate de această anchetă.

— Mulţumesc. Am terminat cu ele. Deşi pe Rusca o deranjează.

— Rusca?

— O prietenă de-a mea. Îi place tutunul meu, dar se

şi enervează foarte repede.

„Acum e rândul lui să nu mă înţeleagă”, gândi bătrânul, înveselit. Şi continuă:

— Uite, eu nu mă grăbesc. Urcă dumneata în copacul acesta, şi eu o să-ţi spun ce să tai… Dar ţine-te bine! Prinde toporul de aici, aşa, vezi cum se leagănă?… Şi mâna să fie sigură. Haide, nu-i chiar aşa de greu.

Munciră până la prânz, priviţi de mame şi copii. Bătrânului îi plăcea să fie util, să salveze sărmanii copaci care răbdau de frig în Milano şi erau, pe deasupra, asasinaţi de încercările funcţionăraşilor şi scribăreţilor. Băiatul era ascultător şi deloc greoi.

„Aşa o să crească şi Brunettino al meu, numai că el o să ştie mai multe; o să-l învăţ eu… L-aş putea ajuta şi pe ăsta, deşi n-ai dreptul să lucrezi într-un domeniu pe care nu-l cunoşti. Dar nu e vina lui şi, pe deasupra, nu e milanez”.

După ce terminară treaba, băiatul îi mulţumi şi îi propuse:

— Acceptaţi să beţi o cafea cu mine, domnule?

Bătrânul şovăi.

— O cafea şi un titlu de doctor nu strică nimănui, cum se spune la Universitate, insistă tânărul.

Bătrânul izbucni în râs:

— De la un şomer fără un ban?

Râsul nu era jignitor.

— Am bani. Ieri mi-am ars barca de salvare: am vândut Codul Civil! Cea mai bună ediţie, Roatta-Brusciani, complet nouă.

Râseră amândoi. Băiatul legă scara de un copac cu ajutorul unui lanţ cu lacăt, agăţă toporul de centura salopetei şi arătă spre un bar din faţă. Dar în momentul acela se opri lângă ei o camionetă a Primăriei şi se auzi glasul unui şef de echipă:

— Ei, tu!… Vino, te ducem în centru.

Băiatul privi spre bătrân cu un gest de scuză.

— Îmi pare rău.

— Rămâne pe altă zi. Fii atent, mi-ai promis o cafea în sănătatea Codului!

— O să mă ţin de cuvânt… Căutaţi-mă; mai rămân câteva zile în cartier, nu-i aşa, şefule?

Şeful consimţi. Se uită spre copaci şi se arătă surprins.

— Ai lucrat foarte bine! Prinzi meseria!

Bătrânul şi tânărul se priviră complice şi îşi strânseră mâinile.

— Ferlini, Valerio, se prezentă formal tânărul.

— Roncone, Salvatore, declară cordial bătrânul.

Camioneta porni şi mâna tânărului salută de pe bancheta din spate. La salutul de despărţire, se dovedise sănătoasă şi sigură. De bărbat.

„Da, dar Brunettino al meu va fi mai bărbat”.

Nu, nu voia să vadă ce se întâmpla.

Bătrânul închise ochii, dar atunci îl văzu pe Lambrino, primul prieten din viaţa lui, prima pasiune.

Mai era şi mama lui… da, şi mama lui, dar era obişnuit cu ea şi, în plus, nu urca la munte decât o dată pe săptămână… Lambrino, în schimb, era al lui la orice oră. Minune a universului, mieluşelul alb se juca între mirţi şi tufe parfumate de cimbrişor; ochii lui erau dulci şi plini de dragoste; trupu-i era atât de moale în braţele ciobănaşului, atunci când dormeau împreună, şi lâna tânără mângâia pieptul de copil, unind bătăile inimilor.

Neuitatul Lambrino, prima lecţie de dragoste dintr-o lungă istorie de mângâieri, revenise acum în concavitatea întunecată a pleoapelor închise. Dar îşi amintea de sfârşitul lui, şi bătrânul trebui să deschidă ochii să nu-l mai vadă; gâtul alb îndoit de braţul măcelarului, care ţinea cu dreapta cuţitul… Ciobanii râdeau de durerea şi disperarea băiatului, cum râseseră, ca nişte fiare, soldaţii care îl răstigniseră pe Hristos.

Când deschise ochii, nimeni nu râdea în cercul restrâns de feţe îngrijorate, lipsite de lumina vie a muntelui; dar, în rest, era acelaşi lucru: un trupuşor

nemişcat, un căpşor plecat în jos, un gât delicat în mâna călăului. Numai că odinioară fusese capul lui Lambrino, ochii lui ieşiţi din orbite şi ultimele lui behăituri; acum era Brunettino, mut, cu privirea ascunsă de pleoapele aproape transparente, ca de marmură.

Cu câteva minute înainte, îi ceruseră bătrânului să ţină copilul, dar refuzase violent o atare complicitate şi se retrăsese în uşă, sprijinindu-se de toc ca să nu poată ieşi nimeni înainte de a da socoteală pentru ceea ce făcuse. Din momentul acela, mâna lui strângea briceagul din buzunarul pantalonilor. „Dacă individul ăsta mi-l răneşte, îl omor aici, pe loc”, hotărî privindu-l pe călăul acela care, cu degetul mare de la mâna stângă, palpa vena de pe gâtul vulnerabil.

Călăul acesta nu avea un cuţit de măcelar, ci o seringă, al cărei ac era gata de împuns. „Şi dacă înţeapă unde nu trebuie? Şi dacă o să-i curgă tot sângele sau o să se înăbuşe?... îl omor, Rusca, îl omor!” Acul împunse, înaintă... „în schimb, laşul ăsta n-ar fi în stare să bage cuţitul în burta unui duşman; e de ajuns să-l vezi ca să-ţi dai seama”.

Cilindrul transparent se umplea cu sângele preţios al lui Brunettino. „Ca al lui *San Genaro*”, gândi bătrânul, fiindcă în lumina lăptoasă de pe fereastră sângele nu părea roşu, ci straniu de întunecat, aproape sinistru. „Să fie otrăvit?”, se gândi dintr-odată, amintindu-şi că aşa era sângele care cursese din gura lui Raffaele, argatul de la fermă, care fusese lovit de un catâr în pântece, şi murise vomitând sânge. Bineînţeles că fusese deocheat – tot satul ştia – fiindcă îi făcea curte Pasqualinei. „O fi cineva în stare să-l deoache pe îngeraşul acesta?”

Călăul terminase. Vărsase sângele într-un tub cu ceva înăuntru; îl închisese şi îl pusese în servieta lui. Copilul nu păru să-şi dea seama; gemuse puţin când îl înţepase. Călăul se despărţi de Andrea şi, cum bătrânul nu se mişca din uşă, îi explică, sperând să treacă:

— Când este vorba de copii atât de mici, cea mai

sigură e carotida. Înţelegeţi-mă, domnule.

Dar cea care îl făcu pe bătrân să se mişte fu Andrea:

— Poţi să iei un moment copilul în braţe, tăticule?

În timp ce ea îl însoţea pe medic, bătrânul se aşeză cu Brunettino în braţe. Sărută fruntea înfierbântată şi, nefericit, îl strânse în braţe ca într-un cuib. Degetul lui ţinea vata care oprea sângele şi prin intermediul acestui deget simţea, bătaie după bătaie, zbaterea pulsului. Ce febră mare!

Se uită la copil. Cu două nopţi în urmă, începuse să tuşească dintr-odată. O tuse profundă, sfâşietoare, de bătrân, dar pe un ton înalt. Dimineaţa refuzase mâncarea şi la amiază închisese ochişorii şi se cufundase în amorţeala febrei. De atunci nu-i deschisese decât rareori, privind în jur ca şi cum i-ar fi întrebat de ce îl chinuiau, gemând, tuşind şi respirând zgomotos. Noaptea trebuise să-l spele cu apă rece, din cauza temperaturii, şi era înspăimântător să-i atingi burtica: atât era de fierbinte.

Bătrânul nu pusese geană pe geană; intra şi ieşea din dormitor, rătăcind în tăcere dintr-o cameră în alta, ajutând cum putea şi veghind copilul care moţăia chinuit. Cea mai rea fusese vizita acestui pediatru, fiindcă aşa li se spunea doctorilor, se pare, în dialect milanez. „Cum să ai încredere într-un asemenea tip?”, se gândise bătrânul când îl văzuse apărând în uşă cu o dimineaţă înainte.

Numitul doctor purta un costum elegant şi era pieptănat ca în fotografiile din faimoasa frizerie de hoţi de pe *via Rossini*. Lăsă în hol un miros puternic de colonie, purtând în mână o geantă dintr-o piele moale, cum nu mai văzuse niciodată, şi pe degetul mic un inel cu piatră albastră… Treizeci de ani? Patruzeci? Era atât de gătit, că nu se putea şti. Ochelari din aur, bineînţeles. „Şi cum vorbea, *Madonna*, cum vorbea! Se ştie deja că italiana e prea frumoasă pentru a fi o limbă bărbătească, dar dacă o pronunţi ca el, cu toate silabele apăsate şi atâtea repetiţii nefolositoare, sună pur şi simplu odios”. Se spălase pe mâini la sosire şi la plecare: cum îi oferise Andrea

prosopul! Aşa cum prezintă călugăriţele vinul de împărtăşanie stareţului; ca şi cum tipul ar fi fost un sfânt.

„Bineînţeles, Andreei îi place de el!”, înţelese pe loc bătrânul. „Genul ei de bărbat… Ar fi vrut să se mărite cu unul ca el, desigur, dar n-a reuşit să-l pescuiască, şi Renato al meu a avut ghinionul să dea peste ea… îl privea extaziată: *dottore* încolo, *dottore* încoace… Şi el, fudul ca un păun, fără să-l consulte măcar pe copil aşa cum trebuia: se uitase doar în urechile şi în gâtul lui cu becul acela, întrebase de temperatură (pe care Andrea i-o luase deja introducându-i termometrul într-un loc ruşinos) şi scosese microfonul, cauciucurile acelea care păreau nişte lipitori pe pieptul băieţelului… în total, nu făcuse mare lucru; nici măcar nu-l ascultase la spate… Ai văzut, Rusca? De parcă bietul de el n-ar fi atât de grav!… *Dottore*, acesta? O puşlama, în stare de orice!… O să avem noroc oare, Rusca? O să se încurce cu cretinul ăsta?… Păcat că becisnicul nu îndrăzneşte să pună coarne nimănui! Ce ocazie bună ca să scapi de ea, dacă s-ar încurca cu el şi Renato s-ar simţi măcar o dată în viaţă bărbat!”

Bătrânul oftă, sceptic… După puţin timp, privi copilaşul bolnav şi uită totul. „Atât de bolnăvior, deşi individul ăsta nu-i dă nicio importanţă! Fiindcă nu e nepotul lui!… Dacă e numai o răceală, de ce i-a luat sânge, omorându-l aproape? De ce?”

Auzi şoapte în hol şi se întrebă dacă se întorsese medicul… Nu; era Renato, care vorbea în hol cu soţia lui.

— Pediatrul a spus că nu e mare lucru; că o să-şi revină în două sau trei zile, explica Andrea. Dar mi-a stricat deja planurile de călătorie.

— Dragă, poţi să te duci după aceea la Roma.

— Acum, că aveam deja o audienţă programată la ministru! O să trebuiască să-i mai cer una şi… în plus, *tio* Daniele începuse să-şi pună în mişcare relaţiile.

Tăcură, fiindcă ajunseseră la uşa dormitorului. Bătrânul îi dădu copilul lui Renato, gândind: „Asta se gândeşte numai la cariera ei. Să n-o deranjeze copilul!…

Bietul meu Brunettino!”

Se lăsase noaptea şi bătrânul avea grijă de copil, în timp ce soţii îşi luau cina, dialogând în mintea lui cu fruntea palidă şi obrăjorii fierbinţi:

„Da, copile; ei mâncă atât de liniştiţi, în timp ce în trupuşorul tău se dă o bătălie atât de importantă; sângele tău împotriva răului, viaţa sau moartea; cum de sunt în stare?… Dar lasă-i în pace, nu eşti singur. Tatăl tău nu porunceşte în casă, mama te dă acestui *dottore* de rahat, dar bunicul o să te ajute să ieşi la liman, ai înţeles, îngeraşul meu?… în primul rând, ori vor ei, ori nu, mâine o să ai aici apă fiartă cu frunze de eucalipt şi cremelaria… Ştii? Copacii sunt buni; copacii iubesc copiii şi or să te ajute mai mult decât înţepăturile astea. O să miroase a primăvară la munte şi o să poţi respira… Aha, zâmbeşti? Văd că mă crezi. Bravo, copilaşul meu! La luptă contra duşmanilor, doar ai învins deja tancul!”

A doua zi, Andrea acceptă până la urmă, după ce-şi consultase cartea ei blestemată în care se spunea cum se cresc copiii, la ce oră trebuie să se trezească şi când trebuie să li se facă foame. „De parcă mamele care nu ştiu să citească nu ar fi ştiut dintotdeauna lucrurile astea!” în plus, o auzise întrebându-l la telefon pe *dottore*, din biroul ei, prilej cu care şuşotiseră multă vreme… Dar în cele din urmă apăru în hol cu obrajii aprinşi şi tremurul unul zâmbet. „Ce-ţi spuneam eu; s-o fi amorezat de neisprăvitul ăla?”

Dar acceptase şi bătrânul alergă la farmacie să caute eucalipt – de cremelaria nici nu auziseră, netrebnicii – şi apoi aruncase frunzele, fiindcă în Milano le vindeau la pachete de fabrică, şi nu erau bune. În schimb, în magazinul doamnei Maddalena – şi ce plăcere fusese s-o vadă şi să-şi amintească de maşina verde metalizată! – aveau eucalipt adevărat, iar pentru flori îi recomandase – bineînţeles că ştia ce erau! – un magazin de ierburi din vecinătate. „Ce doamnă, Maddalena asta, le rezolva pe toate! Şi mai *stacca* decât o văzuse vreodată… Dar nu mă

mai miră; nu blegul ei de soţ udă floarea asta”.

Urcând cu liftul, îşi înveli cumpărăturile în hârtia de la farmacie, pentru ca plantele salvatoare să-şi bată joc de controalele Andreei şi să-l deruteze pe *dottore*. „La război trebuie să-ţi înşeli duşmanul, Brunettino al meu”.

Bătrânul cu haină de piele ţărănească şi pălărie demodată, care mânuise toporul în grădini câteva zile şi apoi dispăruse, reapăru astăzi împingând mândru un cărucior cu un copil. Mamele cu copii îl primiră ca pe un bunic paşnic care făcea pe dădaca, deşi fusese de ajuns o singură privire de bărbat, cântărindu-le trupurile, ca să-l privească în alt mod şi să-şi îndrepte pe loc spatele sau să ridice mâna, verificându-şi pieptănătura.

Dar bătrânul era aproape întotdeauna atent doar la copil. Totul îl uimea: ochişorii liniştiţi sau lacomi, mânuţele neobosite, pielea catifelată, ţipetele fără motiv. În după-amiaza aceasta i se părea şi mai minunat, fiindcă era prima ieşire după boală. Ce grozăvie, şi ei o numiseră răceală! Fiindcă pentru bătrân fusese o pneumonie pe cinste, deşi doctorul nu-şi dăduse seama. Dacă ar şti că Brunettino scăpase numai datorită eucaliptului şi cremelariei, adăugate în apă şi ascunse de Andrea! Aceleaşi plante care vindecaseră pneumonia bătrânului Sareno, când renunţaseră la orice speranţă.

„Mulţumită bunicului tău te plimbi acum, copilul meu… Şi nimeni nu se pricepe mai bine decât ciobanii la ierburile de leac! Bun, ştia ceva şi doamna Maddalena, dar nu chiar atât. Numai vrăjitoarele, dar asta e altă mâncare de peşte. *Madonna* să ne păzească!”

Dintr-odată, se înveseli amintindu-şi de faţa Anunziatei, care îl ajutase să îmbrace copilul pentru plimbare; ce surprinsă fusese văzându-l că încheia nasturii fără probleme! Nimeni nu bănuia câte exerciţii făcuse noaptea. Da, degetele lui erau încă în stare să înveţe; nu-i ruginiseră încă încheieturile… îşi privi mâinile care strângeau bara căruciorului ca pe o cârmă: aspre, umflate de vene, dar încă vii şi iuţi. Le compară cu mâinile lui

Brunettino, şi i se umflă inima în piept. Pumnişorii aceştia, degeţelele acestea vor fi în stare să lovească un duşman, să mângâie nişte sâni tineri!…

„Eu n-o să te văd, copilul meu, şi tu n-o să ştii, dar ai să devii bărbat datorită mie. Eu te-am salvat de doctorul ăla de doi bani şi eu o să te scap de mama ta şi de cine mai trebuie. Eu, bunicul tău, partizanul Bruno… Ştii? Un singur lucru îi cer *Madonnei*, în fiecare zi: să moară mai repede Cantanotte, ca să te pot duce acolo, să alergi prin toată curtea, fugărind găinile. O să vezi ce frumos e la Roccasera; nu e murdar, ca Milano! Soarele e adevărat; nici nu ţi-l poţi închipui, uitându-te la ăsta. Şi în depărtare se vede cel mai frumos munte din lume, *Femminamorta*. Pare să se îmbrace şi să se dezbrace ca o femeie. Uneori e albăstrui, alteori violet, sau stacojiu, sau chiar trandafiriu, sau poartă un văl, după anotimp… Are temperament, da; uneori îţi spune că va fi furtună, dar alteori o aruncă asupra noastră dintr-odată… E aspru, dar bun; aşa trebuie să fie. O să te îndrăgosteşti de el, Brunettino, când o să urcăm să-l vedem…”

Îşi dădu seama că erau vise şi le alungă din minte. Dar de ce vise? Adevărul era că îl salvase pe copil; părea deja mai matur şi acesta nu era un vis, deşi Andrea nu fusese de acord ieri, când îi arătase transformarea. Până la urmă recunoscuse, dar pusese totul pe seama răcelii, care subţiase puţin obrăjorii micuţului.

„Prostii! Devine bărbat”, gândi bătrânul, amintindu-şi. În fiecare zi se târa tot mai bine, şi încerca chiar să se ridice, agăţându-se de ceva… Dar nu trebuie forţat: *zio* Benedetto rămăsese cu picioarele strâmbe fiindcă învăţase să meargă prea devreme. Bineînţeles, dacă eşti tâmplar ca el, nu contează prea mult; dar la ciobani şi la partizani nu se întâmplă la fel. Unii glumeau – „atâta-i de greu ce ai între picioare?” –, dar el era încântat fiindcă scăpase astfel de armată. Trist avantaj, fiindcă femeile se dăruiesc numai celor cu picioare drepte, în afară de cei cu bani. „O să te învăţ să mergi încetul cu încetul, Brunettino, şi o să fii

băiat frumos… Bun, eşti deja; atât de mic şi stai drept ca degetul meu cel mic!”

Bătrânul îşi privi degetul mic – „nu chiar aşa”, se corectă el – trecând pe lângă două doamne care vorbeau pe o bancă. „Cine vorbeşte despre soare? O milaneză proastă”, gândi bătrânul, ridicând privirea dispreţuitoare spre discul portocaliu şi amorţit de ceaţă. În orice caz, schimbă direcţia ca să ferească ochii copilului de lumină şi se apropie prea mult de strada care mărginea grădina, după trotuar.

Dintr-odată, un automobil se apropie de trotuar, trecu printr-o baltă într-o baltă şi stropi căruciorul, păturica şi chiar obrăjorul copilului, care începu să plângă. Bătrânul rămase un moment paralizat de indignare, dar, văzând maşina oprită la un semafor din faţă, începu să alerge orbit de furie, strigând insulte. Avea o singură idee: „Îl omor, îl omor, îl omor!” Repetată de voce, gândită de picioare, bătută de inimă. Când se apropie de maşină, ţinea briceagul deschis în mână, dar şoferul avu norocul să se schimbe semaforul şi se îndepărtă rapid, fără să-şi dea seama de nimic.

Bătrânul rămase scrâşnind insulte şi adresându-i fugarului o ameninţare cu pumnul, o *vrazzata*, dar tot curajul lui nu-l împiedică să se vadă în situaţia comică a urmăritorului păcălit, neputincios pe trotuar, cu capul gol, cu briceagul inutil provocând priviri amuzate… Dintr-odată, îi trecu prin cap o idee:

„Sunt nebun, am lăsat copilul singur, sunt un bătrân nebun!”

Se întoarse tot fugind, recuperându-şi din mers pălăria căzută şi imaginându-şi miile de lucruri care i se puteau întâmpla copilului. Sosi la timp, fiindcă o femeie necunoscută se apleca deja deasupra căruciorului. Încerca oare să-l fure?

Madonnal Poveşti de demult cu ţigani care furau copii îi veniră în minte în momentul acela!

Ajunse lângă ea. Fuga, mânia şi spaima nu-i

permiteau să vorbească, iar inima îi bătea dureros. Se mărgini să se uite crunt la femeie, care se întoarse cu copilul în braţe, auzind paşi. Ea îi ghici gândul:

— Nu vreau să-l fur, domnule – spuse ea cu un zâmbet liniştitor. L-am auzit plângând, l-am văzut singur şi m-am apropiat.

Copilul nu mai plângea. Femeia îi şterse obrăjorii cu o batistă foarte albă. Bătrânul îşi recăpăta stăpânirea de sine, tot ostil faţă de intrusă, dar se calmă privindu-i faţa: nişte buze proaspete încadrate de riduri drăgălaşe, o expresie tânără în ciuda vârstei recunoscute.

— Mulţumesc, doamnă, reuşi să spună în cele din urmă, în timp ce privirea lui cobora, apreciativă, pe sânii plini, dar frumoşi şi pe şoldurile rotunde, ţanţoşe.

— Ce s-a întâmplat? întrebă ea.

— Un măgar! Nu vedeţi cum a murdărit copilul, păturica, căruciorul? Un domnişor în maşină. Să se poarte aşa cu un copil!… Un măgar milanez!

Îi păru rău de cuvântul urât, dar ea zâmbi.

— A murdărit şi pantalonii dumneavoastră: uitaţi-vă. O să trebuiască să-i spălaţi.

— Ce contează! Dacă puneam mâna pe el, îl omoram… Măgarul! Mă scuzaţi.

— Un măgar, repetă ea senină, uimindu-l pe bătrân. Copilul se juca deja cu părul femeii, care continuă: Din ce parte a Sudului sunteţi?

De abia atunci înţelese bătrânul; ea îi recunoscuse accentul şi era probabil tot din părţile de jos, deşi nu se simţea. Se simţi mai bine şi îşi potrivi pălăria.

— De la Roccasera, de lângă Catanzaro. Şi dumneavoastră?

— De la cealaltă mare. Amalfi.

— Din Taranto, nu?

— Şi foarte mândră de asta!

Vocea feminină părea mândră de ţinutul ei; femeia îşi dădu capul pe spate şi păru mai înaltă.

Râseră amândoi.

— La naiba! exclamă bătrânul privind noroiul care se usca pe cărucior.

— Nu vă puteţi întoarce aşa, nu? O să vă certe mama copilului… Fiica dumneavoastră?

— Ce? Noră-mea… Să mă certe aia? Niciodată!

Tonul era atât de violent, încât femeia nu mai continuă gluma şi se uită mai atentă la bătrân. „În orice caz, nu e un bunic decrepit. Ce tip!”, gândi ea.

— Încet, băieţel! spuse ea alintător, desprinzându-şi părul din pumnişorul strâns. Uitaţi-vă, vrea deja să se joace cu mine!

— Cine n-ar vrea?

Femeia râse cu poftă. Nu, nu era în niciun caz un bunic decrepit!

— Frumos băieţel! exclamă, aşezându-l din nouă în cărucior. Cum îl cheamă?

— Brunettino… Şi pe dumneavoastră?

— Hortensia.

Bătrânul savură acest nume şi răspunse:

— Pe mine Salvatore.

Şovăi o clipă, apoi adăugă:

— Dar dumneavoastră spuneţi-mi Bruno… Şi spuneţi-mi, mai treceţi şi în alte zile pe aici?

„Pleacă! Se duce la Roma!”

Bătrânul se trezise fredonând această melodie veselă. O fredona şi acum, în timp ce-şi punea la foc cafeaua de dimineaţă. „La foc, pe naiba”, gândi el din nou, comparând fiarele acestea înroşite cu scânteierea şi dansul flăcărilor din soba de la ţară.

„Nu se duce să-i vadă pe etrusci, bineînţeles. Nu-i plac. Ea se trage din ceilalţi. Din romani, din care se trăgea şi Mussolini. Cu atât mai rău pentru ea! Treaba e că pleacă pentru câteva zile… Asta înseamnă c-o să fim liberi! … Pare o minciună, fiindcă nu vorbeşte prea mult, şi stă întruna după cărţuliile ei, dar numai faptul că o ştii aici e totuna cu prezenţa carabinierilor… Femeile! în afara patului, nu fac decât necazuri!”

Andrea îi lăsase cu o seară înainte lui Renato o listă de instrucţiuni pentru conducerea gospodăriei în lipsa ei, şi apoi le comentase una câte una, fiindcă voia să fie sigură. La amiază, Renato avea să o ducă cu maşina la aeroport. Nu mai era mult; bătrânul îşi frecă mâinile.

Sosi Anunziata, şi Andrea îi repetă codul scris. Bătrânul profită de acest lucru ca să-şi facă plimbărica, de data aceasta fără copil: azi era prea frig. Când ajunse la uşă, o auzi pe noră îngăduindu-i Anunziatei să-şi aducă nepoata, dacă avea nevoie de ajutor. „Simonetta!”, îşi aminti bătrânul încântat, gândindu-se că ziua începea bine. Până şi Rusca era liniştită.

Şi continuă la fel de bine. Pe *Corso Venezia* se întâlni cu Valerio. Studentul îi explică că fusese trecut la „Drumuri şi poduri”, fiindcă terminase de curăţat copacii, şi câteva săptămâni avea să muncească la împodobirea străzilor pentru Crăciunul care se apropia. Un consilier din opoziţie se plânsese că existau cartiere uitate şi *podestă*[8] poruncise să se pună repede becuri colorate în unele pieţe de la periferie. Valerio avea să ajute la instalarea lor, din *Piazza Carbonari* până în *Piazza Lugano*.

— După aceea, gata. Trebuie să-mi caut altceva de lucru. Asta în cazul în care – şovăi băiatul – n-o să mă ajutaţi dumneavoastră. Tocmai voiam să vă vorbesc.

Bătrânul fu surprins şi Valerio îi explică. Cu câteva zile în urmă, îi vorbise despre calabrez profesorului Buoncontoni, faimosul etnolog şi folclorist, care se interesase imediat:

— „Vreau să-l cunosc pe omul acesta, Ferlini”, mi-a spus profesorul, povesti Valerio. „Nu am fost în La Sila din tinereţe, când am făcut cercetări printre albanezii care au venit acolo în Evul Mediu şi păstrează încă obiceiurile greceşti… La Sila a rămas destul de intactă şi prietenul acesta al dumitale mi-ar putea oferi multe informaţii… Adu-l la seminar”.

---

8 Șeful administrației comunale, numit de guvern în timpul fascismului (n.tr.).

Bătrânul îl asculta pe student fără să înţeleagă. Valerio adăugă că existau fonduri pentru înregistrările martorilor în fonoteca departamentului. Subiecţilor studiaţi li se plătea, şi Ferlini ar fi reuşit astfel să devină asistent remunerat.

— Ce înseamnă „subiect”? întrebă bătrânul, căruia îi sărise muştarul. Ce rol am eu aici?… Te înşeli în privinţa mea, prietene. Mie, banii nu…

Valerio îl întrerupse:

— O, nu de asta v-am spus; plătesc foarte puţin! V-am spus ca să nu se piardă povestea dumneavoastră, ca să se păstreze lumea aceea… Poveşti, cuplete, cântece, obiceiuri de la nunţi, de la înmormântări… Se uită totul; istoria noastră, ceea ce suntem.

— Povestea mea, repetă bătrânul, gânditor. Şi e clar că trecutul se pierde. Fetele aruncă vechile costume, atât de frumoase, ca pe nişte cârpe.

— V-ar face plăcere să vorbiţi despre toate astea, domnule Roncone, v-ar distra… şi m-aţi ajuta să-mi găsesc un loc de muncă. Faceţi-o pentru mine!

Da, i-ar fi plăcut să-l ajute pe Valerio. Şi era adevărat că ar fi putut să fie distractiv… îi veni o idee:

— Cine m-ar asculta?

— Cei de la seminar, nimeni altcineva. Şi vreun alt profesor invitat; de istorie sau de litere.

Bătrânul zâmbi; da, îi plăcea idee. Le-ar povesti acestor şoareci de bibliotecă, precum Andrea, tot ce i-ar plăcea, inclusiv glumele tovarăşilor lui… Numai cu povestea lui Morrodentro sau cea a bătrânului Mattei, odihnească-se în pace, i-ar lăsa cu gura căscată… Ăştia mâncau cărţile pe pâine şi nu ştiau nimic din viaţă… Şi, în plus, ce-ar spune Andrea când ar afla că el, Salvatore, le vorbea profesorilor la Universitate? „Aşa cum ai auzit, proasto”, i-ar spune el, „eu în tribună, eu, ciobanul Salvatore din Roccasera… Nu-ţi vine să crezi? întreabă. O să-ţi aduc o fotografie cu mine vorbind acolo…” Minunat… în plus, povestea lui avea să rămână… Brunettino o va

putea asculta întotdeauna!

— O să vorbesc şi despre viaţa mea, despre război?

— Desigur! Dumneavoastră alegeţi: tot ce doriţi!

— Atunci s-a făcut. Stai o clipă… Mai întâi să încercăm, într-o zi. Dacă nu-mi plac oamenii ăia, îi trimit la plimbare. Ţie îţi povestesc orice, fireşte; dar pe ei trebuie să-i văd. Eu nu vorbesc decât între prieteni.

— Vor fi prietenii dumneavoastră, sunt sigur! Profesorul Buoncontoni e grozav şi despre doamna doctor Rossi nici nu mai avem ce vorbi. Nu este încă profesoară, deşi are patruzeci de ani, fiindcă nu există o catedră specială de mitologie, dar e faimoasă.

— De mito… Ce e asta?

— Mitologie; poveşti de demult. O să vedeţi, o să vedeţi.

„Vasăzică sunt şi femei… Deşi cred c-o să fie tot o Andrea”, gândi bătrânul în timp ce intrau într-un bar ca să sărbătorească înţelegerea. Aveau să înceapă după vacanţă şi de aceea se despărţiră urându-şi Crăciun fericit.

Da, ziua fusese întru totul propice. La uşă, portarul îi înmână o scrisoare recent sosită. Era de la Rosetta. Lungă şi încâlcită, ca întotdeauna, cu multe prostii care îl enervară într-un asemenea hal, încât fu gata s-o lase baltă. Din fericire, dădu peste o veste senzaţională. „Proasta asta de fată ar fi putut să înceapă cu aceasta, şi cu litere foarte mari!”: Cantanotte se simţea mult mai rău.

Bătrânul reciti paragraful. Da, aşa era: duşmanul lui se îndrepta spre cimitir, îl chema groapa. Nu-l mai scoteau din casă; nici măcar cu scaunul; nici nu-l coborau la slujbă. Se spunea că nu mai mişca braţele, nu ţinea capul sus şi urina în fiece minut. Ce bucurie!

Bătrânul deschise uşa apartamentului şi năvăli în bucătărie. Era numai Anunziata, fiindcă cei doi plecaseră deja la aeroport, şi Brunettino dormea.

— E mai rău! Ticălosul se simte mai rău!

— Iisuse! Ce spuneţi? tresări femeia.

— Nimic, nimic. Dumneata nu-l cunoşti… E mai rău,

moare!

Anunziata ceru iertarea Domnului pentru bucuria aceasta stârnită de moartea aproapelui. Bătrânul intră în camera sa, scoase din ascunziş punga cu merinde şi luă din ea brânză tare şi o ceapă. Se întoarse în bucătărie şi începu să ciugulească din amândouă, luând câte o gură bună de vin. Anunziata îi aminti că nu trebuia să bea.

— Să mai rabde şi Rusca! Azi e o zi mare! replică bătrânul, scandalizând-o şi mai tare pe femeie.

Pe când savura mulţumit micul său ospăţ, auzi dintr-odată plânsul copilului. Bătrânul lăsă totul şi fugi în dormitor. Brunettino întinse braţele şi bunicul îl ridică din pătuţ şi îl strânse la piept.

— Moare, Brunettino, moare! Ticălosul moare! înţelegi? O să mă întorc la Roccasera şi tu o să vii cu mine… O să te faci puternic, o să mănânci pâine adevărată şi miel adevărat… O să vezi ce vin am eu, vin adevărat pentru bărbaţi! Tu o să bei mai puţin, nu? O să-ţi înmoi degeţelul în paharul meu doar… Moare, copile, moare primul!

Copil bătu din palme încântat. Bătrânul fu cuprins de entuziasm.

— Aşa, bucură-te şi tu! Doar suntem la fel!… Vezi ce bunic ai? Au nevoie de el şi la Universitate!… Şi nimeni nu-l poate învinge! O să urcăm pe munte şi o să-i cunoşti pe toţi prietenii: Sareno, Piccolitti, Zampa… bărbaţi adevăraţi! Şi tu o să fii ca ei!

Ei erau morţi, dar el trăia acum în afara timpului. Cu nepotul în braţe, bătu ritmuri de demult şi începu un dans. Vorbele lui şoptite prevesteau viitoare triumfuri pentru Brunettino. Vocea lui creştea puţin câte puţin, se transforma în vocea unui proroc şi dansul lui devenea dans de derviş. Copilul râdea şi ţipa bucuros. Bătrânul se rotea asemenea planetelor, se făcea vânt şi munte, ofrandă şi magie. Dansa în mijlocul pădurii, la lumina rugului trosnind, primea binecuvântarea stelelor, asculta urletul îndepărtat al lupilor, care se temeau să se apropie fiindcă

Bruno şi nepotul lui erau forţe invincibile, torţe ale Pământului, stăpâni ai vieţii.

Anunziata plecase, după ce îmbăiase copilul. În dormitor era tăcere şi penumbră. În tăcere se auzea răsuflarea adormită a lui Brunettino; în penumbră se zărea strălucirea feţei lui. Şi, bucurându-se de lumea aceasta, bătrânul şedea pe mochetă. Păzea somnul acesta aşa cum îşi păzise turmele: o singuratică plenitudine, o succesiune lentă de momente infinite. „Simt cum trece viaţa”, gândi el, aşa cum gândise atunci.

Imperceptibil, penumbra devenea noapte. Bătrânul aprinse veioza roz. Renato nu se mai întorsese de la aeroport, şi nu întârziase niciodată atât de mult. Oare i s-o fi întâmplat ceva? Bătrânul avusese timp pentru toate: să se ocupe de copil până adormise şi să pregătească surpriza. Dar Renato…

În fine, se auzi cheia în uşă! Zgomotele obişnuite care îi însoţeau intrarea: paşi grijulii, apariţia tăcută. Intră şi îl sărută foarte uşor pe Brunettino, în timp ce bătrânul se ridica. Ieşiră împreună în hol.

— Bună, tată! Ţi-a făcut probleme?

— Copilul? E un înger!

Renato explică scurt întârzierea, pricinuită de sosirea târzie a avionului, şi încheie:

— Să vedem ce ne-a lăsat de mâncare Anunziata.

Fiindcă Andrea lăsase instrucţiuni scrise pentru pregătirea mesei, care trebuia doar încălzită.

— La naiba cu Anunziata! exclamă bătrânul din uşa bucătăriei. Azi o să mâncăm ca nişte bărbaţi!

Renato se uită mai atent la faţa tatălui: un faun cu un zâmbet vesel. Ce i s-o fi întâmplat? Câtă viaţă în ochişorii înconjuraţi de riduri!

O idee bruscă îl întristă pe Renato: îl durea faptul că absenţa Andreei îl bucura atât de mult pe tatăl lui. Dar bătrânul fusese întotdeauna aşa; atunci când nu putea suferi pe cineva, nu aveai ce-i face, şi pe Andrea n-o putuse suporta de la prima lui şedere în Milano.

A, dar nu era asta! Vestea îl îmbună pe Renato: murea Cantanotte. Bătrânul îi spuse în timp ce punea farfurii şi tacâmuri pe masă, fără să-şi lase fiul să-l ajute; acesta, liniştit, simţi imediat mirosul. Mirosul acela cunoscut, dar neclasificabil; vechi şi apropiat. Mirosul acela… Bătrânul îl văzu adulmecând.

— Nu-ţi mai aminteşti?

Dintr-odată:

— Pâine cu usturoi şi ardei iuţi!

— Bineînţeles, bucăţele de pâine înmuiate în apă şi sare, şi prăjite în ulei cu usturoi şi ardei iute! Ei, nu te-ai rupt cu totul. Nu-s la fel de bune ca ale lui Ambrosio, nimeni nu le poate face ca el, dar au gustul celor de la munte, dintotdeauna… Am pus chiar şi *vasalico*: am găsit busuioc la magazinul tarentinilor… Maddalena asta are toate bunătăţile de la noi!

— O vizitezi cam des pe doamna asta, tată.

— Să fie într-un ceas bun; am ajuns târziu! glumi bătrânul. Dar îl bucură aluzia intenţionată şi faptul că fiul participa glumind la bucuria lui. Aşa că adăugă:

— Şi, în plus*, USignura manda viscotti a cui bn ava denti* … îţi mai aminteşti dialectul nostru?

— Dumneata ai încă dinţi destul de buni şi poţi muşca din pesmetul ăsta! replică Renato, mărind bucuria bătrânului, care scoase tigaia cu bucăţele de pâine şi o aşeză în mijlocul mesei.

1. Maica Domnului nu le dă biscuiţi decât celor care au dinţi (dialect calabrez) (n.tr.).

Astfel se deschise în memoria fiului o portiţă spre sat, şi pe ea intrară păstori şi crânguri de castani, focuri din lăstari de vie şi cântece, pofte copilăreşti şi mâini de mamă. De mamă, da, deşi acum îl serveau transformate în mâinile bătrânului, rădăcini aspre şi noduroase. „Tatăl meu mă serveşte”, gândi Renato, şi faptul insolit îi înceţoşă o clipă privirea. Nu era efectul mâncării fierbinţi; era toată copilăria lui, condensată în cercul magic al farfuriei.

Mama, mereu alături de el, încurajându-l, cu

înfăţişarea ei delicată, să se elibereze de lumea satului, pentru ca fiul să nu sufere aceeaşi robie. Deasupra lor tatăl, puternic ca un zeu, împărţitor de pedepse, dar şi de bucurii profunde. Şcoala, care începuse prin a face mai savuroasă libertatea şi sfârşise transformându-se într-un tunel spre libertate. Şi, deasupra tuturor, sărbătorile casei, bucătăria plină, zgomot, risipă, săturare, pete de vin pe faţa de masă – bucurie! bucurie! – care cereau să-ţi moi degetul şi să-ţi faci o cruce pe frunte, fum de tutun, răsuflări omeneşti, ciupituri şi râsete, oameni respectuoşi cu tatăl lui, ascultându-l… Şi, după ospăţ, muzică şi dans, fuste care se învârteau transformându-se în clopote şi provocând privirea, ulcioarele din mână în mână, perechi care dispăreau, noaptea plină de stele, oboseala care te cuprindea dintr-odată când se lăsa tăcerea…

— Ce-i? Nu cumva nu-ţi mai place?

Vocea îl readuse în prezent. Gustă o lingură şi expresia lui de copil fericit îl bucură îndeajuns pe tată care, izbucnind în râs, destupă sticla cu vin:

— Aşa mai merge, omule!

— Ai grijă cu vinul, tată! Medicul…

— Medicul? Aminteşte-şi că *dui jiriti e vinu’ prima da minestra… ejetta u medica dafinestr*a’.

Cum să nu-i recunoşti gloria de biruitor asupra lui Cantanotte? Fiul continuă să savureze bucăţelele de pâine.

1. Două pahare de vin înainte de masă scot medicul pe fereastră (dialect calabrez) (n.tr.).

gustând în ele trecutul. Turmele pe munte, lumea aceea de bărbaţi fu recreată în noaptea aceasta. În timpul unei prime urcări la păşunile de vară, tatăl îl luase dintre păstori şi îl dusese pe un pisc din apropiere. De acolo îi arătase alt pisc, pe deasupra castanilor: „Vezi, fiule? De acolo se vede cealaltă mare, cea de la Reggio. Odată o să urci acolo cu mine”.

Dar nu se întorsese niciodată şi, după mai mulţi ani, nu se dusese la studii la Reggio, ci la Napoli, când devenise deja limpede pentru el că nu-i plăceau oamenii

din La Sila, că nu ar fi putut niciodată să supravieţuiască acolo… Dar în după-amiaza aceea, în vârful stâncii, în culmea verii, cu braţul întins în depărtare, arătătorul tatălui era degetul creator al lui Dumnezeu, întins spre Adam în Capela Sixtină.

Mărul lui Adam urca şi cobora în gâtul încreţit al acelui zeu, care îşi dădu capul pe spate ca să soarbă din pahar. Se şterse apoi cu dosul palmei, şi gestul îl surprinse pe Renato. De ce, dacă acolo era obişnuit? Fiindcă – îşi dădu seama Renato – tatăl renunţase acum la acest gest. Mai mult, în ultimele săptămâni se lăsase de fumat şi nu mai umbla în cizme prin casă. Se bărbierea zilnic şi într-o zi făcuse baie fără să i se spună. „Ei, ei”, o auzise Renato pe Anunziata glumind, „ne primenim, nu?”. „Da”, răspunsese bătrânul, „vreau să mor chipeş”.

„Milano îl civilizează”, comentase Andrea cu câteva nopţi înainte. Dar Renato ştia: nu era Milano, ci copilul; Brunettino îşi transforma bunicul. Şi acum fiul, într-o privire plină de dragoste şi dor, îşi oferea inima bătrânului. Fiindcă era bătrân; în profilul acesta de băutor vesel, nasul se ascuţise şi bărbia tremura: un bătrân la porţile mormântului.

Viziunea revelatoare îl sfâşie pe Renato, care se înclină deasupra farfuriei şi luă altă lingură, ca să-şi ascundă ochii umezi. Suspinul înăbuşit ameninţa să izbucnească. Cum se poate sfârşi viaţa unui stejar, a unui vultur ca tatăl lui? Omul acesta fusese cerul în înălţimile lui: mânios, arbitrar, necruţător uneori; dar şi generos, creator, benefic… Se năpustise asupra vieţii cu braţe de urs; o băuse cu sorbituri mari… Şi focul acesta se stingea!

Bătrânul se bucură văzând că fiul lui devora pâinea prăjită. Bineînţeles, niciun om din lume nu putea rezista pâinii cu usturoi; dar adevărul era că Renato fusese dintotdeauna un băiat bun. Aşa era; bătrânul o recunoscu cu plăcere, deşi nu avusese niciodată puterea de a lua o decizie. „Nu a fost niciodată ca neamul meu: tare!… A fost întotdeauna moale; maică-sa l-a crescut aşa, fiindcă era

ultimul şi ştia că n-o să mai aibă alţii… Şi eu nu m-am putut ocupa de el; erau momentele cele mai grele ale Reformei şi luptam împotriva lui Cantanotte, sprijinit de baronii de la Roma… Nu m-am putut ocupa de el şi, în schimb, Francesco a plecat ca să facă bani… Bani! La ce-ţi folosesc dacă nu ajung la oamenii noştri? O casă mare, pământuri, turme, castani!… Acestea îţi umplu ochii şi inima, şi pe acestea le am!… Şi acum vulpoiul de ginere o să pună mâna pe ele… Vai, Renato, Renato! De ce te-ai însurat cu viţa asta seacă?”

— Hai, bea, fiule, bea; încă nu am terminat.

— Mai este, tată? După pâinea asta?

— Am copt castane, băiete, şi am găsit smochine bune!… Am căutat *mustaccioli*[9], care îţi plăceau atât, dar aici nu sunt asemenea dulciuri; numai lucruri milaneze… N-au nici măcar *murinedhi* de Notala, pentru Crăciun!

Menţiunea readuse ceva măreţ în memoria lui.

— Dar suntem aproape de Crăciun! Aici în Milano nu-şi bate nimeni capul cu sărbătorile, cred că n-au… îţi aminteşti zicătoarea din decembrie? *Jornu ottu Maria*, a *ridici Lucia*, a *vinticincu u Missia*[10]*l*… îţi aminteşti? Trebuie să facem o iesle[11] pentru copil! Nu ne-am gândit la asta, nu?

Ochii lui străluciră de vise şi nostalgie.

— Pentru ieslea ta eu aduceam scoarţă de la munte, şi nişte ramuri de afin şi mirt… Figurinele erau treaba mamei tale; cred că mai sunt şi acum acasă, dacă nu s-or fi distrus cu totul, le cumpărase bunica ei din Neapole… Mama ta făcea *murinedhi* scăldate în miere, iar eu aduceam mustul de la Catanzaro; era mai bun decât cel de la munte!… Dar tu preferai castanele… *Notalal*… Da, Brunettino are nevoie de o iesle, şi o să i-o fac eu.

---

9 Prăjituri de origine arabă, fără drojdie, făcute din miere caramelizată, făină, lichior de anison și alte arome (n.tr.).

10 Pe opt Maria, pe treisprezece Lucia, pe douăzeci și cinci Mesia (dialect calabrez) (n.tr.).

11b oi, măgărușii, miei, magi: toți actorii care au intrat în scenă la Nașterea Domnului (n.tr.).

— Tată… – fiul se emoţionă amintindu-şi de castanele care te frigeau la degete când le scoteai din cenuşa cu scântei, şi pe care băiatul le oferea fetei… Când nu *erauguggh*i*eteddhi*, castane fierte în apă cu seminţe de anis… „Vai, tată, tată!” se gândi. „Ce vină am avut eu, să nu fiu un zeu ca dumneata?”

Mâna tânără se aşează peste cea bătrână. Nemişcată, evitând mângâierea care ar fi fost socotită o înjosire. Dintr-odată, Renato se sperie de expresia îndurerată a bătrânului.

— S-a întâmplat ceva?

— *Au u scilu*[12] – zâmbi tatăl, mărturisindu-şi nostalgia. Dar destul cu astea! Trebuie să fim veseli! încearcă un păhărel; l-am amestecat eu.

Fiul recunoscu băutura: *mbiscu*, rom cu anis. Îi plăcea tatălui, în zilele de sărbătoare, alături de cafea… Ştia şi ce era *scilu*, uneori îl mişcau amintirile; dar trecutul rămăsese în urmă şi el se simţea cumva străin de lumea aceea. Moştenire din partea mamei? Reacţie faţă de tată? … „De ce nu ne înţelegem, tată, dacă eu te iubesc?… Dar în noaptea aceasta, măcar, locuim în acelaşi ţinut; suntem împreună”.

— A fost o zi mare, fiule! exclamă bătrânul, începând să strângă de pe masă.

— Lasă, tată; mâine vine Anunziata.

— Şi cu Simonetta, cu Simonetta! Ce fată! Dar o să strâng eu; ca să nu bănuiască nimic despre ospăţul nostru. A fost bun, nu? Şi agonia lui Cantanotte o merită.

— Dumneata, în schimb, eşti tot mai voinic.

Bătrânul puse farfuriile în chiuvetă fără să răspundă. Prefera să nu mintă. Fiindcă adevărul era că dansul cu Brunettino îl lăsase fără suflare; nu mai putea urca muntele ca înainte. Copilul bătea din palme, încântat, şi voia să continue, dar bătrânul transpirase tot. În colivia dintre coastele lui, inima era o pasăre înnebunită, lovindu-se de gratii.

12 Mi-am pus o dorință (dialect calabrez) (n.tr.).

„Cu grijă, Bruno, cu grijă… Da, în noaptea asta am întrecut măsura, am fost prea încrezător, dar nu mai fac. Trebuie să câştig cursa împotriva ticălosului ăluia; să trăiesc mai mult decât el… Şi o să trăiesc, s-a văzut deja! Brunettino îmi dă viaţă… Pentru el o să ajung să stau sub umbrar, privindu-l cum se joacă… Măcar o vară… Şi de ce n-aş duce-o până la culesul castanelor?”

Gândul acesta îi dădu un aer de siguranţă, pe care Renato îl atribui băuturii *mbiscu*, şi îl făcu să fredoneze, în timp ce spăla vasele. Fiul îl ajută şi, când terminară, trecură în dormitor şi se aplecară asupra comorii de copil, care dormea liniştit. Ieşiră şi, când erau gata să se despartă în hol, încrucişarea privirilor îi aruncă unul în braţele celuilalt. Fu o îmbrăţişare puternică, puternică; frumoasă şi melancolică în acelaşi timp. „Ca între doi tovarăşi de război”, gândi întunecat bătrânul.

Renato, care era deja în pat, fu cuprins de dorul unei îmbrăţişări diferite. „Dacă mă iubeşti atât de mult, tată, de ce o respingi pe Andrea mea?… Bineînţeles, ea m-a luat de acolo, dar a făcut-o ca să devin ca dumneata; mai bărbat!… Da, cu trupul ei, nu poţi înţelege?… Trupul ei! Carnea ei tare arde, nervii ei se frâng, picioarele ei mă strâng, cere şi cere şi cere până când mă inundă dăruindu-se toată, exasperant, la marginea leşinului, a colapsului!… Lângă dumneata nu aş fi crescut, aş fi rămas mereu un avocat de două parale; lângă ea, în schimb… Şi în noaptea asta îmi lipseşte, cu amintirile astea mă simt ca un copil plecat de-acasă… Ce dureroasă e lipsa ei, golul acesta de lângă mine!…”

Bătrânul se dezbrăca. Mirosul vechii lui pături întărea imaginea cu Brunettino alergând prin curte după găini sau pisici, în timp ce faţa lui primea razele soarelui filtrate prin umbrar.

În faţa acestui orizont, la fel de luminos ca însuşi muntele, degeaba se mişca Rusca, adormită de *mbiscu*, schimbându-şi poziţia în măruntaiele bătrâne.

Ce mai conta dihania? După seara aceasta, cu un

Renato regăsit şi conştient de sângele lui, demn de teritoriul magic delimitat de degeţelele copilului. Seara aceasta din Sud aprinsă în Milano pentru ei doi. Pentru ei trei; rădăcina, trunchiul şi floarea arborelui Roncone.

Pe buzele adormite ale bătrânului se întinse un zâmbet ca un fluture; ideea care bătea în inima lui, în timp ce somnul îl învăluia:

„Mare lucru, viaţa!”

În hol, Anunziata bombănea.

„Ce oameni! Nu-i poţi lăsa singuri! Dezordine în toată casa, şi numai ieri a plecat doamna… Şi risipa? Peştele cu sos de la cină aruncat la gunoi!… Cred că au mâncat la restaurant, fiindcă nu sunt farfurii murdare… Au avut măcar tocana bătrânei Anunziata… Doamne, Doamne, ce oameni! Ce bine-am făcut că nu m-am măritat!”

Bătrânul îi ieşi în cale. Nu o întrebase încă nimic, dar nu se mai putu abţine.

— Nu trebuia să vină şi nepoata dumitale?

— Are examen la un ştiu ce. O să ajungă mai târziu.

Şi adăugă, bănuitoare:

— În plus, nu prea am nevoie de ea.

Bătrânul intră în camera lui şi Anunziata se întrebă, încă o dată, ce se întâmplase în ziua aceea în care ea rămăsese acasă şi o trimisese pe Simonetta, fiindcă fata îi vorbise cu mult entuziasm despre domnul Roncone: că a fost partizan, că era un bărbat atât de interesant… De când ieşea cu norocosul de Romano, pentru fata asta toţi comuniştii erau interesanţi… Fiindcă Simonetta nu recunoştea, dar bunicul era comunist, gândi Anunziata, şi dacă nu era ar fi trebuit să fie.

Anunziata înţelegea de ce îl simpatiza nepoata ei pe bătrân: erau de aceeaşi teapă. „Simonetta”, gândi ea, „nu are scuze şi o s-o sfârşească rău; seamănă cu tatăl ei, cel din Palermo. Cred că s-a culcat deja cu prietenul ei cel roşu. În schimb, bietul bătrân are o scuză, fiindcă moare şi e conştient de asta, deşi ar fi mai bine pentru el să stea liniştit pe un scaun, lăsând totul în mâna Domnului. Dar ce

vorbesc eu, liniştit! Nu se mai opreşte, şi e vesel întruna… Nu că ar râde mult; e vorba de gesturile şi liniştea lui… Poate că însăşi boala îl înşală; uneori, Domnul se îndură de oameni în felul acesta… Vai, ce trist e să ajungi la bătrâneţe! Dă-mi o moarte bună, Sfântă Rita!… Când o să-mi vină ceasul, bineînţeles”.

Cineva sună la uşă şi, deşi Anunziata se grăbi, când ajunse în hol bătrânul îi deschidea deja Simonettei, care îl sărută pe fiecare obraz, scandalizându-şi mătuşa.

Din cauza ploii, de data aceasta fata purta un poncho andin. Sub el avea pantaloni din aceia albaştri, roşi şi tociţi, din care purtau mecanicii, la modă acum, şi un pulover mov cu mâneci lungi şi guler îndoit. Bătrânului îi aminti de un paj dintr-un tablou al muzeului, pe care îl văzuse în ziua în care admirase statuia celor doi luptători. Rămase uimit: era pentru prima dată că nu se simţea enervat de o femeie cu pantaloni.

Brunettino protestă în pătuţul lui. Bătrânul ajunse primul, Simonetta îi călcă pe urme, adresându-i cuvinte de mângâiere micuţului, Anunziata se simţi în plus şi se întoarse la treburile ei. Aşa că Brunettino se trezi din nou strâns la pieptul fetei, şi adoptă pe loc aceeaşi poziţie, acelaşi zâmbet, acelaşi gângurit de satisfacţie.

Privirea bătrânului poposi, mângâietoare, pe şoldurile Simonettei. Ce marcate erau, ce coapse feminine şi, în acelaşi timp, surprinzător de inocente, ca de băiat… Adică – şovăi bătrânul, care nu se putea înţelege pe el însuşi – sunt coapse de băiat; dar nu sunt inocente, ci atrăgătoare. „Ce-i cu mine?”, se miră din nou. „Eu am ştiut întotdeauna foarte limpede: o femeie e o femeie şi un bărbat e bărbat; restul, la gunoi. Aşa că acum…” îşi aminti, neliniştit, ziua aceea în care propriile lui mâini i se păruseră feminine. Oare ocupaţiile lui actuale, ocupaţiile unei doici care încheia nasturi şi schimba scutece, puteau să transforme un bărbat?

Simonetta surprinse privirea masculină.

— Îţi plac îmbrăcată aşa, *zio* Bruno?

Zâmbetul şi vocea, nevinovat provocatoare, îl liniştiră pe bătrân; îi garantară că admiraţia lui era adresată unei femei.

— Cred şi eu! şi izbucniră amândoi în râs.

Apoi adăugă, schimbând subiectul:

— Cum e cu examenele? Le-ai trecut cu bine?

— N-a fost niciun examen.

Răspunsul sună confidenţial şi bătrânul o privi intrigat. Simonetta se apropie cu copilul şi el se dădu puţin înapoi, temându-se că Brunettino avea să-i unească cu mânuţele lui, ca atunci… „Dar de ce să mă tem?… Ce mi se întâmplă?”

— Am păcălit-o pe mătuşa, mărturisi Simonetta. Vin de la o reuniune de pregătire a grevei universitare, fiindcă ne-au arestat nişte colegi alaltăieri… Dar nu-i spune; predicile ei mă obosesc.

Zâmbiră complice, dar în momentul acela apăru Anunziata.

— Fetiţo, n-ai venit aici să te joci cu băieţelul.

Simonetta îl trecu în braţele bătrânului, căruia îi făcu cu ochiul, şi ieşi exclamând:

— Acum vin, mătuşă. Stai numai să-mi scot cizmele.

Se descălţă şi rămase iar în şosete, iar apoi intră în bucătărie, unde Anunziata pusese masa. Bătrânul se încăpăţână să mănânce cu ea, în ciuda Anunziatei. Prefera să stea cu fata, deşi acum nu mai puteau vorbi ca doi tovarăşi. Pajul cu şosete se mişca cu atâta graţie şi bucurie, ca fetele din Roccasera la sărbători. Uneori, când trecea cu farfuriile prin spatele mătuşii, Simonetta îi făcea bătrânului câte o mutriţă complice, în felul acesta, prezenţa ei tinerească aduse flori de lumină în sufletul bătrânului.

De asta, la sosirea serii, cina tatălui şi a fiului, deşi mai simplă decât în ajun, se desfăşură în aceeaşi linişte şi bună înţelegere. În aer mai zăbovea încă o urmă de parfum feminin şi sentimental, interpretat de Renato – care nu cunoştea cauza – drept o nostalgie provocată de absenţă

Andreei; în timp ce bătrânul era dus cu gândul…

Apoi, în zori, se justifică în dormitor, alături de copilul adormit, încercând în realitate să-şi explice singur cum stăteau lucrurile:

„Îţi mai spun o dată, copile, că femeile nu pot fi înţelese, dar sunt cele mai frumoase surprize ale vieţii… Şi Simonetta e femeie, deşi eu… Nu te miri că atunci când a sosit mi s-a părut că semăna cu un băiat, şi totuşi mi-a plăcut? Ce nebunie! Bineînţeles, cu funduleţul ei atât de tare!… Dar sânişorii… Despre asta tu ştii mai multe, Brunettino, fiindcă i-ai simţit. Rotunzi şi tari, nu-i aşa? Mie îmi plăceau mai mari, dar toţi sunt dulci… Ce frumuseţi te aşteaptă în viaţă, copilul meu! Acum mă bucur eu de ele, numai gândindu-mă la bucuria ta… Şi să nu te gândeşti niciodată de două ori, pune mâna pe ce-ţi place; trebuie să fii bărbat adevărat: să nu înşeli, şi să nu fii laş. Atunci când o femeie vrea să stea dedesubt, tu să stai ca un cocoş deasupra găinii; la vârsta ta eu împingeam deja iedul de la mamă, ca să sug în locul lui… Bun, nu chiar la vârsta ta, dar pe când eram de-o şchioapă… Tu să guşti din toate, fiindcă întotdeauna vin vremuri rele, şi dacă nu te bucuri la vremea ta, n-o să te mai poţi bucura când o să fii ca mine… Dar ce faci? Nu deschide ochişorii, e prea devreme! Şi să nu plângi, c-or să mă descopere aici… Ce-i asta? Acum vrei să sari peste grilaj? Nu te încăpăţâna, că o să te duci cu capul în jos; dacă vrei s-o faci, coboară invers… Ce mare eşti, mă înţelegi! Bineînţeles, mai întâi picioarele, pune-le pe pământ, dă drumul la mâini încetişor… Vrei să începi să alergi prin lume, îngeraşul meu?… Vezi, dacă nu te ţii, cazi în fund… Nu, nu plânge! Vino să te culci în braţele mele şi după aceea o să te aşez în pătuţ, s-a terminat cu prima ta ieşire, o să mai ieşi tu… Aşa, cu ochişorii închişi, liniştit… Eşti atât de dulce, şi de puternic, şi de iubitor, şi de copil, şi de mare, şi de toate! Tu umpli inima bătrânului Bruno!”

„Ce trădător e acest Milano!”

Bătrânul era indignat. Ieşise pe stradă, sub cerul

dintotdeauna, profitase de acest lucru ca să înainteze puţin şi, dintr-odată, o rafală de ploaie. „A adus-o vântul rece dinspre lacuri, cum spun ei. Păi, ce mai lacuri! în schimb, Arvo şi Ampollino de la noi, astea da lacuri!”

Încercă să-şi continue drumul, dar nu avu timp. Deşi nu-l speria apa, ploua atât de tare, încât fu silit să se refugieze în scara unui bloc, care avea uşa deschisă. În faţă, pe colţ, era o tăbliţă cu numele străzii*: Via Borgospesso*. De ce i se părea cunoscut?

Trecură câteva minute. În fundul holului se deschise uşa liftului şi ieşi o femeie cu umbrela în mână, gata s-o deschidă. Recunoscându-l pe bătrân, se opri şi zâmbi:

— Dumneavoastră?… Bună ziua! Veneaţi să mă vedeţi sau a fost din cauza ploii?

Bătrânul salută, încântat de întâlnire. Îşi amintise adesea de ea, de doamna Hortensia: faţa ei frumoasă, grija spontană faţă de copil, ochii limpezi sub părul negru. Atunci îşi dădu seama că îi dăduse adresa: de asta i se părea cunoscut numele străzii!

— Iar aveţi probleme cu pantalonii! râse femeia. Dar acum nu e noroi, numai apă. Sunteţi ud leoarcă! Nu vă e frig?

— Sunt obişnuit. Şi cu dumneavoastră lângă mine, cum să-mi fie frig? adăugă, înmulţindu-şi ridurile şirete din jurul ochilor.

Ea râse din nou. „Râsul îi iese din piept, ca la porumbiţe”, gândi bătrânul, admirându-i pieptul rotund.

— Ce bărbat! Un adevărat calabrez!… Şi Brunettino?

Bătrânul se bucură că-şi amintise.

— Noroc că nu l-am scos afară. Stă cu burtica în sus. Cred c-a răcit.

— Dumneavoastră o să răciţi, dacă mai staţi mult aici… Urcaţi cu mine; trebuie să vă încălziţi şi să beţi un păhărel: e ora gustării… Haideţi.

Bătrânul porni ţanţoş în direcţia liftului.

Urcară până la mansardă şi acolo sus, surpriză. Se schimbase panorama; nu mai avea de ce să se ţină ţanţoş,

putea să se bucure în pace.

În hol, de cum deschise uşa, fu întâmpinat de un tablou care înfăţişă frumosul golf din Napoli, la înălţimea privirii, cu un Vezuviu liniştit, dar care îţi amintea că liniştea poate fi apreciată numai atunci când dedesubt arde ceva. Cu privelişte aceasta, bătrânul intră deja în lumea iubită a sudului, mai ales atunci când păşi într-o sufragerie foarte luminoasă, în ciuda cerului înnorat. Un balconaș și o fereastră împodobite cu plante bine îngrijite lăsau să se vadă acoperişurile milaneze, dintre care se ridica Domul, cu Madonnina încununând turnul cel mai înalt. Această mansardă era o hulubărie, deasupra capcanei urbane; de asta era un refugiu călduros, deşi acum ploaia bătea în geamuri.

Bătrânul retrăi senzaţia aceea de siguranţă pe care o resimţea în deplasările lui clandestine în timpul războiului, când schimbarea gărzii îl ducea într-o ascunzătoare în care putea să se culce pe un pat şi să uite vigilenţa încordată din fiecare minut. Cu simţământul acesta se aşeză în fotoliul comod care îi fu oferit, învelindu-şi picioarele goale într-o pătură, care nu îl făcu să se simtă bătrân sau bolnav, ci, din contră, ţinta grijilor unei femei. Faptul că îi călca pantalonii ca să-i usuce dădu naştere unei atmosfere de veche convieţuire.

Apoi, îmbrăcat deja, savură *grappa*[13] portocalie de genţiană, topaz în pahar şi foc în gâtlej, însoţită de nişte felioare de carne de Grisones, transformate în pastramă meridională cu puţin usturoi… „Câte mai ştie femeia aceasta…”, gândi el. „Mă ghiceşte!”

Da, îl ghicea. 11 interpreta, îi anticipa mereu gândurile în timpul discuţiei, în timp ce zgomotul ploii oferea un fundal de izvor câmpenesc… Vorbiră despre ţinutul şi vieţile lor… Tabloul acesta? Casa Hortensiei, Amalfi; drumul rustic care urca la Mănăstirea Capucinilor, cu marea dedesubt, spumegând la picioarele stâncilor… Mandolina de acolo? O folosea soţul ei, şi ea cânta cu

13 Coniac (n.tr.).

vocea. Cântece napolitane, bineînţeles! Când era tânără, avea voce frumoasă.

— Când eraţi tânără? comentă bătrânul. Atunci a fost ieri!

Ea mulţumi pentru compliment şi continuă să vorbească… Fotografiile acestea erau ale răposatului ei soţ: într-una cu uniformă de marinar, în alta cu pălărie rotundă de paie, împodobită cu o panglică.

— Da, domnule, a fost gondolier, Tomasso… Şi cu mandolina mai primea câte un bacşiș de la turistele americane!… Imaginaţi-vă ce amestec: el din Veneţia şi eu din Amalfi!

„Păreau să se înţeleagă bine”, gândi bătrânul ascultând-o, „deşi faţa bărbatului mi se pare de fanfaron… Bineînţeles, să fii gondolier nu-i o meserie prea bună, e o meserie de *malavitoser*… în plus, de ce nu a spus «Tomasso *al meu*» *7*… Dar n-o să gândesc de rău; măcar a făcut războiul pe mare, a fost un tovarăş”.

Ploaia continua şi ea îl invită să ia prânzul cu atâta naturaleţe, încât nu putu să refuze, şi de altfel nici nu avea de gând, în orice caz, ar fi fost prea târziu, fiindcă femeia ceruse deja numărul de telefon şi se grăbise să sune şi să spună că domnul Roncone nu se va întoarce la masă.

Ce gospodină harnică! Cât ai clipi servi nişte macaroane grozave. Sau poate că acolo timpul trecea fără să-şi dea seama, fiindcă respira în voie?

— Asta se numea în Catanzaro un *primo*, primul fel, comentă bătrânul, elogiind punctul de fierbere şi sosul suculent, *al sugo*.

— Aici nu, fiindcă nu am felul doi, se scuză ea. Încă puţin Grisones, dacă vreţi, brânză, fructe şi cafea: vă dau ce am.

Brânza, din sud, era foarte gustoasă. Cafeaua, fantastică.

— La fel de tare şi fierbinte ca dumneavoastră.

— Şi la fel de amară? îl provocă ea.

— Dumneavoastră, amară? Dumneavoastră… Bun, şi

cu tot respectul, îndrăzni bătrânul, ce mai aşteptăm ca să ne tutuim? Suntem din acelaşi ţinut!

— Eu, din acelaşi ţinut cu un calabrez? Ne despart munţii!

— Munţii se pot trece!

„Mai ales, dacă e vorba să ajungi în cuibul acesta”, gândi el.

Ca orice calabrez cumsecade, bătrânul îi dispreţuia pe napolitanii frivoli, dar ea era atât de diferită! Până la urmă, Amalfi era în afara golfului.

Ploaia se potolea, dar ei nu-şi dădură seama. Afară era altă lume. Vorbele lâncezeau, fiindcă bătrânul, mângâiat de prezenţa ei, adormea încetul cu încetul pe scaun. Un pui de somn, nu mai mult.

Ultimul lui gând, înainte de a aluneca în somn, fu că Brunettino, ghemuit în braţele lui bătrâne, se simţea fără îndoială ca într-un cuib, aşa cum se simţea el acum în scaunul Hortensiei. De asta zâmbea atât de fericit copilul, cu obrajii lui trandafirii!

Aşezată în faţa lui, femeia îi contempla, cu mâinile în poală. Îşi plecase puţin fruntea, şi în ochi i se citea o tandreţe adâncă faţă de acest bărbat. Inima îi era cuprinsă de o ciudată melancolie, dar buzele încercau să zâmbească liniştit.

Bătrânul, adormit, nu putea să vadă nici privirea, nici zâmbetul. Dar după o oră, când se întorcea pe *viale Piave* sub norii care se subţiau pe cerul cenuşiu, avea în ochi – fără să ştie – aceeaşi tandreţe. Şi inima îi era cuprinsă de aceeaşi melancolie.

Se auzi cum se învârtea cheia Andreei în broască. Anunziata şi bătrânul apărură în hol, fiecare pe câte o uşă. După ea venea Renato, care o aducea de la aeroport.

În timp ce saluta, Andrea îi privi scrutător. Se apropie mai întâi de camera copilului, pe care îl privi şi îl sărută rapid. „Doamna Hortensia l-ar săruta altfel, chiar dacă l-ar trezi”, gândi bătrânul, în timp ce Andrea inspecta dormitorul. Termosul nu era chiar în dreapta, pe moltonul

de pe măsuţă, şi Andrea îl puse la locul lui; Anunziata, stânjenită, plecă imperceptibil fruntea: neregula aceea îi scăpase.

— Să-ţi dau jos haina? se oferi Renato, drăgăstos.

Andrea, condescendentă, ca şi cum ar fi spus „acum da”, îi îngădui să o dezbrace, şi Renato duse haina în dormitor.

Andrea controlă tot apartamentul, în afară de camera bătrânului, căreia îi aruncă o singură privire. „Bun, bun”, repeta ea, „ce bine-i să te întorci acasă”. Răspunse la întrebările supuse ale Anunziatei: „Da, fusese o călătorie foarte plăcută. Şi la Roma, la Minister, îşi formase nişte impresii excelente. Tăticul avea atâţia prieteni! Şi unchiul Daniel!”. În bucătărie, deschise frigiderul, inventariindu-l dintr-o privire. „Foarte bine, Anunziata, perfect”, repetă încă o dată, în timp ce schimba o privire complice cu menajera, văzând jumătate de pâine ţărănească neagră. Bătrânul, care s-ar fi enervat la o asemenea inspecţie cu câteva zile în urmă, zâmbea acum; după cinele familiare în libertate, putea să tolereze micile manii ale nurorii.

Până la urmă, Andrea ajunse la masa ei de lucru, în birou, după ce contemplase un moment pe fereastră cei doi zgârie-nori, cu obeliscurile lor moderne. Rămase nemişcată înaintea hârtiilor şi expresia ei se îndulci: ajunsese la liman.

— Şi asta? întrebă ea dintr-odată sec, arătând spre colţul în care, pe o măsuţă, bătrânul instalase în ajun un Betleem în miniatură.

— Nu vezi? răspunse ferm bunicul. E ieslea copilului.

— Eu hotărâsem, în acord cu Renato, bineînţeles, să facem un brad de Crăciun. E mai practic, mai raţional.

Bătrânul nu-şi mişcă buzele. „Raţional!... Ce i-ar spune un brad acestui copil, în comparaţie cu Iisus şi figurinele atât de sugestive, cu măgăruşul şi boul? Să pună ce vrea; ieslea asta n-o s-o mişte. O să-i explic eu lui Brunettino”.

— E foarte târziu pentru Anunziata, spuse Andrea

după un moment de tăcere, şi se întoarse în bucătărie.

Bătrânul o auzi spunându-i lui Renato, în timp ce trecea pe lângă uşa dormitorului:

— Aşteaptă-mă aici. Vin acum să despachetez lucrurile din valiză.

Andrea discută un timp cu Anunziata. „Se informează despre schimbările din zilele acestea, bineînţeles”, gândi bătrânul. Şi zâmbi, fiindcă ele nici nu bănuiau marea minune: profunda convieţuire calabrează a celor trei generaţii Roncone.

Apoi Anunziata îşi luă rămas bun şi ieşi, în timp ce Andrea intra în dormitor, încuindu-se împreună cu Renato.

Trecu un timp şi se trezi copilul. Bătrânul alergă în dormitor şi reuşi să-l adoarmă la loc.

După mult timp, Andrea ieşi din dormitor în capot şi se închise în baie. Le luase mult timp să despacheteze lucrurile din valiză.

— Azi sunteţi supărat, recunoaşteţi, zise doamna Maddalena cu un zâmbet incitant.

Bătrânul recunoscu, bombănind. Era mai degrabă îndurerat; se simţea puţin trădat de copil, pe care îl atrăgea mai mult bradul de Crăciun decât ieslea.

— E normal, încercă să-l consoleze tarentina. E mult prea mic pentru a aprecia Naşterea.

— Mic? Dar i-am explicat şi a înţeles totul. Şi nici măcar nu s-a uitat la bou şi la măgar, care sunt atât de reuşiţi. M-au costat câte două mii de lire fiecare, dar au coarne cum trebuie şi urechi frumoase!… De fapt, explodă el, treaba e că Andrea nu joacă corect. A agăţat de brad nişte beculeţe colorate care se aprind şi se sting singure. Bineînţeles, copilul trage la ele ca muştele la miere. Şi ştiţi ce-i cel mai rău? Că după ce l-a ademenit pe cel mic în felul acesta, s-a întors la hârtiile ei şi nici nu l-a luat în seamă. Nu a făcut-o pentru plăcerea copilului şi pentru a se bucura cu el, doamnă Maddalena; a făcut-o ca să mă necăjească pe mine!

O idee bruscă schimbă dispoziţia bătrânului şi îl făcu

să râdă.

— În orice caz, e atât de caraghios în faţa bradului! Cum mai râde şi cum mai bate din palme!…

— Fruntea bătrânului se înnegură din nou.

— Dar trebuia să fie mai încântat de iesle, care e un obicei de-al nostru.

— Auziţi, de ce nu-i cumpăraţi altceva care să-i atragă atenţia? Uitaţi-vă câte avem aici pentru Crăciun.

Bătrânul o admiră încă o dată pe femeia aceasta, care avea leac pentru toate. Era de înţeles că îşi căuta amoruri care să-i lumineze viaţa, fiindcă tipul acela care o asculta ca un nătărău şi care se mai numea şi Marino… Marinello, aşa îi spunea ea!

Astfel că, la întoarcere, nu aducea cu el doar provizii pentru cămara secretă, ci şi un pachet pe care îl prezentă solemn copilului, când se trezi din somnul de după-amiază: o tobă mică. Lemnul era roşu, pielea întinsă, clopoţeii lucioşi din alamă. Bătrânul o agită şi copilul, cucerit, râse şi întinse mânuţele, entuziasmat.

Dar clopoţeii stârniră obiecţiile Andreei.

— Asta nu e pentru copii. Poate să-i muşte şi să se taie – declară vocea tăioasă în spatele bunicului.

— N-o să-i muşte. Doar Brunettino nu e prost! replică bătrânul fără să se întoarcă, şi gândi: „Vasăzică tu poţi să faci şmecherii cu beculeţele şi eu nu am dreptul la o tobă adevărată de Crăciun, fiindcă la Betleem nu exista lumină electrică… Dacă te mănâncă, scarpină-te”.

Copilul îi dădu dreptate bunicului. Duse clopoţeii la gură, dar nu insistă. Îi mirosi chiar, dar nu trecu mai departe. În schimb, lovea cu plăcere pielea, scutura instrumentul, îi asculta clinchetul. Agita toba cu frenezie în faţa ieslei, întorcând spatele beculeţelor. Şi când Andrea vru să profite de o pauză ca să-i ia jucăria periculoasă, copilul o strânse cu putere şi scoase ţipete pătrunzătoare, până când mama se retrase învinsă în bucătărie, să pregătească cina.

„E numai o vorbă, că o pregăteşte”, gândi bătrânul.

„Mâncarea e învelită în multe foi de aluminiu şi mult plastic, ca să tragă la cântar, dar nu se ştie ce pun înăuntru. Chimicale, ca în vinul cela… Şi asta e o cină de Crăciun?”

La masă i se confirmară temerile: până şi supa de legume părea apătoasă. De asta, în timp ce ciocneau cu vin spumos la urmă – dar de ce erau atât de serioşi? unde era bucuria? –, îşi aminti de felul în care petreceau acasă Ajunul: un foc bun în cămin, miresme puternice de fripturi şi prăjituri, mângâierea aspră a vinului din ulciorul sărutat cu rândul, zumzetul oamenilor care intrau şi ieşeau, cârnaţii de casă şi pastrama bine afumată, hărmălaia celor care îşi luau hainele şi paltoanele pentru a merge la slujba de Mezzanotte, bucurându-se în drum de şfichiuirea îngheţată a aerului pe feţele înfierbântate… Şi, la întoarcere, jocul cu *tumbula*, în jurul unui *vrascero* cu jăratic luat din cămin, cântând numerele cu porecle caraghioase, râzând de manevrele ciobanilor care voiau să pună mâna pe fete şi terminând totul în cântec, îndreptându-se spre pat, cu mintea tulbure şi trupul înfierbântat, mai mult de sânge şi viaţă decât de vin… Mulţi locuitori noi ai Roccaserei erau botezaţi după douăsprezece luni, născuţi cu adevărat în noaptea de Ajun!

În zori, în pat, îl deşteptă mişcarea Ruscăi. „Bineînţeles, sărăcuţa de tine, ţi-a căzut greu cina… Ce obicei, să ţii vinul în frigider, chiar dacă e spumos!… Aici în Milano totul e rece; nu ştiu de ce se grăbea Renato aşa de tare să se ducă în pat cu milaneza lui”.

În timp ce încerca să liniştească dihania, îşi trase pantalonii, îşi aruncă pătura pe umeri şi, ca de obicei, înaintă silenţios pe hol. Ajunse până la pătuţ fără niciun zgomot: de asta se ocupa de operaţiunile cele mai dificile, când era la partizani. Se plecă asupra feţişoarei adormite: magnetul acesta alb care îi lumina toate nopţile, ca o lună plină.

„Trebuia să fiu supărat, Brunettino, fiindcă ţi-a plăcut mai mult prostia aceea nemţească de brad… Dar m-ai

bucurat atât de mult cu toba! Ei nu i-a plăcut şi asta e bine, fiindcă tu ai trimis-o la plimbare; eşti un neruşinat, ca bunicul tău, şi nu-ţi pasă de toate fleacurile!... Voia să ne prostească pe noi cu nişte beculeţe! Nişte fleacuri, chiar dacă sunt colorate, în timp ce un măgar adevărat!... O să vezi tu când o să urci pe măgarul nostru... E mai sigur decât un cal”.

Bătrânul contemplă pumnişorul încăpăţânat care strângea tivul, tulburat de trupul acesta atât de fraged încă, dar capabil de erecţii bărbăteşti. Îi vorbi despre adevăratul Crăciun, *Notala*; nu ceremonia plictisitoare din seara asta. Cea de acolo, din noaptea în care simţi cum se naşte ceva măreţ în trupul tău şi un timp nou în lume.

„Ştii, îngeraşul meu? în ziua asta poţi să stai lângă cei bogaţi, şi nu te pot denunţa carabinierilor... Fiindcă eu am fost foarte sărac la început, fără să am nimic din ce ai tu. Şi vei avea şi mai mult, fiindcă n-o să permit ca ginere-meu să sugă totul din Roccasera!... Eu am fost un copil desculţ, care mergea să cânte împreună cu alţii la ferestrele celor doi bogaţi din sat, tatăl lui Cantanotte şi domnul Martino, care, închipuie-ţi, a ajuns cu timpul socrul meu. Era să moară de supărare când i-am luat fiica, şi a trebuit să ne căsătorim! Am avut noroc. Pe mine nu m-a călcat nimeni în picioare, şi aşa am umblat eu prin lumea asta, care e un carusel, şi trebuie să ştii să te urci din mers pe calul alb, cel mai frumos, o să ţi-l arăt... Dar nunta a fost mult mai târziu, şi copilul care cânta desculţ la ferestre nici nu visa la aşa ceva. Le cântam o *strina*, o colindă de Crăciun, ca să le cerem nişte pere, şi dacă întârziau să ni le aducă, îi ocăram şi le uram să-i pălească deochiul... Ce strigături caraghioase erau pe atunci... îmi amintesc una:

Vezi să nu faci pe măgarul, Cu urechea de lemn, surdă. De nu ne umpli azi paharul, Tejugănim, ca pe un bou de trudă.

Dar nu ne trebuiau pahare pline, în casele noastre nu era pâine; numai că acest lucru nu se spunea niciodată, ca

să nu fii umilit… Aveam tobe ca a ta, îngeraşul meu, şi darabane, dar tu încă nu ştii ce-s acelea. Noi le făceam singuri, cu piei de iepure de la munte şi ulcioare cu fundul spart… Aveam un prieten foarte isteţ, care născocea strigăturile astea… Ascult-o pe asta, o să te facă să râzi, i-o cântam unui *crapiu pagatu e contentu*, un încornorat mulţumit. O să mă înţelegi când o să te faci mare şi o să pui coarne: e un lucru care te distrează grozav! Tot satul ştia; ascultă, să vezi dacă nu râzi:

Băiatul tău e pruncul şi tu eşti Sfântul Iosif, *Fiindcă nu eşti tatăl lui*, *Deşi nevasta ta e mamă*.

Nu-i aşa că-i bună? Îţi vine să crezi că acest *crapiu* ne dădea cele mai multe pere? Ca şi cum ar fi socotit totul o glumă…

Ce har avea Toniolo! Era curajos şi chipeş; părea că o să câştige toată lumea. Femeile îl mâncau din ochi, aşa că, pe la optsprezece ani, marchiza l-a luat la o fermă a ei, spunând că are nevoie de un lucrător. Da, da, cred că îi făcea nişte lucrări bune!… Ce invidios am fost atunci! Şi uite că Toniolo a murit peste puţin timp, de friguri, la ferma aceea de lângă Roma. În timp ce pe mine mă aştepta norocul, fără să ies din Roccasera”.

Ca să întărească acest noroc, atinse punguţa de la gât, simţind o umbră care întuneca încăperea. Se ridică imediat, gata să apere copilul, dar nu era nimic, poate doar un simţământ al lui, fiindcă îşi amintise de altă *strina*, diferită, plină de melancolie… O cântă încetişor:

Noaptea de Ajun vine.
Noaptea de Ajun se duce
Şi noi ne ducem cu ea
Şi nu ne mai întoarcem.

„Ai auzit, Brunettino? Şi e adevărat, dar eram atât de proşti, că nu râdeam când cântam!… Numai acum îmi dau seama de înţelesul ei, fiindcă nu mi-a păsat niciodată de moarte. Ar fi rău să mori în cazul în care ţi-ai da seama după aceea că nu eşti viu, închipuie-ţi! Dar cum nu simţi că eşti mort, ce mai contează?… Deşi acum îmi pasă, fiindcă

tu ai nevoie de mine, nu pot să te las singur în acest Milano de rahat... Ştii? Nu voiam să-ţi spun, dar mi-a scăpat, şi e mai bine să te obişnuieşti cu ideea: acesta este ultimul meu Ajun, şi, dacă nu, sigur va fi următorul... Nu-ţi fă griji, am destul timp să te pun pe drumul cel bun; deja mergi pe el... Ne rămâne toată vara şi toamna; o să trăiesc cât trebuie pentru tine. Când o să crape măgarul ăla, o să mergem acolo, ca să-ţi arăt totul şi să prinzi rădăcini într-un pământ demn de un bărbat. După aceea o să mor fără părere de rău, fiindcă te voi fi învăţat tot ce trebuie, şi tu n-o să uiţi niciodată. O să fii un copac la fel de înalt şi drept ca şi mine, Brunettino, ţi-o jur".

Bătrânul tăcu, fiindcă, în timp ce-şi promitea viitorul acesta aurit, durerea îl înăbuşi şi îi întunecă ochii... Fu cutremurat de un suspin, în ciuda gândurilor bune...

„Mi-ar fi plăcut atât de mult să te văd flăcăiandru, curajos, chipeş și mâncând femeile cu ochii!... Mi-ar fi plăcut atât de mult!"

În clipa aceea se întâmplă minunea. Se deschiseră ochişorii, negri, două fântâni insondabile, cu apa adâncă a unei hotărâri. Dintr-odată, în timp ce bătrânul se ridica spre umbra neliniştitoare, trupul mic se mişcă, se ridică, scoase picioruşele pe deasupra grilajului şi, atingând pământul, se îndârji, dădu drumul grilajului, se întoarse spre bunicul aşezat... şi făcu trei paşi şovăitori, singur, ajungând până la bătrânele braţe pline de dragoste!

Braţe care îl primiră, îl strânseră, îl îmbrăţişară şi apoi se destinseră, simţind minunea aceasta caldă, iar pe obrajii bătrâni se prelinseră nişte picături sărate, oprindu-se pe buzele tremurătoare...

— Primii tăi paşi! Pentru mine! De acum pot să... Fericirea, atât de imensă că îl durea, îi inundă cuvintele.

— Mai vrei cafea, tăticule?

Mâncau amândoi în bucătărie. Alături, în baie, zumzăia aparatul de ras al lui Renato. Trecuseră sărbătorile şi se instalase din nou graba matinală. Cu cafetiera în aer, Andrea fu cuprinsă de nerăbdare.

— Da, mulţumesc… Nu-mi mai spune „tăticule”.

— Îmi pare rău. Nu reuşesc să mă controlez.

— Nu de asta. De acum spune-mi bunicule, *nonno*.

Andrea, iritată un moment, îl privi cu surprindere mişcată. „Ce mult îl iubeşte pe fiul meu!”, se gândi. Şi atunci se enervă bătrânul, simţind înduioşarea.

— La ce te uiţi? Nu sunt bunic? Atunci spune-mi aşa şi gata, ce naiba!

„Bunicule”. Bătrânul savură cuvântul în timpul dimineţii, păzindu-l pe Brunettino. *Nonno*, *nonnu* în calabrează; suna ca talanga surdă de la gâtul berbecului din fruntea turmei. Ca un cântec de leagăn. „*Nonnu*”, şopti de mai multe, dar copilul nu se trezi. Îi explică dihăniei:

„Asta sunt, Rusca. Mai mult decât tată şi socru, mult mai mult: «bunic». Singurul care i-a rămas lui Brunettino; în timp ce alţii au câte două perechi de bunici… Eu n-am avut niciunul! De asta nu ştiam ce înseamnă, şi numai acum am început să înţeleg. Aşa am crescut sălbăticit! Dar şi bărbat, bineînţeles! Deşi poţi să fii şi bărbat şi… Nu ştiu, dar eu simt ceva în plus, ceva nou… Ce?… Bun, tu mă înţelegi… Nu, tu nu, fiindcă tu eşti ca mine; îţi vezi de ale tale şi de muşcăturile tale… O bunică da, vezi tu! O bunică ar înţelege, dar el nu mă are decât pe mine… Şi e atât de plăcut să strângi în braţe trupuşorul acesta, şi să-l auzi gângurind ca un porumbel domesticit!… îmi creşte înăuntru ceva moale, călduţ, înţelegi… înainte râdeam de asta: lucruri femeieşti!… Dar acum am mieluşelul ăsta…”

Această ultimă idee îl miră şi fu şi mai uimit că nu se ruşina deloc. „O fi cu putinţă? Dacă aş fi ştiut înainte!…”

Se opri dintr-odată din gândurile lui, tras parcă de nişte hăţuri, simţind alături de el un chip. Dar nu închise ochii în faţa Dunkăi, fiindcă ea ar fi înţeles sentimentele acestea: tocmai ea îl conducea prin locurile umbrite… Umbrite, bărbăteşti… „Ce lucruri îmi trec prin cap!… De unde or fi ieşind?”

„Şi acum, dintr-odată, Hortensia! Cum o fi petrecut Crăciunul? Foarte frumos, probabil, în casa fiicei ei. Are o

fiică, Rusca, şi o nepoţică, ştiai? O femeie atât de tânără, şi e bunică… Spune că nu mai are voce. Imposibil. Probabil că a cântat pentru ei; or fi petrecut Crăciunul dansând tarantela. Muzică adevărată, nu ce pune Andrea. Or fi avut muzică, o iesle… şi fără brăduţ nemţesc!”

Acum, în timp ce sorbea cafeaua, fără să vadă intrările şi ieşirile celor doi, medita asupra ideii care îi venise dintr-odată, seara trecută. Ar fi fost bine să-i ducă Hortensiei nişte flori? Şi ce fel de flori? Numai imaginându-se în stradă cu un buchet în mână, ca domnişorii, se simţi cuprins de enervare. Dar trebuia să facă ceva, fiindcă ea fusese foarte atentă cu el, şi îi era dator cu o vizită… îşi aminti atunci că în parc era o florărie şi că de acolo nu mai era mult până în *via Borgospesso*; asta îl făcu să se hotărască.

Aşa că, după un timp, urca în lift cu buchetul în mână, temându-se, ca întotdeauna, că o să se oprească între etaje, închis în cuşca aceea… O sunase de jos, şi ea îl invitase să urce. îl aştepta pe hol.

Ca întotdeauna: curată, simplă, plină de viaţă. Şi, în plus, privindu-l cu o bucurie uimită:

— Dar ce aveţi în mână? Cum de v-aţi gândit? Intraţi, intraţi.

Bătrânul îi oferi stângaci trandafirii care, după părerea florarului, erau cei mai potriviţi. Ea apropie buchetul de faţă, inspiră adânc.

— Splendizi!… Dar nu trebuia să…

— Auzi, parcă era vorba să ne tutuim, femeie… Un an nou fericit.

— Mulţumesc; şi ţie.

Îi oferi obrazul, şi bătrânul o sărută. Mirosea mai bine decât trandafirii. Şi părul ei, ce mătăsos!

— Îţi plac? întrebă bătrânul, care se aşezase deja, privind-o cum îşi mişca mâinile, aranjând trandafirii într-o vază.

— Ştii doar că femeilor le plac florile.

— Presupun, răspunse bătrânul serios, adăugând: E

prima ocazie în care aduc flori unei femei.

Şi era adevărat: Dunka îi oferea ea flori. Dar Hortensia nu ştia şi, surprinsă, se întoarse spre el, serioasă la rândul ei, cu privirea strălucitoare a ochilor ce semănau cu un râu liniştit în care se oglindea soarele. Acum surpriza o făcu indiscretă:

— Ce vorbeşti, omule? Cred că ai cunoscut o mulţime de femei.

Zâmbetul viril îi confirmă spusele.

— Dar nu am avut niciodată nevoie de flori.

Ea nu îndrăzni să răspundă. Termină de aranjat florile, le aşeză pe masă şi, fără să spună nimic, dispăru o secundă, întorcându-se *cugrappa* şi un pahar. Întrebă:

— Ce-ai făcut de Crăciun?

— Am stat cu nepoţelul. Altceva nimic, ei doi… Un Crăciun milanez… Tu cred că te-ai simţit bine cu fiica ta!

— Eu? Am stat aici singură.

— Singură? se miră bătrânul, gândindu-se: „Dacă aş fi ştiut… Dar nu, nu puteam să-l las pe Brunettino”.

— Copiii sunt toţi la fel: îşi trăiesc viaţa. Bine, tot aşa am făcut şi eu în tinereţe. Când am plecat din Amalfi, tata n-a fost de acord, dar nu-mi pare rău. Acolo nu era nimic de făcut.

Bătrânul o privi: „Ce viaţă o fi dus? E clar că a trecut prin multe”.

— Şi o să rămâi singură şi de Sfântul Silvestru[14]?

— Acum nu. O să stau cu trandafirii tăi.

De data aceasta, bătrânul nu îndrăzni să răspundă.

Ea îl privi: „La ce s-o fi gândind omul ăsta?… La ceva frumos, desigur… Bun, de data asta nu mai tac”.

— La ce te gândeşti?

— La părul tău. Ce frumuseţe!

„Ştiam că o să râdă din gât”, se bucură bătrânul auzind-o.

— Mulţumesc! Ar fi fost o reclamă proastă dacă nu Laş fi aranjat!

14 Sărbătorit, în calendarul catolic, pe 31 decembrie (n.tr.).

— De ce?

— Am fost coafeză. *Capera*, cum se spunea la noi.

— Şi la noi!

— Ia te uită, măcar o dată, Amalfi şi Calabria sunt de acord… Aveam clientele mele; în plus, cumpăram păr şi îl vindeam pentru peruci… Aduceam şi eu un câştig în gospodărie.

Continuă, interpretând expresia subită a bătrânului.

— Erau şi coafeze cu nume rău, desigur; dar eu nu am avut legături, nici încurcături. Acum, meseria mea s-a dus: cu permanentele şi cabinetele estetice…

Bătrânul fu impresionat, văzând că îl ghicise. Oare era prezicătoare?… Nu, femeia asta nu se temea să vorbească.

— De asta au toate părul distrus. În schimb al tău…

Femeia îşi atinse cocul şi acceptă complimentul.

— Eu nu m-am ondulat niciodată; mă tundeam şi atât… Dacă ar albi cu totul, ar fi frumos.

„Desfăcut, pe spate, aşa mi-ar plăcea mie să-l văd”, gândi bătrânul. Dar vorbi despre nepotul lui, despre părul lui creţ.

— Şi merge deja în picioare, ştii? De noaptea trecută, numai pentru mine.

— Cred că eşti foarte mulţumit!

Bineînţeles că era; dar se ivise o problemă. Un copil care merge are nevoie de alt fel de papuci. Andrea, aşteptându-se la aşa ceva, îi cumpărase nişte papuci foarte urâţi: se numeau mocasini şi erau ca nişte opinci.

— Nepotul meu n-o să umble ca un cioban, declară bătrânul, sorbindu-şigrappa dintr-o singură înghiţitură. Trebuie să se îmbrace ca un stăpân. Aşa: cu ciorapi albi şi papuci negri, din cei care strălucesc.

Aşa şi-i imagina bătrânul pe fiii stăpânilor. Imaginea aceasta îi rămăsese dintr-o duminică, când coborâse de pe munte la Roccasera, aducând un ieduţ pentru domnul marchiz, venit să vâneze cu nişte prieteni: marchizul de la care cumpărase până la urmă viile şi castanii. Fusese

prima ocazie cu care văzuse un automobil, iar din vehiculul acela minunat coborâse un băiat slab şi blond; şosetele lui albe ieşeau din nişte pantofi care străluceau ca oglinda. Desigur, la sfârşitul războiului fusese împuşcat: avusese un grad înalt în ierarhia fasciştilor.

— Hortensia… crezi că pantofii strălucitori sunt de fascist?

— Ce prostie! râse ea. Dar eu cred că nişte ghetuţe ar fi mai bune. Ţin glezna şi ar păşi mai sigur.

Bătrânul renunţă cu greu la ideea lui copilărească, dar înţelese că ghetele erau mai bărbăteşti. Problema era cumpărarea lor. De care? Ce mărime? De unde? Şi dacă îl înşelau? Fiindcă milanezii aceştia, dacă văd un om de la ţară…

Hortensia se oferi să-l însoţească la magazin. Minunat! Aşa, ghetuţele vor fi un cadou pentru copil, de ziua Magilor, deşi nu se obişnuia. Ea le va păstra în casa ei până a doua zi, ca să fie o surpriză. Ce faţă o să facă Andrea! Râseră amândoi.

Bătrânul îşi luă rămas bun, dar lăsă în căsuţa luminoasă un plan, care cuprindea un secret referitor la Brunettino şi împărţit cu Hortensia. Vesel şi ager, coborî treptele aşa cum cobora din munte la Roccasera, în ajunul sărbătorilor.

Acestea erau faimoasele femei?

Andrea îl înscrisese într-un minunat *Club de distracţie pentru vârsta a treia*, frecventat de domni şi doamne; aşa spusese ea.

— Femei? întrebase bătrânul.

— Bineînţeles, femei, zâmbise forţat Andrea.

Şi acum bătrânul privea femeile din salonul împodobit cu ghirlande de Crăciun. Şi, bineînţeles, cu un pom de Crăciun în colţ. Dar beculeţele erau mereu aprinse, fără să clipească.

Unele jucau cărţi; altele formau grupuri aşezate pe canapea şi fotolii, cu ceai sau cafea pe măsuţe apropiate. Erau şi bărbaţi, şi vorbeau animat, izbucnind din când în

când în râsete ascuţite. Una din ele cânta la pian, dar se opri, întorcându-se spre uşă cu scaunul şi privind, la fel ca toată lumea, spre bătrânul care rămăsese în prag, împreună cu directoarea şi cu Andrea. La rândul lui, bătrânul le privi: „Femei? O adunătură de mâţe bătrâne!… Ondulate, machiate, împopoţonate… dar bătrâne!”

Bărbaţii, la fel. Unul stătea în picioare lângă pianistă. Doi jucau şah; singurii care nu se întorseseră spre noii sosiţi.

— Continuaţi, don Amadeo: cântaţi mai bine ca niciodată… Magnific!… Comandorul e un mare tenor, îl lămuri directoarea pe bătrân.

Bun, insista să nu i se spună directoare. „Eu nu conduc nimic; membrii Clubului hotărăsc totul. Sunt o modestă animatoare, o colegă în plus”. Dar bătrânul înţelesese că era directoarea: era de ajuns s-o vezi, şi, mai ales s-o auzi. Ce aer autoritar!…

— Ah, când cântam la Scala!… fonfai bătrânul de lângă pian, înclinându-se cu o recunoştinţă ceremonioasă. Întoarse o pagină a partiturii şi îi indică pianistei: Să începem din nou, te rog.

Pianista cântă câteva acorduri. Apoi, în timp ce vocea spartă ataca *Matinatta* de Leoncavallo, directoarea îi conduse pe Andrea şi pe socrul ei spre două scaune libere, în faţa unei canapele pe care şedeau două doamne, şi între ele un domn.

— Nu vă prezint fiindcă aici nu e nevoie: prezentările sunt înlocuite de faptul că suntem colegi. Regula noastră este spontaneitatea, impulsul liber afectiv, nu-i aşa?

Cele trei capete de pe canapea încuviinţară rapid. Directoarea-animatoare zâmbi. În realitate, toată lumea zâmbea aici, în afară de bătrân. Şi de Andrea, care îl observa neliniştită.

— Eu sunt Ana Luisa, spuse una dintre bătrâne, în timp ce cealaltă spuse că se numea Teodora. Trebuiră să repete, fiindcă vorbiseră în acelaşi timp, şi nu se înţelesese. Din nefericire, nu se înţelese nici a doua oară,

fiindcă celălalt bătrân izbucni într-un râs spart, care se termină cu un acces de tuse, în timpul căruia cele două reuşiră să se identifice în cele din urmă, aproape ţipând.

— Nu le lua în seamă, tovarăşe, dezminţi bătrânul, de îndată ce putu vorbi. Nu se numesc aşa, te înşală. Sunt nişte glumeţe, nişte glumeţe… Chi, chi, chi; fetele astea sunt glumeţe.

Ele îşi uniră râsul cu râsul tuberculosului, care clipi poznaş spre noii veniţi. În fundul salonului, *Matinatta* se opri, şi un pocnet sec al capacului care se închidea peste pian proclamă indignarea artiştilor întrerupţi. Directoarea fugi să-i împace şi, pe canapea, râsul celor trei se întrerupse şi el dintr-odată, când tuberculosul puse câte o mână pe şoldurile femeilor de lângă el. Dintr-odată demne şi ţepene, doamnele se scuturară de sus-numitele mâini, cu acelaşi gest de scârbă.

— Nu începeţi, don Baldassare, spuse Ana Luisa. Sau poate Teodora.

— Astea nu sunt maniere, nu sunt maniere şi gata, cârâi Teodora. Sau poate Ana Luisa.

— Cine nu iubeşte arta să nu vină. Aşa e, să nu vină, repeta în fund tenorul ofensat, între şoaptele împăciuitoare ale directoarei care, în cele din urmă, îndeplinindu-şi misiunea, se întoarse lângă noul membru al Clubului, care era interogat de don Baldassare.

— Şi dumneata, din ce contingent eşti, tovarăşe?

— Eu sunt total inutil… Sunt surd! ţipă bătrânul, exasperat de ochiul care clipea întruna. Îşi arătă dinţii într-o intenţie forţată de zâmbet, şi se întoarse spre uşă. Andrea îl urmă, ca şi directoarea, care se grăbi să ofere explicaţii.

— Sărmanul don Baldassare nu judecă prea bine, dar nu putem închide uşa nimănui… E un loc public, municipal, înţelegeţi… în rest, vin persoane foarte simpatice, foarte simpatice…

Andrea reuşi să-şi facă socrul să viziteze şi celelalte dotări, elogiate foarte de directoare:

— Aici e biblioteca… Bună seara, domnule, nu vă întrerupem… Lecturi excelente, excelente… Aici un salonaş în care se află televizorul, foarte comod… Amfiteatrul: e mare, nu-i aşa? Ţinem multe conferinţe… Foarte interesante… Avem şi cinema, şi uneori jucăm noi singuri piese de teatru… Uitaţi, acum o lună am jucat *Vestire gli ignudi*, şi am avut critici bune. Vă place Pirandello, domnule Roncone? Dacă îmi permiteţi, am să vă spun don Salvatore. Aici folosim prenumele, e mai spontan… Vă place Pirandello?

În cele din urmă se treziră în hol, unde un afiş proclama: *Casa Bucuriei*. *Râsul înseamnă viaţă*. Directoarea începu să-şi ia rămas bun. Andrea, deşi deprimată, simţea o recunoştinţă plină de admiraţie faţă de tăcerea prudentă a socrului ei. Nu ştia că acesta era atât de uimit, încât rămăsese fără grai. De când intrase, bătrânul se întreba dacă lumea aceea exista cu adevărat, dacă asemenea exemplare erau umane. Nu şi-i putea explica, nici măcar ca milanezi. Nu reuşise să reacţioneze, şi de asta tăcea. Numai la sfârşit întrebă, şovăielnic:

— Şi toţi sunt aşa?

— Aşa cum? întrebă directoarea, înălţându-şi ochii limpezi şi albaştri. Andrea se încordă interior, aşteptând lovitura.

— Aşa de… bătrâni şi toate celelalte.

Dar candoarea directoarei era invulnerabilă.

— Ce lucruri spune acest don Salvatore!… Aici nu există bătrâni, iubite domn; suntem vârsta a treia. Cea mai bună, dacă ştii să trăieşti. Întoarceţi-vă şi o să vedeţi; noi o să vă arătăm.

Îndreptându-se spre trotuarul din faţă, Andrea îşi deplângea eşecul. Îşi făcuse iluzii şi spera că, frecventând clubul acela de lângă casă, socrul ei avea să lipsească mai mult, alintând mai puţin copilul şi lăsându-l să fie educat corect. De asta rămase stupefiată când, la întrebarea ei şovăielnică, bătrânul anunţă că va merge uneori la Club.

— Poate că vin într-adevăr şi alţi oameni, adăugă

bătrânul cu privirea aceea indescifrabilă, pe care i-o adresa uneori, cu ochişorii întredeschişi şi o încercare de zâmbet.

Fiindcă acest club îi apăruse imediat ca un mijloc de scăpare. După-amiaza, când Andrea se plimba prin toată casa, singurul moment plăcut era baia lui Brunettino. Dar înainte avea timp s-o viziteze pe Hortensia, spunând că merge la club.

„Ce nevoie am de scuze?”, îşi reproşă el. „Fac ce vreau”. Bineînţeles, dar nu voia să vorbească despre Hortensia; era mai amuzant să-i ascundă totul Andreei. Cu ideea aceasta se linişti, convingându-se că nu avea să fie controlat.

Mai trecuseră pe aici?

Bătrânul nu mai ştia. În munţi nu s-ar fi pierdut niciodată, dar aici… Astăzi toate străzile păreau la fel, ca un labirint, prin care îl călăuzea fără şovăire Hortensia. Prăvăliile păreau la fel, deşi în unele întrebaseră, în altele văzuseră ghetuţe pe care tovarăşa lui le respinsese şi în majoritatea nu trecuseră dincolo de vitrină, trecând mereu de la una la alta, între atâţia cumpărători grăbiţi de sfârşit de an, evitând aglomeraţia.

În cele din urmă, cumpărară ghetuţele la *Mondoni*, prima prăvălie în care intraseră: Hortensia, triumfătoare, îi spuse acest lucru bătrânului.

— Ştiam că acestea erau cele mai bune. Dar, dacă nu te uiţi şi în altă parte, vezi după aceea ceva mai ieftin pe strada următoare.

Bătrânul nu prea era de acord, dar fusese fericit în timpul expediţiei atente, bucurându-se chiar şi de faptul că se simţea rătăcit, fiindcă în felul acesta era în mâinile Hortensiei, în plus, era plăcut s-o însoţeşti: avea o haină frumoasă de piele cenuşie şi nişte ghete elegante. Mai ales că îl luase de braţ, iar bătrânul simţea cu cotul fermitatea elastică a unui trup de femeie. Se împăună:

— Cum te privesc bărbaţii!

— Ne privesc pe amândoi.

— Pe mine? Cred că e din cauza hainelor de la ţară!

— Se uită la ţinuta şi la mersul tău.

— La asta, da; am picioare bune, de la munte. Aş putea să-i întrec pe toţi, dacă am urca un deal… Tu nu eşti obosită? Uite ce după-amiază de muncă ţi-am oferit!

— Muncă? Nouă ne place să umblăm prin magazine. Asta în cazul în care cumperi lucrul cel mai bun. Şi mai ieftin.

Ieftin? Bătrânul cheltuise pe ghetuţe ultimele economii. Şi îi mai trebuiseră şase sute de lire, oferite de Hortensia, care nu voise să se mulţumească cu altele mai ieftine.

— Nici vorbă; copilul merită ce-i mai bun. Şi e un chilipir, ţi-o repet. Mă pricep la asta; am lucrat şase ani ca vânzătoare la *Magazinele Lombardia*, când am rămas văduvă, cu o fetiţă care trebuia crescută… Lasă, lasă, o să mi-i dai înapoi. Pentru asta sunt prietenii.

— Dar n-o să pot să ţi-i dau repede. Am rămas fără bani.

Făcuse această declaraţie atât de serios, aproape funebru, că ea izbucnise într-un hohot de râs ce răsunase sub arcurile de la *Galeria Vittorio Emanuelle*, unde fugiseră din cauza unei ploi de seară. Oamenii întoarseră capul şi el zâmbi. Cum să rezişti acestei feţe tinere, acestor dinţi albi? Dar apoi se înfurie:

— La naiba! Pământurile şi turmele sunt ale mele, dar nenorocitul de ginere întârzie să-mi trimită bani. L-am ocărit la telefon, dar ştie că nu pot pune mâna pe el… Şi în casa nurorii mele nu pot cere bani.

— Nu te grăbi, omule; nu fă faţa asta; o să creadă lumea că ne certăm! Şi nu-i aşa, nu?

— În plus…

— Nu-mi spune, ştiu. Acum ai fi vrut să mă inviţi undeva. Unde?

„E vrăjitoare”, îşi spuse din nou bătrânul, care, într-adevăr, suferea că nu o putea invita undeva, cum se cădea. Se opriseră în faţa unei cafenele elegante.

„Am ghicit!”, se bucură Hortensia, văzând că bărbatul acesta nu-i putea ascunde nimic. Era transparent ca un copil pentru ea. Şi adăugă:

— Păi invită-mă, omule. De ce nu? Ia banii ăştia: sunt ai tăi, ca şi cum i-ai fi luat dintr-o bancă, plătind apoi dobândă.

— Aha, dacă e vorba de dobândă, sunt de acord, zâmbi bătrânul, primind.

Ea îl luă din nou de braţ, dar acum ca să se lase condusă. Şi bărbatul deschise uşa şi o conduse spre o măsuţă ce sclipea sub o lumină difuză, aşezându-se lângă ea pe canapeaua de velur. Hortensia se pudră, observând că, după ce recăpătase conducerea, bătrânul ţăran îi vorbea chelnerului fără stânjeneală, ca un stăpân, comandând o gustare excelentă. „De ajuns, de ajuns, ce-o să facem cu toate astea?”, protestă ea zâmbind, dar bucurându-se ca un copil, mai ales de un tort care-i plăcea. Timpul trecea în zbor, în insula aceasta de intimitate, creată pentru ei în mijlocul aglomeraţiei.

— Ce târziu e! exclamă Hortensia, privindu-şi ceasul. Nu te aşteaptă acasă?

— Îşi închipuie că mă distrez într-un club de cretini.

— Nu le-ai spus că ieşim împreună?

— Ghetuţele sunt un secret, aminteşte-ţi… în plus, adăugă serios, nu vreau să aud numele tău în gura Andreei.

„Sunt secretul lui”, gândi ea încântată. Şi adăugă:

— Îţi dai seama că am sărbătorit împreună cina de Sfântul Silvestru? Fiindcă eu n-o să mai mănânc nimic acasă.

— Tocmai asta voiam! Eşti mulţumită?

— Foarte, aşa că o să-i mulţumesc Sfântului Francisc… Mă însoţeşti?

— La biserică, eu? Nu prea mă omor după biserici.

Dar, fireşte, se ridică odată cu ea şi o ajută să se îmbrace, înţelese de ce făceau aşa bărbaţii cu maniere: era ca şi cum ai fi îmbrăţişat femeia.

Ploaia se oprise. Pe *via Manzoni*, ea îl lămuri că nu obişnuia să meargă la slujbă, ci la *Sant' Angelo*, ca să-l vadă pe Sfântul Francisc, sfântul care-i plăcea ei, mai ales când ştia că nu erau călugări predicatori, fiindcă nu credea în ei… Păşiră alături, învăluiţi în tăcere, când ea exclamă:

— Şi poţi să-l vezi fără să intri în biserică: uite-l.

— Pe cine?

— Pe Sfântul Francisc.

În piaţă era un mic eleşteu octogonal, cu pilonul unei fântâni, dar fără jgheab. Sprijinit de pod era un călugăr, contemplând o pasăre aşezată pe celălalt mal. Ambele statui erau din bronz, dar atitudinea umană era atât de firească, aici la nivelul străzii, încât conceptul simplu al artistului mişca tocmai prin umilinţa lui. Lumina gălbuie a unui felinar, ondulându-se uşor peste apă, împrumuta bronzului reflexe de viaţă.

— Ştii, Bruno, sfântul acesta vorbea cu păsările… Mă gândesc întotdeauna că statuia asta i-ar fi plăcut Sfântului Francisc.

Vorbea cu păsările? Bătrânul nu credea că păsările fuseseră create pentru a vorbi cu ele. Dar şi-l imagină pe Brunettino cu o vrăbiuţă în mâini; era sigur că i-ar fi vorbit. De asta îl încântă eleşteul. În plus, păşea alături de Hortensia, care îl conduse apoi într-o biserică.

O singură navă, ca la Roccasera, şi aproape goală; era încă deschisă, fiindcă era ajunul Anului Nou. Hortensia păşi hotărâtă spre o capelă laterală şi se aşeză pe o bancă de unde se vedea imaginea Sfântului Francisc. Pe un altar din capelă tremurau două lumânări aprinse în faţa unei Madone. Pe peretele din faţă, un tablou mare, destul de înnegrit.

Bătrânul contemplă profilul femeii de alături. Avea aceeaşi simplitate ca şi statuia, cu părul mătăsos strâns la spate, cu nasul liniştit, buzele senine. Bătrânului îi plăcea că nu murmura rugăciuni; ar fi fost o mironosiţă în plus. Şi ea nu era, dimpotrivă: întrupa pacea lăuntrică şi plenitudine mulţumită, cu mâinile aşezate în poală şi

pieptul ridicându-se ritmic. Apoi îi scăpă o bănuială de suspin, mai mult mulţumit decât nefericit. Bătrânul se simţi tulburat, ca şi cum ar fi violat intimitatea cuiva, şi privi spre tablou.

Ochii lui, obişnuiţi cu penumbra, îl identificară pe Sfântul Cristofor. Cufundat până la genunchi în apă, sprijinindu-se într-o cârjă grosolană, bătrânul privea spre copilul aşezat pe umărul lui, ţinându-l cu celălalt braţ. Între valuri se ghiceau umbre sinistre, ca nişte monştri fabuloşi, dar faţa sfântului ci a plină de extaz, contemplându-L pe Iisus. Fără să-şi dea seama, bătrânul adoptă aceeaşi expresie, fiindcă pruncul îi aminti de Brunettino, susţinând globul pământesc ca pe o minge.

„Dar Brunettino al meu e mai isteţ, mai poznaş. Copilul acesta e aşa cum îl pictează toţi, un nevinovat. Se vede chiar că se teme să nu cadă şi se agaţă de părul sfântului… Hai. Cristofor, ţine-l mai bine! Să nu se ude, sărăcuţul!”

Hortensia, auzind murmurul, se întoarse spre bătrân, şi văzu uimită că îşi mişca buzele într-o rugăciune. Dar dură puţin şi se întoarse la tăcerea lui, impresionat de senzaţia că trebuia să-şi amintească ceva. Dar ce?

Închizând ochii ca să-şi dea seama – desigur că era ceva de demult –, i se păru că se întorsese în Roccasera, în biserica parohială. Acelaşi zgomot de lemn, paşi prudenţi, uşi care scârţâiau, foşnetul lumânărilor… Acelaşi miros de ceară şi umezeală… Dar memoria nu-i aduse amintirea pierdută. O fi fost îngropată în lumea copilăriei din Roccasera?

Timpul oprit se puse în mişcare. Se ridicară, ieşiră în stradă şi se îndreptară spre *via Borgospesso*, lăsând în urmă *Sant’ Angelo*. Frigul se înăsprea, ea se apropie de bărbat şi păşiră mai repede…

Se despărţiră la uşa Hortensiei.

— An nou fericit.

Ea îi oferi obrazul, ca atunci când îi oferise trandafirii, şi el îşi scoase pălăria şi o sărută pe amândoi

obrajii. Când se îndepărtă, după ce o văzu intrând, luă cu el o senzaţie catifea pe buze, un foşnet de păr pe frunte, un profil senin în minte.

Anul Nou în casă fu un supliciu pentru bătrân pentru că, după gustarea luată împreună cu Hortensia, se văzu obligat să guste felurile de mâncare pe care se obosise Andrea să le pregătească, urmând scrupulos instrucţiunile din *Cartea gospodinei*. Excesul îi făcu rău Ruscăi, care protesta muşcând în carne vie. Bătrânul ar fi vrut să se culce, dar nora lui hotărâse că vor aştepta Anul Nou în faţa televizorului, ca toată Italia. Bătrânul reuşi să reziste până la miezul nopţii, fiindcă luase pe furiş sedativul recomandat de medic pentru durerile acute.

După felicitări şi sărutări începu să vorbească Papa, iar el se retrase în camera lui şi desfăcu canapeaua, dar nu se culcă. Ştia că medicamentul avea să-l adoarmă, împiedicându-l să se trezească de dimineaţă, aşa că hotărî să-l vadă pe Brunettino acum. Astfel că, după ce încetară zgomotele din baie şi cei doi se culcară, bătrânul îşi luă pătura şi se retrase grijuliu în dormitorul copilului. Acolo sărută delicat chipul adormit şi îi dori o viaţă lungă şi plină, înclinându-se spre el ca o salcie. Apoi se aşeză pe duşumea, se înveli în pătură şi se sprijini de perete pentru paza lui obişnuită.

Pătura dezgropă acum amintirea care îl obseda de când fusese să-l vadă pe Sfântul Cristofor. Degeaba răscolise lumea copilăriei lui, fiindcă amintirea nu aparţinea acestei lumi, ci unei alte nopţi de Sfântul Silvestru şi unei fântâni publice. Mirosul păturii nu făcea parte numai din copilăria lui de păstor, ci şi din aventurile cu partizanii, iar acest miros sfâşie vălul, scoţând la lumină o amintire veche de patruzeci de ani: acel Sfânt Silvestru dramatic în care o cunoscuse pe Dunka.

Dintr-odată retrăi totul: surpriza din cafenea, la vederea omului de legătură care se dovedise a fi o fată, mirosul pericolului, scăparea oportună, glontele care îl atinsese în coastă şi trucul lui de a păndi Gestapoul ascuns

după fântâna mo numentală, păşind în apă ca Sfântul Cristofor… Apoi femeia care îl condusese curajoasă prin oraşul necunoscut, punându-l la adăpost într-o ascunzătoare a rezistenţei, şi abia acolo ea îşi îngăduise să tremure de frică… De ce îi trebuise atât de mult să-şi amintească de neuitata noapte de Sfântul Silves tru de la Rimini? „O port în suflet atât de adânc”, îşi spuse, „încât e ca inima: ajungi să uiţi de ea”.

Acum amintirile îl legănau, un val melancolic de tăciuni şi cenuşă, de trecut şi prezent amestecate şi, împreună cu acţiunea sedativului, îl adormiră imediat, ca în nopţile în care păzea turma şi nu veneau lupii. În schimb, copilul se trezi şi se ridică, tulburat poate de un vis urât; dar, recunoscându-l pe bătrânul ghemuit, zâmbi şi, ca o pisicuţă mulţumită, închise ochii, îşi schimbă poziţia şi adormi din nou.

Rămaseră totuşi visele, plutind în cameră, chemate poate de ciudăţenia acestei nopţi dintre ani, şi infiltrându-se ca nişte viziuni în bătrânul adormit. O femeie cu ochi limpezi – uneori verzi, alteori cenuşii – îl ţâra de mână ameţitor printr-un labirint de străduţe şi era o agonie s-o urmeze, fiindcă pierduse o cizmă, deşi după aceea devenise şi mai rău, fiindcă începuse să sângereze, şi apoi se opriseră: erau în apă până la gât, cu spatele la un perete, în faţa unor statui întunecate care, dintr-odată, fură luminate de nişte flăcări puternice, descoperind o faţă bucălată de îngeraş zâmbitor… Apoi, nu se ştie cum, părul lui deveni foarte lung şi femeia îl pieptăna, încet, foarte încet, sau poate era altă femeie, care îl obliga să stea nemişcat, şi pieptenele cobora şi îl zgâria, se afunda, îi sfâşia burta în timp ce ciudata pieptănătoare râdea, ca şi cum durerea aceasta ar fi fost o glumă, şi îi dăruia o pasăre care vorbea, care i se aşeză pe umăr şi deveni tot mai grea, tot mai grea, şi îl încovoie, deşi se sprijinea de un toiag puternic… nu, era braţul unei femei, coafeza sau alta? Nu mai ştia, şi fu cuprins de neliniște…

Din fericire, efectul sedativului trecu şi bătrânul se

trezi la timp şi se îndreptă spre camera lui înainte de trezirea celor doi. Apoi dormi până târziu, spre amiaza primei zile din noul an. Andrea, care nu mergea la ore fiindcă era vacanţă, îi mărturisi că începuse să se sperie.

— Bah! am dormit foarte bine. Poate că am băut prea mult aseară. Nu-mi amintesc.

Dar Andrea îşi amintea şi se miră: bătrânul nici nu gustase vinul. Dar nu putu să se lămurească, fiindcă băieţelul ţipa în camera lui şi bunicul fugi să se bucure de primele pozne copilăreşti.

Andrea nu crezu vorbele bătrânului, dar el ieşi la cinci spunând că merge la *Clubul pentru vârsta a treia*. După cum se vedea, întâlnise acolo alţi oameni, fiindcă era ora nouă şi nu se întorsese.

— Hai să ne aşezăm la masă. N-o să mai întârzie mult, propuse Renato.

— Oare i s-o fi întâmplat ceva?

— Cui? Tatii?

Tatăl lui era în stare să se descurce în orice situaţie. Dar Andrea insistă:

— E bătrân.

„E adevărat”, gândi Renato cu tristeţe. „Şi în plus…” Dar îl vedea întotdeauna atât de ferm şi mulţumit, încât uita de boală. Boala lui mortală.

Andrea sună la Club, dar directoarea plecase şi portarul nu fu în stare să-i spună dacă fusese pe acolo un membru nou, domnul Roncone… Nu răspunsese la chemarea microfonului, dar „bătrânii ăştia n-aud niciodată”, lămurise dispreţuitor angajatul. Andrea şi Renato se priviră nehotărâţi.

În momentul acela auziră cheia în broască. Răsunară nişte paşi grijulii, ca să nu scoale copilul adormit, şi apăru bătrânul, care părea să se fi distrat cu adevărat. Se scuză vag şi ei îşi arătară neliniştea.

— V-aţi prostit? le răspunse. Ce să mi se întâmple? Mie?

Renato zâmbi: într-adevăr, nu avea cum. Bătrânul

continuă amuzat, dezbrăcându-se:

— O după-amiază minunată. Minunată.

Andrea, stupefiată, trecu în bucătărie ca să servească cina la masa deja aşezată. Bătrânul dădu pe faţă o poftă extraordinară şi bău puţin. Renato şi soţia lui schimbară priviri mirate. După ce se culcară, cu luminile stinse, Andrea nu mai putu răbda:

— Într-adevăr, tatăl tău… suspină ea. Nu îl înţeleg… Nu, nu îl înţeleg. E de pe altă planetă.

Planeta bătrânului, în după-amiaza aceea, se numise *An Nou fericit*! titlul spectacolului popular de varieteu oferit de Primărie într-un teatru ambulant, instalat în *Piazzale Accursio*. Hortensia îl invitase acolo şi se instalaseră într-un public de copii, soldaţi şi oameni de vârsta lor. Acum, în pat, bătrânul se amuza amintindu-şi numerele. Perechea de pe bicicletele care se sfărâmau în bucăţi – „ce fund avea afurisita!”; vrăjitorul care îşi tăia în două asistenta slăbănoagă dintr-o cutie, care apărea apoi din culise; ghicitorul în cărţi şi gânduri (dar ăştia aveau întotdeauna trucurile lor); trapeziştii care făceau salturi mortale împreună cu bietul copil, baletul care ieşea între numere arătând nişte şolduri frumoase… Dar mai ales Mangurrone, faimosul Mangurrone, superstarul, cu glumele şi cupletele lui comice… „Mangurrone, încă una!”, striga lumea, „Man-gu-rro-ne, Man-gu-rro-ne!…”, şi Mangurrone apărea din nou cu o înfăţişare diferită, ca să ofere altă glumă iubitului şi respectabilului public milanez…

Bătrânul îşi înăbuşi râsul, amintindu-şi de numărul în care Mangurrone convinsese o coristă că o transformase în vacă şi o demonstrase mângâindu-i un uger imaginar, aşezând-o în patru labe ca s-o mulgă – „tipul imita bine, se vedea că ştie să mulgă!” – şi publicul văzuse un şuvoi de lapte care se scurgea în găleata pusă dedesubt, în timp ce fata mugea de plăcere…

„Cum făcuse asta? Fiindcă Mangurrone chemase un tip pe scenă, şi îi dăduse să bea un pahar cu lapte adevărat

de vacă…” Dar cel mai bun fusese finalul: Mangurrone strigase că se simte taur şi se pusese în patru labe în spatele coristei, cu intenţii evidente. Fata ieşise în galop şi el în spatele ei, într-un vuiet de aplauze nebune.

— Ce mult te bucuri! Cât de mult îmi place să te aud râzând aşa! îi spusese Hortensia.

— Tipul ăsta e foarte bun!… Poate c-a pus mâna pe fată, după cortină, şi… ţine-te bine!

— Ce lucruri îţi trec prin cap!

— Lucruri din viaţă! Caprele nu se feresc de asta, acolo la munte. Şi îmi cer scuze.

Hortensia îl privi cu bunătate:

— Râzi ca un copil.

— Aşa trebuie să râzi, răspunsese el, privind-o în ochi şi oprindu-se încetul cu încetul, fiindcă vedea în privirea ei atâta blândeţe veselă, atâta lumină vitală…

„Ah, ce mamă pentru Brunettino al meu!”, suspină bătrânul în pat. „Ce braţe de mamă!”

— Îţi plac, tăticule?… Vreau să spun, bunicule. Îţi plac?

— Se vede că sunt foarte bune… Mulţumesc, Andrea.

„*Santa Madonna*, numai ei putea să-i treacă prin cap să-mi cumpere mănuşi… Doar noi nu purtăm! Sunt pentru domnişorii din Milano, sau pentru doamnele care nu fac nimic cu mâinile… Acolo, la ţară, purta mănuşi numai noul şofer al marchizului, când cobora de la Roma cu maşina ca să ne mulgă de puţinii bani pe care-i mai aveam. Un rahat, şoferul acela; credea că ciorapii şi căciula lui aveau să ia ochii oricărei fete… De parcă fetele noastre ar fi mers cu străinii! Cea care se ducea putea să emigreze; nimeni nu se mai uita la ea… Şoferul a trebuit să coboare la Catanzaro şi să intre la *Sgarrrona*, plătind. A doua zi nu mai era aşa de ţanţoş; s-a întors cu o faţă de cocoş vlăguit”.

— De ce râzi, bunicule? Nu-ţi plac?

— Foarte mult, uite ce piele bună!… Cred că te-au costat foarte mult… dar uită-te la mâinile mele, femeie; nu

încap.

Andrea, uimită fiindcă alesese ultima mărime, compară mănuşile cu mâinile şi se pierdu în scuze. Bătrânul încercă s-o consoleze, dar realitatea era implacabilă. Mănuşile erau destul de mari, dar labele de urs de la munte nu încăpeau în ele.

— Sunt o proastă, îmi pare rău… concluzionă Andrea. Nu mi-a venit în minte nimic mai potrivit pentru Anul Nou.

Bunicul îşi contemplă mâinile, mai mândru ca niciodată: „Nu sunt altele mai bune în Milano şi, cu toate că sunt atât de aspre, încheie nasturii copilului!”

După-amiază îi relată episodul Hortensiei, care îl aştepta în hol cu o surpriză: un fular. Ea râse, fiindcă se gândise şi ea o clipă să-i cumpere mănuşi, dar îşi amintise de mâinile lui.

— Ce fel de lână e asta? Sigur are ceva chimic, bănui bătrânul, simţind atâta moliciune în jurul gâtului.

— Cea mai bună, îi explică Hortensia. Englezească.

— Dacă e englezească, am încredere în ea… Te mângâie când o porţi.

„Englezii au fost camarazi buni. Prea cufundaţi în hârţoage şi destul de plictisitori, dar cu simţul răspunderii. Acel *mister*… cum se numea? îi spuneam Terry, un nume de câine, dar lupta bine şi le întindea nemţilor nişte capcane grozave… Scria toate detaliile şi ne punea să le repetăm… De asta l-au ucis, fiindcă executase ordinul, deşi lucrurile se schimbaseră… Nu e bine să calculezi prea mult”.

Bătrânul acceptă fularul bun, dar rămase cu cel vechi în mână, şovăind. Ca sătenii care vin la avocat – se gândi Hortensia – şi nu ştiu ce să facă cu pălăria.

— Nu trebuie să-l arunci pe cel vechi, omule… Să ţi-l păstrez eu?… Poate că într-o bună zi o să ai chef să-l porţi.

„Iar m-a ghicit… Ce-mi place!”

— Ţin la el, spuse bătrânul, încredinţându-i comoara spre păstrare, e din lână de la oile mele. Mi l-a făcut fiică-mea… Că veni vorba, ieri m-au sunat şi o să-mi trimită

banii mei. În plus…

Se lăudă cu vestea: ticălosului îi mergea tot mai rău. Doctorul îl vizita doar ca să-l înşele cu speranţe. Cantanotte plângea când asculta preotul: cuvioasele spuneau că se căia profund şi că va muri ca un sfânt. „Sfânt, unul ca el! Plânge de frică; se schimonoseşte fiindcă nu e bărbat!”

În timpul acesta, bătrânul îi oferi femeii darul, fără să îndrăznească să i-l pună el.

— Acesta e într-adevăr un cadou frumos, prea frumos! se bucură Hortensia, punându-şi broşa în piept.

O clipă voi să-l roage pe el să i-o pună, dar nu îndrăzni. Acum, pe pieptul ei strălucea o mică gondolă din argint filigranat. Bineînţeles că fără gondolier, fiindcă în magazin erau şi din acestea, dar bătrânului i se păruse a fi o lipsă de respect faţă de răposat.

— Frumoasă, repetă ea. De când am rămas văduvă, Magii nu mi-au adus niciodată un cadou atât de frumos.

— La noi nu le aduc Magii, ci *pefana*, vrăjitoarea. O vrăjitoare bună, fiindcă sunt şi din astea. Ca aia din Pena Enzutta, care sperie lupii şi stinge focurile rele; toată lumea ştie.

— Focurile Magilor din Napoli, râse Hortensia. Aruncam pe fereastră haine rele şi chiar mobile, le adunam pe toate la un loc şi le dădeam foc. Ce vâlvătaie! Scânteile urcau până la ferestre…

Bătrânul se întoarse acasă cu ghetuţele păstrate până atunci de Hortensia şi, ca şi cum le-ar fi scos din dulapul lui, le arătă triumfător la ora de culcare a copilului. Fluturate de mâna aspră, îi provocară lui Renato o privire fericită, ca şi cum i-ar fi spus soţiei lui:

„Vezi cum e tata?” Şi Andrea, într-adevăr, se miră de bunul gust al bătrânului. „Cine s-ar fi gândit, la un ţăran!”

Unicul nemulţumit fu Brunettino, în momentul probării. La început respinse noutatea şi, odată încălţat, lovi un picioruş cu altul, de parcă ar fi vrut să scape de ele, plânse şi dădu din picioare, mai întâi aşezat, apoi în

picioare. Dar apoi începu să se simtă mai sigur, şi îşi contemplă uimit picioruşele. Apoi se uită la cei mari, făcu câţiva paşi şovăielnici şi zâmbi printre lacrimi. În cele din urmă îndrăzni să traverseze încăperea, prinzându-se de piciorul bătrânului în momentul în care era gata să cadă.

Braţele acestea care îi înconjurau piciorul, ca iedera care se prindea de ulmul mănăstirii! în lungul piciorului, prin măruntaie, înecându-i inima şi apăsându-i gâtul, fericirea urcă până în ochii bunicului. Înainte de a fi învins, bătrânul luă copilul şi îl ridică până la umăr, aşezat în mâna aceea, duşmana mănuşilor, în care încăpea cu totul.

Brunettino râdea şi bătea din palme. Renato şi Andrea aplaudară şi ei. Bătrânul se văzu ca Sfântul Cristofor din capelă, trecând copilul peste râul noului an, spre anii mulţi care-l aşteptau…

— Renato, exclamă el, trebuie să-mi faci o poză aşa.

„Şi când o să am fotografia”, gândi el, „o să-i dau o copie Hortensiei”.

„Ştii că, dacă mă gândesc mai bine, mănuşile mi le-a adus *pefana*, vrăjitoarea cea bună? Da, îngeraşul meu, ea i-a insuflat ideea Andreei, sunt sigur! Deşi s-a cam necăjit… Cât e ea de profesoară, aproape că a podidit-o plânsul!”

Bătrânul se bucura, privind copilul adormit. Cerul era din nou senin, măturat de vântul de pe lacuri. O lună albă în creştere, fină ca o seceră, strălucea glacial în unghiul înalt al ferestrei.

„Atunci, o să spui tu, unde-s mănuşile? Uite-le: în picioarele mele! Le-am schimbat pentru papucii ăştia… La bătrâneţe te şubrezeşti: eu n-am purtat niciodată papuci. Când eram ca tine, umblam desculţ; după aceea am purtat opinci şi cizme; aici pantofi… Dar cu pantofii se aude când păşesc noaptea pe parchet, în baie sau în bucătărie, unde mă împinge Rusca, ca să se calmeze cu o îmbucătură, sau ca să-i fac mai mult loc urinând, fiindcă atunci când nu se simte în largul ei se învârte întruna… Cu pantofii mi se aud paşii; în ciorapi mi-e frig; nu mai sunt cel care-am fost… Bună treabă, papucii ăştia.

Mă auzi, copile, nu-i aşa? Ce contează că am gura închisă, când gândeşti cu inima eşti auzit! învaţă şi tu: priveşte fix un nemernic gândindu-te: «dacă mişti, te omor», şi tipul o să încremenească, îţi spun eu… La fel se procedează şi cu lucrurile plăcute: uită-te la o femeie închipuindu-ţi că-i în patul tău şi ai cucerit-o pe jumătate! … Vezi tu, în fiece noapte mă gândeam unde pot merge oile a doua zi, şi mergeau aproape singure… Chiar şi animalele îşi dau seama!

De asta spun că papucii au fost ideea *pefanei*. Cu ei păşesc la fel de uşor ca la munte, mai uşor decât o iapă. Şi ca în război: cu opincile mele, santinela inamică era pierdută înainte să-şi dea seama. Când mă vedea, strigătul de alarmă nu-i mai ieşea de pe buze, ci printr-o tăietură din gâtlej: un gâlgâit de sânge, fără zgomot. Nici Torlonio nu se descurca la fel ca mine! Şi Torlonio era Torlonio, ştii deja.

Chiar mai bine decât în război, fiindcă aici nu sunt crengi care trosnesc, nici pietricele… Ceva bun trebuia să aibă şi casele astea; o tăcere de moarte. Bineînţeles, furnicarul înghite zgomotele, aşa cum se întâmplă cu râurile în lacurile de acumulare… Sunt moarte, da!… în schimb, acolo casele trăiesc, copilul meu, prin lemnul şi zidăria lor; chiar şi prin piatră, fiindcă sunt o parte din muntele pe care stau. Şi, cum sunt vii, vorbesc, vorbesc mereu; mai ales noaptea, ca nişte bătrâne care nu pot dormi.

Te miri? O să vezi, copilul meu! Când eram mic, nu înţelegeam ce spun, vorbele lor erau atât de diferite de zgomotele din munte, în timp ce stăteam cu turma! Casele atât de răsunătoare mă speriau şi mă lipeam de trupul mamei mele, căutând adăpost, dar când mă întorceam, fâş-fâş, pănuşile de porumb protestau în saltea. Rămâneam nemişcat şi atunci auzeam numai foşnete, pocnete, pârâituri… ce să-ţi mai spun! De parcă toată casa s-ar fi mişcat pe pământ ca să se aşeze mai bine, şi i-ar fi scârţâit încheieturile; dar nu era asta, şi am înţeles până la urmă;

de fapt, ea povestea, vorbăreaţa… Cu timpul am învăţat s-o ascult, cum o să înveţi şi tu, îngeraşul meu, fiindcă o să-ţi spun tot ce trebuie… Ştiu, ştiu, mi-a mai rămas puţin timp, dar e de-ajuns: în viaţă contează foarte puţine lucruri. Aşa că trebuie să le cunoşti foarte bine, ca să nu dai greş niciodată. Niciodată!”

Bătrânul întinse gâtul şi privi spre pătuţ. Copilul se mişca în somn.

„Mă asculţi, bineînţeles… Bun, eu am învăţat limbajul casei; nu limbajul, limbajele, fiindcă fiecare parte avea limba ei…

Uite, scara răsuna la fiecare treaptă, iar penultima scârţâia mai ascuţit, mai ţipător… Aşa ştiam că domnul Martino cobora de la etaj, unde dormea împreună cu stăpâna şi cu fiica lor.

Şi unde mergea stăpânul la ora aceea? vei spune tu. Depinde. Dacă vorbea holul dinspre bucătărie, ta-ta, sub paşii lui fermi, însemna că stăpânul voia să se culce cu Severina, Agnese sau vreo altă fată, fiindcă pe atunci îi plăcea păsărică. Dacă după scară nu se mai auzea nimic, atunci însemna că stăpânul păşea pe pământul din cămară şi pământul nu are glas, vorbeşte numai când îl atingi sau îl miroşi. Stăpânul mergea spre grajd, să arunce o privire la animale, care îl primeau cu sforăituri, mugete şi pocnet de copite, aşa cum fac de obicei… Şi ştii când trebuia să ai cea mai mare grijă? Atunci când după scară se auzeau, tonton, scândurile holului care dădea spre camera argaţilor, unde dormeam noi”.

Bătrânul râse în tăcere, în faţa unei amintiri subite.

„Uneori intra pe fereastră atunci un argat care ieşise să se întâlnească cu fata lui, şi auzise la timp podeaua; ce porcărie, să părăseşti drăgosteala la jumătate!… Dacă-şi dădea seama, stăpânul spunea din uşă, cu felinarul în mână: «Mâine o să stăm de vorbă, Mutto – sau Turridu, sau care era – cine se bucură noaptea, se supără ziua…». Era o bârfitoare casa aceea, ţi-am spus. Nu ascundea nici scârţâitul rapid, tot mai rapid, al lemnului din care era

făcut patul stăpânilor, sus!… Spunea totul: nopţi proaste, plăceri, boli, naşteri… Despre moarte nici să nu mai vorbim; numai că la priveghiuri era invers: tăcea şi toţi şușoteau ca-ntr-un vis urât, ca şi cum i-am fi vorbit noi ei, ca unei bunicuţe care cunoaşte viaţa”.

Mintea bătrânului rămase în suspensie, şovăind: rostise o noutate la care nu se mai gândise niciodată. Când venea moartea, casa părea să le spună în tăcere: „Nu vă grăbiţi, eu rămân în picioare, aici, întotdeauna, ca să trăiţi şi voi”. Asta spunea, şi pe deasupra, pe deasupra…

„Ştii, îngeraşul meu? Acum descopăr că locuinţele noastre nu bârfeau, cum am spus; ne vorbeau despre ceilalţi, ca să ştim că trăiam împreună şi eram tovarăşi, ca partizanii în războiul ăsta al vieţii, fiindcă un bărbat singur nu înseamnă nimic… Asta ne învăţau şi de asta, în casele astea moarte din Milano, nu te învaţă nimeni să trăieşti împreună… Zgârie-norii ăştia care îi plac Andreei, plini de oameni care nu se cunosc, nu-şi vorbesc, de parc-ar fi certaţi! Dacă se iscă un foc, scapă cine poate!… Aşa-s toţi: bărbaţi pe jumătate, femei pe jumătate!”

Bătrânul fu uimit de descoperirea lui nesperată şi îngenunche lângă pătuţ. Atunci, dintr-odată, îşi mişcă buzele şi şopti audibil:

— Acum văd bine, copilul meu, de ce vin aici în fiecare noapte! Ca să facem o casă a noastră, să trăim împreună tu şi cu mine, tovarăşi de luptă… Dacă oamenii ăştia nu ştiu să trăiască, tu o să ştii, fiindcă eu ştiu… Asta era, dar nu m-am gândit niciodată, numai acum, lângă tine… Lângă tine învăţ, tovarăşe, şi ce lucruri învăţ de la tine! Nu ştiu cum, dar mă înveţi… Vai, Brunettino al meu, minunea mea!

Simţul de alarmă nu-l părăsise şi bătrânul deschise ochii. Ce era?

Un foşnet, un scârţâit, paşi şovăitori… Nu puteau fi… Nesiguri… Dar, atunci!…

Se ridică dintr-odată din pat: „Brunettino pe hol!”

Se încălţă cu papucii ca un fulger; noroc că îi avea.

„Unde te duci, îngeraşul meu?” îşi luă pătura şi ieşi pe holul luminat de o vagă strălucire orăşenească prin fereastra dormitorului.

Bătrânul zări în fund, ca un duh alb, silueta lui Brunettino în cămăşuţă, îndreptându-se şovăielnic, dar hotărât, spre dormitorul părinţilor săi. Într-o clipă dispăru: intrase.

„Şi acum?”, se gândi bătrânul neliniştit. „Vai, copilul meu, te-ai înşelat, ai îndrăznit prea mult!… Ghetuţele astea te-au învăţat să mergi prea repede şi acum ai prea multă încredere!… Dar ei nu vor copii noaptea şi n-au să te primească, vor să dormi singur…”

În acelaşi timp, copilul îl uimise şi-l făcuse să se simtă mândru, fiindcă îndrăznise să coboare din pat şi să umble liniştit prin lumea aceasta întunecată. Fără să plângă, în căutarea celor care-i aparţineau, la care avea dreptul: părinţii lui… „Bravo, Brunettino!”

Se auziră zgomote şi şuşoteli în capătul celălalt al casei, scârţâitul patului, paşi adulţi şi-… Deşi pătura îl ascundea, bătrânul intră în camera lui, lângă uşă. O auzi perfect pe Andrea revărsând asupra copilului toată vorbăria ei profesională; auzi zgomotul pătuţului şi primele gemete de protest, şi întoarcerea Andreei în dormitor, şi plânsul copilului; un plânset între vaiet şi cerinţă, un plânset care creştea, fiindcă băieţelul ieşise din nou în hol.

— Treci înapoi în pat, Brunetto!… Nu veni, mă auzi? Ţi-am spus să nu vii!

Strigătul Andreei nu păru să-l oprească.

— N-ai înţeles?… Eşti rău, foarte rău! Ai trezit toată casa şi e timpul să dormim… Mama o să se supere!

Bătrânul o auzi intrând din nou în camera copilului şi culcându-l. „Când o să te lase singur o să vin la tine, tovarăşe”, jură.

Dar Andrea mai rămase un timp acolo. În cele din urmă se întoarse în camera ei, dar bătrânul nu avu timp să se pornească, fiindcă băieţelul plângea din nou, mai pornit.

— Copilul ăsta! strigă femeia, furioasă şi disperată.

De ce plânge, ce vrea? Doar nu are nimic! Nu înţelege?

Renato spuse ceva în şoaptă şi în cele din urmă se îndreptă spre camera copilului, încercând să-l liniştească.

Fiindcă nu mai ieşea, bătrânul se întoarse în pat, dar nu adormi. Era exasperat.

„Nu înţelege, nu înţelege… Voi sunteţi încuiaţi şi nu înţelegeţi! Oare n-aţi fost şi voi copii? Nu vă temeaţi de noapte? Nu v-aţi dorit niciodată să simţiţi un trup lipit de al vostru?”

În cele din urmă, Renato se întoarse în pat şi urmă un răstimp de răgaz, dar copilul îşi întrerupsese somnul şi se trezi din nou plângând. Bătrânul nu mai răbdă şi fugi să-l consoleze, întâlnindu-se cu Renato.

— Du-te la culcare.

— Nu, tată. Du-te dumneata, te rog.

Copilul întinse mânuţele spre bătrân, speranţa lui, sfâşiindu-i inima.

— Vezi? spuse el triumfător. Vezi?

— Nu, tată, e treaba noastră. A Andreei şi a mea.

Bătrânul s-ar fi încăpăţânat, dar simţi că fiul lui nu avea să cedeze şi renunţă. Trebuia să lupte în alt mod. Înţelese că fiul lui o asculta pe Andrea. Şi copilul era şi el supusul Andreei. Chiar şi el, Bruno, era redus la tăcere! Blestemat doctor şi blestemată carte! Dacă n-ar fi fost…

Plin de indignare reprimată, se aşeză pe pat fără să se culce, învârtindu-se ca pe tăciuni înroşiţi. Sprijinit pe coate şi pe genunchi, îndoi spatele şi mormăi:

„Ce barbarie! S-a întors lumea cu fundul în sus, să trebuiască să salvezi un copil de părinţii lui… Nici la sălbatici… Şi ei îl iubesc, după părerea mea… Or fi nebuni? … Dar nu Andrea e călăul; şi ea ascultă. Călăul e canalia cu inel şi mustăcioară, nemernicul de *dottore* sau cum i s-o fi spunând aici: el, el comandă, cu cartea de avocat în mână, cu legea asta care spune să-i părăseşti pe copii noaptea! El e, cu batista de nătărău ieşind din buzunarul hainei!… Ar trebui să-l omor, da…

Timp de un moment, cocoloşi ideea aceasta; apoi se

răzgândi:

„Degeaba, ar veni altul la fel…”

Bătrânul se culcă până la urmă, dar se zvârcoli în pat, atent la toate zgomotele, gata să intervină dacă se înrăutăţeau lucrurile… Numai faptul că era acolo ca să înfrunte batista, cartea şi lumea întreagă îi făcea o oarecare plăcere; trebuia să-l înfrunte chiar şi pe Renato – nu părea să fie fiul lui! încercând să adoarmă copilul în singurătatea în care îl lăsau… în acelaşi timp, se bucură, amintindu-şi de curajul copilului:

„Atât de mic şi atât de hotărât! Aşa te vreau, rebel, cerând ce-i al tău… Nu, ghetuţele n-au fost o nenorocire fiindcă te-au învăţat să mergi, ci o armă cu care să lupţi mai bine… Dacă o să ai nevoie de altele, o să ţi le ofer eu, copilul meu; o să ţi le ofer fiindcă eşti ca mine, din rezistenţă… Curajos noaptea, ieşind la luptă… Oh, Brunettino, tovarăşe: o să învingi! Cum am învins noi atunci, aşa o să învingi şi tu!”

Odată cu revărsatul zorilor, Brunettino căzu în somnul adânc al oboselii. Acum, pregătirile celor doi care se grăbeau să plece la serviciu păreau normale, dar cuvintele erau forţate, privirile se eschivau şi cuplul şuşotea întruna.

„Când o să vină Anunziata, o să ies. Trebuie să-i povestesc Hortensiei”, hotărî bătrânul. „O să se enerveze mai mult decât mine; de asta e mamă”.

În plus, nu voia să simtă acuzaţia mută din prima privire a copilului. Ar fi fost nedrept, fiindcă el nu îl abandonase. Ideea abandonului îi aminti de o predică uitată, pe care trebuise s-o asculte în timpul războiului, în timp ce se ascundea în clopotniţa unei biserici şi toată lumea era la templu, jos, iar el îi urmărea printr-un luminator. Predica în Săptămâna Mare un preot tânăr, care se emoţionase comentând cuvintele lui Hristos pe cruce:

„Dumnezeul meu, Dumnezeul meu, pentru ce m-ai părăsit?”

Dar Dumnezeu nu-şi părăsise Fiul, explicase preotul,

şi nu părăsise nici Italia ocupată, deşi germanii o răstigneau. Aşa se justifica şi bătrânul: „Nu, comoara mea, nu te-am părăsit, deşi aşa s-ar părea. Eu sunt Sfântul Cristofor al tău şi mai bine mă scufund împreună cu tine decât să te părăsesc. Sunt alături de tine şi o să învingem!”

Coborând treptele, îşi aminti faţa adolescentină a preotului. Nu părea să fi făcut parte din Rezistenţă, dar salvase mulţi semeni ai bătrânului, riscându-şi viaţa, şi după puţin timp fusese descoperit de Gestapo şi împuşcat. „Cum se numea?... îmi pierd memoria; nici nu-mi mai amintesc de timpurile acelea... Şi ticălosul ăla se bucură de soare acolo jos, în timp ce noi aici...”

Fiindcă cerul nu putea fi mai cenuşiu şi vântul îngheţat îl obligă să-şi înfunde pălăria mai bine. Trecând prin piaţa Moscova, în faţa fântânii Sfântului Francisc, îşi aminti de noaptea de Sfântul Silvestru petrecută împreună cu Hortensia. Sfântul părea om bun, dar...

„În loc să te uiţi după păsărele, care îmi mănâncă poamele – se adresă bătrânul statuii, ai putea să te ocupi mai mult de copii... Până la urmă, eşti prietenul Hortensiei”.

Cineva îl strigă şi se întoarse surprins. Văzându-l pe Valerio, îşi aminti că trebuiau să se vadă după Anul Nou. Băiatul confirmă:

— Voiam să vă sun. O să înregistrăm poimâine.

Văzând uimirea bătrânului, râse.

— Aţi uitat? O să vă dăruim o agendă de la Universitate!

— O agendă din acelea care le poruncesc milanezilor ce să facă şi în care înseamnă lucruri pentru luna viitoare? Niciodată, băiete! Nu vorbi prostii!

— Dacă preferaţi altă zi, o să schimb data la laborator.

— Roncone are un singur cuvânt. Poimâine dimineaţă, unde vrei tu.

— O să vin să vă iau de acasă.

Se despărţiră. „Valerio mi-a adus noroc”, gândi bătrânul când, după puţin timp, o întâlni pe Hortensia, care ieşea dintr-un magazin mare. Ea se bucură să-l vadă:

— Porţi fularul meu!

— Mângâierea ta la gât!

Femeia zâmbi. El nu îndrăzni să adauge că mirosea ca ea şi apoi îi păru rău că tăcuse. Ce i se întâmpla? Parcă ar fi fost altul! O invită la o cafea şi, după ce se aşezară, dădu frâu liber indignării:

— …dar totul e zadarnic. Sunt mai încăpăţânaţi decât un catâr şi acum le-a intrat în cap ideea asta. Azi dimineaţă am auzit-o spunând: „Până la urmă o să se obişnuiască, Renato; aşa a spus *dottore*. Nu trebuie să lăsăm copilul să ne tiranizeze…”. Îţi dai seama, Hortensia? Tiran, îngeraşul acesta! Şi ce fac ei nu e tiranie? Ce sălbatici!

— Nu exagera, Bruno. Nu e bine să le permiţi totul copiilor. Trebuie să-i educi.

Bătrânul o privi neîncrezător. „Cum poate vorbi astfel? S-o fi molipsit fiindcă a trăit atât de mult în Milano?” Răspunse îndurerat:

— Tu îmi spui asta?… Să le permiţi ce? Să aibă părinţi şi noaptea, aşa cum au ziua? Să se trezească alături de ei dacă se tem în zori?… Ţi-ai abandonat fiica, Hortensia? Nu cred!

Femeia zâmbi tăcută; mâna ei se aşeză peste mâna bărbatului.

— S-o abandonez… murmură Hortensia. Asta nu înseamnă abandon.

„Ce bună e!”, recunoscu bătrânul ascultând-o. „Gândeşte ca mine, dar nu vrea să arunce paie pe foc… Nici nu trebuie, arde destul de tare!”

— Oricum ar fi, ai făcut aşa cu fiica ta? Răspunde-mi! … Apoi se plâng că fiii le pleacă de acasă cât de repede pot!

Femeia răspunse încet:

— Vai, Bruno! Copiii te părăsesc până la urmă, orice-

ai face. Până la urmă, rămâi singură.

Era atâta melancolie în vocea aceasta, încât bărbatul îşi uită mânia. Îşi aminti şi propria lui situaţie şi răspunse cu afecţiune:

— Treaba e că tu n-ai făcut-o.

— Nu, n-am făcut-o. Dar fiica mea o face şi nepoţica mea doarme singură… Aşa gândesc mamele de azi; ele cred că e mai bine.

— Mai bine decât să simţi dragostea?… Aşa spune blestematul de doctor care le ştie pe toate… Ce înseamnă copiii pentru el? Cu cât se îmbolnăvesc mai mulţi, cu atât mai bine. Sau nu?

Hortensia făcu un gest de neputinţă:

— Ai dreptate, Bruno, dar nu poţi schimba lumea… Nu poţi să-l omori pe doctor!

— M-am gândit deja la asta.

Nu ridică vocea, dar ameninţarea sună atât de adevărat şi violent, că Hortensia se înfioră, de parcă ar fi văzut un cadavru:

— Nu mă crezi? întrebă bărbatul, agresiv.

— Nu te supăra; eşti foarte capabil. Dar n-ai schimba nimic.

— Ştiu. Ar chema altul la fel şi copilul nu m-ar mai avea lângă el. Asta îl salvează pe nătărăul cu mustăcioară.

— Şi nici nu te poţi certa cu copiii, fiindcă nu ai mai putea sta cu ei… înţelege: nu poţi face nimic.

— Ha! Asta rămâne de văzut.

Râsul lui sec o obligă pe Hortensia să-l privească mai atent. Descoperi o faţă de faun, batjocoritoare şi sigură. Ochişorii clipeau isteţi între pleoapele pe jumătate închise, iar ridurile modelate îl schimbau în piatră vie.

— Se poate, se poate, repetă vocea tăioasă. Întotdeauna se poate, când se vrea.

Pumnul se închise încet sub mâna Hortensiei şi trădă toată voinţa care-l îndârjea.

— Ai grijă… Ei sunt părinţii. Comandă în privinţa fiului lor.

— Şi nemţii comandau. Erau stăpâni, îţi aminteşti? Aveau avioane şi tancuri. Şi ce? Am putut. Aveam curaj, munte şi noapte. În munte dispăream, noaptea ne aruncam asupra lor ca nişte lupi… şi îi distrugeam fiindcă aveam curaj.

Vocea limpede adăugă:

— Ăsta-i adevărul. Ziua e a celor care comandă, da… Dar noaptea e a noastră.

În tăcerea moartă a casei, numai bătrânul partizan mai veghea.

Dintr-odată, urechea lui auzi zgomotul unor paşi mărunţi. Se aşeză în capul oaselor. Surpriză: nu se îndreptau spre dormitorul părinţilor. Bătrânul scoase picioarele de sub cearşaf şi îşi luă papucii cu mâinile tremurătoare: „Bravo, Brunettino; vii la mine!” Se încălţă, îşi aruncă pătura pe umeri şi aşteptă.

Deşi aşteptată, apariţia îl cutremură. Nu era un copil în cămăşuţă albă, ci un înger luminos, care deschidea braţele ca pe nişte aripi în noapte. Bătrânul se lăsă să cadă în genunchi şi copilul se lăsă cuprins de braţele nervoase, care strânseră trupul cald, cu miros dulce.

„Oare vrăjitoarea i-a dat de ştire Andreei?” Aceasta apăru, se apropie de bătrân, care o privi aşa cum priveşte păstorul uliul, şi puse mâna pe copil.

— Aşa ceva nu se poate, tăticule, decretă imperios. Copilul trebuie să se obişnuiască.

— Cu ce? De ce? – protestă el înfuriat. Şi spune-mi „bunicule”, ce naiba!

Dar ea luase deja copilul care gemea, repetându-i poruncile legii pediatrice. Dacă nu ar fi avut deja un plan stabilit, bătrânul s-ar fi aruncat asupra ei. Dar în orice război vine o oră în care trebuie să te stăpâneşti şi una în care să ataci.

Rămase în camera lui, cu sângele fierbând, în timp ce auzea cum se închidea uşa de la camera copilului. Aşa auzise, cu patruzeci de ani în urmă, cum se răsucea cheia în uşa după care îl închisese Gestapoul din Rimini:

„A plătit Petrone; l-au ales pe el. Era un bărbat adevărat şi nu a vorbit; datorită lui am scăpat… Aş fi putut fi eu în locul lui”, rememoră bătrânul, amintindu-şi ţipetele şi insultele, mai întâi, apoi gemetele, şi până la urmă urletele tovarăşului lui, torturat în cealaltă cameră.

În casă era tăcere. Bătrânul aştepta, exasperat, să vadă ce se va întâmpla.

„Însă noi eram bărbaţi şi atunci era război! Dar ce rost au lucrurile de acum? Doar fiindcă aşa a spus un dobitoc care nu ştie să iubească? Doar copiii sunt pentru el o negustorie, simplă negustorie!”

Deşi simţise că avea să urmeze primul ţipăt al copilului, bătrânul se cutremură. Îşi imagină copilul neputincios în faţa uşii, încercând să ajungă la clanţă. Primul ţipăt care, asemenea primei împuşcături dintr-o ambuscadă, stârnea un infern. Primele strigăte ale prizonierului, explozii de ură, pumnişori care băteau în uşă… Vaietele bietului Petrone sub primele lovituri sau arsuri. O tensiune incredibilă în gâtlejul acela de mătase, violenţa disperată a plămânilor mici.

„Or fi în stare să-l lase acolo?”, se gândi bătrânul, chircit în pat, de parcă ar fi stat pe scaunul călăului. Ar fi vrut să-şi astupe urechile, dar trebuia să rămână atent; ar fi preferat să atace, dar trebuia să rămână de veghe. Mâinile lui, prinse de capătul divanului, ar fi vrut să dea drumul lemnului ca să se strângă în pumni agresivi, sau să cuprindă briceagul ascuţit.

Ţipetele care îl ardeau ca nişte lovituri de bici, dar care se transformară în plâns întretăiat, în mânuţe resemnate care băteau mereu, în durere uimită, nu în ură, într-un îndurerat „de ce?” Chiar şi tăcerea din casa duşmană se închise în ea însăşi, întristată.

Din camera lui, bătrânul ar fi vrut să pună o bombă, să arunce dinamită, să distrugă întregul Milano. Dar nu putea decât să-i transmită copilului un mesaj de suflet: „Liniştește-te.

Brunettino, vin! Nu ţipa, n-are rost, o să răguşeşti şi-

or să te înţepe din nou! Taci, înşală-i, ca să pot veni la tine! Nu suferi; sunt cu tine!”

Dar bietul de el nu cunoştea încă trucurile războiului şi sângera, luptând pe faţă, limitat la suspine stinse, plânset singuratic, disperare… Din când în când mai izbucnea un ţipăt, un blestem, dar erau gemetele de agonie ale lui Petrone, întrerupte de pauze din ce în ce mai mari… Până la sfârşit, la tăcerea totală: un gol imens care transforma casa într-un abis.

Tortura bătrânului culmină cu durerea acestei tăceri care, deşi prevăzută, îl sfâşie. Se trezi scăldat în sudoare, imaginându-şi victima învinsă, copilul mai singur ca niciodată, fără să mai creadă nici măcar în bătrânul cu care încheiase un pact; în braţele căruia se refugiase cu câteva minute înainte şi care îl trădase… Poate că zăcea inconştient după uşă… Poate că, în disperarea lui, se învârte ca un cerb încolţit fugind orbeşte… poate că, în căutarea unei izbăviri, apropie un scaun de fereastră, se prinde de ea, o deschide… *Madonnal*

Viziunea acestui pericol îl copleşi. Uită de părinţi, nu-i mai păsa de nimic. Situaţia izbucnise odată cu uşa aceea, închisă ca un detonator. E ora atacului şi bătrânul înaintează în linişte să salveze prizonierul, să-i redea speranţa de viaţă.

Văzând maşina lui Valerio, bătrânul rămase uimit:

— E a ta? Nu te-ai angajat la primărie din lipsă de bani?

— Ea tatălui meu; o maşină veche.

— Şi tu eşti rebelul? Pe spezele tăticului, bineînţeles!

Lumea aceasta îl surprindea la fiecare pas. Până şi Valerio! „Nu sunt italieni!”, gândi bătrânul care, pe deasupra, nu era prea tolerant din fire. Dacă nu i-ar fi promis înainte de Crăciun… Uşa încuiată de la celula copilului îi tăiase tot cheful.

Intrară la Facultate pe o uşă laterală. Holuri înguste, formate din pereţi falşi, uşiţe cu tăbliţe. Intrară în *Laboratorul de Fonologie* şi salutară o fată cu fustă albă.

„Seamănă cu Simonetta; aceeaşi expresie”.

— Bună, Flavia. Uite, acesta este domnul Roncone, care o să înregistreze.

— Încântată.

„Până şi felul de-a vorbi îmi aduce aminte de Simonetta”.

— Ce faceţi aici?

— Studiem vocea.

— Aha! învăţaţi canto?

„Fata asta ar fi minunată pe o scenă”.

— Nu. O analizăm, râse fata. Vreţi să vă vedeţi vocea?

— Vocea se vede?

— Da, pe un spectrograf… Numai un moment. Aşezaţi-vă aici, vă rog.

Îl instalară în faţa unui microfon şi a unui ecran circular. Fata manipulă nişte manete şi ecranul deveni fluorescent. Se auzi un uşor zumzet şi apăru o linie dreaptă orizontală, traversând cercul ca un ecuator.

— Spuneţi ceva.

Bătrânul regreta din ce în ce mai tare că se compromisese cu jocurile acestea milaneze. Nu erau serioşi! Nu putu evita protestul instinctiv de a lansa strigătul păstorilor pe munte:

— Heppa! Heppaaa!

Se căi; o să-l creadă un oarecare şi el era Roncone, Salvatore. Dar efectul strigătului lui fu fascinant: ecuatorul de pe ecran se transformă într-o grămadă de şerpi agili şi oscilanţi ca nişte bice. Valerio zâmbi satisfăcut:

— Aţi văzut? Vocea dumneavoastră.

Bătrânul încercă să se ridice, dar fata îl opri.

— Mă scuzaţi, aţi vrea să repetaţi? O s-o filmez.

„Mă iau în bătaie de joc? Dar această nouă Simonetta e atât de copilăroasă! Dacă vrea să se distreze, să ne jucăm toţi, ce mai contează!”

— Heppa! Heppaaa!… Gata?

— Da, mulţumesc foarte mult.

— Interesant? întrebă Valerio.

— Foarte. O voce de cincizeci de ani, spuse fata întorcându-se spre bătrân. Şi dumneavoastră aveţi mai mult de şaizeci, presupun.

— Şaizeci şi şapte. Şi aşa o să rămân: o să mor în curând.

Îl priviră uimiţi, dar hotărâră să considere totul o glumă: altă trăsătură tinerească a bătrânului.

— O să-ţi dau o fotografie, Valerio, ca să i-o trimiţi domnului, anunţă fata la despărţire, după ce ceru numele şi datele bătrânului pentru arhivă.

— Deci e adevărat? întrebă bătrânul în hol. E vocea mea? Şi o să iasă într-o poză?

— Ca un chip. Sau credeaţi că e o glumă?

„Fantastic! Am o voce de cincizeci de ani! Când o să moară ticălosul şi o să mă întorc acolo, o să-i las cu gura căscată când o să le arăt poza în cafeneaua lui Beppo. Nimeni nu şi-a fotografiat vocea acolo, nici în Catanzaro! Nici nu ştiu că se fotografiază!”

Între timp, în biroul lui, Valerio porni magnetofonul.

— Începem, ce ziceţi? Povestiţi-mi un lucru pe care să-l audă mâine profesorul Buoncontoni.

— Ce fel de lucru?

— O poveste calabrează… Ceva de care vă amintiţi.

Dar în mintea bătrânului avea loc o singură poveste, cea din fiecare noapte.

— Orice vreţi, insistă Valerio în faţa acestei tăceri, şi apăsă un buton. Banda începu să treacă de pe o roată pe cealaltă, şi bătrânul se simţi obligat. La ce vă gândiţi acum?

— La un copil… Un copil într-un puţ. Bun, închis acolo.

Îi scăpase! Se puse în gardă. „Ai grijă cu oamenii aceştia. Nu le poţi spune adevărul. Cine ştie cum îl vor folosi după aceea”.

— Foarte bine! E o poveste veche? Unde l-au închis?

— Da, de demult… L-au închis într-un fel de peşteră.

Şi nu era un copil; era un băieţandru când l-au dus acolo şi au baricadat intrarea.

Roţile se învârteau, Valerio observă o schimbare la bătrân, o concentrare. Cuvintele ieşeau fără să gândească, izbucneau pe buze, în vocea cu douăzeci de ani mai tânără… Bătrânul era uşurat să dea frâu liber obsesiei:

— L-au închis părinţii lui, care erau regii acelui ţinut. Nu erau răi, şi îl iubeau pe prinţ, care era frumos ca un înger! Dar când se născuse venise un ursitor, citise într-o carte şi anunţase că, atunci când va creşte mare, prinţul îşi va ucide părinţii şi va pune stăpânire pe împărăţie… Ce puteau să facă? Să-i taie gâtul? Să-l arunce în mare?… Nu-i lăsa inima, aşa că l-au închis în peşteră. Şi timp de trei zile şi trei nopţi…

(„întotdeauna sunt trei zile şi trei nopţi. Sau şapte zile, sau de şapte ori câte şapte”, gândi Valerio, reţinând deja materialul acesta pentru teza lui despre permanenţa miturilor în Mezzogiorno. „Ca în povestea lui OEdip şi a tatălui său Laios!”)

— …l-au ascultat de afară. În prima zi cânta aşa:

Tată şi mamă, scoateţi-mă de aici, doar sunt fiul vostru şi nu merit să vă purtaţi aşa, pentru că eu vă iubesc.

Bătrânul psalmodie la fel de melodios ca şi *zia* Panganata, deşi versurile pe care şi le amintise erau dintr-o altă poveste, cea a unei fete calomniate şi aruncate într-un puţ. Valerio era încântat.

— A doua zi se ruga, iar a treia zi nu se mai auzi nimic… Atunci regina începu să plângă, şi regele o îmbrăţişă, şi dădură vina unul pe altul: „Tu te-ai încăpăţânat”, „Minţi, tu ai vrut să…”. Lumea, care plângea după prinţ, începu să dea la o parte pietrele de la intrare. Când ajunseră la copil, adică la băiat, văzură că era întins pe jos, la fel de frumos ca întotdeauna, dar lipsit de viaţă… Doctorul regelui îl înţepă într-un deget, dar nu ieşi sânge, şi toţi spuseră: nu mai este nimic de făcut.

„Câtă siguranţă în felul de a povesti”, gândi Valerio. „Vorbeşte ca un proroc, e un mit viu. Doamna Rossi o să fie

încântată”.

— Atunci a coborât de pe munte un om foarte bătrân, cu barbă albă şi toiag de păstor. „Eu o să-l salvez pe prinţ”, a spus el, şi toţi au înţeles că era un vrăjitor bun, fiindcă avea o voce limpede ca cristalul. Aşa că acesta scoase cuţitul, îi deschise copilului vena inimii şi, dintr-un şip, turnă pe rană un lichid roşu, iar lumea crezu că era sucul unei plante, dar era sângele lui… Prinţul învie, se ridică mai puternic ca niciodată, îşi îmbrăţişă părinţii şi domni mulţi ani fără să se întâmple nimic, amintindu-şi mereu, mereu, de bătrânul acela din munţi care, după ce îl salvase, dispăruse.

Valerio apăsă un buton, se auzi un zgomot şi roţile se opriră.

— Aşa se povesteşte în Calabria?

„Ce-i tot dă înainte cu poveştile?… E mai adevărat decât cărţile!… Dar cu oamenii aceştia trebuie să ai grijă”.

— Bineînţeles! De ce?

— E o temă foarte veche. Fără îndoială, o versiune a mitului primăverii, a învierii naturii… Interesant e că, în mitologiile cunoscute, femeia obişnuieşte să redea viaţa.

— Cum aşa? Tu ai auzit deja povestea asta? se miră bătrânul.

— Nu chiar aşa. După cum am spus, e vorba despre o femeie: Iştar care îl salvează pe Tamuz cel Verde, Isis care îl învie pe Osiris, şi altele la fel. E un mit foarte răspândit.

— Fie ce-o fi, protestă energic bătrânul, dar nici vorbă de femei. E aşa cum am spus eu: un bătrân coborât din munţi.

„Bărbat, şi încă ce bărbat”, repetă bătrânul. „O să iau eu pietrele de la uşă, eu o să te scot să trăieşti… Aşa cum l-a scos Torlonio pe David, numai că viu: pe tine nu te-a împuşcat nimeni”.

Între timp, Valerio dăduse puţin banda înapoi şi apăsă alt buton, ca să vadă dacă se înregistrase. Vocea bătrânului repetă ultimele cuvinte:

amintindu-şi mereu, mereu, de bătrânul acela din

munţi care, după ce îl salvase, dispăruse.

— Nici mai mult, nici mai puţin, triumfa bătrânul, cu vocea lui tinerească.

Ninsese toată ziua şi albeaţa zăpezii intensifica acum strălucirea felinarelor de pe stradă şi a reclamelor, difuze din cauza ceţii şi fumului. Dormitorul era plin de o lumină misterioasă şi o tăcere absolută, izbăvită de timp, intensifica respiraţia sonoră a bătrânului, însoţită de respiraţia copilărească, în teritoriul delimitat de pactul magic.

Bătrânul ţinea copilul în braţe, învelit într-o pătură. Căpşorul somnoros se înclina pe umărul stâng, osos, în timp ce trupul se sprijinea pe antebraţul drept. Ce povară preţioasă!... Zăpada îi învăluia de afară cu albeaţa ei viguroasă, protejându-i parcă: lupii nu se aventurau pe zăpada proaspătă, care le-ar fi trădat urmele.

Ca să se bucure de privilegiul acestei sarcini, ca să respire atât de aproape de acest miros de mieluşel, bătrânul dormea cu grijă în fiecare noapte. Chiar şi cu uşa închisă, se trezea când auzea primele mişcări în pătuţ... Rapid! Dacă întârzia o clipă, Brunettino ajungea la bariera blestemată şi începea să lupte în singurul mod pe care îl cunoştea, plângând şi bătând în uşă... Bătrânul ajungea repede şi deschidea la timp, oprind îngeraşul alb care se apropia deja de uşă.

„Opreşte-te, tovarăşe; trecerea e interzisă. Când nu poţi avansa, îţi întăreşti forţele. De asta am venit, să transform închisoarea ta în poziţia noastră defensivă. Da, e închisă: dar eu mă strecor înăuntru; ştiu să mă infiltrez. Am reuşit de-atâtea ori! Şi acum taci: duşmanul are urechi”.

Cu copilul în braţe, se apropie fericit de fereastră, arătându-şi triumful întregului Milano, arătând copilul zăpezii prietene. Apoi îl legănă până adormi, şi îl culcă în pătuţ.

„Vezi, Brunettino? Ţi-am promis şi am stat de pază. Dormi, scumpul meu; bucură-te de pace. Aşa se liniştesc şi

mieluşeii înspăimântaţi, îmbrăţişându-i şi vorbindu-le; şi dacă tu…”

O balama scârţâi, în dormitorul de peste drum. Rapid, bătrânul se ascunse sub masa pe care schimbau copilul, acoperită cu o faţă de molton. Uşa se deschise şi cineva invadă teritoriul. De sub masă, bătrânul identifică picioarele Andreei, în papuci de casă. Femeia adulmecă nemişcată, ca o căprioară neliniştită. „Bine că nu mai fumez… şi că asta nu ştie să miroase”.

Andrea înaintă spre pătuţ. Văzându-i călcâiele, bătrânul riscă şi se uită mai bine. Ea se aplecă şi aranjă cearşafurile copilului cu gesturi drăgăstoase, aşezându-le mai comod. Da, gesturile erau materne; bătrânul rămase uimit, dar trebui s-o recunoască: „Cine s-ar fi gândit!”

Trei fiinţe tăcute, în luminescenţa ireală a oraşului nins. În cele din urmă, Andrea sărută uşor copilul şi plecă, închizând uşa. Bătrânul auzi din nou balamaua complice şi ieşi din ascunzătoare: „Bine că nu-i trece prin cap să viziteze camera mea”, gândi el zâmbind.

Se apropie de pătuţ şi se aşează pe duşumea. Faţa lui ajungea deasupra pătuţului, aşa că-şi continuă gândurile privind fruntea copilului.

„N-o să mai fi niciodată singur, Brunettino al meu; toate nopţile mele sunt ale tale. Am multe să-ţi povestesc, tot ce trebuie să ştii; lucruri pe care eu le-am învăţat greu, fiindcă-s tare de cap, şi chiar lucruri pe care le-am aflat alături de tine. Tu mă înveţi, fiindcă eşti vrăjitor, un mic vrăjitor nevinovat, ca idiotul Borbella: are cincizeci şi cinci de ani şi n-a atins niciodată vreo femeie, dar ochii lui albaştri te privesc şi te ghicesc, îţi scot gândurile şi relele cum se scot măruntaiele dintr-o găină… O să adormi auzindu-mi vocea, ca un om care adoarme la umbra unui izvor, nu există somn mai bun, şi auzi, ştii că am o voce foarte tânără? Aproape ca vocea ta, dacă ai vorbi la ecranul acela şi ai mişca toate viperele acelea înnebunite. Vai, ce plăcere mi-ar face să te aud! Ce mult aş vrea să-mi vorbeşti! Bineînţeles, vocea ta e ca a mea: voci apropiate,

nu-i aşa?... De asta îţi spun lucruri bărbăteşti, şi nu poveştile pe care le-am scornit pentru profesorii ăia. Ei le păstrează în maşinăriile lor; tu, în schimb, mă asculţi ca o veveriţă de pe-o ramură, cu ochişorii ca năsturaşii, fără să mă-nţeleagă. Dar tu mă înţelegi, cuvintele mele îşi fac cuib în pieptul tău. Într-o zi ţi le vei aminti dintr-odată; n-o să ştii de unde vin, dar eu o să fiu aproape, fiindcă acum scoţi din sufletul meu atâtea amintiri uitate. Mi l-ai adus pe David, pe Dunka şi pe păstorii de demult; despre David şi Dunka o să-ţi vorbesc mai mult, fiindcă mi-au dăruit atâta viaţă! Iar eu nu i-am înţeles, fără să fiu veveriţă. Acum rumeg viaţa aceea ca oile mele; fiindcă mă îndemni tu, mişcându-mi inima, şi fiindcă anii mi-au slăbit stăpânirea. Ajungi să te desfaci ca snopii de grâu în arie. Nu-i vorba că m-ar treiera şi vântura, ca să scoată grâul; e ca şi cum m-ar călca într-un teasc, ca să-mi scoată vinul; a venit vremea vinului pentru mine, mă înţelegi... O să-ţi spun multe, ca să le ştii de la bunicul tău şi să ajungi unde n-am ajuns eu. Vreau să fiu tot ce-ţi lipseşte; tată şi chiar mamă în fiecare noapte. Da, chiar şi mamă, vezi! când m-aş fi gândit eu la aşa ceva!... N-o să dormi singur; eu n-am dormit niciodată singur, am avut norocul ăsta. Acum, da, sigur, dar pe bătrâni îi însoţesc poveştile lor... Da, am avut noroc. Când eram băieţandru, dormeam cu mama iarna, iar vara cu Lambrino, pe munte, bietul Lambrino, apoi în colibă cu ciobanii, sau cu argaţii, sau cu vacile care răsuflau atât de călduţ. Apoi, cu partizanii... Şi cu femeile, bineînţeles! Ah, femeile, copilul meu! Ai una alături şi, chiar dacă dormi, o simţi acolo, cu căldura, părul şi pielea ei. Ce lucru e femeia! Chiar dacă te-nşală sau te răneşte, s-o ai alături e lucru mare... O să ai şi tu norocul meu, o să-ţi las moştenire punguţa asta. Tu mă faci să-mi retrăiesc viaţa, cu tine mi se însufleţeşte inima, îmi învie amintirile, mă ard neliniştile şi dorurile... Asta-i dragostea, copilul meu; nu ai cuvinte, nu, nu ai cuvinte..."

Ce i s-o fi întâmplat?... Nu poate fi supărată pentru discuţia de alaltăieri", se gândea bătrânul în timp ce se

plimba pe *via Borgospesso*. „Nu i-am spus nimic supărător, dar femeile au uneori nişte toane la care nici nu te gândeşti…”

Nu se îndoia de Hortensia, femeie corectă, chiar dacă avea unele fantezii femeieşti, dar nu se mai întâlnise cu ea şi trebuia să-i povestească despre succesul lui, despre planul de salvare a copilului. Deşi îl închideau şi acum, tortura se terminase; celula redevenise dormitor. Bătrânul învinsese singurătatea; prezenţa lui anula nefericirea. Şi când băieţelul râdea dimineaţa şi Anunziata îi spunea „frumosule”, bătrânul se gândea: „Datorită mie… „Chiar şi dispoziţia mai bună a Andreei mi se datorează, fiindcă ea crede că băieţelul s-a obişnuit în sfârşit să doarmă singur, dar eu sunt cel care… Ce mă enervează e că i se dă dreptate blestematului de *dottorel*”.

Planul era deja în desfăşurare; copilul învăţase manevra. Bătrânul îi explicase clar, ţinându-l în braţe, fiindcă aşa înţelegeau mai bine copiii: „Dacă vine mama ta şi tu eşti treaz, iar eu mă ascund sub masă, să nu mă dai de gol arătându-mă cu degeţelul!… Ştiu că ai fi în stare să faci gluma asta, dar n-o fă; nu ne jucăm! Suntem în război şi eu sunt camuflat, înţelegi? înşelăm duşmanul. Nu-ţi trădezi niciodată tovarăşul partizan…”

Copilul era foarte isteţ, ştia să joace şi Hortensia avea să se bucure; ea era forţa de rezervă, a doua linie. Şi doamna Maddalena ajuta, dar ea era intendenţa şi, în plus, avea destule pe cap cu războiul ei. Hortensia era refugiul, era… da, era muntele! De asta bătrânul se îndreptă acum spre casa ei şi sună din stradă. Nu-i răspunse nimeni, deşi soneria se auzea… „O fi plecat din Milano pentru vreo urgenţă? Nu iese niciodată mai devreme de ora asta!”

Uşa se deschise şi apăru o doamnă care îl privi bănuitoare peţ aranul acesta din Sud.

— Pe cine căutaţi dumneavoastră?

— Pe doamna Hortensia. La mansardă, pe stânga.

Femeia îl luă drept o rudă napolitană şi deveni mai umană:

— Vai, sărăcuţa! E bolnavă de câteva zile! Nu ştiai?… Cred că i-au interzis să iasă din casă… Dar nu fă faţa asta, omule. Dacă ar fi fost grav, ar fi luat-o la spital… Intră şi urcă.

Ce încet urca blestematul de lift!… în sfârşit!

Uşa de la mansardă era întredeschisă; ce să facă? Bătu uşor, dar nu-i răspunse nimeni… O fi singură? Şi dacă i se întâmplase ceva dintr-odată? Se hotărî şi păşi în hol. îl opri un alarmat „cine e?” şi răspunse, rostindu-şi numele. Alarma deveni ţipăt şi când ajunse în dormitor, patul era acoperit de o cuvertură de sub care ieşea numai faţa Hortensiei, acoperită până la gât:

— Nu intra, nu intra, omul lui Dumnezeu.

Bătrânul se opri, ruşinat.

— Scuze, uşa era deschisă şi…

— Ieşi afară, lasă-mă!

Bătrânul făcu un pas înapoi şi întrebă uimit din hol:

— Vrei să plec?

Răspunsul se precipită:

— Cum să vreau să pleci, prostănacule, mai mult decât prostănac! răspunse ea izbucnind în plâns.

Uimirea bătrânului era totală. Ce situaţie! Să intre? Să aştepte în sufragerie? De ce plângea?… Femei afurisite!

Suspinând încă, ea reuşi să vorbească:

— Intră, intră… Nu sta acolo!

Bătrânul intră şi ea continuă:

— Scuză-mă, sunt slăbită… în plus, ce proşti sunt bărbaţii! Nu vezi că sunt foarte urâtă? Ce păr trebuie să am!…

Zâmbi insinuant:

— Dar tu nu te sperii de mine, nu-i aşa?

Această încheiere feminine îl readuse pe bărbat pe teren sigur. Mişcat, se apropie de pat şi o privi. Ea îşi şterse lacrimile cu marginea cearşafului, fără să scoată mâna. El văzu o batistă curată pe masă şi o luă în mână, apropiind-o de faţa încadrată de părul negru, împrăştiat. Mâna aceasta, învăţată cu delicateţea de nasturii lui

Brunettino, şterse lacrimile care rămăseseră. Zâmbetul feminin şi inefabil îl atrase irezistibil pe bătrân.

— Bruno, Bruno, ar putea fi molipsitor, murmură ea fără convingere, admirând dinţii de lup dintre buzele modelate pentru mângâiere. Auzind ameninţarea, buzele virile care se îndreptau spre frunte se opriră un moment pe gura ei. Apoi bătrânul se îndreptă:

— Aşa şi este, Hortensia.

Se priviră senini. El se aşeză la căpătâiul ei şi urmară explicaţiile. Ea se îmbolnăvise imediat după ce se întâlniseră la cafenea şi nu putuse suna. Cum îi mergea copilului?... Splendid, ce bucurie!... Ficatul; îi luaseră analize să vadă dacă era hepatită şi, între timp, odihnă absolută... Dar n-o durea nimic şi se descurca bine. Fiica ei îi aducea mâncare de regim, o pacoste, şi din când în când mai venea şi vecina din faţă, doamna Cămilă, o doamnă foarte bună, deşi fiul ieşise un neruşinat, se droga şi făcea şi altele... Micul-dejun i-l pregătea tot fiica ei, dar azi întârziase...

— Dar e zece deja, Hortensia! Ce neglijenţă!

— Biata de ea, oricum face prea mult, cu câte are pe cap.

Bătrânul se înfierbântă, gândindu-se că toţi copiii erau la fel. Întrebă ce trebuia să mănânce şi, după ce auzi, se îndreptă spre uşă.

— Aşteaptă, omule! mai întâi îmi trebuie altceva!... Uite, dă-mi aceea. De acolo, de pe scaun.

Aceea era ceva mov, croşetat, cu nişte panglici. I-o lăsă pe pat, dar ea nu scoase mâinile s-o ia.

— Acum adu-mi din baie pieptenele şi oglinda de alături.

Bătrânul se întoarse şi lăsă totul pe măsuţă, alături de nişte pastile şi o sticluţă de colonie. Zâmbetul amuzat al femeii transforma toate gesturile într-un joc copilăresc.

— Acum poţi să te duci la bucătărie şi să faci ce poţi... dacă ştii.

— Un păstor se descurcă întotdeauna.

— Aha, păstorul cel bun!… Dar să nu-mi spargi nimic… Şi, mai ales, strigă ea când ieşi, să nu intri aici până nu te chem!

Dar îl chemă aproape imediat. O găsi cu faţa contractată, forţându-se să se ridice din pat.

— Ajută-mă, te rog… Sunt atât de slăbită!

Vocea ei imploratoare îl mişcă. Nu se mai acoperea şi nici nu se mai gândea să se aranjeze. Îşi încredinţă fără rezerve slăbiciunea acestor mâini aspre care o ridicară pline de respect, descoperi decolteul cămăşii înaintea ochilor bărbăteşti, dăruind un suspin de uşurare şi linişte urechilor avide. Bărbatul atinse prin ţesătură o carne de fruct copt şi febril, dar, spre uimirea lui, acest lucru nu trezi excitaţie sexuală, ci o tandreţe adâncă. Ce i se întâmpla? De când ajunsese la Milano, nu mai era el; o dovedea fiecare zi… îmbătrânea oare sau era dihania? Mâinile lui care susţineau femeia îl făcură să-şi amintească de războinicii din muzeu şi acest lucru mări confuzia: se numea *Pietà*, şi atunci el era Madonna… Sau exista *Pietà* între bărbaţi?… Se pierdu.

— Te simţi bine aşa?

Cum de vorbise atât de liniştit, când se gândea la asemenea ciudăţenii? Bruno cel dinainte nu şovăia atâta.

— Foarte bine, Bruno, mulţumesc.

Ea îi luă o mână între mâinile ei şi o apăsă în aşa fel, încât bărbatul rămase uimit. Singura cale de scăpare era să meargă în bucătărie şi să pregătească micul-dejun.

Când sosi fiica, îi găsi povestind. îl privi curioasă pe bătrân şi îşi certă mama fiindcă se ridicase din pat, dar după puţin timp se văzu că era foarte mulţumită fiindcă nu mai trebuia să-şi piardă timpul şi plecă după ce notă câteva cumpărături necesare.

Rămaseră singuri şi bărbatul trăi o dimineaţă magică, savurând treburile făcute pentru ea şi ascultând instrucţiuni care i se părură maniace, cum era ştergerea de praf unei mobile foarte curate. I se părea că-şi îngrijeşte nepotul, fiindcă femeia era acum lipsită de

apărare şi încredinţată mâinilor sale. O duse chiar până la baie când avu nevoie şi apoi o aduse înapoi, în patul pe care îl aranjase între timp. La vederea acestui pat bine făcut, ea exclamă:

— Până şi asta, Bruno… Ce bărbat eşti!

„Cum? Asta înseamnă să fii bărbat?”, îşi spuse bătrânul, îndreptându-se spre casa lui, după ce ea îi refuzase oferta de a-şi prelungi şederea. „Dar ce frumos e să poţi îngriji pe cineva! Femeile au noroc… Bun, în problema asta. Acum o înţeleg pe Dunka, îngrijindu-mi rana şi ajutându-mă să păşesc!… Dunka, atât de diferită şi de asemănătoare!… De ce n-am făcut mai des lucrul ăsta? … De unde aveam să ştiu, dacă nu m-a învăţat nimeni, dacă m-au crescut lovind cu pumnii?… Nu e niciodată prea târziu, nu-i aşa, Rusca?… Am început cu Brunettino, care mi-a adus-o şi pe Hortensia… Rusca, te rog, gândeşte-te la copil, care are încă nevoie de mine. Nu te grăbi prea tare, mă auzi?… Nu-l speria pe doctor mâine”.

— Domnul Roncone, vă rog.

Aceeaşi infirmieră drăguţă. Consultaţia începu din nou. De dimineaţă trebuise să-şi mănânce piureul, în faţa privirilor uimite ale lui Brunettino, care cerea altă porţie pentru el. Bătrânul se înarmase cu răbdare, pentru a trece prin acelaşi ciclu de explorări, dar se înşelase: asemănarea cu prima consultaţie se termină atunci când intră pe uşă. Dincolo aştepta însuşi profesorul Dallanotte, întinzându-i mâna.

— Ce mai faci, prietene Roncone? Cum te mai simţi?

Bătrânul, surprins, reuşi cu greu să-i răspundă la politeţe.

— Treci pe aici… De data asta n-o să te necăjim atât de mult. Vrem doar să vedem cum merge problema dumitale – profesorul îi zâmbi. Dihania, îi spui dumneata, nu-i aşa? Cum se numea?

— Rusca, domnule profesor, Rusca. Bătrânul zâmbi la rândul lui. Cred că se îngraşă tot mai tare.

— Aşa, Rusca… O să vedem acum; dezbrăcă-te.

Bătrânul, în halat verde, fu condus în sala de raze, unde profesorul studia radiografiile anterioare. îl aşeză pe bătrân pe masă şi îl examină.

— Aha, aici e! exclamă medicul. Amintirea dumitale de la Cosenza… Bineînţeles, îl cunoşti pe senatorul Zambrini?

— Comunistul? Nu; doar după nume.

— Ba îl cunoşti… Bun, am terminat. Acum o să te văd.

Profesorul se retrase, un asistent îi făcu câteva radiografii bătrânului şi îi spuse să se îmbrace.

— Gata?

— Profesorul n-are nevoie de mai mult. Fiindcă v-am consultat foarte amănunţit în noiembrie… Lucrurile astea nu merg atât de repede, domnule Roncone, zâmbi tânărul asistent.

„Ba da", se gândi bătrânul în timp ce se îmbrăca, atingându-şi punguţa de la gât. „Altfel, de ce-aş fi aici? Şi ticălosul ăla nu mai dă colţul, *Madonna mia*".

Apoi îl conduseră în birou, nu în cel mare, ci într-unul mic, cu o măsuţă la care era aşezat profesorul. Bătrânul ocupă singurul scaun disponibil. Fu surprins văzând o lampă normală, fără nicio pretenţie. Profesorul îi zâmbi:

— Vezi, prietene Roncone, senatorul Zambrini te cunoaşte. E un prieten foarte bun, deşi eu nu sunt comunist şi nici nu mă interesează politica. îl cunoşti şi dumneata: aţi luptat împreună la Cosenza.

— Nu înţeleg. Eu îmi amintesc totul despre vremurile bune.

— Atunci avea alt nume. I se spunea Mauro. Şi dumitale Bruno, nu-i aşa?

În mintea bătrânului se făcu lumină:

— Mauro! Conducea gruparea din Sila Grande, de la Muntele Sorbella la lacul Arvo!… Auziţi, dar de unde ştiţi numele meu de partizan? Cum aţi ajuns să aflaţi de prietenia noastră?

— Acum o săptămână, Zambrini a trecut prin Milano

şi, depănându-ne amintirile, mi-a vorbit despre Cosenza. I-am spus că un pacient de-al meu poartă şi acum un glonte în corp şi când te-am descris pe dumneata, te-a recunoscut. „Cred că e Bruno!”, a exclamat. Şi mi-a spus că i-ar face plăcere să te întâlnească în următoarea călătorie.

— Ia te uită, pe mine!… Aşadar Zambrini e Mauro… Era un bărbat cum sunt puţini pe lume, domnule profesor!

— Şi este şi acum, mulţumită dumitale. Se pare că, dacă n-ai fi sosit la timp în noaptea aceea, l-ar fi pârlit. Aşa a spus: „Ne-ar fi pârlit”.

— Cred şi eu! râse deschis bătrânul. Germanii primiseră aruncătoare de flăcări şi ne-ar fi ars de vii. Dar trupa mea i-a surprins, le-am furat două şi i-am ars noi pe ei. Apoi le-am aruncat în Craţi; nu aveam rezerve de combustibil. Păcat! O mare invenţie… Am luptat fără nimic, cu ce prindeam… Ia te uită, Mauro! După cum se spune, mai are şi acum curaj, deşi a devenit politician, ca toţi ceilalţi.

— Zambrini mi-a povestit că dumneata ai înfăptuit lucruri extraordinare – bătrânul respinse cuvântul „extraordinare” cu un gest al mâinii – şi te rog să mă consideri un prieten şi să uiţi discursul meu din prima zi. Cei mai mulţi au nevoie de cuvintele acestea. Atunci… uităm?

— Le-am uitat deja. Şi fiindcă sunteţi prietenul lui Mauro, cu atât mai mult.

— Şi încă un lucru; eu nu am fost păstor, dar bunicul meu a fost.

— Unde? întrebă bătrânul, foarte interesat.

— În nord. În Dolomiţi. Uite, e singura fotografie pe care o am.

Era pe perete, decolorată. Aceeaşi ochi limpezi ca şi nepotul. Cu mustaţă şi uniformă din Primul Război, cu pene la pălărie.

— Acum vezi. Avem lucruri în comun, prietene Roncone. Bătrânul deveni serios.

— Atunci faceţi-mi favoarea pe care nu mi-aţi făcut-o dată trecută: spuneţi-mi cât mai am de trăit. Aţi văzut azi ceva nou?

— Nu; Rusca îşi continuă mersul, dar dumneata rezişti foarte bine. Şi-ţi răspund: nu-ţi pot oferi nicio asigurare. Altul ar fi terminat, în locul dumitale; dar dumneata eşti de fier, din fericire.

— Spuneţi-mi un maxim. Trebuie să ştiu.

— Atunci o să-ţi pun câteva întrebări.

Profesorul îl întrebă meticulos pe bătrân despre senzaţii, dureri, reacţii la anumite mâncăruri, scaune şi urină, vorbind cu o asemenea precizie, încât bătrânul exclamă la final:

— Vă felicit, domnule profesor. Vorbiţi ca şi cum aţi fi trecut prin toate astea.

Profesorul îl privi fix. Lumina lămpii îi ajungea până la barbă, dar ochii luminau în întuneric cu strălucirea lor albastră. Răspunse încet:

— Nu mă felicita, iubite prieten: sufăr de aceeaşi boală.

Bătrânul nu se aştepta. Se întristă aproape mai mult decât pentru el însuşi.

— Dar, protestă el, sunteţi foarte tânăr.

Profesorul ridică din umeri… Bătrânul observă chiştoace într-o scrumieră.

— Şi fumaţi?

Profesorul îşi repetă gestul.

— Aşa cum vrei şi dumneata să fumezi… Dar noi, doctorii, trebuie să interzicem tutunul.

— Nu, eu nu mai fumez. Pentru nepotul meu.

Profesorul dădu din cap şi spuse melancolic:

— Fiul meu are doar şaisprezece ani.

Tăcură, atenţi la tăcere, de parcă ultimul cuvânt ar fi trebuit să fie rostit de o prezenţă invizibilă.

— Încă nu am auzit maximul, domnule profesor, insistă în cele din urmă bătrânul.

— O să ţi-l spun numai pentru că îl meriţi, dar nu e

nimic sigur: nouă sau zece luni; nu cred că o să fie un an… Şi nu mă întreba minimul, pentru că e zero. Pentru dumneata, pentru mine şi pentru toţi.

— Nouă sau zece luni! se bucură bătrânul. Îmi dăruiţi toată vara!… Mulţumesc, domnule profesor, îmi ajunge!

— Ca să termini cu vecinul acela paralitic? zâmbi poznaş medicul. Cum se simte?

— Foarte rău! Vreau să zic, râse bătrânul, că progresează. Dar nu doar din cauza aasta. Trebuie să-mi aud nepotul spunându-mi *nonno*, *nonnu*, cum se spune la noi. Şi vreau să-l duc vara asta la Roccasera, să-i arăt casa lui, satul lui, pământul lui.

Profesorul zâmbi şi bătrânul descoperi, dintr-odată, la Dallanotte, zâmbetul lui don Gaetano, doctorul din Catanzaro, atunci când vorbea cu lumea. Acestuia îi lipsea ţigara lipită de buză, dar zâmbetul era acelaşi; curajos şi îndurerat. Nesfârşit de omenesc.

Bătrânul adormi copilul şi se aşeză pe scaunul lui tare, în faţa ferestrei. Sună telefonul şi Andrea răspunse.

— Tăticule… Vreau să spun bunicule, e Rosetta.

De ce îi sclipeau ochii Andreei după un minut de conversaţie? „Dac-ar fi asta!”, se gândi bătrânul, luând receptorul. Şi asta era.

— Într-adevăr?… Când îl îngroapă?

Auzi fără să priceapă. În urechea lui, vocea părea îndepărtată, povestind un lucru care se întâmplase demult în dorinţele lui… în pieptul lui se sparse ceva, dar închise maşinal. Fără să-şi fi dat seama, Renato şi Andrea veniseră lângă el. Îi privi:

— A murit, pronunţă el lent. A dat colţul. A crăpat.

Copiii rămaseră uimiţi de răceala aceasta. Şi el fu mirat să descopere că, dintr-odată, lucrul atât de dorit părea amintirea unei întâmplări deja uitate. În acelaşi timp, simţi un gol, de parcă i-ar fi fost furat ceva.

Se îndreptă încet spre camera lui şi, fără să aprindă lumina, se trânti în pat. Îşi trase pătura până la bărbie, cufundându-se în mirosul de acolo, mirosul întregii lui

vieţi. Privea înainte, dar nu vedea peretele opus, ci piaţa scăldată în soare, prietenii lui la uşa lui Beppo sau sprijiniţi de faţade. Sosiseră câteva automobile din Catanzaro şi dricul, cel mai bun de acolo. Asculta fanfara. Ar fi putut să numească exact persoanele îndoliate care luaseră cuvântul şi pe cele care făcuseră parte din cortegiul mortuar… Auzea clopotele bătând… Vedea chiar şi mortul, în sicriul trambalat pe străzile pline de gropi, cu negul întunecat de pe lobul urechii, pe care ar fi trebuit să i-l taie în ziua aceea. Se întrebă dacă îi lăsaseră sau nu ochelarii negri de fascist… Văzu totul, de parcă ar fi fost acolo, în timp ce ritmul propriei respiraţii îi producea o plăcere voluptuoasă… îşi atinse cu mâinile pieptul, sexul, şoldurile… „Mulţumesc, Rusca, eşti fată bună; mulţumesc, Madonna, o să-ţi cumpăr lumânarea pe care ţi-am promis-o”, murmură el… Cu toate acestea, acum, când viaţa îi adusese triumful cel mare, nu întindea mâna prea repede ca să-l apuce… Nu se înţelegea nici el singur.

— Cine să-l înţeleagă pe tatăl tău? comenta între timp Andrea în sufragerie, aproape indignată de tăcerea bătrânului. Îţi aminteşti cât s-a bucurat data trecută, când i-a povestit Rosetta că se simţea mai rău? Şi acum… Ce vrea? Doar nu-i pare rău!

— Poate că se gândeşte că va urma şi el în curând, spuse trist Renato. Ce ţi-a spus alaltăieri Dallanotte?

— Ţi-am povestit deja totul. I-a dat tatălui tău până la zece luni şi el s-a bucurat foarte mult… Lui nu i-a vorbit despre operaţie, dar mie da; îşi rezervă opţiunea asta, deşi i se pare îndoielnică… Desigur, adăugă ea lăudându-se, profesorul a fost foarte amabil, şi ne-a însoţit până la uşă. Faptul că suntem colegi la Universitate are importanţa lui.

Andrea se retrase la măsuţa ei, spunând că nu-l înţelegea pe bunic, şi Renato ghici că spera că bătrânul avea să se întoarcă în sat, ca să moară în patul lui. Fiindcă nici de data asta nu-i căzuse bine vizita lui. Fusese chiar mai rău decât prima dată, din cauza ideilor diferite legate de creşterea copilului. Noroc că Andrea nu aflase încă de

vizitele nocturne ale bătrânului, descoperite din întâmplare de Renato! Nu-i plăcea că trebuie să aibă secrete faţă de ea şi ştia că bătrânul îl învăţa rău pe copil, dar, dacă aşa i se prelungea puţin viaţa, ce rău făcea lăsându-l? Deşi Andrea nu l-ar fi înţeles, fiindcă voia să educe copilul cu multă atenţie! Renato suspină.

Când ea părăsi masa de lucru şi se duse în bucătărie, Renato se duse să-l vadă pe bătrân. îl găsi culcat, cu lumina stinsă.

— Bunicule, o să cinăm în curând.

— Nu prea am poftă. Începeţi fără mine; vin îndată.

— Ai păţit ceva?

— *Ce* să păţesc! Mă simt foarte bine.

Începură să mănânce, când bătrânul apăru cu o sticlă în mână. Se presupunea că Andrea nu trebuie să ştie de existenţa acestui vin negru, dar nu spuse nimic. Bătrânul scoase nişte măsline din frigider. Îşi turnă un pahar bun de vin şi mâncă câteva măsline.

— În sănătatea răposatului! Şi a lui *dottore*, care l-a îngrijit aşa cum a vrut Dumnezeu! Trăiască *dottorel*

Bău lacom. Pe gâtul slăbit, mărul alunecă de parcă ar fi plutit în lichidul ce cobora.

Copiii tăcură; ce să-i spună? După ce goli paharul, îi privi şi spuse sentenţios:

— Treabă terminată. Şi trăiască Marletta, cea mai bună *magiral*

Andrea îl privi fascinată. „Trăiesc în absurd”, se gândi ea. Noroc că începură ştirile la televizor.

În zori, bătrânul se îndreptă spre dormitorul copilului, fără să mai aştepte scârţâitul pătuţului.

Contemplă copilul, în luminozitatea contaminată a nopţii milaneze. Zăpada dispăruse deja, măturată de periile şi maşinile primăriei. Absorbit în gândurile lui, fu surprins când văzu copilul treaz, înălţând în tăcere braţele. îl ridică şi se aşeză cu el pe duşumea, înfăşurând pătura în jurul amândurora.

— Vezi tu, Brunettino, ticălosul a murit. L-au îngropat

azi dimineaţă… într-o zi o să ştii ce înseamnă „a îngropa” Bucură-te, bunicul tău a fost mai tare. Sunt aici, viu şi iar viu!

Înainte de a adormi din nou, copilul cuprinse cu o mânuţă gâtul îmbătrânit şi slăbit. Moliciunea acestei mânuţe îl mişcă pe bătrân:

— Nu te speria, copilul meu! Crezi că o să plec şi o să te las aici? Cum poate să-ţi treacă prin cap aşa ceva? Mă supăr! Cum să te las? Te-ar închide din nou cu spaimele tale, cele care sunt în fiecare din noi! Spaime despre care nu ştii: cele mai rele… Dormi liniştit, scumpule… în plus, am atâtea să-ţi spun! Şi tu mie. În curând, cât mai repede, îmi doresc atât de mult să te aud!

Se opri şi suspină adânc, fără să se poată stăpâni.

— O să-ţi spun adevărul, nu vreau să te înşel. E adevărat, mă gândeam să plec atunci când avea să crape… Ce vrei? Nu-mi place la Milano, nici… nu-mi place nimic, dar nu mă puteam întoarce în timp ce Cantanotte era tot acolo, în piaţă… Tu încă nu ştii ce înseamnă piaţa! Tot ce contează în sat se spune acolo… în plus, ziua întoarcerii mele avea să fie o zi mare! Ambrosio avea să lanseze rachete de la mănăstire când ar fi văzut maşina mea pe coastă, fiindcă nu putea să tragă cu mitraliera, ca să nu se sperie carabinierii… Nu a predat-o, o are şi acum ascunsă, ştii? Bine face, a câştigat-o cu sângele lui. Şi eu o am, fiindcă am predat alta, ca să mă lase în pace; o să ţi-o arăt… Aveau să mă aştepte cu toţii în piaţă, mai mulţi decât în ziua în care a intrat sergentul acela englez cu oamenii lui. Ai mei m-ar fi îmbrăţişat, râzând şi glumind, iar ceilalţi şi-ar fi muşcat limba de ciudă, dorind să mă deoache. Aha! Dar înainte l-am deocheat eu pe Cantanotte, împreună cu Marletta, şi punguţa asta care o să fie a ta mă apără. Da, toţi vor fi în piaţă, tot satul, fiindcă acolo eu sunt eu, pricepi? şi nimic mai puţin. O să vezi atunci când o să zici: „Bunicul meu a fost Salvatore din Roccasera”. O să vezi atunci cât valorează un nume, şi eu singur mi l-am făcut… Eu nu am avut tată, dar ştiam cine era şi el s-a

îngrijit de mine pe munte, deşi n-a spus niciodată că era tatăl meu. Nici mama mea n-a spus, şi un asemenea tată nu conta pentru copiii de la şcoală. A trebuit să le închid gura cu pumni până când s-au săturat de batjocuri… De asta am devenit atât de dur şi vreau să fii şi tu aşa, un bărbat adevărat. Nepotul lui Bruno, a lui Salvatore din Roccasera.

I se păru că băieţelul crescuse ascultând aceste cuvinte.

„M-am gândit să plec, recunosc, dar acum rămân. Nu mai contează dacă mă întorc acolo într-un sicriu; ticălosul nu mai e, ca să mă vadă… Nu mi-e greu să rămân, tu eşti Roccasera mea. Şi oasele mele şi sângele inimii mele… Tu eşti totul, mieluşelul meu, şi bătrânul Bruno e al tău. Unde să mă duc? Acum, nici Rusca nu mă mai desparte de tine, gândeşte-te!… Bun, ea o să mă despartă; scuză-mă, Rusca, dar nu se grăbeşte. Aşa a spus profesorul, care s-a dovedit a fi un tovarăş… Aş vrea să fie doctor de copii, ca să se ocupe de tine! Dar, bineînţeles, nu e un asemenea cretin, cum ar putea fi!

Vocea bătrânului deveni o şoaptă, aproape inaudibilă.

„Uite, adevărul adevărat, copilul meu, e că rămân aici fiindcă am nevoie de tine. Fără tine, m-aş prăbuşi acum… Aşa este, eu te apăr pe tine şi tu pe mine şi împreună o să câştigăm războiul nostru, ţi-o jur. O să-l câştige bătrânul Bruno cu tovarăşul lui partizan: tu, Brunettino al meu.

Dacă n-ar fi dormit atât de adânc, copilul ar fi simţit pe obrazul lui de nard lacrima alunecată de pe obrazul bătrân cu pielea tăbăcită.

„Cap de pitic”, îl defini bătrânul pe profesorul Buoncontoni, văzându-i chelia sclipitoare aureolată de şuviţe albe, obrajii rotunzi şi buzele groase. Ar fi fost caraghios dacă n-ar fi avut ochii aceia sclipind de inteligenţă. Alături de el era doamna Rossi, înaltă, fără piept, cu părul blond foarte scurt şi breton. La pupitre, o duzină de studenţi şi, bineînţeles, Valerio în faţa

magnetofonului.

Bătrânul nu se aştepta ca băiatul să-i deştepte atâta interes profesorului. Povestea lui înregistrată, improvizată din diferite fragmente, îl ruşinase puţin după aceea, dar: „La naiba! roţile acelea se învârteau şi se învârteau, şi banda trebuie să fie scumpă”. Cu toate acestea, ei doreau să continue, plătind chiar treizeci de mii de lire pe şedinţă şi scuzându-se că nu dădeau mai mult din cauza bugetului redus. „Ce oameni ciudaţi!”, gândise bătrânul auzindu-l pe Valerio. „Când te gândeşti că îşi câştigă viaţa cu fanteziile astea, în timp ce alţii se omoară muncind!”

— Încântat, salută profesorul. Foarte interesantă înregistrarea. Eu nu cunoşteam această versiune a mitului sumerian al lui Tamuz. Sunt sigur că ne veţi povesti multe lucruri.

„Nu, nu e un pitic”, rectifică bătrânul. „E un copil. Sunt nişte copii. De asta le plac poveştile”.

— De asta am venit… Vă interesează maurii? Avem castele şi de toate; au lăsat amintiri.

— Bineînţeles, maurii, consimţi profesorul. Şi bizantinii.

— Cine?… Nu, din aceştia n-au fost.

— Catanzaro a fost un oraş bizantin, prietene Roncone.

— Dacă spuneţi dumneavoastră… Dar acolo nu-i ştie nimeni. Nu ne-om fi luptat atâta cu ei, cât ne-am luptat cu maurii.

Maşina funcţiona deja şi roţile implacabile se învârteau.

— V-aţi luptat? Din ce motiv?

— Nu aveam nevoie de motive. Pe vremea aceea, ei erau mauri şi noi creştini, vi se pare puţin lucru?

Văzu că auditoriul nu înţelegea. Explică:

— Întotdeauna se găsesc motive atunci când vrei să te lupţi, şi noi voiam… De exemplu, le furam femeile sau le furau ei pe ale noastre, şi să te ţii război… Da, şi astăzi se fură! întări el, lăudându-se.

— Şi astăzi? întrebă profesoara, notând ceva în caiet.

— Păi cum! Dacă părinţii nu-l vor pe mire, o răpeşte şi trebuie să se căsătorească… în unele sate e de-ajuns să-i ia *scapigliata*.

— Ce? întrebară câţiva. Profesorul zâmbi: cunoştea deja acest obicei.

— La ieşirea din biserică, băiatul se duce la fată şi-i smulge baticul de pe cap, desfăcându-i părul. Bineînţeles, trebuie s-o mărite cu el, fiindcă a fost dezonorată şi nimeni n-o mai vrea… Dacă nu îl omoară; atunci se şterge ruşinea. Dacă îl omoară, totul se aranjează.

Discutară pe scurt despre acest obicei şi profesoara comentă ceva despre miturile care relaţionau părul sau barba cu cinstea. Concluzionă întrebându-l pe bătrân dacă răpirea fetei nu e privită ca o fărădelege.

Bătrânul era din ce în ce mai uimit:

— Dimpotrivă! Cel care nu răpeşte nu e bărbat. De asta şi sunt femeile: părinţii lor le cresc pentru alţii… Nu-i aşa?

Profesoara Rossi era gata să nege, dar profesorul reluă tema războiului, întrebând dacă erau şi alte motive.

— Multe. Pământurile, irigaţiile, teascurile… Turmele, de exemplu, ca în cazul lui Morrodentro.

— Cum?

— Un păstor care ducea la piaţă o capră a maurului, şi animalul a intrat într-o semănătură a unui creştin, care i-a spus episcopului.

— Şi maurul asculta de episcop?

— Ei, pe atunci se temeau de episcopi, fiindcă puteau să condamne; nu ca acum, când nu-i ia nimeni în seamă… Maurul nega, creştinul susţinea şi episcopul l-a întrebat pe păstor dacă animalul intrase sau nu pe ogor. Omul a răspuns: „Avea botul înăuntru, dar picioarele în afară”. De asta au început să-i spună Morrodentro[15], şi porecla a trecut la copiii lui până azi, fiindcă mai sunt urmaşi de-ai lui în Roccasera. Episcopul a hotărât ca animalul să fie al

15 Maurul înăuntru (dialect calabrez) (n.tr.).

creştinului, fiindcă intrase în ogor cu capul, şi turmele se numără după capete. Apoi, i-a luat bani creştinului ca să-i boteze capra, fiindcă nu putea să ţină în casă un animal necreştinat… Şmecherii de-ale preoţilor, ca să scoată bani!

Începu o discuţie academică despre această judecată demnă de Solomon şi cineva evocă fabulele medievale şi *Panchatantra*, dar bătrânul interveni:

— Un moment, lucrurile nu s-au terminat aici. Maurul a jurat să se răzbune şi de atunci maurul şi creştinul au fost în război, răzbunându-se… Maurul a omorât cel mai bun câine al creştinului, o femelă ogar pricepută la iepuri; dar creştinul a necinstit o nepoată a maurului şi i-a tăiat coada celui mai bun prepelicar, şi acesta n-a mai putut să alerge bine niciodată.

— Cum? întrebă cineva. Numai fiindcă nu avea coadă?

— Numai pentru asta! afirmă tăios bătrânul, dispreţuind ignoranţa acestor înţelepţi. Prepelicarul e un animal foarte nobil, şi fără coadă se simte pe jumătate castrat şi se înfricoşează… Ca un cocoş fără creastă, pricepeţi?

Nimeni nu îndrăzni să discute. Cineva întrebă cum se terminase războiul acela.

— Ca orice război: cu moartea. Creştinul, deja bătrân, se îmbolnăvi şi maurul se bucură nespus. Toată ziua stătea în turn cu oamenii lui, uitându-se la creştinul care mergea la doctor să se trateze… A, dar în cele din urmă creştinul a scăpat!

— Cum?

— Începu să i se arate un înger în fiecare noapte… Necazul maurilor e că ei n-au îngeri… îngerul creştinului îl ajuta să-şi recapete puterile, cu fiecare vizită. Era un înger mititel, dar era de ajuns să-l miroşi şi atingerea lui vindeca pe oricine… Maurul, văzând că duşmanul lui se înzdrăvenea, s-a înfuriat atât de tare, că i-au crăpat ficaţii şi a dat colţul… Creştinul a murit şi el, bineînţeles, dar mai înainte a fost fericit, foarte fericit. S-a văzut, fără maur şi

cu îngerul, în slavă!

Începură să discute despre îngerii islamului şi creştinismului, iar profesorul formulă o întrebare:

— Atingând îngerul, aţi spus? înseamnă că îngerii au trup?

Bătrânul se uită indulgent la pitic:

— Bineînţeles! Dacă n-ar avea trup ar fi nişte minciuni, nişte fantasme. Nu-i aşa? Au trup şi carne ca mine şi ca dumneata... Bun, o fi alt fel de carne, dar au. Şi asta fiindcă unii sunt femei, adăugă bătrânul, amintindu-şi dintr-odată de trupul Dunkăi.

— Mă scuzaţi, domnule Roncone, interveni un student eminent, laureat al Seminarului Conciliar. Îngerii nu au sex.

Uimirea bătrânului crescu:

— Prostii! Cine-a spus asta?

— Scripturile. Papa.

Bătrânul izbucni în râs.

— Şi ce ştie Papa despre sex? în plus, cum pot trăi fără sex? Dacă noi oamenii avem, cum să nu aibă îngerii, care sunt mai presus? Putea să-i pedepsească Dumnezeu şi să nu le facă femei?... Ce idei mai are şi Papa! Cât-i mai trec prin cap!

Bătrânul fu mulţumit văzând că profesoara Rossi zâmbea aprobator şi că profesorul îi amintea seminaristului că nu erau la ora de teologie, ci la un seminar la care se discuta despre credinţele populare, domeniu în care domnul Roncone erau o autoritate.

Aşa că bătrânul se întoarse acasă foarte mulţumit, în maşina lui Valerio, deşi avea aceleaşi gânduri ca la începutul şedinţei:

„Sunt ca nişte copii, dar, ce să zic, trăiesc bine de pe urma poveştilor”.

Şi mângâie cele trei bancnote nou-nouţe din buzunar. Nu picau rău niciodată.

— Intră, intră, nu te aşteptam! îl invită Hortensia din pat, auzind că intrase. Şi asta? adăugă, referindu-se la

buchetul pe care bărbatul îl lăsase pe comodă. Iar ai început să faci prostii?

— Azi e un dar de la Universitate, departamentul de fantezii, răspunse bătrânul, forţându-se să vorbească, fiindcă urcase repede.

I se păru că arată mai bine, dar nu era încă Hortensia lui cea veselă. La rândul ei, el i se păru femeii obosit, cu mâini care tremurau.

— Ce poveste ai inventat de data asta? râse femeia, în timp ce se întreba dacă va observa că fiica ei îi aranjase părul.

— Eşti foarte frumoasă azi, Hortensia! Şi asta nu e o poveste… Cea de la Universitate, da; dar mi-au plătit, n-o să-ţi vină să crezi, treizeci de mii de lire.

— Ce ai făcut pentru asta?

— Nimic; sunt proşti… Le povestesc ce-mi trece prin cap şi înregistrează fără să piardă nimic, ca pe catehism… Dacă i-ai vedea cât de serioşi discută, în italiana de la radio! Eu n-aş putea vorbi aşa, ce barbarie!… Ţi-am spus, proşti… Orice om din satul meu i-ar putea înşela.

— Treaba e că tu eşti foarte bun de gură, şmecherule! râse ea, aşezându-se pe pat şi lăsându-l să-i pună pe umeri o bluziţă tricotată.

Bătrânul râse, măgulit, în timp ce intra în bucătărie şi se întorcea cu o vază cu apă. Desfăcu buchetul şi încercă să aşeze florile, apoi dădu din cap, nemulţumit de opera lui.

— Dă-o încoace, omule, dă-o încoace… Deşi te descurci destul de bine, pentru un bărbat.

— Am învăţat mult, îngrijindu-l pe Brunettino… Are nişte năsturei!… îmi place să-l îngrijesc; acum înţeleg de ce se bucură atâta femeile ocupându-se de copii… Am ajuns să fac lucruri de care m-aş fi ruşinat înainte!

Ea îl privi cu coada ochiului, în timp ce aşeza florile în vaza ţinută de el.

— Te-ai fi ruşinat fiindcă erau lucruri femeieşti, nu-i aşa?… Te gândeai că te-ai fi înjosit făcându-le.

— Trăim foarte departe de voi, ştii? Bărbatul păşeşte departe de femeie, deşi dorm în acelaşi pat.

— Uite ce frumoase sunt!… Pune vaza aici deasupra, aşa. E cel mai frumos buchet pe care mi l-ai adus… Bineînţeles că trăim separate; ne ţineţi la colţul nostru!

Bărbatul şovăi.

— Nu la colţul vostru… Dar e drept că nu ştim prea multe despre viaţa femeilor… Deşi eu am cunoscut multe! zâmbi el, împăunându-se.

— Tocmai că nu le-ai cunoscut, prostule. Te-ai bucurat de ele, nimic mai mult. Pe deasupra.

— Şi cât de deasupra! izbucni el în râs. Unde m-aş fi putut bucura mai bine?

— Neruşinatule!… Dar te-ai fi putut bucura de mult mai multe lucruri, şi tu nici nu bănuiai. Ca toţi ceilalţi. Învaţă asta: femeile vă plac, dar nu vă interesează. Aşa sunteţi voi.

Bărbatul se gândi, răscolindu-şi amintirile:

— Nici ele nu voiau mai mult, cred eu… Numai uneia i-ar fi plăcut ca eu… Da, uneia…

— Mda, spuse ea pe un ton mai aspru. Norocoasa partizană.

— Dunka, da. Ea voia să mă schimbe, să mă facă asemenea ei… Şi uite, poate de asta am părăsit-o… Bun, în orice caz războiul era o vijelie. Ne purta pe toţi, care şi cum putea… Dar Dunka voia…

— Să te apropie de ea, bineînţeles…

Bărbatul tăcu, foarte atent la vorbele Hortensiei.

— Şi tu i-ai întors spatele… Sărmane Bruno; ai pierdut ce era mai bun şi mai frumos.

— Da’ de unde! M-am bucurat întotdeauna de ce era mai frumos!

Dar râsul aproape grosolan i se păru şi lui forţat. O simplă apărare.

— Ba da, ai pierdut… Şi acum îţi dai seama!… Bun, mai bine mai târziu decât niciodată.

Bătrânul o privi şi simţi că descoperise ceva. Acum îşi

dădea seama, dar ce era? îi dădea târcoale, dar nu reuşea să-l prindă.

— La ce te gândeşti? îl surprinse ea.

Bărbatul suspină.

— Dacă te-aş fi cunoscut înainte…

Femeia râse, ca să nu trădeze valul de căldură care o cuprinsese.

— Nici nu m-ai fi luat în seamă, prostuţule. Eu n-am atras niciodată atenţia… Nu spune nimic; ăsta-i adevărul… Uneori plângeam din cauza aceasta, spuse ea cu o voce mai intimă. În fine, mai bine tac, ca să nu-mi întorci spatele, cum ai făcut cu Dunka aceea.

— Eu, să-ţi întorc spatele? Când am ceva la care nu mă mai aşteptam!

Degetele lui desenară o cruce pe buze. Vocea lui vibrase atât de adânc, încât fură siliţi să tacă amândoi.

Bărbatul privi pe fereastră. Apoi se aşeză pe scaunul de lângă pat.

— Eşti obosit… Cum nu poţi dormi, din cauza copilului…

— N-am dormit niciodată mult; n-am nevoie.

— Trage un pui de somn; haide… Ca în prima zi.

— Dacă nu te deranjează…

— Dar nu pe scaun, prostule!… Aici, e foarte încăpător.

Mâna feminină se aşeză pe partea goală a patului matrimonial. Apoi trase cuvertura.

Bărbatul se îmbăţoşă.

— În patul tău? Atât de bătrân mă crezi?

Ea râse înveselită, văzându-i crisparea.

— Haide, omule, la cât sunt de bolnavă… Hai, culcă-te, chiar dacă eşti îmbrăcat. Dacă nu te înveleşti, o să te ia frigul.

Bărbatul şovăia. Nu-i convenea să se bage în pat cu o femeie degeaba! Era ca şi cum ar fi scos cuţitul şi nu l-ar fi băgat în nimic… Dar ea găsi argumentul hotărâtor:

— Nu te teme, ţi-am spus că analizele au fost bune.

Boala mea nu-i contagioasă.

— Chiar dac-ar fi fost, ştii ce-aş fi făcut! răspunse tăios bătrânul, începând să se descalţe. În plus, dac-ai fi avut ceva dihănii, le-aş fi otrăvit eu.

Se ridică în picioare şi începu să-şi dea jos pantalonii. Adăugă, zâmbitor:

— Dar te avertizez: am carnea bătrână, Hortensia. Tare ca o curea.

— Îmi place pastrama, râse ea. Şi termină cu astea, că n-o să văd nimic nou.

Lăsă pantalonii şi se duse în baie. Avea şosete de lână împletite în sat şi pantaloni scurţi, ca Tomasso; nu slip, ca ginerele ei, chiloţeii aceia. Picioarele slabe, cu oasele proeminente şi venele groase, inspirau afecţiune.

— Măcar să nu mă bag în pat cu picioarele pline de praf, explică el la întoarcere.

Femeia îi mulţumi. Alţii nu s-ar fi gândit la asta.

În cele din urmă, bărbatul se întinse lângă ea, cu părul aspru şi cenuşiu pe pernă. Ea îl mângâie pe bărbie, şi degetele ei simţiră asprimea bărbii şi se dădură înapoi.

— De când nu mai folosesc brici, nu mă mai rad atât de bine. Dar mă tăiam; tremur deja…

„Şi Tomasso se tăia, la urmă (dar el era alcoolic), şi întotdeauna se întrista. Bărbaţii, mereu vor să fie cocoşi! …”, se gândi ea. „Dar ce stare de bine îţi oferă un bărbat, ce siguranţă să-i simţi mirosul alături!”

Hortensia se ridică şi se sprijini într-un cot: trebuia să-l vadă întins, să-l privească de sus.

Bătrânul îşi aminti dintr-odată:

— Aşa, ca etruscii! Ea stătea exact ca tine… Şi zâmbea aşa cum zâmbeşti tu!

— Etruscii?

— Nişte italieni de demult, care păreau vii când mureau… Cât de vii trebuie să fi fost înainte de a muri!

În ultimele cuvinte se simţi un fior de invidie, dar îi trecu în timp ce o privea pe Hortensia: braţul ei gol, pieptul atât de aproape de el…

„Ce viaţă frumoasă!”, se bucură bărbatul, simţindu-se mângâiat de ochii aceia… Mâna lui se mişcă spre ea sub cearşaf, dar se opri înainte de a o atinge, simţind o moliciune sub ţesătura de bumbac. Acolo se opri ca un pelerin înaintea sanctuarului final, în timp ce se lăsa legănat de valurile liniştite ale parfumului feminin. Pleoapele lui se închiseră încetul cu încetul, adoptând o expresie finală de beatitudine.

Adormise, dar femeia nemişcată îl contempla cu dragoste. Un zâmbet de fecioară care descoperea bărbatul; o privire de mamă în faţa copilului din leagăn; seninătatea emoţionată a femeii satisfăcute de amantul ei.

— Cum e posibil ca un copil atât de mic să-ţi facă atâtea probleme! spuse disperată Anunziata, îndepărtându-l pe Brunettino de găleata cu gunoi.

De când umbla prin toată casa, copilul îi purta pe toţi după el. Dar bătrânul se umfla în pene de bucurie. „Aşa, copilul meu, luptă!”, se gândea el. „Cine nu se luptă nu e bărbat!”

Cea mai mare victimă a isprăvilor de vitejie era ordinea domestică impusă de Anunziata. Copilul apuca tot ce prindea şi arunca lucrurile în locuri de neînchipuit. În plus, muta şi obiectele mari; ultima lui descoperire era împingerea scaunelor. Acum împingea unul pe hol, cu o viteză excesivă pentru picioruşele lui, căzu, protestă un moment cu un plâns furios, dar apoi reveni la plăcerea de a împinge scaunul.

— Pericol, vine tancul! strigă bunicul, aşezat în mijlocul holului. Căpitanul Brunettino derutează inamicul! înainte!

Tancul se opri, ciocnindu-se de bătrân. Căpitanul lansă un ţipăt impresionant şi bătrânul începu retragerea stricându-se de râs, în timp ce tancul se îndrepta implacabil spre peretele din fund.

— Iisuse, domnule Roncone; sunteţi mai copil decât băieţelul!

Dar bătrânul n-o auzi. Uneori, menajera se întreba

care din cei doi era mai rău. Cu câtva timp în urmă, Brunettino luase un cuţit din bucătărie şi se juca cu el. Dându-şi seama, Anunziata scoase un asemenea ţipăt de spaimă, încât bătrânul apăru în uşă dintr-un salt, pe când ea punea mâna pe cuţit, provocând plânsul copilului.

— Plângi, plângi, dar asta nu-i jucărie! repetă femeia.

— Aha, bun, un cuţit! spuse liniştitor bătrânul. E un lucru potrivit pentru bărbaţi, doamnă. În loc să i-l iei, ar trebui să-l înveţi să-l folosească. Dar ce ştii dumneata!... Uite, copilul meu, se prinde de aici, vezi? Aşa, foarte bine... Restul taie şi înţeapă, e pentru nemernicul din faţă. Al tău e ăsta, mânerul, mânerul.

Copilul râdea cu cuţitul în mânuţa prinsă în mâna bătrânului, care lovea în aer. Anunziata fugi scandalizată: nu avea să uite s-o informeze pe doamna, când va veni.

Aşa şi făcu, şi Andrea suspină, ridicând ochii spre cer, într-o cerere de răbdare. Din fericire pentru bătrân, indignarea maternă nu-l ajunse, fiindcă ieşise, chiar dacă era vremea prânzului.

— Nu mănâncă acasă?

— Aşa a spus... Şi nu e pentru prima dată, aminti Anunziata.

— Nu ştii unde mănâncă?

Anunziata nu ştia şi Andrea fu intrigată. Bătrânul devenise misterios în ultimul timp. Doamne, poate n-o să înceapă să-şi piardă minţile; ce nenorocire! Profesorul o asigurase că acest tip de cancer nu afecta creierul, dar în ultima fază personalitatea bolnavului se schimba... Doamne Dumnezeule! Bătrânul era tot mai uituc, cu fiecare zi care trecea. Uita ce avea de făcut, căuta pălăria pe care o ţinea în mână... Ce-o fi făcând acum în stradă, în plină iarnă, fără obligaţii şi fără bani, fiindcă cei de acasă i s-or fi terminat şi nu primea să fie ajutat?... Sau poate avea bani? Fiindcă Brunettino apăruse cu o jucărie pe care nu i-o cumpăraseră nici Andrea, nici Renato. Un fleac, bineînţeles, dar copilului îi plăcuse atât de mult, încât se jucase cu ea până o stricase. Atunci?... Andrea era

nedumerită.

După ce ieşi Anunziata, Andrea se schimbă într-un capot şi începu să lucreze, profitând de faptul că băieţelul dormea. Dar era o zi cu probleme, fiindcă sună cineva la uşă. Se ridică şi fugi, ca să nu sune mai mult.

Un tânăr necunoscut, cu un zâmbet atrăgător. Andrea, instinctiv, îşi strânse mai tare pe piept capotul, ţinut doar de cordon.

— Domnul Roncone? întrebă o voce plăcută.

— E la fabrică. Până la cinci.

— Nu, întreb de tată. Domnul Salvatore.

„Bunicul? Ce treabă o fi avut cu el tânărul acesta bine educat?”

— Am convenit cu el să coboare la ora aceasta şi cum nu a mai coborât… I s-a întâmplat ceva?

— Nu. Dacă aveaţi întâlnire, n-o să întârzie. Intraţi, intraţi un moment.

Musafirul intră, scoţându-şi căciula pe care o purtau în ultimul timp mulţi studenţi. Părul creţ încununa un cap de roman. Era mai tânăr decât păruse la uşă.

Andrea îl pofti pe canapeaua din salonaş. Ea se aşeză pe un fotoliu şi îşi acoperi picioarele cu poalele capotului, care tindeau să se depărteze.

Tânărul văzu veioza aprinsă pe masă şi cărţile deschise.

— Vă rog, doamnă, continuaţi-vă lucrul.

Dar Andrea era foarte curioasă.

— Nu, nu… Numai o clipă, socrul meu n-o să întârzie mult. Trebuia să ieşiţi împreună?

— Îl iau cu mine la Universitate, ca în celelalte zile.

La Universitate! Ultimul loc din Milano în care l-ar fi căutat pe bătrân. Bunicul la Universitate!

— Urmaţi un curs?

— Domnul Roncone colaborează la seminarul profesorului Buoncontoni.

Andrea rămase cu gura căscată de uimire. Buoncontoni, nici mai mult, nici mai puţin! O autoritate

italiană în etnologie! Şi, fără ocolişuri, îl interogă pe băiatul zâmbitor, care o informă cu plăcere: şedinţele de înregistrare, dezbaterile ştiinţifice… Domnul Roncone e unul din cei mai buni colaboratori care trecuseră pe la seminar. Doamna profesor Rossi, mai ales, era fascinată…

„Aha, Natalia!”, se gândi Andrea, care o cunoştea. „O s-o întreb pe ea”.

— Povestirile lui deschid noi orizonturi asupra persistenţei miturilor în folclorul calabrez, concluzionă studentul. Ne dezvăluie că în masivul La Sila, puţin studiat încă, există reminiscenţe dispărute deja în alte locuri din Calabria… Alaltăieri, de exemplu, ne-a oferit o versiune sugestivă necunoscută a marelui mit mediteranean legat de Fecioara-Mamă.

Andrea era nedumerită. Aşadar, ţăranul acesta care locuia în casa ei lua parte la seminarul profesorului Buoncontoni… Bun, măcar ştia de unde scotea bani şi fu mişcată când văzu că îi cheltuia cu fiul ei. Aflase şi unde îşi petrecea timpul, fiindcă era clar că nu stătea la Clubul pentru vârsta a treia, aşa cum sperase ea… Dar nu se explica încă unde mânca uneori. Poate că în birturi, unde îi dădeau porcăriile acelea care îi plăceau şi-i făceau rău… Deşi, cine ştie! poate lua masa cu episcopul… După ce aflase că frecventa Universitatea, se putea aştepta la orice surpriză din partea bătrânului. Zâmbi la ideea aceasta.

Se simţi observată de tânărul acela şi, ca să evite o proastă interpretare a zâmbetului, îşi strânse poalele capotului, aşezându-se mai drept în fotoliu. Voia să continue convorbirea, când sună cineva la uşă. Bătrânul păru contrariat, dar deveni bucuros văzându-l pe tânăr.

— A, Valerio! Bine că te-ai gândit să urci… Scuză-mă, am uitat că era azi… Capul ăsta al meu! Hai, hai să mergem repede! Ce-o să spună profesorul! Grăbeşte-te!

Bătrânul ieşi ca un vârtej, lăsând-o pe Andrea cu gura deschisă şi luându-l cu el pe student. Acesta de abia avu timp să prindă mâna pe care i-o întindea Andrea şi să se aplece deasupra ei, prezentându-se:

— Ferlini, Valerio… La dispoziţia dumneavoastră, doamnă.

Andrea fu mulţumită că nu o atinsese cu buzele, fiindcă nu-i plăcea, dar fu încântată de atingerea mustăţii. „Ferlini.

Ferlini… O fi fiul faimosul jurist?” Andrea îşi aminti reportajul dedicat recent de o revistă de societate splendidei vile deţinute de această familie pe malul lacului Maggiore.

Îndreptându-se spre Universitate, bătrânul păstră tăcerea, îngrijorat de pierderea memoriei. Oare îi vor trage ceva din bani pentru întârziere? Dintr-odată, îl auzi pe Valerio:

— E frumoasă nora dumneavoastră.

— Frumoasă? repetă bătrânul uimit, întorcându-se deodată spre băiatul de la volan.

— Atractivă, da. Şi simpatică!

Bătrânul tăcu. „Şi când te gândeşti că ăsta părea în toate minţile!”

În mintea lui, se închegă ideea de a le povesti mai multe nebunii ca niciodată copiilor de la Universitate. „Tot nu-şi dau seama! O merită; cu cât mai fantastică e o poveste, cu atât îi interesează mai mult!… Cretinii!”, repetă, iritat de expresia visătoare a profilului lui Valerio.

„Uite, uite ce tavane. Singurul lucru bun din casa asta, măcar e înaltă; eu în casele joase nu mă simt bine. «Bineînţeles, bunicule – o să spui tu –, fiindcă eşti de la munte». Şi sunt foarte mândru de asta… Ia auzi, când o să-mi spui «bunicule»? Toată ziua brrr şi aiii, dar *nonnu* niciodată. Şi aşa aş vrea să te aud!… Aşa, ridică-te şi învaţă-te să priveşti de sus, mai ales oamenii, ca să nu fii luat niciodată peste picior… Bineînţeles că sunt fiu al muntelui, cine m-a salvat în război, dacă nu el? *Femminamorta*, mama partizanilor, refugiul nostru la nevoie. În schimb porcii de nemţi o evitau! Umblau pe lângă ea privind speriaţi în sus; ştiau că eram acolo, dar nu îndrăzneau să urce. Pe munte erau pierduţi… Şi pe ceaţă,

care e întotdeauna murdară aici, iar acolo e albă şi dansează. Nu ştiau să vadă prin ea. Trăgeau în copaci, crezându-i partizani, şi aşa îi prindeam mai bine. Ceaţa, ideală pentru lupta corp la corp… N-o vezi? Ţi-am spus: aici e murdară de cum se ridică, uită-te la ea… Dar ai adormit? Ai dreptul, e ora somnului. O să fac eu de pază. Dormi, tovarăşe”.

Se îndepărtă de fereastră şi aşează copilul în pătuţ. Apoi se aşează pe duşumea, cu spatele sprijinit de perete.

„Dormi liniştit, sunt o santinelă bună. Îmi place să stau de pază, am timp să mă gândesc. Fără să mă deranjeze nimeni, bineînţeles, amintindu-mi şi înţelegând mai bine. Aşa rumegă caprele, mâncând de două ori. Acum, vezi tu, s-a întors David. A ajuns la noi pe o ceaţă ca asta. Eu eram de pază şi am auzit nişte paşi. Nu am tras în el fiindcă voiam să-l prind viu. La început am fost uimiţi: ce tip, să ne găsească fără să cunoască terenul! apoi ne-a spus că se rătăcise. Nu l-a deranjat să recunoască, închipuie-ţi, aşa era sărmanul David, cu ochii aceia blânzi şi trişti… De ce spun «sărmanul David»? Cine ştie cum trăiesc ceilalţi? Vezi tu, tovarăşe, nu mai sunt sigur de lucrurile de care eram sigur cândva. Dumnezeu nu a făcut bine lucrurile: trebuia să trăim cât copacii, care după un an prost scot frunze noi şi o iau de la capăt. Noi avem o singură primăvară, o singură vară şi la groapă cu noi… De asta trebuie să-ţi întinzi bine ramurile, de pe-acum. Eu m-am născut în stâncărie şi nu mă plâng, am reuşit să cresc şi să mă înrădăcinez bine. Dar aş fi putut înflori mai mult…”

Gândurile lui se opriră asupra acestor ultime cuvinte.

„Chiar aşa, să înfloresc. Eu credeam că e un lucru femeiesc, că bărbatu-i numai lemn, cu cât mai aspru, cu atât mai bine. Dar de ce să nu înfloreşti? Lui David îi plăceau florile, se oprea în pieţe ca să se uite la ele şi întotdeauna întreba cum se chemau. La început râdeam de el, până am văzut că era construit din lemn bun şi ne-a câştigat respectul. Avea dreptate, acum nu mai sunt sigur

de multe lucruri, după cum ţi-am spus. De unde să-mi treacă prin cap că şi bărbatul înfloreşte! Ce surpriză! înfloreşte împreună cu femeia, bineînţeles, aceasta este adevărata noastră primăvară. Alături de ea, te deschizi noaptea, ca regina nopţii, dacă ai noroc s-o găseşti. Eu am avut noroc, ea m-a luat din turmă şi m-a sădit în patul ei: acolo am crescut. Aşa era Salvinia mea: lua şi lăsa bărbaţii după cum îi plăcea. Fără seamăn în ţară, chiar şi marchizul a vrut să-i facă o casă în Catanzaro, dar ea l-a dispreţuit. Avea forţa muntelui: «Eu sunt regină în moara mea», i-a spus, «n-o să mă înjosesc devenind marchiză». Fiindcă se ocupa singură de moară, Salvinia, şi era cu adevărat o regină. Din cel mai bun lemn!… Mă scăldam cu ea în scocul morii, o ajutam să arunce grâul în jgheab, mâneam împreună, şi ce lemn de regină avea!… Ce după-amiezi, ce nopţi! Toată ziua răsuna toc-tocul roatei şi scrâşnetul râşniţei cutremura duşumeaua, de nu ne mai auzeam unul pe altul… Când opream apa, la apusul soarelui, ce tăcere se făcea, *Madonnal* Toate lucrurile se aşezau. Casa, lumea, păsările şi broaştele în pacea lor, eu şi cu ea în plăcere. Ne priveam adânc, albi de fainã cum eram, şi începeam să râdem! Trăgeam o duşcă, luam o îmbucătură de ceva, brânză, mere, salam, pâine – îţi dai seama că aveam destulă! –, şi în pat. Sau mai degrabă pe grămada de saci, ca să nu mai suim scara. Ne muşcam, fiindcă aşa era Salvinia! Parcă o văd şi acum. Ah, Salvinia, Salvinia!”

În mintea bătrânului fulgeră alt crâmpei de înţelegere, odată cu un suspin înăbuşit.

„Acum ştiu de ce îţi povestesc. Acum mi-am dat seama că ea era piatră vie, mai degrabă decât lemn. Eu nu înţelegeam pe atunci; mă bucuram şi atâta tot. Hortensia mi-a deschis ochii, împreună cu tine, copilul meu: m-ai învăţat fără să-mi spui, făcându-mă să văd eu singur. Hortensia, care nu e piatră, ci un material mai moale, lemn fin. Dar Salvinia era piatră, însuşi muntele. Acum înţeleg: o femeie care-ţi sorbea măduva şi, totuşi, atât de femeie, încât nu putea procrea. Ca o oaie stearpă… Să ştii că poate

chiar curajul ei îi consuma forţa. Nu contează, ea a aranjat să mă căsătoresc cu bunica ta, înţelegi acum cât de mult mă iubea? Era nebună după mine, ar fi lăsat totul pentru mine, dar m-a trimis în patul Rosei, ca să mă facă moştenitorul lui *zio* Martino…”

Copilul se întoarse şi bătrânul se sperie, întinzându-se pe duşumea ca să-şi apropie urechea de uşa închisă.

„Am crezut că ai auzit ceva. Auzi la fel de bine ca mine, dar nu vine nimeni pe cărarea asta, singura cale pentru duşman. Poziţia asta-i bună şi am putea s-o facem şi mai bună. David avea întotdeauna câteva sfori legate de o bombă de mână: dacă exploda, însemna că veneau nemţii. Ambrosio s-a gândit să mai facă o ieşire din peştera de la Mandrane. Pe acolo am scăpat de aruncătoarele de foc, când ne-a trădat spionul acela, un fascist din Santinara… Ambrosio! S-o fi gândind acum că am dezertat, fiindcă nu mă întorc să mor la postul meu… Nu, nu te speria, copilaşule, nu mă întorc! Numai că Ambrosio ar putea să gândească astfel; cum eu nu scriu şi el nu are telefon!… Dar n-o să te las singur, n-o să mă duc la Roccasera fără tine. Ce intrare o să ne facem! Trebuie să înveţi să mergi pe cărarea noastră şi să traversezi piaţa; nu se vede, dar e acolo. Tatăl tău o fi uitat-o, dar tu trebuie s-o înveţi, fiindcă e a ta. Toţi strămoşii tăi au călcat pe ea, ai mei nu, fiindcă nu i-am avut, în afară de mama mea. Dar eu am câştigat cărarea aceasta pentru tine, mulţumită Salviniei, care m-a însurat cu bunica ta”.

Bătrânul tăcu şi ciuli urechea.

„Câte alarme noaptea asta!… A, da, cărarea! Uite, o piaţă nu se traversează oricum. În Roccasera nu e uşor. E greu, de parcă te-ai strecura spre duşman prin pădure. Dar e invers, fiindcă în piaţă e bine să fii văzut. Numai oamenii de nimic se lipesc de pereţi. Trebuie să-i sileşti pe toţi să te vadă. Mă întrebi cum? îndreptându-ţi trupul, cu fruntea sus, cu privirea, cu braţele, defilând singur! Aşa o să traversezi, pentru că eşti cine eşti. Şi bătrânii din cafeneaua lui Beppo şi femeile care pândesc pe geam (cele

cumsecade nu se pot opri în piaţă) vor trebui să spună: «Se vede că e nepotul lui Salvatore». Or s-o spună fiindcă vei păşi alături de mine din prima zi, prin locuri care-s ale tale. Prin centru, în dreapta fântânii; niciodată la stânga, pe acolo e cărarea lui Cantanotte; mânca-l-ar iadul! Noi mergem pe a noastră, am câştigat-o cu ajutorul Salviniei, după cum ţi-am spus. Vezi tu: bunica ta Roşa era nebună după mine, iar eu eram baciul lor. Urcam la munte călare, era mare lucru şi puţini păstori umblau călare pe atunci. Tatăl ei nu mă voia de ginere, dar nu mă dădea afară, fiindcă nimeni nu ştia să îngrijească turmele aşa ca mine, nimeni nu mă întrecea… Aşa că aşteptam cu toţii, ca să vedem ce avea să aducă viaţa. Iar cei din neamul lui Cantanotte profitau de aşteptarea asta luându-i lui Martino orele de irigaţie, castanii şi îndrăznind chiar să păşească pe cărarea din dreapta! Şi Martino, bătrân şi fără fii, fiindcă fusese un muieratic şi se căsătorise târziu, nu mă voia fiindcă eram sărac. Iar Roşa îi refuza pe toţi ceilalţi, spunând că nu mă voia decât pe mine, sau mănăstirea. Ce prostie, copilul meu; lucruri femeieşti! Eu eram acelaşi, îndeplinindu-mi îndatoririle. Urcam cu calul printre ienuperi, cu *lupara* la şold, în caz că întâlneam un mistreţ sau un Cantanotte, mai ales că Genaro ar fi vrut să pună mâna pe Roşa. Aşa a fost, ţi-am spus, până în ziua în care am urcat la moară şi am văzut-o pe Salvinia, albă pe faţă şi pe gât, cu ochii negri. Ea m-a văzut pe cal şi a întins braţele spre mine… Bun, ţi-am povestit deja despre asta! M-am întors acolo în atâtea nopţi! Ea, Salvinia, a văzut limpede acolo unde eu nu vedeam. Ce femeie!… înţelegi? Aminteşte-ţi de ce ţi-am spus. Ceaţa din Milano e întotdeauna murdară, o vezi doar. Cea de pe munte era ca un văl străveziu, care plutea în aer”.

Bătrânul se retrase dezgustat de la fereastră.

„Da, Salvinia mi-a adus norocul. «E şansa ta, însoară-te cu Roşa», repeta ea. Eu m-am gândit că se săturase de mine, dar era tocmai pe dos, mă iubea. Şi eu mă întorceam mereu la moară, fiindcă bunica ta era frumoasă, dar era ca

o grădină, îi culegeai florile şi gata, pe când Salvinia… O minune, un vârtej, o uitare!… Până când m-a prins în laţ, făcându-mi o provocare, şi eu n-am refuzat niciodată provocările. «Ce zici, traversezi piaţa cu mine, într-o seară? Sau ţi-e ruşine de lume?» închipuie-ţi răspunsul meu: chiar acum! Nu-mi păsa că o pierdeam pe Roşa şi toată averea, fiindcă eram sigur că aveam să pierd totul. Dar Salvinia cunoştea lumea mai bine, aşa că a făcut spectacol mare, într-o sâmbătă seara. Când se întorcea lumea de la muncă, iar beţivii stăteau la uşa lui Beppo, iar la Aldu era o grămadă de bărbaţi care aşteptau să fie bărbieriţi; chiar şi preotul stătea pe treptele bisericii, lângă cuvioase. Era un ceas însemnat în piaţă. Aşa! Am apărut cu Salvinia. M-a luat şi de braţ, un scandal, era un gest rezervat soţilor. Am trecut încet pe drumul cel mai lung, de la cantonul lui Ribbia la colţul primăriei… Ce defilare, copilul meu, de parc-ar fi sunat trâmbiţele! Cuvioasele s-au întors cu spatele, bărbaţii au rămas stană de piatră. Toţi: cei pe care îi refuzase şi cei cu care se culcase şi apoi îi alungase, toţi o purtau pe Salvinia în lăuntrul lor. Mă uitam la lume şi mă gândeam: «O să cadă turnul, nu s-a mai văzut niciodată aşa ceva». Dar n-a căzut nici măcar clopotul. Ceasul a bătut de şase ori, numărând parcă paşii noştri! încet, ţi-am spus, şi unii au rămas atât de uimiţi, că ne-au salutat. Ce lovitură! îmi amintesc şi acum.

Bătrânul îşi duse mâinile la pântece şi le privi pe rând.

„Îţi aminteşti şi tu, Rusca? Mă auzi? Sigur că nu-nţelegi. Nici Brunettino nu mă înţelege, de bună seamă. Nu ştiţi că Salvinia a respectat mereu piaţa. De când rămăsese văduvă, după ce soţul ei se înecase în canal, făcuse tot ce voise, fără să-i pese de nimeni, dar respectând piaţa, fiindcă era satul. Sau poate că respecta biserica, fiindcă şi cea mai curajoasă are idei din astea femeieşti. Nu trecuse niciodată singură pe acolo, seara, şi nici însoţită de alţii; din respect sau din cine ştie ce motiv.

Dar a vrut să treacă cu mine. «Cu tine o să-mi arăt curul şi ţâţele în soarele din piaţă cu fruntea sus, fiindcă ei sunt mai slabi decât tine, iar ele n-au ce am eu. O să vezi că asta o să te înalţe şi-o să te însori cu Roşa. Nu poţi să iei lumea altfel decât e...» Aşa s-a întâmplat şi lumea a început să mă privească în alt fel; *zio* Martino a văzut că eu le făceam faţă celor din neamul Cantanotte şi chiar şi Roşa... La început nu m-a vrut; m-a văzut cu Salvinia pe fereastră şi s-a înfuriat; am aflat după aceea. Apoi a plâns câteva zile, pregătindu-se de mănăstire. Dar tatăl ei se gândise deja că avea nevoie de mine, că o să-i salvez chiar şi cărarea din piaţă, aşa că ne-a căsătorit... Asta a făcut Salvinia pentru mine, închipuie-ţi ce dragoste, şi cât de mult m-a iubit!... M-am întors la moară, dar am găsit întotdeauna uşa închisă; ştiu că dincolo de ea plângea. Era piatră, ţi-am spus: stâncă, muntele însuşi... Şi pentru ea m-am făcut eu mai târziu partizan, fiindcă altfel... Ce-mi păsa de război? Patria e treaba militarilor, care mănâncă de pe urma ei; politica e treaba domnişorilor, mai întâi fascişti cu Mussolini, apoi democraţi. Nu m-am înrolat pentru asta, ci fiindcă nemţii o omorâseră pe Salvinia în moară. Da, fiule, au omorât-o. Şi în ce fel, copilul meu, în ce fel! Cu sânge rece, mai rău decât fiarele. Nu erau bărbaţi, nu meritau să aibă mame. Să omori, mai zic şi eu, dar nu aşa. Nu pot să-i povestesc unui nevinovat ca tine...”

Cuvintele i se sugrumară în gând şi vocea în gâtlej.

„Aşa că m-am făcut partizan pentru ea... Bineînţeles, dacă i-aş fi cunoscut pe nemernicii care o torturaseră, i-aş fi omorât în cele mai mari chinuri. Dar nu se ştia, ar fi putut fi orice neamţ. Singurul leac? Să te războieşti cu toţi, înţelegi? Să termini cu toţi, aşa că m-am alăturat partizanilor... Adevărul e că am terminat câţiva, mai mulţi decât cei care o torturaseră, mult mai mulţi... Aşa că Salvinia ar fi mulţumită de Salvatore al ei. Chiar dacă nu erau aceiaşi, cine să-i ştie, dar eu mi-am îndeplinit... Da, ar fi mulţumită”.

— Cât a crescut! Ce frumos e!

Exclamaţia Hortensiei îi aminti bătrânului de dimineaţa aceea: maşina care îl stropise, alergarea lui, femeia care găsise copilul singur… Nu trecuseră patru luni şi erau deja amintiri dintotdeauna.

Ziua aceasta de februarie începuse senină, cu o lumină azurie. Pe copacii curăţaţi de Valerio începeau să apară mugurii. Bătrânul scosese copilul la plimbare în grădină, când îi trecu prin cap să o viziteze pe Hortensia ca să-i povestească ultima ispravă a lui Brunettino: înfruntase un câine în piaţă. Bun, nu merita să fie numit câine; era un animăluţ din aceia cu pulover şi clopoţel, dus de o bătrână. Dar lătra furios la copil, ce mai lătra! Brunettino, în loc să se sperie, bătuse cu picioruşul în pământ cu toată puterea şi scosese un asemenea strigăt, încât animalul fugise în spatele stăpânei.

În schimb, la uşa Hortensiei, copilul îşi pierdu îndrăzneala şi se lipi de picioarele bărbatului. Dar ruşinea ţinu puţin. Văzând că Hortensia îi întindea braţele – bucurându-l pe bătrân, care văzu gondola lui de argint pe pieptul ei –, copilul privi în spate, spre holul întunecat, îl compară cu luminozitatea holului interior şi întinse un deget imperativ spre lumină. Cei mari râseră şi Hortensia îl ridică pe Brunettino în braţe, conducându-l pe bătrân spre salon. Acolo fu surprinsă de puterea copilului şi adăugă:

— Îţi aminteşti, Bruno, că atunci nu mă prindea cu braţele de după gât? Uită-te acum.

— Clar că-mi amintesc!… Dar nu te obosi. E prima zi în care te văd în picioare, de când te-ai îmbolnăvit.

— M-am ridicat ca să vă deschid, răspunse ea, aşezând copilul jos şi instalându-se în fotoliu. Îmi petrec ziua aşezată aici.

Copilul privea încăperea.

— Pe acesta trebuie să-l păcăleşti cu ceva, dar într-o casă fără copii… şovăi Hortensia. A, da! Uite, Bruno, deschide dulapul meu şi în fundul sertarului mare o să găseşti un joc de domino.

În timpul bolii, bătrânul mai efectuase asemenea operaţiuni, dar dulapul acesta îl impresiona la fel ca prima dată, când îl deschisese ca să caute o batistă, îşi amintea bine. Provocarea dăinuia şi acum: culorile vii, hainele care sugerau trupul ei şi, mai ales, mirosul, mirosurile, dilatându-i nările. Dulapul acesta nu era o cutie mare, ci mult mai mult. Uşile lui se deschideau spre o lume secretă, un templu de comori misterioase. Ţesăturile de acolo îi aminteau de plasele întinse pe munte, pentru vânarea porumbeilor: inima lui se încurca ca un porumbel în promisiunile acestea, în revelaţiile de intimitate. „Cum de nu m-am gândit niciodată la asta? întotdeauna au existat dulapuri în viaţa mea, ca să mă ascundă chiar şi de mama! Semănau cu ăsta, dar nu mai contează. Ce contau hainele? Afară cu cârpele; la gunoi!… Vreau trupul, pielea pentru mâinile mele!… Şi acum stau cu gura căscată, uitându-mă la hainele astea…”

Dedesubt era sertarul. Deschizându-l pentru prima dată, intimitatea descoperită îl mişcă precum o goliciune. Nu era simpla sugestie a ciorapilor sau lenjeriei, ci amintirile, această dăruire mai adâncă. Deşi nu cunoştea mesajul real al plicului cu fotografii sau istoria bijuteriilor din cutie, bătrânul ştia că pătrundea acum în viaţa Hortensiei. Şi, simţindu-şi mâna aspră între aceste lucruri catifelate, îşi luă până la urmă prada.

Pentru copilul aşezat pe covor, sub masă, cascada de figuri albe şi negre fu un şuvoi de diamante sclipitoare. Mirosi una şi apoi o muşcă. Fiindcă nu i se păru comestibilă, începu să le amestece pe toate, încântat de sonoritatea lor.

— Cu dominoul ăsta îl distram eu pe Tomasso în ultimele lui zile, explică Hortensia.

„Şi când te gândeşti că i-a dat copilului amintirea asta, ce femeie! Cu ce dragoste se uită la copil!…” Bătrânul înăbuşi un suspin: „Dacă nu m-ar muşca blestemata de Rusca atât de jos”. Acest lucru îi aduse un gând şi îl scoase pe Brunettino de sub masă.

— Nu trebuie să facă pipi pe covor, explică el. Haide, băiatule, să mergem la baie.

Îl luă cu el, îi descheie nasturii, îi trase chiloţeii şi îl ţinu în picioare. Hortensia îi urmărise în tăcere şi se uită la ei fără să fie văzută, întorcându-se la fotoliul ei înainte de revenirea bătrânului, care se lăudă:

— Urinează ca un bărbat, nu-i aşa, Brunettino? Are un jet…

Copilul se întorsese la jocurile lui. Timp de câteva minute se auzi doar zgomotul sec al jetoanelor.

— La ce te gândeşti, Bruno?

— Nu ştiu… La nimic.

— Minţi, neruşinatule, te cunosc. Dă-i drumul.

— Când am început să avem erecţii, zâmbi el, văzându-se descoperit, ne plăcea să ieşim din cârciumă ca să urinăm în spatele şcolii. Ştiam că învăţătoarea ne spiona şi o lăsam să ne vadă socotelile… Era fată bătrână şi umbla după bărbaţi, dar nu îndrăznea să se arunce asupra unuia: era înainte de război. În plus, nu putea să se mărite cu un plugar, fiindcă era prea domnişoară. Nu avea bani şi era urâtă, aşa că n-avea ce face, săraca.

— N-avea ce face, dar ţi-ai amintit de ea.

— Bah! numai fiindcă l-am văzut pe copil.

— Şi faptul că ai fost tu învăţătoarea!

Gluma, atât de inocentă, îl atinse, fiindcă aceasta era problema. Gândurile i se încurcară din nou: pe de o parte, copilul avea nevoie de o bunică, şi el trebuia să fie bunic; pe de altă parte, învăţătoarea aceea cu obsesia ei îi aminti de muşcăturile recente ale Ruscăi, mai jos de pântece.

Hortensia văzu că îl supăra ceva.

— Te deranjează Rusca? Te doare?

„Femeia asta-i vrăjitoare”, se miră el din nou. „Nu poţi să-i ascunzi nimic”.

— Ce tot atâta durere!… Dacă ar fi numai asta…

Dar ochii din faţă meritau adevărul, îl cereau ca la un interogatoriu. Se hotărî:

— Uite, ar fi mai rău să mă dispreţuieşti fiindcă am

dormit în patul tău şi nu am făcut nimic... Treaba e că Rusca a trecut mai jos şi nu mă mai simt atât de bărbat: asta e, am spus-o.

O privi sfidător, cu vocea aspră de curaj şi patetism. Privirea de dorinţă completă mesajul. Hortensia tăcu: era cel mai bine. Dar, dacă ar fi putut să-i spună acestui bărbat că nu conta, că ea îl dorea mai mult aşa!... O să i-o spună mai târziu.

Piesele pocneau în mâinile copilului.

— Da, asta se întâmplă... Eu m-am gândit întotdeauna, uitându-mă la bătrâni, că nu merită să trăieşti aşa. Mai ales că a murit Cantanotte.

— Ce grozăvie! Nu spune asemenea lucruri!

— Nu, nu mă mai gândesc la asta, fiindcă ar rămâne copilul singur, cu temnicerii Gestapoului. Cât timp nu se poate apăra, eu voi fi lângă el...

— Cu atât mai bine, adăugă cu blândeţe Hortensia. Numai copilul are nevoie de tine, prostule?

Gura bătrânului se crispă involuntar... După o scurtă tăcere, pe buze îi înflori un zâmbet transformat rapid în bucurie:

— A, nu ţi-am povestit!... Ieri m-a sunat Rosetta. Copiii lui Cantanotte se bat între ei ca să-şi împartă ferma. Am trăit s-o văd şi pe-asta! Au reuşit să scape mituindu-i pe cei cu Reforma Agrară, dar acum o să-şi sape singur groapa, proştii... Bun, au scăpat numai în parte; am avut eu grijă să-i oblig să facă ce trebuie, de la primărie... Erau vremuri bune şi am salvat pentru sat munţii comunali; conduceau încă oamenii care luptaseră. Dar au venit politicienii şi m-au scos de acolo, de ce?... închipuie-ţi: acum se fură între ei şi or să trebuiască să vândă tot ca să plătească avocaţii.

— Se întâmplă ceea ce trebuia să se întâmple, spuse simplu Hortensia.

Încă o dată, cuvintele acestei femei îl obligară să se gândească; ce trebuia să se întâmple?... Dar nu apucă să-şi dea seama, fiindcă se întâmplă accidentul: încercând să se

ridice cu ajutorul unui picior de masă, Brunettino se lovise cu capul de tăblie şi acum scâncea mângâindu-şi locul îndurerat. Hortensia şi cu bunicul se repeziră să-l consoleze.

Bătrânul reuşea să-i surprindă adesea pe etnologii de la seminar, dar şi ei îl uimeau cu revelaţiile lor. Aflase, de exemplu, că Rusca, care îi muşca trupul, nu era ceva nou, fiindcă suferiseră şi alţii din cauza aceasta, mai demult. Unul fusese – aflase acum bătrânul – omul acela legat de o stâncă, drept pedeapsă, şi căruia îi era mâncat ficatul, numai că nu de un ogar, ci de un vultur. „Ia te uită, l-o fi lichidat rapid!”, îl compătimise bătrânul; dar îl lămuriseră, spunându-i că vulturul nu termina niciodată de mâncat ficatul omului.

„O fi fost un vultur foarte degenerat sau bolnav”, se gândi bătrânul, bănuind că lumea aceasta de cărturari nu văzuse niciodată violenţa unui vultur sfâşiind un iepure în bucăţele. „Sau poate că tipul acela, *Permeteu* sau aşa ceva, era un om foarte dur pentru vremea aceea, fiindcă era pedepsit deoarece furase focul de la zei, nici mai mult nici mai puţin… Zeii de atunci! Aceia da, erau zei, nu ca ăsta al preoţilor, care nu-şi arată niciodată puterea! Cum profitau de faptul că erau zei, şi cum se bucurau de viaţă! De femei, mai ales!” Câte mai auzise bătrânul!… Tocmai de aceea povestea cu un vultur trimis de ei, care nu termina ficatul din trei îmbucături, oricine ar fi fost *Permeteu* acela, i se părea puţin credibilă: aşa, ca minunile acelea despre care povestesc preoţii şi pe care nu le-a văzut nimeni, fiindcă se făceau numai în vremurile de demult.

O minune, de exemplu, se discuta acum la seminar: cea a unui zeu care luase, după cum spuneau ei, trupul şi înfăţişarea unui rege care plecase la război, ca să se culce o noapte cu regina. Dar isprava aceasta nu-l entuziasmase pe bătrân.

— Ăsta nu-i un lucru demn de un zeu, comentase el dispreţuitor. Nu-i cine ştie ce. Farmecul e să te culci cu femeia având faţa ta, şi să vă jucaţi amândoi ştiind că pui

nişte coarne bune… Vă cer iertare, doamnă.

Bătrânul se adresase doamnei Rossi, care îi zâmbi:

— Nu vă cereţi scuze, prietene Salvatore… îmi permiteţi să vă spun Salvatore? Numele meu e Natalia… Nu vă scuzaţi; cei care studiază mitologia nu se sperie când vine vorba de coarne. În plus – zâmbetul se accentuă –, aveţi toată dreptatea: să profiţi aşa de o femeie care nu ştie, nu e un lucru demn de un bărbat.

— Nu-i aşa? exclamă bătrânul, încântat.

„Ca să vezi, gândi el, lungana asta, chiar dacă nu prea are ţâţe, înţelege treaba mai bine ca ei”.

— În plus, continuă, nu înţeleg bine. Dacă zeul lua trupul soţului, plăcerea era pentru trupul acesta, zic eu. Atunci, cine se bucura? Zeul intrat în trupul soţului, care făcea treaba? Zeul cred că nici nu ştia.

Profesoara izbucni într-un hohot de râs aprobator, în timp ce ceilalţi se priveau uimiţi. „Vasăzică înţelepţii ăştia nici nu s-au gândit la cel care se alegea cu plăcerea… Şi asta e principalul în povestire!”

Bătrânul se uită din nou la profesoară, prinzându-i privirea amuzată şi complice. Aprecie atunci că nu prea avea sâni, dar avea nişte picioare lungi şi frumoase, la naiba! şi şolduri destul de puternice, care se vedeau prin fusta întinsă din cauza poziţiei.

Discuţia devie spre altă temă, apropiindu-se de una din ultimele obsesii ale bătrânului: cea cu lemnul şi floarea, şi problema bărbaţilor care înfloresc.

— Aveţi şi povestiri cu sirene? întrebă profesorul. Ştiţi, femei cu cap de pasăre sau pe jumătate peşti… Lucruri de felul acesta.

— Dacă sunt peşti, umblă prin mare şi or fi ştiind pescarii despre ele. Pe munte nu sunt… Aha, dar avem bărbatul-capră, *el capruomo*.

— Aha! Şi cum erau? De unde ieşeau?

— Păi erau bărbaţi de la mijloc în sus şi capre în jos, după cum am văzut eu în tablouri. Şi ieşeau, ieşeau… na!…

Se întrerupse, ce întrebare! Oricine ar fi spus că

profesorii aceştia, cu tot cititul lor, nu ştiau că iezii ieşeau de unde ieşeau şi copiii. Atunci avea să le explice: profesoara îi permisese deja. În plus, se părea că era mulţumită: nu se mai oprea din notat.

— Păi ieşeau de unde ies toţi! Din mama capră. Dacă un bărbat încalecă o capră, îmi cer scuze, şi aceasta rămâne grea, e normal să fie aşa: jumătate om şi jumătate capră. Dar cred că toate caprele de acum nu mai zămislesc bine sau nu rămân grele, fiindcă sunt foarte puţini bărbaţi-capre, nu mai e ca în vechime… Bineînţeles că, dacă ar zămisli bine – concluzionă amuzat, ar fi plin muntele de oameni-capre!

— Într-adevăr? îi scăpă unui student stupefiat.

Bătrânul îl privi dispreţuitor. Aceeaşi treabă: nu ştiau nimic despre viaţă.

— Băieţii o fac toţi, mai mult sau mai puţin. Aşa se antrenează.

Bătrânul zări multe feţe neîncrezătoare. „Ia te uită, o dată nu inventez şi eu, şi mă privesc ca pe-un mincinos!”

— Fie că mă credeţi, fie că nu – răspunse el curiosului, dar eu am încălecat prima capră la doisprezece ani. Şi dacă nu mă credeţi…

— Capră sau oaie? vru să lămurească profesorul. Se auziră râsete. Bătrânul se enervă.

— Capră! Sunt mai bune, fiindcă au oasele de la şolduri mai late, nu v-aţi dat seama? Oile sunt mai greu de ţinut!

Privirea sfidătoare a bătrânului impuse tăcere. Începură să discute faptul în felul lor, vorbind despre satiri, sileni, egipani şi alte cazuri din cărţi. Menţionară un alt caz, care semăna cu

Prometeu; cel al gigantului Ticio. Apoi abordară altă temă, mult mai interesantă pentru bătrân: cea a unui bărbat-femeie, un anume Tiresias.

— Bărbat-femeie? Şi cum era de la brâu în jos?

Profesoara, foarte pricepută la poveştile acestea, explică că nu era pe jumătate bărbat, pe jumătate femeie,

ci alternativ. Tiresias era şapte ani femeie, apoi redevenea bărbat. Ajunsese un ghicitor foarte vestit şi înţelept.

— Cred şi eu! Le ştia pe toate… Dar asta nu înseamnă să fii dublu.

„Un dublu”, se gândi el, „ar putea fi în acelaşi timp bunic şi bunică”. Profesoara, dornică să-l ajute şi văzându-l gânditor, îi explică că fuseseră şi din cei care aveau ambele sexe în acelaşi timp, dar nu pe jumătate.

Îi spusese şi cum se numeau, dar acum, că se terminase, nu-şi mai amintea. Numele nu conta; treaba era că în vremurile de demult toate lucrurile erau mai bune, cu zeii lor şi cu bărbaţii care erau şi femei în acelaşi timp. „Aşa că, chiar dacă îmbătrâneau, puteau să se bucure în continuare, fiindcă la femei nu contează vârsta; pot să-şi desfacă picioarele oricând, şmecherele! Şi, pe deasupra, nici nu mai rămân însărcinate!… Adevărul e că au noroc, blestematele!”, gândi bătrânul în timp ce simţi o altă muşcătură a Ruscăi, deşi nu foarte violentă.

„Dar cu zeul ăsta de acum nu mai e nimic de capul nostru”, se gândi el, alunecând deja în somn. „Nu ne dă decât o viaţă, nu a reuşit să le dea ţâţe şi bărbaţilor… Fiindcă, dacă am fi bine dotaţi jos, şi am avea şi ţâţe… Copiii ar fi fericiţi!”

În dormitor, copiii vorbeau despre bătrân.

— Sigur că s-o fi întors de la Universitate, azi e ziua lui, afirmă Andrea, culcată deja.

— Păi în alte zile părea mai mulţumit, răspunse Renato, care se uitase la copil şi acum se întindea şi el.

— Poate că azi nu i-a mers prea bine… A trecut mult de când vorbeşte la catedra lui Buoncontoni! îţi dai seama, Renato? Mă mir întruna, de când mi-a spus băiatul acela. Desigur, fiul avocatului Ferlini, Domenico Ferlini.

— Măcar ştim unde se duce.

— Nu întotdeauna. Şi mesele? La ce îmi foloseşte să am grijă de regimul lui – bineînţeles, toate sunt mult mai scumpe – dacă el se duce şi mănâncă cine ştie ce porcării? … în fine, tatăl tău la Universitate, cine-ar fi crezut?

— De ce nu? Ştie multe de la ţară, inclusiv obiceiuri dispărute deja.

— Dar nu ştii că vorbesc despre mitologie clasică? Oare nu-şi bat joc de el?… Asta ar explica multe.

— De tatăl meu nu-şi bate joc nimeni… în orice caz, adăugă el întristat, el se bucură, şi i-a rămas atât de puţin timp!…

Andrea împărtăşea această tristeţe. Tocmai din cauza acestui timp nu îi spusese soţului că bătrânul mergea noaptea în dormitorul copilului. Trebuia să se resemneze, chiar dacă strica educaţia copilului! Nu avea să mai dureze mult; profesorul Dalanotte nu avea îndoieli. „În orice caz, de ce nu s-o fi întorcând la Roccasera, acum că a murit celălalt?”, se gândi Andrea, înainte de a răspunde:

— Rezistă prea mult.

— A fost întotdeauna un bărbat adevărat. Tu l-ai cunoscut numai la sfârşit, dar dacă l-ai fi văzut! Cum a ajuns să fie persoana cea mai importantă dintr-un sat în care se născuse fără tată! Cum s-a descurcat în război. Un patriot, rănit de trei ori. Prietenul lui, Ambrosio, mi-a povestit adevărate vitejii. A eliberat satul cu câţiva englezi şi datorită lui nemţii n-au omorât prizonierii, nici n-au distrus nimic la plecare. Şi apoi a fost cel mai bun primar, favorizând satul în timpul Reformei, deşi cei din neamul lui Cantanotte se opuneau: mituiau funcţionarii şi chiar i-au pregătit două ambuscade, dar el a scăpat de asasini… Şi acum, bietul meu tată! Uneori, îţi jur, mă mustră conştiinţa că nu am rămas acolo cu el.

Renato, îndurerat, se sprijini de pieptul femeii, simţind-o prin cămaşa transparentă, de parcă ar fi fost goală. Ea îi mângâie părul aspru, asemănător cu al bătrânului, dar încă foarte negru. Şi ondulat, ca al studentului cu cap de roman care venise să-l caute pe bătrân în după-amiaza aceea.

— Dar dacă aş fi rămas acolo, se justifică, aş fi fost doar fiul lui Salvatore… Trebuia să plec, înţelegi?

— Sigur că da, iubitule; nu puteai face altfel, aprobă

ea în timp ce se gândea că, până la urmă, Renato nu ajunsese foarte departe în fuga lui din sat. Chimist într-o fabrică şi nimic mai mult; nici măcar şef de laborator. N-or să ajungă niciodată la Roma, unde e viitorul ei, dacă nu o să ducă ea casa… Se pare că avea să se elibereze alt post la Arte, la Direcţia de Arheologie… O şansă bună! mai bună decât cea de la *Villa Giulia*. Şi directorul de la Arheologie era prietenul unchiului Daniele, cel care a fost subsecretar sub de Gasperi şi conduce încă multe… Trebuia să meargă numaidecât la Roma.

Ideea o stimulă. Sau poate că respiraţia aceea virilă şi mişcarea buzelor care îi ardeau sfârcul. Încet, mâna ei liberă coborî, mângâind pieptul şi pântecul lui Renato, care răspunse dorinţelor Andreei, ca şi cum trupul său s-ar fi eliberat astfel de umbra morţii.

Brunettino adormea greu. Bătrânul îi oferise cel mai bun leagăn, în braţele sale, şi copilul acceptase, apoi exclamase dintr-odată „nu!” – ultima lui descoperire căutând altă postură. Din când în când, ridica pleoapele şi negrul ochilor lui strălucea în penumbra luminată de felinare.

„O fi bolnăvior?”, se temu bătrânul. „În plus, cu strigătele acestea de «nu!» o să-şi trezească părinţii… Bine că ei n-aud, nu-s partizani, copilul meu. Dorm ca nişte burghezi… Oricum, nu mai fă gălăgie”.

Băieţelul exclama „nu!” – în realitate, un strigăt între „nu” şi „na”, cu o energie explozivă. Şi bătrânul se bucura că acesta era primul lui cuvânt, înainte de „tata”, „mama” sau „bunicul”, fiindcă ştia să refuze. Da, apărarea era pe primul loc.

În cele din urmă, copilul adormi, bătrânul îl culcă şi îşi începu veghea, sprijinit cu spatele de perete. Gânditor, ca în fiecare noapte.

„Am spus că apărarea e pe primul loc? Alt lucru care nu mai e atât de limpede, copilul meu. Ca treaba cu lemnul şi floarea, cu bărbaţii şi femeile. Înainte aveam alte convingeri, şi uite-mă acum: un bărbat ca mine, gândindu-

se că un bunic cu ţâţe ar fi mai bun… Ce prostie! Nu-i aşa? Dar aşa m-am gândit. Acum îmi dau seama că nu-s lucruri opuse. Mulţi copaci înfloresc şi multe flori se transformă în lemn… Sau nu? De unde iese un copac, dacă nu din sămânţa unei flori? Şi, fără să mai aşteptăm atâta, uită-te la un trandafir! Eu am tăiat un trandafir bătrân de jos şi trunchiul, gros cât picioruşul tău, era lemn adevărat. Şi ce lemn!”

Bătrânul se bucură de această amintire.

„Ştii ce trandafir era? Cel de la cavoul familiei Cantanotte, chiar aşa. Au avut neruşinarea să-şi ridice un cavou arătos, cu marmură chiar, şi nu l-au făcut mai mare ca să nu se supere marchizii, care au unul în celălalt cimitir. Închipuie-ţi, marmură, ca să putrezească înăuntru neamul ăla prost!… Bun, aşadar trandafirul, foarte bătrân, creştea până la arcul porţii, îndoit ca la biserici. Se lăudau pe atât de mult cu trandafirul, pe cât se împăunau cu cavoul! Şi, cum eram cam nervos pe-atunci, fiindcă puseseră ucigaşi pe urmele mele, mi-am zis: «Ia să le las eu morţii fără flori». Într-o noapte, am tăiat trandafirul din două lovituri, fiindcă era un lemn foarte tare, numai fibră. Nici vorba să iasă noaptea morţii în cimitire, o aiureală!… Cred că acum îl mănâncă viermii pe ticălosul acela cu ochelari. N-are decât să bată la uşa după care l-au închis; n-o să-l salvez eu…”

Această ultimă idee îl scandalizză. O respinse pe loc, furios pe el însuşi.

„Să-l salvez? Nici nu mă gândesc! Să-mi fie milă de canalia asta? E mort de-a binelea, şi a întârziat destul de mult!… Oare devin fătălău, de m-am înmuiat aşa? Să strige, să-şi rupă oasele de mort bătând în uşa aia! E închisă bine!… Milă, cum de mi-a trecut prin cap? Oare e altul în trupul meu?… întotdeauna trebuie să ai grijă cu ăştia, fiule, şi cu spionii. Când se infiltrează, distrug tot grupul, cum s-a întâmplat la Santinara. Aici n-o să las pe niciunul să intre, şi nici în trupul meu”.

Dar era în continuare uimit de ideile care îi trecuseră

prin cap:

„Nici vorbă de milă!… Eu nu-s rău, Brunettino; individul ăla a fost duşmanul meu. Exploata satul, şi pe mine a vrut să mă omoare, înţelegi?… Cum s-ar putea să mă doară acum inima pentru el?… Dar nu, nu m-a durut; mi-a trecut deja… O altă confuzie, dar acum m-am lămurit. Chiar şi animalele ştiu: cel mai puternic ia prada! E natural: trebuie să fii dur, fiule; dacă nu muşti, te muşcă alţii, ţine minte. M-a învăţat iedul cu care mă jucam. Nu era blând ca Lambrino; lovea mereu. De asta l-au lăsat pentru prăsilă, şi la bătrâneţe umbla printre capre ca un rege. Am învăţat bine; eu nu m-am predat niciodată, nici n-am încetat să lupt… Ştii care-a fost cel mai frumos cadou pe care l-am primit în copilărie? Mi-am amintit alaltăieri, când ţi-a luat Anunziata cuţitul: un briceag. Era mic, dar tăia; mi l-a cumpărat Morrodentro, tatăl celui de acum. «O să se taie; e doar un copil», i-a spus baciul. «Cu atât mai bine; aşa o să înveţe». Dar nu m-am tăiat, nici vorbă!… Ştii cum l-am încercat? Jupuiau un ied pentru mâncare, fiindcă fusese lovit de altul şi aproape ucis. M-am dus la măcelar şi m-a lăsat să tai între tendon şi osul lung al piciorului, de unde se începe jupuirea… îmi amintesc şi acum forţa pe care o simţi strângând un briceag! în schimb, am uitat ce-am făcut azi dimineaţă, ce chestie!… Cred că briceagul mai e şi acum în raniţa de război, dacă nu l-o fi aruncat porcul de ginere, care mă urăşte de moarte… Bun, nu s-ar putea spune că mă urăşte; ca să urăşti, trebuie să ai putere; nenorocitului îi curg balele de frică… Câte cuţite am avut după aceea! *Scerraviglicu* de mire; pe atunci fetele îl dăruiau viitorului soţ când se logodeau. Cel al Rosei mele avea mâner din scoică, ca un cuţit de mafiot… Dar niciunul n-a fost ca primul meu cuţitaş: ca prima femeie, înţelegi? Ei, o să înţelegi tu… De ce te mişti? Te amuză că se numea «taie buricul»? Un nume foarte potrivit, fiindcă lovitura în pântece e cea mai sigură; acolo jos e totul moale. E mai bine să tai beregata, bineînţeles, dar asta trebuie s-o faci pe la spate… Sau te zvârcoleşti

fiindcă eşti bolnăvior?”

Bătrânul se apropie de pătuţ şi atinse fruntea copilului, dar nu era fierbinte. Atunci auzi un ţocăit şi zâmbi: „A, mâncăciosule; ştiu că ţocăi bine! Lasă, o să te ajut eu”.

Îngenunche lângă pătuţ şi puse palma pe burtica băieţelului. Răposata lui nevastă spunea că lua durerile cu mâna.

Ea avea dureri des, deşi mânca puţin. Mai ales după naşterea grea a lui Renato.

„Da, cel mai bine e să-ţi loveşti duşmanul în burtă. Dar cine-i duşmanul? Eu ştiam clar că erau nemţii! Dar nu: am aflat că sora Hortensiei e căsătorită cu unul din München şi e foarte fericită, are şapte copii, chiar aşa. Un om atât de bun, încât Hitler l-a dus într-un lagăr, înţelegi. Şi dacă l-aş fi văzut pe munte, cu blestemata lui de uniformă, l-aş fi omorât… Şi mai credeam ceva: că nu poţi trăi fără luptă. Dar uită-te la etrusci: nu erau bătăuşi, îţi spun adevărul. Aşa a spus Andrea, şi cred că e adevărat… Aşa i-au cucerit romanii! A, dar trăiau ca regii! îmi amintesc mereu de perechea aceea, bucurându-se deasupra sicriului, care se numea sarcofag!… Sigur Cantanotte nu zâmbeşte aşa!”

Imaginea unor ochelari negri deasupra unui craniu cu odiosul dinte de aur bântui câteva clipe mintea bătrânului.

„Şi chiar tu, copilul meu, tu nu te lupţi? Bun, spui «nu!», dai cu mânuţa peste lingura cu piure, şi ai dreptate, dar asta nu-i luptă. În schimb, te laşi ridicat, te cuibăreşti în braţe şi ieşi învingător, banditule, şi faci ce vrei din mine. Şi ce pot să fac, decât să te iubesc! Te vâri în sufletul omului!… Când eşti în braţele altuia şi întinzi mânuţele ca să vii la mine, ce nod mi se pune în gât!”

Imaginea gestului copilăresc opri meditaţia într-un scurt extaz.

„De asta trebuie să mă iubeşti! Tu încă nu ştii, dar îţi mai rămâne puţin timp de petrecut cu bunicul. Până la

culesul castanelor, în cel mai bun caz; Rusca mă muşcă atât de tare! E tot un fel de «taie buricul». Da, ştiu că mă iubeşti, dar spune-mi-o! Spune-mi înainte să fie prea târziu! întinzi mânuţele, bine, dar trebuie s-o spui. Bineînţeles că uneori se spune şi e o minciună… Dunka repeta mereu: «Tu nu mă iubeşti, îţi plac şi nimic mai mult!… şi ţie îţi plac toate!». Eu îi juram că da, fiindcă nu-ţi calci cuvântul dacă îi juri unei femei că o iubeşti, chiar dacă e o minciună. În plus, cum să n-o iubeşti dacă era atât de bună, atât de femeie? Dar ea mă privea foarte tristă şi se stingeau scânteile verzi din ochii ei de miere, aşa cum se întâmplă cu lacul Arvo, atunci când soarele e acoperit de un nor… Biata Dunka! David era nebun după ea şi ea venea în patul meu, iar el n-a avut-o niciodată… Dar de ce-o compătimesc? Mă voia şi m-a avut, da. Dar m-a avut cu adevărat? Acum cred că nu i-am dat destul. Se putea mai mult; are dreptate Hortensia. Dunka ştia şi se întrista. Uneori mă întorceam s-o privesc; văd şi acum ochii aceia… «Chiar dacă mă minţi, spune-mi că mă iubeşti.» Eu i-o repetam şi-i spuneam multe vorbe dulci, care-i plăceau. Ea zâmbea şi în ochi i se întorceau scânteile, trecea norul… Sunt sigur că era fericită, da, sunt sigur… Era frumos, ştii? E frumos să faci pe cineva fericit… învaţă şi asta, începe de acum, spune-mi că mă iubeşti. Să văd când o să-mi spui *nonno*\ e mai uşor decât tata şi mama… Doar o spui deja pe jumătate! repetă «no» şi gata; «non-no», «*non-no*»… în ziua în care o s-o spui, o să-mi dai viaţă, auzi! O să-mi dai viaţă!”

Copilul dormea liniştit.

„Uite că mai am încă mână bună”, se bucură bătrânul, îndepărtându-şi mâna de burtica lui.

În momentul acela, instinctul lui de partizan îl făcu să simtă o prezenţă. Se întoarse dintr-odată, ca o felină încordată. În uşa deschisă era o siluetă. Îşi blestemă gândurile; îl surprinseseră nemţii.

Era Renato. Nemişcaţi, tatăl şi fiul se priviră. Bătrânul înaintă şi, faţă în faţă, şopti:

— Ce se întâmplă? Am făcut zgomot?

— Nimic, tată. Am crezut că se întâmplă ceva cu băieţelul, când te-am văzut aici.

— Mă căutai?

Fiul minţi:

— M-am temut să nu păţeşti ceva şi cum nu te-am găsit în camera dumitale…

Impulsiv, tatăl îşi îmbrăţişă fiul şi îi susură în ureche:

— Ştiam eu că ai inimă!

Fiul nu putea vorbi. Şi apoi îl minţi pe bătrân:

— Păi vezi, am venit să văd cum se simte copilul… E atât de singur aici în fiecare noapte!…

Nici bătrânul nu mai putea vorbi. Îşi reveni:

— Bun, hai la culcare.

— E cel mai bun lucru. Noapte bună, tată.

Bătrânul, îndreptându-se spre camera lui, se întreba:

„În alte vremuri m-aş fi bătut împreună cu fiul meu… Vai, cel care se bate e întotdeauna singur! înspăimântă şi toţi fug!… Chiar şi cu femeile mă simţeam singur, după ce trecea plăcerea!… Mai e ceva, Hortensia, ca să nu fii singur; mai este ceva…”

Bătrânul stătu puţin şi apoi se întoarse pe hol, fără să-şi dea seama că fiul lui era în prag şi-l vedea întorcându-se în dormitorul copilului. Numai atunci, zâmbind compătimitor, se întoarse Renato în pat, mişcându-se încet ca să n-o trezească pe Andrea şi să nu-i transmită tristeţea lui.

Alături de copil, bătrânul şoptea:

„Acum nu-s singur, cu mânuţele tale împrejurul gâtului şi înăuntrul meu. Nu mai lupt. Braţele mele sunt făcute să te ţină pe tine şi să te facă fericit, ştiu. Tu mi te încredinţezi cu totul, copilul meu, îngeraşule, te predai fără condiţii. Şi mă dăruiesc ţie, aşa cum m-ai învăţat: şi nu mai sunt singur…”

— La telefon, domnule Roncone.

Renato se întoarse spre laborantă.

— Cine e, Giovanna?

— Ceva legat de tatăl dumneavoastră. Urgent.

Renato se duse la telefon, aşteptându-se la ce era mai rău.

— Sunt Roncone, spuneţi.

O voce plăcută.

— Tatăl dumneavoastră a leşinat. Doar atât, nu vă alarmaţi; dar trebuie să veniţi.

— Chiar acum. În ce spital, soră?

— E în casa mea. Sunt o prietenă a tatălui dumneavoastră. Melli, Hortensia, pe *via Borgospesso*, 51, la mansardă pe stânga.

Renato, descumpănit, îşi exprimă recunoştinţa şi închise. Se scuză faţă de şef, coborî în garaj şi ieşi în stradă, încercând să câştige minute în traficul la fel de aglomerat ca întotdeauna. Traseul i se păru interminabil.

Uşa acelei case necunoscute se deschise – era curios că se afla în acelaşi cartier – atunci când ieşi din lift. O femeie, cu trăsături invizibile în penumbră, îl invită într-un dormitor modest, dar plăcut. În patul mare zăcea tatăl lui, îmbrăcat şi acoperit până la piept cu o pătură. Paloarea lui făcea şi mai întunecată umbra bărbii. Ochii închişi şi înfundaţi în orbite; prin buzele întredeschise scăpa un uşor horcăit. Renato simţi cum i se strângea inima.

— Când s-a întâmplat?

— Acum o oră, răspunse femeia, arătându-i un scaun lângă pat şi aşezându-se în faţa lui. V-am chemat imediat… Venise să mă vadă şi discutam, când a trebuit să meargă la toaletă. Apoi l-am auzit căzând. Din fericire, a avut timp să tragă apa. Am intrat şi l-am culcat în patul meu.

— Are nevoie de un medic. Îmi daţi voie să vă folosesc telefonul?

— L-a văzut unul care locuieşte aici aproape. Tatăl dumneavoastră a suferit o hemoragie şi e slăbit. Doctorul i-a făcut o injecţie şi crede că îşi va recăpăta în curând cunoştinţa. Atunci o să-l puteţi duce acasă. Să aşteptăm, ce ziceţi?

Renato fu de acord. Îi mulţumi din nou acestei

doamne, încercând să-şi reţină curiozitatea în faţa fetei liniştite, cu părul negru strâns şi lumina ochilor albaştri şi neliniştiţi. Ar fi avut atâtea întrebări! Fără să le aştepte, ea îi oferi simplu explicaţii: prima întâlnire din parc, prietenia care se legase atunci, simpatia dintre doi meridionali, vizitele bărbatului, până astăzi…

— Mânca uneori la dumneavoastră, nu-i aşa? întrebă el, dezlegând în cele din urmă misterul.

— Da. Îi plăcea să prepare mâncăruri de la noi.

Vorbea ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic, de parcă bărbatul ar fi dormit liniştit.

— Tatăl meu are cancer. Foarte avansat.

— Ştiu.

„Ce relaţie are ea cu tatăl meu?”, se gândi Renato. Şi întrebă:

— Cum aţi reuşit să mă găsiţi?

— El mi-a vorbit de atâtea ori despre dumneavoastră… Chiar înainte să leşine, mi-a arătat o scrisoare de la New York, de la fratele dumneavoastră.

A, da! Scrisoarea reexpediată de Rosetta din sat. Cea cu fotografia: Francesco şi familia lui, îmbrăcaţi cu nişte haine care treziseră dispreţul bătrânului. „Parcă-s de la circ, exclamase el. Paiaţe!” Dar, gândi Renato, probabil că femeia auzise deja comentariul.

Ea, simţindu-se privită, evocă tot ce spusese bătrânul înainte de a pleca în fugă spre baie. Vorbea despre Cantanotte, obsedat de câteva zile de o idee care nu-i dădea pace.

— Mă gândesc la atâtea noaptea, spunea bărbatul în momentul acela, că îmi trec prin cap şi prostii… îţi dai seama, mi-a părut rău după Cantanotte! Acum, cu luptele dintre ei, o să se prăbuşească o familie care a fost importantă în Roccasera… O să se ducă la vale!

— Bineînţeles; lucrurile astea te îndurerează.

— Nu spune asta, Hortensia! Ei au căutat-o cu lumânarea, zgârciţi şi hoţi ce sunt… Să-i compătimesc! Nici dac-aş fi alt om!

— Şi dacă ai fi? Nu te-ai schimbat puţin?

— Eu sunt eu. Bruno, reacţionase bătrânul.

— Bineînţeles. Dar acest Bruno de acum ar putea vedea lucrurile altfel.

Bărbatul tăcu, gânditor.

— Şi ştii cine ţi-a deschis ochii? insistase ea.

— Tu, desigur. Femeile îi întorc întotdeauna pe dos pe bărbaţi.

— Aş vrea eu! răspunsese ea. Mi-ar fi plăcut… dar Brunettino te-a schimbat mai mult. Fiindcă îl iubeşti atât de mult!… Ţi-am spus şi eu câteva lucruri, dar m-ai crezut numai datorită îngeraşului tău. Dacă m-ai cunoscut datorită lui!

Zâmbetul lui extaziat îi confirmase Hortensiei că bărbatul recunoştea. „Copilul e adevărul lui”, se gândise Hortensia. Şi insistase:

— Brunettino a început. La mine ai ajuns matur, blând.

— Eu, blând? bombănise indignat bărbatul.

Nu putuse continua. Îşi dusese mâna la pântece, se scuzase şi ieşise în grabă. Apoi urmaşe realitatea pe care o îndulcise pentru fiul său: bătrânul o chemase din baie, ea sosise la timp ca să-l vadă căzând fără simţire pe gresie, apa din toaletă înroşită, trupul slăbit despuiat, ea cu nelinişte în inimă şi seninătate domestică în mâinile miloase, spălându-l, îmbrăcându-l şi ridicând trupul slab în pat.

Intră în dormitor şi oglinda dulapului îi prezentă propria imagine; în braţele ei bătrânul, bărbat şi copil; capul înclinat pe umărul feminin, mâna atârnând, corpul care se prăbuşea în braţele ei… Văzându-l, văzându-se aşa, povara i se păru atât de grea, că fu gata să cadă şi ea… Simţi lacrimi pe obraji, în timp ce îl aşeza în pat şi-l acoperea. Trebui să-şi revină, înainte de a telefona… Ce întâmplare cutremurătoare!

Şi acum acest fiu al lui, acest Renato, contemplând-o în tăcere, descumpănit, cu o întrebare atât de vizibilă în

ochi! Dar nu trebuia să existe ambiguităţi. Îi vorbi foarte limpede:

— Vine ca prieten, vorbim, mâncăm împreună, am fost la teatru… Eu trăiesc foarte singură de când a murit soţul meu, şi el e atât de întreg! Vine de acolo! înţelegi?… adăugă ea, foarte încet. Dar el nu-şi imaginează cât de mult îl iubesc… şi îl privi în faţă pe fiul acesta. Dumneata ştii.

Cuvintele sunaseră plin, fără teatralitate, dar în privirea ochilor credincioşi Renato zări adâncimea liniştită a unei fântâni foarte limpezi. Mişcat, mărturisi la rândul lui:

— Nu ştie nici cât îl iubesc eu, doamnă.

— Hortensia, îl corectă ea zâmbind.

— Mulţumesc, Hortensia.

Cele două priviri se îmbrăţişară, complice, în aer. Ea suspină şi zâmbi:

— Cum să nu-l iubeşti? Ce bărbat!

Zâmbetul ei se accentuă, şi spuse ca pentru sine:

— Copilul meu; Brunettino al meu.

Când se auzi, rămase surprinsă, fiindcă nu se gândise niciodată la aşa ceva. În plus, descoperi că simţise acest adevăr – cu puţin înainte, în alt timp – în faţa oglinzii, în timp ce bărbatul atârna în braţele ei. Şi repetă cu tărie:

— Da. Brunettino al meu.

Fiul îşi exprimă înţelegerea prin tăcere. În clipa aceea, bărbatul schiţă o mişcare. Hortensia se întoarse în prezent:

— Atenţie! N-o să-i placă să-l vezi leşinat. Ieşi în hol şi prefă-te că ai venit acum. Aşteaptă afară.

Fiul consimţi şi se retrase în hol.

După puţin timp, bărbatul deschise ochii, se reculese şi îi zâmbi Hortensiei.

— Am dormit mult? întrebă cu voce slăbită.

— Puţin. L-am sunat pe fiul tău. N-o să întârzie mult.

Bărbatul vru să spună ceva, dar tăcu resemnat. Îşi amintea.

— Cine m-a scos din baie?

— Eu.

— Tu singură?

— Nimeni altcineva… Te-am dus în braţe, adăugă, mândră şi umilă, doamnă şi roabă.

Bătrânul întinse mâna pergamentoasă, căută mâna femeii, care îi ieşi în întâmpinare, şi o duse la buze. În timp ce o săruta, udând-o cu două lacrimi, bătrânul îşi imagină braţele ei şi în minte îi veni trupul frânt al lui David susţinut de Torlonio, în noaptea aceea de pe munte. În descumpănirea lui, imaginile se suprapuneau: cea a lui David, a lui, a Dunkăi; Dunka şi Hortensia se confundau, se uneau luminile glorioase ale trenului ce ardea în adâncul văii cu noaptea absolută a lui Hristos în braţele Mamei.

Victoria şi Moartea se uniră într-un singur adevăr.

— Nu înţeleg cum a rezistat atât, spuse Renato.

Andrea îl dusese pe bătrân la Dalanotte şi acum îi relata soţului rezultatul, în timp ce mângâia cu gesturi alinătoare capul trist refugiat la subsuoara ei.

— Şi Dalanotte s-a mirat, deşi mai cunoaşte asemenea cazuri. Oricare altul ar fi rămas acolo, în baia acelei… Ei bine, în baia acelei doamne.

— Hortensia. A fost admirabilă, ţi-am spus, preciză Renato, care îi povestise detaliat tot ce se întâmplase în casa aceea, până îşi revenise bătrânul. De fapt, tata…

Cu ochii minţi, revăzu un Renato copil care îşi înălţa privirea spre titanul care cobora de pe munte şi se apleca în curte ca să-l ridice în braţe la o înălţime ameţitoare, în timp ce râdea ca o cascadă zgomotoasă. Amintirea era sfâşietoare; nu se putu mângâia cu faptul că această cascadă era demult împuţinată.

— A spus vreun tratament?… Măcar să nu sufere!

— Acelaşi; să continue cu hormonii. Mi-a dat o reţetă cu un analgezic mai puternic, dacă e nevoie. Trebuie să i-o dăm în altă cutie, fiindcă ştii că-şi imaginează că suportă durerea şi nu e ca un milanez… Dalanotte mi-a mai spus că operaţia nu mai intră în discuţie, deşi tatălui tău i-a vorbit

despre ea, presupun că pentru a-l încuraja. Dar, Doamne Dumnezeule, tatăl tău e un arici, şi profesorul a fost cum nu se poate mai amabil.

— Ce s-a întâmplat?

— Dalanotte îl tratează pe tatăl tău cu foarte multă consideraţie şi se pare că… Dar nu ţi-am povestit! Ceva foarte important!

În agitaţia ei, Andrea se ridică pe jumătate.

— Ştii pe cine cunoaşte tatăl tău şi cui i-a salvat viaţa în război?… Nu-ţi imaginezi! Lui Pietro Zambrini?

— Cine-i ăsta?

— Te rog, Renato! în afară de chimia ta, nu te interesează nimic!… Zambrini e un senator comunist, preşedinte al Consiliului Naţional de Arte Frumoase, unde e atât de sever, că toată lumea se teme de el. Dacă aş fi ştiut din timp de prietenia asta, nu mi-ar fi furat locul care mi se cuvenea la *Villa Giulia*… Când o să mă întorc la Roma, şi să s-o fac cât de repede, trebuie să-l vizitez, să-i vorbesc despre drepturile mele… Tatăl tău o să vrea să mă prezinte, nu-i aşa? Nu o să-i cer decât ceea ce mi se cuvine.

— Desigur, Andrea, dar vrei să-mi spui odată ce s-a întâmplat cu Dalanotte? Fiindcă ai spus că tata a fost imposibil!

— Chiar aşa! Imaginează-ţi, Dalanotte a fost foarte atent, vorbindu-i despre operaţie, încurajându-l… „E foarte simplă, prietene Roncone; trebuie doar să te coasem puţin pe dinăuntru, ca să evităm hemoragiile”, i-a spus. „Mai târziu, bineînţeles, când o să-ţi revenii după această…” în fine, un medic care ştie să vorbească cu bolnavii. Ei bine, tatăl tău a fost aproape dispreţuitor… îţi poţi explica? Eu mi-am ieşit din fire!

— În fine, dacă asta a fost tot…

— Aşteaptă, aşteaptă. La ieşire, pe când eram în lift, ştii ce a făcut tatăl tău? I-a arătat degetul mijlociu! I-a arătat degetul, ca un vagabond!… Nu-ţi dai seama?… Pentru numele lui Dumnezeu, Renato, nu râde!

Renato nu se putea abţine.

— Şi apoi a început să spună lucruri ciudate: că Dalanotte e un trădător, că pe el nu-l înşală ca să-l închidă în spital… şi câte altele!… Nici nu l-am auzit, fiindcă m-am enervat grozav, poţi să-ţi închipui! Tot drumul până aici am încercat să-l conving. Dar repeta mereu acelaşi lucru: „Cusătura asta să şi-o facă medicul în burta lui!” Ce sălbatic!… Mă scuzi, încă mă sufoc, amintindu-mi… Uite, îţi mărturisesc, mi-a trecut toată mila pe care mi-o inspira tatăl tău.

— Nu-l interesează mila, murmură Renato.

— Am fost indignată. Sărmanul om, ce ignoranţă grosolană! Ţi-am spus, Renato: cât timp n-o să educăm Mezzogiorno, Italia n-o să ridice fruntea.

Renato tăcea. Andrea se calmă şi, bineînţeles, simţi din nou compasiune. Mâna ei deveni mai mângâietoare în părul soţului. Da, se înmuie. Îşi lipi gura de urechea bărbatului:

— Renato, spune-mi adevărul, sunt rea?

Braţele care îi plăceau răspunseră strângând-o mai tare.

— Îi fac rău, Renato? continuă vocea mângâietoare. Spune-mi, de ce nu mă iubeşte tatăl tău?

— Dar te iubeşte, femeie… E de ajuns că eşti mama lui Brunettino, ca să te iubească.

— Aşa sper şi eu… Bineînţeles, pe cel mic îl adoră; eu nu ştiam ce înseamnă un bunic… Şi copilul îl adoră: e de ajuns să-i vezi jucându-se!

Acum se refugie ea la pieptul bărbatului, căutând mângâiere.

— Eu îl iubesc pe tatăl tău, ţi-o jur. Da, chiar dacă l-aş iubi numai pentru dragostea pe care i-o arată fiului nostru, în afară de faptul că e tatăl tău. îl îngrijesc, încerc să-i fac pe plac, dar el face ca totul să fie foarte greu, recunoaşte… De exemplu, vinul acela pe care îl ascunde şi care-i face rău; tac şi rabd.

— Nimic nu-i mai face rău, răspunse bărbatul,

întristat. Nimic nu-i poate face mai mult rău decât Rusca, cum spune el.

— De asta îl suport… Şi cel mai dureros, Renato, să nu crezi că nu ştiu, cel mai dureros e că strică educaţia copilului… Ba da, nu mă întrerupe; merge în fiecare noapte în camera lui şi nu-l lasă să se obişnuiască să doarmă singur… Nu nega: ai fost şi tu acolo şi l-ai văzut… Sau mă crezi proastă?… Nu trebuia să-l lăsăm, dar gândeşte-te cât de puţin mai are de trăit şi la durerile pe care le are… Numai că ar putea şi el să nu ne mai facă atâtea greutăţi!

Renato se întoarse şi reuşi s-o îmbrăţişeze, s-o facă mică în braţele lui, iar ea se ghemui. Şi, cu plânset în voce, deşi fără lacrimi, exclamă mişcat:

— Andrea, Andrea mea!

Se îmbrăţişară strâns, fiindcă moartea era acolo, la celălalt capăt al holului, la capătul scărilor vieţii. Se îmbrăţişară strâns, uniţi de compasiune aşa cum erau uniţi, în alte nopţi, de plăcerea trupurilor.

În timp ce ei se îmbrăţişau şi se consolau, bătrânul îl legăna pe Brunettino în braţe, departe de dormitorul conjugal, în postul fortificat al partizanilor, pe munte. Acolo îi vorbea în şoaptă (în noaptea aceasta nu-i era de ajuns să gândească), pentru ca vorbele lui să-l pătrundă mai bine pe copil. Nu-l îndemna ceaţa grijilor, ci strălucirea acţiunii.

— Devine tot mai grav, tovarăşe! M-au rănit şi am pierdut sânge, cred că ai aflat deja, dar sunt bine. M-am întors la bază, hotărât să rezist. Nu te speria, am trecut peste ce-a fost mai rău. Nu mai este mult şi ei pierd teren deja. O să biruim, o să recâştigăm Roccasera, o să intrăm acolo la vară şi o să fie o zi mare. O să vezi că, după ce le luăm castanii, satul o să fie la dispoziţia noastră. Ştiu şi ei, şi au cerut întăriri… Nu-i vor ajuta, şi nu-i va ajuta nici trădarea, care e cea mai rea. Trădarea doctorului; de asta s-a purtat aşa frumos. A vrut să mă tragă pe sfoară, cu prietenia lui cu Zambrini. Minciună! E un trădător! Un

nepot de păstor, care a devenit domnişor. Fascist ca toţi ceilalţi. Acum vrea să mă îndepărteze cu înşelăciuni, dacă vede că altfel nu se poate! Da, copilul meu, încearcă să mă închidă într-un spital. Tare deştepţi mai sunt, dacă-şi închipuie c-o să mă las! Acum văd totul clar: după ce mă scot pe mine cu targa, vor să pună mâna pe tine. Pun stăpânire pe poziţia asta şi închid din nou uşa asta blestemată. Ajungi prizonier, tovarăşe, şi ştii ce însemna tortura Gestapoului. Aminteşte-ţi cum a ieşit sărmanul Luciano fără unghii, şi mai rău a fost de cei care n-au mai ieşit deloc! Petrone, care a tăcut ca să mă salveze pe mine şi pe ceilalţi, asasinat în celula de lângă mine. N-o să uit niciodată ţipetele lui, nici ţipetele tale, atunci când ţi-au închis uşa pentru prima dată. Erau la fel; dacă aş trăi o sută de ani, şi tot m-ar durea agonia lui… Dar nu înşală ei, fiindcă eu nu mă predau. Nu te las singur, nici nu abandonez poziţia asta, ţi-am jurat doar. Şi Bruno se ţine de cuvânt, ştii prea bine, îngerul meu, şi nu te îndoieşti de mine!

Şoaptele îl lăsară fără suflare. Îşi reveni:

— E păcat că am pierdut spitalul, crede-mă! Mi-am câştigat o operaţie acătării, iar doctorul ăsta e cel mai bun. Închipuie-ţi că plătesc de patruzeci de ani asigurările şi nu le-am făcut nicio cheltuială! Bani pierduţi, ca să se îngraşe birocraţii guvernului. În tot timpul ăsta, n-am fost niciodată bolnav; nimic, nicio măsea la dentist, nicio aspirină. Numai glontele lui Cantanotte, dar ăla n-a ţinut de asigurări, ci de justiţie. Acum m-aş putea bucura de spital. Să am doctorii la dispoziţia mea şi infirmierele pe lângă mine… Infirmierele, tovarăşe, atât de curate, şi cu ciorapi albi! Ca la prima comuniune, dar au carnea bună! Când vizitam răniţii, aveau întotdeauna infirmiere, şi ce fine! Se aplecau deasupra patului, îl îmbrăţişau ca să-l ridice, îi puneau mâna, îţi spun eu… E păcat că le pierd, dar războiul e război. Noi trebuie să rezistăm. Dacă au cerut întăriri, să vină, dar pe mine nu mă evacuează cu minciuni. O să vedem noi ce-o să obţină, poziţia asta se

poate întări şi putem chiar să pregătim o retragere, cum a făcut Ambrosio în peştera de la Mandrane. E de-ajuns o scară la fereastră şi ieşim uşor. Pe mine nu mă ameţeşte înălţimea, sunt sătul de urcat după iezi pierduţi. Ţi-am spus, pe mine nu mă evacuează nici doctorul, nici Dumnezeu.

După această afirmaţie definitivă, vocea se întări:

— Îţi spun asta aşa, ca să stai liniştit. Mai am mulţi aşi în mânecă. Nici vorbă de retragere, nici nu mă gândesc. Din contră, o să rezist şi apoi o să avansez. O să stăm şi o să răbdăm aici singuri, fără infirmiere şi fără femei. Am şi eu armele mele secrete, ştii? Dacă ai nevoie de o bunică, o să fiu bunică pentru tine, am devenit deja. Numai în partea de sus, ehei, ai grijă! Jos sunt la fel ca de obicei. Dar sus… nu ţi-ai dat seama? N-ai văzut că sunt mai moale atunci când te iau în braţe? Puţin, nu? îmi cresc sânii, o să-i am până la urmă pentru tine, copilul meu… I-am povestit doctorului, a fost singurul lucru pe care l-am spus, ca să nu se laude că a descoperit singur şi asta. S-a enervat văzând că sunt dispus la toate, chiar să am sâni, cine-ar fi zis! Dar s-a stăpânit; bineînţeles, e un trădător. „Nu-ţi face griji”, mi-a spus el, şi a început să vorbească despre hormonii care o calmează pe Rusca, aşa se întâmplă când iau şi bărbaţii, fiindcă sunt medicamente pentru femei… Prostii! Sânii îmi cresc pentru tine, copilul meu, sunt floarea bărbăţiei mele. Ca să nu mai avem nevoie de nimeni. Ca să înaintăm, deschizând toate uşile lumii. Toate uşile care închid copiii fără apărare şi săracii exploataţi! O să avem grijă de spioni şi trădători, şi apoi o să intrăm biruitori în Roccasera. O să vezi ce vară frumoasă şi minunată o să avem!

Hortensia ieşi pe balcon. Din fericire, nu mai ploua şi aprilie se vestea călduţ, cu un aer mângâietor. Femeia îşi aţinti privirea asupra colţului străzii *della Spiga*, de unde avea să vină Bruno, însoţit de Simonetta, fiindcă era prima lui ieşire. Hortensia voia s-o cunoască pe fata aceasta, despre care bărbatul vorbea întotdeauna cu atâta

entuziasm.

Se impacientă. Ce mult trecuse de la telefonul lui Renato, care îi anunţase sosirea! Cu câteva zile înainte, o sunase ca s-o invite să-l viziteze pe bătrân la pat, de unde nu-l lăsau încă să se ridice. Dar Bruno o sunase şi el – presupusese că în absenţa copiilor – ca să-i spună să nu vină.

— O să-ţi explic, nu vreau să mai vorbesc acum. Telefonul poate fi ascultat… Ai răbdare, o să vin în curând să te văd. Am aşa un chefl

Hortensia îşi aminti pe balcon, neliniştită, cuvintele acestea atât de ciudate… în fine! Cei doi apărură de după colţ.

Cum i se cutremurase inima! Ce mic era Bruno, de la înălţime! Ce crudă era viaţa prezentându-l aşa, alături de fata aceasta cu paşi repezi, care puneau în evidenţă şovăiala grijulie a bărbatului, de abia pus pe picioare!… Dar era el, chiar el! Hortensia se repezi în bucătărie ca să deschidă uşa de jos şi apoi rămase pe hol, aşteptând după zgomotul uşii, bâzâitul liftului.

Gata!… Deschizând, îl surprinse pe bătrân cu degetul în aer, îndreptat spre sonerie, într-o postură comică de film mut, care le stârni râsul. Mulţumită acestui lucru, Hortensia reuşi să-şi ascundă tristeţea, fiindcă înfăţişarea bătrânului avusese de suferit. Urmându-l în salonaş, remarcă umerii căzuţi şi pantalonii largi, care nu mai aveau ce acoperi. Deşi mergea la fel de drept, păşind ţanţoş ca un cocoş. „Şi Simonetta?”, se gândi femeia… Dar apoi se bucură că nu urcase: dacă nu vezi cu ochii tăi…

— Minunat, Bruno. Ţi-a priit odihna.

— Tu eşti frumoasă!

— Şi, spre bucuria Hortensiei, viaţa scânteie iarăşi în privirea lui bărbătească.

— Eu mă ţin cum pot. Şi Rusca s-a împăcat cu situaţia, dacă tot a dat greş cu muşcătura aceea!… Nu-ţi fă griji, azi n-am de gând să leşin.

— Mai bine, prinse ea gluma. Nu-mi place să car

ditamai bărbatul în braţe.

— Mai bine să te ducă el pe tine, nu? Păi nu mă provoca…

— Vai, Bruno, Bruno! exclamă ea fericită. Ce bucurie, să te văd aşa de bătăios!

— Cred şi eu. Andrea se încăpăţâna să mă trimită cu Simonetta, dar am trimis-o eu la plimbare. Închipuie-ţi! Cum să vin în vizită la tine cu dădaca?

Făcu o pauză, privind-o întrebător, ca să vadă dacă bănuia ceva, şi, liniştit, continuă:

— Vor să mă opereze, ştii? Dar nu mă las.

— Păi, dacă spune medicul… replică Hortensia fără convingere, fiindcă ştia adevărul de la Renato.

Bărbatul o privi condescendent. Până şi ea căzuse în capcana duşmanilor!

— Nu înţelegi? Medicul s-a vândut, proasto! Mă evacuează şi îl închid iar pe Brunettino! Dar Bruno e vulpe bătrână şi nu-şi părăseşte postul.

Hortensia se prefăcu că-i dă dreptate, dar era tot mai îngrijorată de aceste deformări ale realităţii. Mai ales chestia cu „părăsirea postului”:

— Ai stat nopţile astea cu copilul?

— În fiecare noapte, declară el plin de sine.

— Eşti nebun! Ţi-au spus să te odihneşti, să nu te ridici din pat…

O sperie altă posibilă hemoragie, în zori, când nu şi-ar fi dat nimeni seama.

— Nu-s deloc nebun. De asta m-am odihnit ziua, ca un partizan ce sunt.

— Ba eşti nebun! Dacă aş fi venit la tine, te-aş fi convins!

— Să vii să mă vezi în pat, ca pe-un bolnav? Niciodată! De asta te-am sunat.

— Nu mă vrei ca infirmieră?

Privirea bărbatului se lumină.

— Aici da, dar acolo, cu Anunziata şi Andrea… Nici vorbă. Acum poţi să vii, sunt toţi încântaţi de tine, i-ai

câştigat simpatia lui Renato. În plus, aşa o să mă ajuţi; în tine au încredere şi eu trebuie să aflu ce intenţii au: în război trebuie să te informezi întotdeauna.

Cum Hortensia părea reticentă, adăugă:

— Aşa o să-l vezi pe Brunettino.

Brunettino! Numele magic le schimbă gândurile şi, bucuroşi, întrerupându-se unul pe altul, sărbătoriră isprăvile copilului… Nu se mai mulţumea să împingă scaune, povesti bătrânul. Le aşeza cu grijă în rând pe toate, ţipa „Piii!” şi se juca de-a trenul văzut la televizor… întorcea toată casa cu josul în sus, o aducea la disperare pe Anunziata, dar din nefericire încă nu spunea „howão”… Deşi nu mai era mult, fiindcă silabisea tot mai bine!

Fiindcă discuţia se înveselise, bărbatul acceptă jumătate de păhărel.

— Dar vin; nu mai pot beagrappa, dacă vin vremuri grele… E bun, spuse el apoi, dar nu-i ca al meu de acasă, care n-are chimicale. Numai ce-i al lui: struguri, muncă şi timp.

Şovăi, dar în cele din urmă se hotărî:

— Trebuie să-l încerci acolo, la Roccasera! Ce forţă îţi dă! Se poate trăi numai cu vinul acela, cu brânză şi cu măsline… Ţi-ar plăcea să vii?… Nu-ţi fă iluzii. E un sat mic, fără belşugul de aici, dar cu lucruri atât de frumoase!… Vezi mai departe, viaţa e mai măreaţă, începe mai devreme în fiecare zi!… Ţi-ar plăcea? Spune-mi că da!

— Din tot sufletul! Când vrei!

— Bravo!… O să vezi ce vară o să avem, tu, eu şi Brunettino… O să-l învăţ să fugă, să arunce pietricele, să nu se sperie de un ieduţ care împunge, să… Bun, să fie bărbat!… Şi pe tine…

— Pe mine ce? zâmbi ea ghiduşă. Să fiu femeie?

— Nici vorbă! Nu-i asta… Eu ştiu ce gândesc şi tu mă-nţelegi…

— Bineînţeles, te înţeleg. Eu o să-l învăţ cum vor femeile să fie un bărbat, traduse Hortensia.

— Asta era! Vezi? întotdeauna mă ghiceşti!

— Deşi n-o spunem niciodată, vrem şi noi să fim ghicite; dar voi nu sunteţi în stare… Da, o să-l învăţ cum să ghicească dorinţele. Şi aşa o să fie mai bărbat, mult mai bărbat.

— Vai, Hortensia, Hortensia! De ce n-am avut norocul să mă înveţi pe mine?

Dar Hortensia îşi aducea foarte bine aminte de tinereţea ei.

— Pe atunci nu ştiam nici eu… Să nu ne plângem, Bruno. Dacă ne-am fi întâlnit înainte, n-am fi fost pregătiţi unul pentru altul… Ţi se pare că avem puţin? Păi aproape nimeni nu reuşeşte să aibă atât de mult în viaţa aceasta. Nici la anii noştri, nici în tinereţe… Aproape nimeni.

Dacă i s-ar fi părut puţin, cuvintele acestea rostite cu atâta sinceritate – „unul pentru altul” – i-ar fi adus totul, fiindcă şi el le înţelegea ca pe „unul lângă celălalt”: nu în faţa femeii, cum fusese el întotdeauna, ci alături de ea… „Perechea etruscă!”, îşi aminti el dintr-odată, într-o explozie interioară.

Ea continua să vorbească:

— …nu te-aş fi putut învăţa fiindcă nu ştiam, fiindcă ne înşelau, mai ales pe vremea mea. Eu eram o fetiţă care citea romane la coafor şi vedea cavaleri la cinema. Bineînţeles, m-a prostit primul neruşinat pe care l-am cunoscut: Tomasso.

Bătrânul rămase uimit auzind-o. Neruşinat, marinarul cel curajos?

— Da, o canalie, ăsta-i cuvântul. Arătos şi bun de gură, da. I-a plăcut de fetiţa cea prostuţă şi m-a cucerit, era atât de uşor!… La început a fost raiul pe pământ, acoperişul acela veneţian pe care eu cântam ca o pasăre, iar în faţă erau Campanile şi laguna, dar a ţinut puţin… Era un lăudăros şi un fanfaron; scotea de la americancele bătrâne mult mai mulţi bani decât ar fi câştigat vâslind la gondolă şi apoi îi cheltuia cu altele tinere… La urmă, când era pe ducă, a început să bea şi a trebuit să-l îngrijesc luni şi ani la rând, şi imaginează-ţi! Când nu se mai putea

mişca, mă simţeam bine ajutându-l… Inexplicabil, dar aşa a fost: am învăţat multe în timpul acela. Nu înţeleg nici acum, dar simt că e ceva firesc… Ce te-ar fi putut învăţat copila aceea neştiutoare?

„Ea nu, dar acum tu mă înveţi”, se gândi bătrânul. „Povestindu-mi viaţa ta adevărată. Învăţându-mă cum trebuie să te dăruieşti, fără să păstrezi niciun as în mânecă…”, şi răspunse:

— Ai dreptate, întotdeauna ai dreptate… Eu am avut mai mult noroc. Nu am căzut în capcanele astea fiindcă am învăţat de la animale, care nu înşală atât de mult… Dar am crescut fără învăţător.

— Nici măcar Dunka, îndrăzni să-l provoace Hortensia.

— Nici măcar Dunka, recunoscu bărbatul, spre bucuria ei. Şi asta era ceva diferit.

Făcuse pasul definitiv şi amintirea nu mai era nostalgie, devenise eliberare. Ea ştia că avea să audă până la urmă adevărul şi dorea să-l audă, chiar dacă o durea.

— Era atât de diferită fiindcă era pianistă, nu ţi-am spus până acum?… Pianistă! De ce? N-ar fi fost bună nici pentru orchestrele de la iarmaroc… Dar ea trăia din asta, acolo în ţara ei, în Croaţia. „Pe celălalt mal”, arăta ea spre ţărmul pe care nu-l vedeam. „Rijeka, casa mea, o să te mai văd vreodată?”, spunea plângând… Se războia din patriotism, tu o înţelegi? Cred că era nefericită! Deşi nu spunea acest lucru. Dar intrase în luptă fiindcă era femeie adevărată, cu sânge în vene şi curaj!… Cum ne mai luptam! îmi spunea animalul ei, „animalul meu magnific” Exact aşa, fiindcă ea vorbea în felul ăsta, era o domnişoară fină.

Hortensia îşi imagină ceea ce nu povestea bărbatul, fiindcă nici nu-şi dăduse seama, deşi trăise totul: cadoul minunat al vieţii pentru pianista rafinată, oferindu-i un tigru în dragoste, un lup, un armăsar… Hortensia suspină privind mâinile osoase, cu vene proeminente, care fuseseră un uragan şi încă mai erau pasionale în mângâiere…

— Cum se încăpăţâna!... „Te rabd numai pentru pian”, ţipa. Nu se atinsese demult de un pian şi în casa aceea era un pian din acela lung, cu coadă. Îşi petrecea ziua cântând melodii ciudate... Bun, cât timp o lăsam eu, fiindcă mă săturam repede şi o ridicam pe umăr ca s-o duc sus. Camera noastră dădea spre terasă şi putea să-mi dea cât voia cu pumnii în spate şi să bată din picioare... Nu scăpa, nu.

Da, Hortensia o înţelegea pe Dunka şi ameninţarea ei cu plecarea, sinceră, chiar dacă nu o îndeplinea. Nu voia să-l iubească sau, dimpotrivă, se aşeza la pian ca să-l silească s-o silească. „Bach, ca să-l scot din sărite”, se gândi, acoperind cu un zâmbet lăcomia dureroasă cu care asculta.

— Blestemat pian!... Dacă, în loc să fie ceva atât de scump, ar fi fost un bărbat, l-aş fi distrus, pe cuvânt... Treaba asta cu pianul putea să-i convină lui David, care era aşa. Dar el nu i-ar fi ajuns Dunkăi nici pentru o muşcătură. Ea nu obosea niciodată, uita chiar şi de pian. Bietul David... Era viteaz, da, cum puţini se mai află. Dar nu era bărbat; nu se ducea niciodată cu o femeie când avea ocazia. Era cărturar şi avea o carte în ebraică pe care o citea întruna. Cred că de asta şi purta ochelari... Când i-am povestit Dunkăi despre moartea lui, a plâns disperată. De parcă ar fi vrut să se ducă! apoi s-a înfuriat pe mine. Ce lucruri mi-a strigat! „M-am îndrăgostit de tine, un ţărănoi, un sălbatic, care nici nu se spală măcar!” Asta era altă manie de-a ei. Se spăla întotdeauna, înainte şi după. Făcea băi şi noaptea, în mare: n-o speria apa atât de neagră. Când intra în cadă înaintea mea, mă săturam de aşteptat şi mă culcam gol în camera aceea plină de oglinzi. Îi strigam: „Ieşi de acolo, uite cum stau!” Ea mă privea, mă vedea gol şi începea să râdă, arătând cu degetul. Cum mai râdea, câtă viaţă avea în ea!... Era... nu ştiu, ca un desiş în flăcări!

Hortensia îşi imagină corpul fetei, întins în cada înconjurată de oglinzi care multiplicau virilitatea tigrului,

luminos în nerăbdarea lui potentă…

Dintr-odată, observă tăcerea tensionată. În ce s-o fi împiedicat torentul amintirilor? Peste ce stâncă trebuiau să treacă apele acelea încătuşate, ca să se elibereze cu totul? Vocea, continuându-şi mersul, devenise lentă şi gravă:

— M-am vindecat şi s-a terminat cu Rimini. M-au trimis din nou în munţi… Pe ea au prins-o nemţii în oraş. Se spunea că o trimiseseră în Croaţia şi acolo o dăduseră pe mâna unor ustaşi… Nu s-a mai auzit nimic despre ea.

Acum Hortensia nu vru să şi-o imagineze între călăi. Prefera pianista cu mitralieră: desişul în flăcări, cum spusese el… Văzu paharul de vin pe jumătate plin şi se întristă. Înainte de hemoragie golea atât de repede paharul!

Ca şi cum ar fi învăţat şi el s-o ghicească, bărbatul bău vinul dintr-o sorbitură. Păstra în continuare tăcerea.

— Acum, ca să mă cunoşti pe deplin, trebuie doar să vii la Roccasera, spuse el în cele din urmă. Pe pământurile mele sunt aşa cum sunt! Vara aceasta: mi-ai promis!

— Bineînţeles că o să vin! Şi eu sunt din sud!

— Pfu! Dar din partea cealaltă, de la cealaltă mare!

— Mai bună decât a ta!… Aşteaptă să vezi Amalfi, ce credeai tu?

Râseră. Deodată bătrânului îi veni o idee:

— Auzi, ştii de ce m-a muşcat Rusca aici, în casa ta? … Fiindcă era geloasă, asta e! Fiindcă era geloasă!

O privi, văzu o umbră în ochii ei şi, ghicind-o pentru a doua oară, punctă:

— Pe tine, Hortensia. Geloasă pe tine.

„Iese Dunka şi intră Hortensia”, înţelese femeia, în timp ce mâinile ei prindeau mâinile celelalte, întinse spre ea:

— Acum pot să te învăţ… Oi fi ştiind tu multe despre războaie şi bărbaţi, dar despre asta nu ştii… Lasă-te dus; la asta femeile se pricep mai bine.

— Şi unde să mă duci? şopti bărbatul.

Dar, deşi a treia oară ghicise mai târziu, nu avu

nevoie să audă răspunsul ca să se simtă purtat de vânt spre culmile munţilor săi.

Andrea o sună pe Hortensia.

— Când ne-am putea vedea, unde doriţi dumneavoastră? Vreau atât de mult să vă cunosc şi să vă mulţumesc pentru atâtea lucruri!

Hortensia simţi sinceritate şi corectitudine în vocea aceasta plăcută, deşi pronunţa cu excesivă precizie profesorală.

— Nu aveţi pentru ce să-mi mulţumiţi, dar şi eu doresc să vă văd. Prefer să vin la dumneavoastră acasă; aşa o să-l văd şi pe Brunettino.

— De ce nu veniţi astăzi după-amiază? Socrul meu merge la seminarul de la Universitate; e ultima şedinţă a cursului. Vom fi singure şi vom vedea ce se poate face cu el.

„Femeia asta are intenţii bune”, se gândi Hortensia închizând. „Numai că eu aş fi spus «pentru el» în loc de «cu el»… Dar, bineînţeles, pentru ea nu e acelaşi lucru”.

Andrea o primi pe Hortensia. Se sărutară, schimbară politeţuri, intrară şi, în timp ce spuneau „o să vă pun haina în cuier” şi „ce salon drăguţ”, se examinară reciproc. Niciuna nu-şi imaginase cum era cealaltă şi, totuşi, înţeleseseră imediat că „ea” trebuia să fie aşa.

După puţin timp, regele casei sosi ţipând şi păşind cu siguranţă. Hortensiei i se păru că era foarte frumos, cu ghetuţele pe care i le alesese ea, cu ciorapii şi jerseul roşu… Dar, Doamne fereşte! Ce băuse? Avea spume la gură!…

Se alarmară o clipă, dar se văzu că era săpun. Andrea spuse că acum ştia să se urce pe taburetul din baie, lângă chiuvetă, să deschidă robinetul şi să se joace cu săpunul… Probabil că lăsase robinetul deschis.

— Ah, banditule, hoţomanule, nu ţi-am spus să nu mai faci asta?

Alergară amândouă în baie, închiseră robinetul şi mama îl certă pe Brunettino, care reacţionă cu expresia

şmecheră a celui care nu dă doi bani pe cele mai teribile ameninţări. Râseră amândouă şi se bucurară de fericirea copilului. Între timp, se observau în continuare. Hortensiei îi plăcu pieptănătura Andreei: personală, simplă şi foarte potrivită cu faţa ei. Andrea aprobă rochia Hortensiei; doar că nu se potrivea gondola de argint de pe piept, care semăna prea mult cu un suvenir pentru turiste. Hortensia îi surprinse privirea.

— Mi-a dăruit-o el, se scuză şi se apără ea. Andrea înţelese; femeia aceasta avea tact.

Când se întoarseră în sufragerie, o uşă deschisă reţinu atenţia Hortensiei.

— E camera lui, confirmă Andrea, adăugând nişte scuze. Credeţi-mă, nu vrea să i-o aranjăm mai bine! Şi pătura aceasta foarte veche trebuie să fie întotdeauna pe patul lui. Are nişte manii!

Hortensia intră, mişcată. Pătura aceasta umplea toată încăperea cu mirosul lui. Se aplecă şi mângâie uşor lâna, cafenie ca pălăria. Privi în jurul ei: „Aici dedesubt îşi ascunde proviziile”, se gândi, „în dulapul acesta ţine briceagul, în sertar, sub hârtia de mătase de pe fund, e fotografia aceea pe care ne-am făcut-o în după-amiaza spectacolului…” Surprinse totul dintr-o privire, înainte de a ieşi gânditoare. O celulă de călugăr, de partizan, de bărbat. Ea ar fi vrut să lase aici parfumul ei de femeie.

Andrea prinse toată semnificaţia mâinii care mângâia pătura veche. „Renato nu mi-a explicat bine sau n-a ştiut să vadă… Bărbaţii, întotdeauna atât de ignoranţi!” Şi în hol o luă pe Hortensia de braţ cu solidaritate feminină şi o strânse un moment în drum spre sufragerie, propunându-i să se tutuiască.

Pălăvrăgiră în timp ce copilul se juca, târând şi aliniind scaune. Andrea se străduia să-i explice Hortensiei cât de mult ar fi vrut să-i facă pe plac bătrânului, dar…

— Orice aş face, nu reuşesc… Tolerez chiar să stea noaptea în camera copilului, împotriva recomandărilor pediatrului, cel mai bun din Milano!

Hortensia încercă să-i găsească scuze.

— În sud avem alt tip de familie, ştii doar.

Tonul lăsa să se înţeleagă că ea, deşi meridională, o înţelegea pe Andrea. La rândul ei, aceasta ascultă preocupările Hortensiei.

— Bruno are uneori momente… nu ştiu, aproape că se pierde. Vorbeşte ca şi cum ar continua războiul, ca şi cum am fi încă în patruzeci şi trei.

— Mie îmi spui! izbucni Andrea, căreia i se păruse ciudat s-o audă pe femeia aceasta numindu-l pe socrul ei Bruno. Ce tămbălău mi-a făcut alaltăieri! Anunziata era încă bolnavă (femeia asta are ceva şi medicii nu-i dau de capăt) şi Simonetta avea examene, aşa că a trebuit să sun la agenţia mea obişnuită. Mi-au trimis o studentă austriacă care vrea să-şi îmbunătăţească italiana ca să se angajeze la un hotel… Mi-a plăcut fata, avea o înfăţişare îngrijită şi nu era îmbrăcată scandalos, fiindcă acum fetele umblă într-un hal, chiar şi Simonetta uneori… Bun, eram amândouă în bucătărie, explicându-i ce are de făcut, când a apărut socrul meu, dar a auzit-o vorbind şi a dispărut. M-am mirat când l-am auzit închizând cu totul uşa copilului care dormea, dar nu i-am dat importanţă. Fata s-a aşezat ca să-şi schimbe cizmele cu nişte papuci şi să-şi ia un halat, şi eu m-am îmbrăcat ca să plec la şcoală…

Făcu o pauză, fiindcă naraţiunea ajunsese la punctul culminant:

— Uite, Hortensia, am avut noroc că liftul era defect şi eu, care nu ştiam, am aşteptat puţin pe hol ca să vină… Dacă aş fi plecat pe scări, sau m-aş fi dus cu celălalt lift, am fi terminat totul la poliţie!… Cum îţi spuneam: aşteptam încă pe hol, când am auzit dintr-odată fata strigând după ajutor, în timp ce socrul meu urla: „Trădătoare, spioană, o să vezi tu acum!”, şi eu, de spaimă, nu reuşeam să bag cheia în broască… „Ajutor, mă violează!”, striga ea în germană… în cele din urmă am deschis, fata era la uşă, isterică, încălţată cu o cizmă, iar cu cealaltă în mână, iar în faţa ei era socrul meu, ţipând ca

un nebun… Fata m-a îmbrăţişat frenetic şi mi-a explicat: „Venea după mine, doamnă, cu ochii ieşiţi din orbite, un satir, un satir!”, în timp ce socrul meu mă insulta fiindcă adusesem spioni germani în casă… M-am aşezat între ei ca să calmez fata, care plângea pe umărul meu: „E a doua oară”, spunea, „e a doua oară; toţi italienii sunt la fel; nu se gândesc decât la asta… Dar primul era măcar tânăr!”

Hortensia zâmbi amuzată, în timp ce Andrea îşi recăpăta suflul.

— Da, acum e amuzant, dar am trecut prin nişte clipe… în cele din urmă, socrul meu s-a dus pe hol şi am reuşit s-o calmez pe fată, vorbindu-i în germană. S-a încălţat cu cealaltă cizmă şi a plecat cu ziua plătită şi spunând că numai pentru mine nu-l denunţa… Am ieşit pe hol cu ea şi am încercat s-o lămuresc, explicându-i problema socrului meu, dar a fost inutil. În timp ce aştepta celălalt lift, mi-a spus: „Sânii mei sunt de vină, doamnă, ştiu; le plac fetele cu sânii mari; asta e, nu se pot abţine…” Imaginează-ţi, Hortensia, se pare că până la urmă era mândră, cred… Ce idee ciudată! Nu-i aşa? Nu înţeleg… Apoi, când am intrat şi am încercat să-l conving pe bunicul, mi-a spus dispreţuitor: „Nu înţelegi nimic, Andrea, nu-ţi dai seama ce se întâmplă în ţara asta”, şi s-a închis în camera lui.

Andrea suspină. Hortensia o compătimi din inimă. „Cum or să se înţeleagă ei doi?”

— Şi copilul? întrebă.

— Îţi vine să crezi că dormea liniştit, cu atâta tămbălău şi atâtea strigăte? zâmbi Andrea.

— E o comoară, se extazie Hortensia privindu-l pe Brunettino care, cocoţat pe un scaun, încerca să urce pe pervazul ferestrei.

— Nu pe geam! îi interzise Andrea, ridicându-se ca să îndepărteze pericolul.

— Nu! nu! o imită copilul ţipând, continuând cu un şir de silabe fără sens.

— E o comoară, da, repetă Andrea, dar ne ţine pe toţi

în priză.

Hortensia afirmă că aşa era la vârsta aceasta, Andrea fu de acord şi-i oferi o cafea, trecură amândouă împreună cu băieţelul în bucătărie ca să bea acolo cafeaua proaspătă, discutară meritele cafetierelor, Hortensia recomandă un magazin mai ieftin din cartier şi Andrea îi mulţumi deşi bineînţeles că nu avea de gând să meargă, Brunettino se zgârie puţin la un deget cu uşa cămării pe care o tot deschidea şi lansă strigăte pătrunzătoare, îl duseră din nou în baie ca să-i răcorească zgârietura cu apă, îl mângâiară, îl consolară…

Cele două femei, deşi atât de diferite, se înţelegeau. Şi amândouă se gândeau la acelaşi lucru: Andrea, la bătrânul capabil să pară o ameninţare sexuală pentru o fată şi, în acelaşi timp, să provoace atâta afecţiune în inima acestei femei, care mângâiase pătura veche; Hortensia, la bărbatul care îşi lăsase urma trupului întipărită pe pătură şi o făcuse tovarăşa întregii lui vieţi.

Se gândea la Bruno şi, în timp ce ieşea din lift, îi dădu dreptate şi se tângui:

— Doamne! De ce n-oi fi fost singura de la început? De ce să nu trăiesc eu alături de el zilele de la Rimini? De ce nu l-oi fi cunoscut înainte, înainte de toate, când începeau vieţile noastre?

Dar pe stradă, mai încolo, trecu pe lângă grădinile în care se întâlniseră şi îşi aminti incidentul.

„Fără el, am fi trecut unul pe lângă celălalt mai departe”, îşi spuse zâmbind şi îi mulţumi fierbinte Sfântului Francisc pentru existenţa automobilelor care stropeau dispreţuitor pietonii cu cărucioare de copii.

Între timp, bărbatul la care se gândeau amândouă asista la o discuţie ştiinţifică între profesorul Buoncontoni şi un invitat din München, profesorul Bumberger. Acesta susţinea că psihologia, ştiinţa sufletului, oferea cheia comportamentului uman; fiindcă sufletul era sediul impulsurilor, al raţionamentelor, al memoriei, al personalităţii. Buoncontoni începu să-l combată politicos,

dar tenacitatea germanului îl aduse la disperare. În cele din urmă, după ce se înfierbântară amândoi, spuse:

— Uitaţi, domnule doctor, discuţia aceasta nu are sens, fiindcă psihologia nu există. E ca şi teologia, contradicţia aceasta de termeni, fiindcă e absurd să vorbeşti logic despre Dumnezeu. Numai pretenţia aceasta, şi dovedeşte orgoliul clerical.

— Cum să nu existe psihologia? strigă neamţul… Cum îndrăzniţi? Atunci, eu ce fel de profesor sunt?

— Bun, există ca o construcţie intelectuală, dar nu are corespondent real, ci o altă fantezie: sufletul. Altfel spus, insistă, profitând de faptul că teutonul amuţise din cauza furiei, comportamentul uman are o componentă organică şi una socială. Adică ceea ce nu reuşesc să explice genetica şi fiziologia, explică sociologia. Da, domnule, continuă, strigând deja, comportamentul nostru este genetică, adrenalină, etcetera, combinate cu educaţia şi condiţiile sociale. Nu există altceva, oricâte cărţi ar scrie psihologii.

— Dar sufletul, domnul meu, sufletul, *die Seelel*… Furia nu-l lăsă să continue… Sunteţi un ignorant, un ignorant mizerabil!

Urmă o cascadă de cuvinte în germană, fiindcă bavarezul nu ştia să insulte în italiană. Venele de la gât i se umflară, se prinse cu degetele de masă şi toată corpolenţa lui de băutor de bere se umplu de curaj. În faţa lui, Buoncontoni, cu aureola părului alb în dezordine, îşi lungea gâtul şi îşi înălţa trupul scund ca un cocoş bătăuș.

Bătrânul se distra grozav, văzând cum se enerva neamţul. „Acum or să se omoare”, se gândi, cu mare plăcere. Dar, dintr-odată, neamţul lovi cu pumnul în masă, slobozi o înjurătură nemţească şi ieşi furios, trântind uşa.

— Ce a spus? întrebă în şoaptă bătrânul.

— Universitate italiană de rahat, îi traduse zâmbitor un asistent al lui Buoncontoni. Şi adăugă, cu admiraţie: într-un singur cuvânt!

„Nu iese nimeni să-i dea un pumn în gură?”, se miră

bătrânul, plin de dispreţ. „Bah! Cu milanezii aceştia nu ajungi nicăieri”.

Originea disputei fusese tocmai înregistrarea bătrânului. Mai întâi le vorbi despre copiii abandonaţi pe câmp de părinţi şi crescuţi de capre, care aveau inimă mai bună; iar ei relaţionară povestea cu alte cazuri antice, ca acela al unei capre faimoase, pe care o numiseră *Amadea*, după cum i se păruse bătrânului. Apoi le povesti despre sărbătorile şi iarmaroacele din Roccasera, despre cortegiile care purtau moaştele Sfintei Chiara şi le atrase atenţia numele de *scerraviglicu*, atribuit briceagului. De acolo începură să discute despre agresivitatea umană sau animală, iar cei doi profesori se întărâtară vorbind despre cheia comportamentului.

Dar nu se întâmplă nimic. Bineînţeles: în Milano toţi erau ca nişte copii, incapabili să se lupte ca bărbaţii. Bătrânului îi părea rău de profesorul Buoncontoni, pe care îl simpatiza. În plus, era sigur că avea dreptate. Celălalt minţea cu siguranţă, fiindcă era german şi, în plus, negarea sufletului îi convenea bătrânului, fiindcă astfel preoţii rămâneau fără ocupaţie… Dar una e să ai dreptate şi alta să fii insultat de un neamţ. Se indignă. Dacă ar fi fost vorba despre doamna Rossi, care nu putuse lua parte, ar fi ieşit el însuşi după ofensator, ca să apere onoarea italiană în faţa unei femei. Dar trebuia măcar să le spună verde-n faţă.

— Cum, nimeni nu are sânge-n vine? exclamă, privind în jurul lui. Un singur neamţ înspăimântă atâţia profesori? … Mi-ar fi plăcut să vă văd pe front! Dar, desigur, niciunul nu s-ar fi dus. Toţi ascunşi în spatele frontului, cu cărţi şi hârtii!

— Eu am luptat! replică liniştit Buoncontoni.

— Dumneavoastră? întrebă, amintindu-şi pe loc de profesorul care făcuse parte din gruparea lor, în La Sila.

Buoncontoni îşi desfăcu papionul, îşi descheie cămaşa şi arătă o cicatrice lungă, de la gât la sfârc.

— Partizan. La Val d’Aosta. Corp la corp.

— Mă scuzi, tovarăşe. Asta e altceva.

Îi explicară că germanul fusese destul de umilit şi astfel se încheie paşnic ultima şedinţă a cursului. Toţi se despărţiră de bătrân cu dragoste: „Pe anul viitor, calabrezule!”, repetau, fiindcă era calabrezul departamentului. Bătrânul le strânse mâinile, mândru.

Buoncontoni îl invită în biroul său, împreună cu Valerio, şi le arătă fotografiile partizanilor de la Val d’asta.

„Erau ca noi”, se gândi bătrânul, „numai că aveau mai multe haine şi arme mai bune. Ăştia din nord au ştiut să tragă întotdeauna focul la oala lor!”. Dar vederea acestor scene i se urcă la cap. Ochii lui căpătară o expresie ciudată:

— Şi cum de eşti aici? Cum de nu te-a luat Gestapoul?

— Fac joc dublu, răspunse misterios Buoncontoni, fiindcă ştia de la Valerio despre rătăcirile bătrânului. Duşmanul trebuie înşelat, tovarăşe.

Fraza îl afectă pe bătrân şi îl ajută să facă o mărturisire la care se gândea demult, ca să-şi liniştească conştiinţa.

— E adevărat, duşmanul trebuie înşelat, dar prietenul nu… Trebuie să vă spun… Eu nu m-am purtat frumos, tovarăşe, şi îţi cer iertare. Uneori, în poveştile mele, am exagerat… Bun, puţin. Nu voiam să vă înşel, nu, erau ca nişte glume. Ca atunci când bei puţin mai mult… Voiam să ştii: nu luaţi în serios tot ce am spus.

Buoncontoni îl privi cu afecţiune:

— Bravo pentru sinceritate! Dar de ce inventai? Doar nu pentru cele câteva lire.

— Eu să înşel pentru bani? Am mai multe pământuri şi turme decât dumneata!

— Bineînţeles; eu nu am nimic… Atunci?

— Îmi plăcea atât de mult să vorbesc despre munte, despre pământul meu! La Milano nu interesau pe nimeni… Şi îmi plăcea atât de mult să stau cu voi!… Mulţumesc pentru clipele acestea. Dacă vreţi, vă înapoiez banii.

— Dar i-ai câştigat pe drept! într-adevăr… Uite, şi eu trebuie să mărturisesc că am observat nişte exagerări şi bănuiam că nu era adevărat… Dar chiar şi invenţiile dumitale sunt documente antropologice şi ne interesează să vedem cum gândeşte cineva din vremea şi din regiunea dumitale.

Bătrânul, surprins la început, se înfurie şi se ridică în picioare, agresiv:

— Avea dreptate neamţul: Universitate de rahat!… Aşadar mă lăsaţi să vorbesc ca să vă bateţi joc? Ai făcut aşa ceva unui tovarăş?… Acum înţeleg jocul dublu: îl făceai împotriva mea, eşti cu fasciştii.

Buoncontoni se ridică la rândul lui.

— Calmează-te, tovarăşe; îţi jur că te înşeli. Te-am ascultat şi te vom mai asculta în înregistrări ca să învăţăm. Ne interesează variantele dumitale personale, nu povestirile deja cunoscute. Astfel, când ne vorbeai despre o comoară în râu, o relaţionam cu înmormântarea lui Alaric şi a cuferelor sale sub albia râului Busento, şi ştii cine e *Carrumangu* din penultima înregistrare? Nimeni altul decât Carol cel Mare, împăratul… Cât despre invenţiile dumitale libere, reflectă cultura dumitale, nimic mai mult. Da, tovarăşe, când vorbeşte un om de felul dumitale, orice ar spune, vorbesc rădăcinile unui sat.

Bătrânul simţi că aceste vorbe exprimau ceva măreţ, dar nu credea încă în Milano şi în oamenii lui.

— Vorbiţi frumos, voi toţi cei care scrieţi hârtii: bla, bla, bla, ca politicienii… Dar de mine nu-şi bate nimeni joc.

— Vrei să-ţi dovedesc că preţuim documentele dumitale? O să-ţi dovedesc. Ferlini, unde e arhiva cu înregistrările Roncone?

— Lângă cele ale lui Turiddu, din Calcinetto.

Bătrânul fu impresionat. Turiddu, cel mai faimos povestitor popular din toată Calabria! Omul ale cărui cântece şi versuri se repetau din sat în sat.

— Într-adevăr? zâmbi el mândru, deja convins.

Buoncontoni întări.

— L-am adus aici la cursul precedent, ca să înregistrăm… Şi, în plus, tovarăşe, cine ştie să facă deosebirea exactă între ceea ce este adevărat şi ce nu este?

— Stai; pe aici nu se trece. Eu deosebesc; eu observ. Văd o căruţă pe care vor să mi-o vândă sau ochii unui om şi ştiu dacă mă înşală sau nu. Adevărul se atinge. Eu îl ating.

Buoncontoni îl privi cu scepticism curios.

— Crezi? întrebă ironic. Spune-mi un lucru care să fie adevărat, fără umbră de îndoială, indiscutabil.

Răspunsul izbucni, exploziv:

— Un copil.

Şi se reafirmă, sigur:

— Da. Un copil.

Buoncontoni reflectă şi se dădu bătut, melancolic:

— Îţi dau dreptate… Cum eu n-am avut copii… Uite, mă bucur că ai spus-o, fiindcă o să-ţi placă şi mai mult amintirea pe care ţi-am pregătit-o.

Făcu un gest şi Valerio îi dădu un plic, în care erau benzile pe care înregistrau de obicei.

— Sunt cuvintele dumitale din prima zi, prietene Roncone, spuse profesorul, oferindu-i plicul. Pentru nepoţel.

„Pentru Brunettino”, se înmuie bătrânul. „Ce mari sunt prietenii aceştia!…”

Astfel, propriile lui cuvinte, rostite cu vocea de cincizeci de ani, vor răsuna şi atunci când copilul va deveni bărbat, mult timp după ce el o să înceteze să vorbească… O să înţeleagă frazele în dialect? Fiindcă acestor oameni trebuise să le explice uneori… A, dar Brunettino o să înceapă să vorbească în vara asta, la Roccasera, şi o s-o facă în dialect, înainte de-a învăţa italiana asta!… Dialectul, limba bărbaţilor.

Profesorul şi studentul respectau tăcerea mişcată a bătrânului, care contempla tubul de plastic, pe care se putea citi: „Roncone, Salvatore (Roccasera)”. îl puse din

nou în plic şi citi pe acesta: „Pentru Brunettino, de la prietenii bunicului său, la seminarul profesorului Buoncontoni”.

Ce oameni! Fără cuvinte, bătrânul îl îmbrăţişă pe fostul grădinar al primăriei şi apoi, cu afecţiune, pe fostul partizan de la Val d’asta… Apoi îi invită din toată inima să vină la Roccasera, la vară. Urmară glume şi cuvinte cordiale, pe drumul de ieşire. Buoncontoni îi oferi cartea lui de vizită, făgăduindu-i orice fel de ajutor, şi îl însoţi până la poarta cea mare, la ieşirea în stradă. îl onora astfel – înţelese mândru bătrânul – pe tovarăşul vrednic al lui Turiddu, marele rapsod al Calabriei.

Valerio îi deschise portiera maşinii şi bătrânul se aşeză pe scaun, mângâind în buzunar cutiuţa metalică care avea să facă să răsune în viitorul îndepărtat cuvintele dedicate pentru totdeauna lui Brunettino.

Copilului; acestui adevăr.

Paşi uşori şi un geamăt de mieluşel îl treziră pe bătrân, care se crezu la stână. Dar ochii lui se deschiseră în penumbră spre un îngeraş alb care ridica braţele în uşă, în faţa patului. Bătrânul se ridică, se dădu jos şi alergă spre el. îl ridică, îl luă în braţe şi o suavitate de nedescris îi inundă pieptul când văzu căpşorul aplecându-se pe umărul lui. Îngerul închidea ochişorii în timp ce bătrânul, mai întâi în picioare, apoi aşezat în pat, legăna dulcea povară.

„E adevărat, tovarăşe, m-ai prins dormind. Dar să nu crezi c-am neglijat paza… Treaba e că duşmanul se retrage, ştii? O să câştigăm războiul, da, o să câştigăm, unii din ei se predau deja! Nu mă crezi? Nuţ i-ai dat şi tu seama? Să vedem, cum ai ajuns până aici? A trebuit să strigi, să baţi în uşă ca altă dată? Nu, fiindcă uşa era deschisă… Mă înţelegi? Chiar aşa, prietene, acum nu te mai închid! Şi nici nu te vor mai închide vreodată! A câştigat bunicul, gruparea lui Bruno! O să câştigăm!”

Culcă un moment copilul şi apoi îl luă din nou, după ce îşi puse pătura pe umeri ca să se învelească amândoi.

„Întrebi ce s-a întâmplat? Andrea s-a predat. Aşa cum

auzi, chiar ieri. S-a prezentat la negocieri, cu o batistă albă, acesta e obiceiul... A vorbit şi a vorbit şi a vorbit, după cum ştii deja. Dar a fost chiar iubitoare. Rezumatul vorbăriei ei: uşa e a noastră. Am câştigat pentru totdeauna această trecătoare din munţi. *Carrumangu*, pe care prietenul meu profesorul o numea altfel... Mi-a spus aşa: «Nu trebuie să mergi dumneata noaptea. Dormi liniştit, nu mai închidem. Să facă micuţul ce vrea!». Aşa a spus şi, bineînţeles, tu ai venit la mine, la cine puteai să mergi? La tovarăşii tăi, grupaţi în această poziţie.

Închipuie-ţi cum o să câştigăm teren, de acum n-o să ne mai mulţumim cu rezistenţa. Ai venit la bunicul tău... Vai, copilaşule, îngeraşul meu! Când o să-mi spui *nonno*, cea mai bună parolă? E atât de uşor! E de ajuns să spui de două ori, cu limbuţă aceasta de trandafir, acest «no!» pe care-l strigi mereu. Auzi? Aşa: *Non-no*... E atât de uşor şi m-ai face atât de fericit!

Desigur, o să câştigăm... Da, ştiu, nu-mi spune. Predarea asta ar putea fi o capcană. Mi-a trecut deja prin cap, dar, între timp, să avansăm. De asta suntem aici, mai jos, pe munte. Uită-te pe geam, se vede cerul dacă scoţi capul. Astea din faţă nu-s munţi, ci case. Da, cu oameni care dorm liniştiţi, fiindcă ştiu că s-a terminat războiul. După puţin timp o să-i eliberăm, ţi-am spus deja că la vară o să fim acolo. Şi vremea bună avansează cu noi... în plus, cu uşa ta liberă, acum o să mă las operat la spital. Or s-o vâneze pe Rusca; îmi pare rău, dar n-am ce face. O să mă întăresc pentru asaltul final, luarea Roccaserei. Mai este puţin; se retrag pe toate fronturile, pe cuvânt de partizan. Acolo o să te joci cu mieii şi o să urci pe cal cu mine. Soarele şi luna vor fi ale tale, şi muntele, mai ales muntele, cu pajiştile şi castanii lui... O să traversăm piaţa aşa cum trebuie, pe cărarea potrivită. Oamenii vor spune: «Cine e copilul acesta atât de frumos?». Toată lumea: femeile din prăvălie, argaţii, cei care stau la coadă la Aldu, bărbierul, cei din tutungerie, beţivii de la uşa lui Beppo, şi chiar şi cei din faţă, de la Cazinou, fiindcă familia Cantanotte nu mai

înseamnă nimic. Toţi vor spune: «Uite-l pe *zio* Roncone cu nepotul lui Brunettino… Păşeşte bine băiatul, ridică fruntea, atât de mic şi uită-te la el: seamănă cu bunicul… Toţi te vor ridica în slăvi. Unii fiindcă mă iubesc şi alţii fiindcă se tem de mine, da. O să-l cunoşti pe Ambrosio, care mi-e mai drag decât un frate. O să te ducă peste tot, când eu n-am să mai pot… Trebuie să-i saluţi, pe fiecare după rangul lui. Nu e greu, o să te învăţ. E problemă de miros, ştii, şi tu ai miros bun, copilul meu. Miros care să te ajute să-i tratezi pe oameni, şi o să-l înveţi lângă mine.

Şi cum să te porţi cu femeile. Asta o să vină după aceea, e mai greu. Eu mă credeam maestru şi mă purtam frumos chiar şi cu cele mai neruşinate. Asta nu costă nimic, dimpotrivă, dar se pare că nu… Nici pe Dunka nu puteai s-o cunoşti. Ce ochi de miere cu sclipiri verzi avea, care uneori râdeau şi alteori nu, după dispoziţia ei… Bun, nici eu n-am cunoscut-o; acum cred că aşa a fost. Dar în cele din urmă am învăţat, cu Hortensia. Ea ştie cel mai bine cât valorează. Ochii ei limpezi, între albastru şi violet, nu se schimbă niciodată. Ce siguranţă! Ca asta pe care ţi-o dau ţie braţele mele. Ce protecţie! Ochi care nu te impresionează la început, dar care te privesc în continuare şi te pătrund, te pătrund; scot totul din tine. Vorbeşti, mărturiseşti, te predai. Şi cui să mărturiseşti? Treaba cu femeile e alt război, copilul meu, dar un război invers: îţi place să fii prizonier… Tu eşti încă mic, dar vei vedea nişte ochi aşa: un pumnal care te străpunge încet, ca să te bucuri mai bine, până în inimă… Acum înţeleg viaţa, acum ştiu de ce îmi creşte pieptul pentru tine. O să înţelegi şi tu, dar mai înainte. Ea o să te înveţe ce nu ştiu eu. E atât de sigură şi bună!… M-a dus pe braţe cu atâta putere… De fiecare dată când mă gândesc, aş vrea să-mi fi revenit în ziua aceea. Dar atunci m-aş fi ridicat în picioare ca s-o duc eu… Mai bine aşa; să ştiu ce s-a întâmplat, să fiu alături de ea ca niciodată. Femeia asta nu e un desiş în flăcări, ci un izvor nesecat. Nu există sete pe care să n-o potolească. Şi va fi învăţătoarea ta, pentru că va veni cu noi! O iau la

Roccasera; va fi bunica ta!… Da, copile, o să ne însoţească. La Roccasera, care e a ta pentru că am câştigat-o. Acolo o să râzi de toată lumea…

Dormi liniştit, fiindcă vom triumfa. Chiar şi Rusca s-a predat; de-abia mai muşcă. De la poziţia asta mai avem puţin. Dormi la pieptul bunicului tău; e ca o stâncă din munte. Dormi şi pregăteşte-te pentru ultima bătălie… O să atacăm când o să mă întorc de la spital, scăpat de Rusca. Şi la vară, la Roccasera! Dimineaţa alergând, după-amiaza aşezaţi sub umbrar. La ora asta ies stelele şi în depărtare cântă cineva care se întoarce de la câmp. Aerul miroase a ogoare proaspăt secerate şi e dulce, dulce, dulce să respiri, să fii viu…

„Ce piaţă era asta?…” Bătrânul privi în jurul său, descumpănit.

„Unde sunt? Cum am ajuns până aici?… Tocmai am coborât dintr-un autobuz, dar care? Nu m-am uitat la număr; m-am rătăcit… Ce m-a alarmat pe parcurs, ca să cobor dintr-odată? Cred că a fost ceva, fiindcă mirosul nu mă înşală; sunt sigur că mă urmăreau… Acum nu mă mai urmăresc; mi-aş da seama…

În primul rând, să stau liniştit… Oare ce oraş e acesta?… Te trimit în locuri atât de diferite!… E imposibil să întrebi; ai trezi bănuieli… Desigur că oi fi venit cu o misiune… Sau am ieşit de undeva, scăpând ca altă dată?… Liniştește-te, liniștește-te, o să te lămureşti până la urmă, ai păţit şi lucruri mai rele… La naiba, iar mă ia cu ameţeală din cauza loviturii pe care mi-au dat-o în cap când am ieşit din râpa de la Oldera, ca să scap de încercuire, acum… Cât timp?… Cam trei luni, dar mă resimt şi acum.

Bun, am ieşit eu şi din altele… Chiar acolo, în Oldera, unde am scăpat numai eu… Să văd dacă nu dau peste vreo pistă în chioşcul ăsta… Ce ciudat, niciun ziar nu vorbeşte despre război! Cenzura, bineînţeles, cum să scape aşa ceva! mai înainte se lăudau pe prima pagină cu avansările, bombardamentele şi prizonierii lor. Acum tac, dar asta n-o

să-i ajute… Aha! Ce a spus tipul care se plimba cu fata lui? … «Eu nu mă mut din Roma», aşa a zis, «aici mă simt bine»… Atunci, sunt la Roma; oare ce caut la Roma?… O să-mi amintesc; să văd dacă nu mă orientez după numele acestei pieţe”.

Un gardian se apropie de bătrânul care părea că păşeşte nesigur:

— Căutaţi ceva? Pot să vă ajut?

„Ai grijă! Dar cel mai normal e să întrebi”.

— Da, mulţumesc, domnule agent. Ce piaţă e aceasta?

— *Piazza Lodovica*.

În faţa privirii uşor descumpănite, gardianul adăugă:

— Unde mergeţi?

„Mă crezi prost? Primul ordin e să nu dai niciodată informaţii”.

— Pot să vă ajut? insistă gardianul, a cărui amabilitatea sporea neîncrederea bătrânului.

— Nu vă deranjaţi, mulţumesc. Cunosc bine Roma.

„Roma?”, se miră gardianul şi se uită mai atent la bătrân… Nu părea un delincvent, deşi emana o oarecare agresivitate, dar dacă se credea în Roma înseamnă că avea ceva la cap… Şi dacă o fi fugit de la vreun spital? Instituţiile clinice erau aproape, lângă *Corso Porta Romană*.

— S-a întâmplat ceva, domnule? Unde locuiţi?

— Şi de ce trebuie să vă spun? răspunse el acru.

Cel mai rău era faptul că nişte trecători fără ocupaţie îi auziseră şi gardianul se simţi încurcat. Era tânăr şi nu tolera insultele; trebuia să se facă respectat. Replică energic:

— Fiindcă sunt o autoritate.

„Acum o să mă prindă mucosul ăsta care trebuia să fie pe front?”, se gândi bătrânul şi răspunse sarcastic:

— Autoritate? A cărui guvern?

Gardianul, descumpănit, se enervă şi deveni şi mai insistent. Corul curioşilor crescu şi gardianul îl duse până

la urmă pe bătrân la un telefon, de unde îşi consultă superiorii, fără ca bătrânul să îndrăznească să fugă fiindcă fuga l-ar fi trădat şi, în plus, sângele pierdut din ultima rană îi slăbise forţele.

„O să fac pe prostul”, hotărî în timp ce gardianul îl ţinea pe loc, aşteptând o maşină de patrulă. „E uşor, romanii ăştia cred că toţi ţăranii sunt proşti… Romani, da, deşi gardianul spune că suntem în Milano, ca să mă zăpăcesc şi să cânt… N-or să scoată nimic de la mine, mai ales acum”, concluzionă satisfăcut, fiindcă distrusese probele, profitând de telefonul gardianului pentru a-şi arunca discret actul de identitate într-un canal.

De asta nu găsiră nimic atunci când, la sediul de poliţie, nu vru să-şi spună numele, şi fu percheziţionat zadarnic. Din nefericire, bătrânul nu avu răbdare să-şi joace rolul de prost, fiindcă sergentul pretenţios care îl interoga îl scoase din răbdări.

— Nu mă înşeli, trădător fascist… îi scăpă, în cele din urmă. Da, trădător, deşi porţi uniformă italiană… Hai, informează-ţi stăpânul, neamţul ascuns aici. Să iasă! Nici Gestapoul n-o să mă facă să mărturisesc ceva!

Evident, era un bolnav, gândi sergentul. Sau poate se preface, ca să ascundă ceva mai grav? îl închise într-o sală de aşteptare şi deliberă cu copistul, fiindcă comisarul ieşise cu o treabă. Ce să facă? Să înceapă cu telefoanele obişnuite la ospiciu, clinici şi spitale?

— Ascultă, sergent! N-o să scoatem ceva de la acest profesor Buoncontoni? sugeră copistul, care găsise cartea de vizită în geantă. „Etnolog”, spune… Poate că e specialistul care îl îngrijeşte.

Din fericire, profesorul era acasă. După datele personale, îl identifică rapid pe bătrân. Nu, nu era un delincvent, niciun simulator; avea anumite pierderi de memorie. Nu le putea da adresa, dar o cunoştea Valerio Ferlini, fiul avocatului, şi le dădu numărul de telefon. Dacă nu-i găseau familia, profesorul se declară dispus să-l ia pe bătrân de la comisariat şi să răspundă pentru el.

Mulţumită lui Valerio, sergentul reuşi în cele din urmă să vorbească cu Renato la fabrică şi să-i ceară să vină cât mai repede. Între timp, îi oferiră bătrânului o cafea şi nişte biscuiţi; numele lui Domenico Ferlini, asul tribunalelor, cântărea mult la comisariate şi fiul avocatului vorbise foarte tăios în favoarea bătrânului.

„Asta ca să mă înmoaie”, se gândea bătrânul privind gustarea de pe masă şi întrebându-se dacă era vreun drog în cafea, în cele din urmă se hotărî s-o bea: „Ăştia nu-s atât de ştiinţifici. E trucul dintotdeauna: mai întâi fineţurile, apoi loviturile… Atâta-mi părea rău, că trebuie să petrec noaptea închis. Cred că aveam o misiune în noaptea aceasta… Da, sunt sigur, o misiune de noapte, dar care?… Dacă mă reţin nu pot acţiona. Dacă mi-aş putea aminti!… E sigur că m-au trădat, fiindcă n-am făcut nimic ca să trezesc bănuieli. Cred că doctorul a fost, fiindcă nu l-am lăsat să mă evacueze… Nu, acum ştiu, m-a trădat spioana! Da, spioana germană, aceea cu ţâţele mari! Care s-a prezentat cu pretextul de a… care era?… Da, să aibă grijă de… a, de Brunettino!”

Numele magic risipi confuzia din mintea bătrânului şi restaură ordinea. Asta era misiunea lui nocturnă: să-l protejeze! Atunci, trebuia să iasă repede, fiindcă pe fereastră se vedea lăsându-se seara de primăvară!

Bătrânul se ridică, îşi luă pălăria, bătu la uşă şi, cum nu-i deschideau, spuse:

— Deschideţi, vă rog, ştiu, îmi amintesc, vă spun tot! Deschideţi, mă numesc Roncone Salvatore, locuiesc în casa fiului meu, *viale Piave*, şi mă cunoaşte profesorul Buoncontoni!… Da, şi senatorul Zambrini, Zambrini! Deschideţi, vă rog, sunt…

Uşa se deschise şi apăru Renato, care îşi îmbrăţişă tatăl, în gardian stătea în umbră.

— Eşti bine, tată?

— Normal!… Sper că nu te-ai speriat; nu mi s-a întâmplat nimic, bombăni cu vocea mişcată. Nu e atât de uşor să mi se întâmple. Numai că oamenii ăştia sunt atât

de bănuitori, şi le place să te umilească. Dar până la urmă aveau să-mi dea drumul.

Gardianul se retrase discret. Renato nu spuse nimic şi ieşi cu tatăl său, înmânându-i geanta care îi fusese înapoiată. Ieşind, îşi ceru scuze de la sergentul care, înainte de a-i da drumul bătrânului, îl mustrase pentru neglijenţa de a lăsa să iasă un bolnav mintal fără documente de identitate. Din fericire, numele Ferlini, chiar dacă amestecat indirect, facilitase soluţionarea cazului.

Ieşiră amândoi pe stradă. Gardianul care deschisese uşa îi spuse sergentului:

— Aţi auzit? Se pare că era prieten şi cu senatorul Zambrini… Şi nu părea o persoană importantă.

— Nu te încrede în aparenţe, îl sfătui superiorul. Era ca o capră şi eu însumi aş fi spus că e un coate-goale… Să nu-i crezi niciodată atât de uşor pe cei care trec pe aici.

În timpul drumului spre casă, Renato vorbi doar despre lucruri neînsemnate, de teamă să nu-şi supere şi mai mult tatăl. Dar greşea: bătrânul nu era supărat, din contră. Îşi trăia bucuros triumful, fiindcă ieşise dintr-un comisariat ca întotdeauna: fără să se lase descusut. Nu scoseseră nicio vorbă de la el şi, ceea ce era mai important, copilul era în continuare în siguranţă, fiindcă avea să se întoarcă lângă el în noaptea aceea, protejându-l de orice pericol în noua poziţie câştigată.

Piatra cioplită era mister şi strigăt tăcut. Două siluete omeneşti se năşteau, mureau. Dalta nu le crease până la capăt: de aceea se creau ele singure în continuare. Bărbatul dezbrăcat era leşinat, femeia cu mantie îl susţinea. Cu braţe iubitoare, cu chipul disperat… Cât de bine o înţelegea Hortensia, adusă de bărbatul ei în faţa acestei sculpturi!

— Aici sunt; uite războinicii mei! exclamă bătrânul. Nu-i aşa că nu sunt o *Pieta*?… Dar ce statui! Ce tip, Michelangelo ăsta!

Desigur, pentru Hortensia o *Picta* fusese întotdeauna o imagine diferită: dragoste rănită, afecţiune îndurerată.

Cu toate acestea, spre mirarea ei, în această sculptură văzu întrupată propria ei atitudine faţă de bătrân. Nicio altă reprezentare nu i-ar fi putut produce atâta durere, fiindcă aşa păşeau ei împreună prin viaţa care le rămăsese şi aşa se văzuse în ziua aceea, susţinându-l în faţa oglinzii de la dulap. I se sfâşia inima, dar se simţea şi mângâiată, văzând patetismul iubitor al statuii, interpretat de bătrân ca eroism războinic şi arătat Hortensiei lui în Joia Mare. Hortensiei lui, da, fiindcă era deja a lui: o convinsese şi aveau să se căsătorească după terminarea actelor.

— Ai rămas cu gura căscată, nu-i aşa?

— Nu mă aşteptam… în plus, am crezut că mă aduci să văd etruscii aceia care-ţi plac.

— Dar nu au aici în Milano!… Dar asta merită. Asta… Da, Michelangelo ăsta avea talent!

Nu ştiu să spună mai mult, dar strânse pumnii, încreţi fruntea, îşi concentră privirea.

— Aşa sunt etruscii?

— Din contră! Ăştia se luptă şi etruscii trăiau. Dar cu acelaşi curaj!

La ieşirea din muzeu ridică privirea. Ochii i se umplură de un cer azuriu şi senin; un vânt călduţ le sărută feţele. Soarele întindea umbre jucăuşe sub copaci, dansând la picioarele faţadelor. În autobuz, respirând mireasma Hortensiei şi simţindu-i mâna moale în pumnul lui osos, bătrânul povesti vesel ultima lui ispravă.

— Brunettino e salvat! Pentru totdeauna!… Ţi-am povestit deja, nu? că Andrea s-a predat; a promis că nu-l mai închide… Păi, în orice caz, eu am făcut ce trebuia. Nu am avut niciodată încredere în salvatori, ca acel Mussolini cu poveştile lui! Nu, numai tu singur te poţi salva. De aceea, l-am învăţat pe Brunettino să deschidă uşa sprijinind un scaun de perete, fiindcă nu ajunge la clanţă. Se caţără pe scaun şi ajunge, îngeraşul meu! A reuşit din prima, e foarte isteţ!… Acum nu mă deranjează să merg la spital; copilul a început deja să se apere singur. În plus, o să fii şi tu.

Apoi, în capela Sfântului Cristofor, în timp ce se ruga, Hortensia privi tabloul, văzând în el fotografia bărbatului cu Brunettino în braţe; imaginea aceasta mişcătoare imortalizată pentru ea în locul cel mai sfânt din dulapul ei, fiindcă nu voise s-o înrămeze şi s-o vadă toată lumea. Între timp, bătrânul se gândea că în doi se ajungea mai uşor la malul celălalt. „Hortensia şi cu mine trecând împreună râul, alături, cu Brunettino aşezat pe braţele noastre înlănţuite şi cuprinzându-ne gâtul cu mânuţele lui”. Şi se emoţionă repetând: „Aşa, aşa, unul lângă celălalt”.

Hortensia se întoarse spre el:

— Îţi aminteşti de ziua în care am venit aici prima dată?

— Da, după ce l-am văzut pe Sfântul Francisc. Cum să nu-mi amintesc? De asta ne vom căsători aici. Dar preotul trebuie să fie un antifascist, ca acel don Giuseppe care m-a ascuns în clopotniţă, sărmanul, şi a ţinut predica aceea.

(Don Giuseppe îl chema, îşi amintise chiar acum numele uitat.)

Totul fu hotărât, deşi Hortensia avusese unele reţineri. Veniră destul de repede şi actele bătrânului, aduse de Ambrosio. Bătrânul era entuziasmat când îşi imagina neplăcerea ginerelui, care avea să se trezească cu o soacră la care nu se aştepta, şi se bucura anticipat la gândul că va intra în sat cu femeia aceasta splendidă… Dar esenţialul era ea, Hortensia, care îi dăruia viaţă lui şi avea să-i dăruiască viaţă şi lui Brunettino, fiindcă, deşi începuse să se apere singur, avea nevoie de o femeie. Părinţii lui îl îngrijeau, desigur, dar cum să-l înveţe Andrea un lucru pe care nici nu-l bănuia? Ca să nu i se întâmple copilului ceea ce i se întâmplase lui! Ca să nu piardă nimic şi să ştie să ghicească femeile de la început!

— Aşa că o să fii bunica lui şi o să-l înveţi după aceea, continuă. Copilul are nevoie de tine.

— Şi tu, tu nu ai nevoie de mine? replică ea, prefăcându-se supărată.

— Oare nu ştii? răspunse el indignat.

— Bineînţeles că ştiu, prostule, dar vreau s-o spui!

— Păi ţi-am spus deja.

Hortensia se întoarse la rugăciunea ei, după ce savură cuvintele bătrânului: „Ne vom căsători aici”. Da, totul fusese spus. Ea nu avea nevoie de nuntă, ea era ca şi căsătorită. Ce nevoie mai era de ceremonie? Dar el îşi făcea atâtea iluzii!

Când se întoarseră la apartament – ce vesel era salonaşul în lumina zilei! – intrară în bucătărie să pregătească nişte macaroane bune, ca acasă. Ca în Amalfia sau ca în Calabria? Discutară râzând, dacă vinul acela era mai bun, dacă să coboare să cumpere ceva dulce, dacă ea avea să poarte la nuntă *concerta*: podoaba de nuntă de la Roccasera, inelul cu *brillocu*, cerceii, colierul şi brăţara… Pe acoperişul din faţă uguiau veseli nişte porumbei şi ea le aruncă câteva firimituri.

În sufragerie, după ce se goliră farfuriile, bărbatul privi în jurul lui. Peisajul din Amalfi, mandolina, plantele exuberante în ghivecele curate… Ce linişte! Ca în prima zi.

„Dar, unde e poza lui Tomasso?… Dispăruse, ca şi Dunka… Femeia asta se gândeşte la toate… Da, ca şi Dunka, a devenit istorie”, repetă bătrânul. Fu cuprins de un fior călduţ, care îl ridică de pe scaun şi îl apropie de femeia care strângea masa.

— Dar, Bruno, ce faci? exclamă ea, simţindu-se prinsă de mijloc.

Buzele celelalte o sărutau şi atunci simţi şi ea emoţii de demult. Râse fericită, fugind.

— Ce nebun eşti!… Haide, haide, fă-ţi siesta, văd că eşti foarte războinic şi trebuie să te odihneşti.

Da, războinic; demult nu mai primise un asemenea sărut. „De parcă s-ar fi predat şi celălalt duşman, Rusca!… Vise. Ultimele ei muşcături nu mai aveau leac”.

— Bine, dar te culci şi tu.

Hortensia se alarmă şi se întristă sub privirea încă virilă. „Şi nu mai sunt bună de nimic!”, se jelui, gândindu-

se la corpul ei. Bătrânul nu admitea reţineri.

— Nu te împotrivi. Nu e pentru prima dată!

— Atunci eram bolnavă!

— Nu ai încredere în mine?

Pentru o clipă, fu cuprins de bucurie. Şi continuă:

— Femeie, nu mai suntem tineri. Nu-ţi fă iluzii, ţi-am mai spus… Şi patul e cel mai bun loc în care un bărbat şi o femeie pot să fie împreună.

Cuvinte şi tăceri în penumbra primăvăratică a dormitorului, cernută de perdelele imprimate. Întinşi unul lângă celălalt sub cuvertură, pe jumătate dezbrăcaţi, cuvintele era ca nişte stele în crepusculul fiecărei zile, tăciuni roşiatici ai unui foc liniştit, misterios împărtăşite. Şi tăcerile cântau totul, erau viaţa întreagă a fiecăruia, reînviată, reconstruită şi cerând viaţa celuilalt ca să fie completă; erau existenţele lor, îmbrăţişându-se într-o împletitură de temeri şi speranţe. De asta, după fiecare tăcere răsăreau revelaţii:

— Am fost geloasă pe Dunka până alaltăieri, mărturisi în şoaptă Hortensia, şi încă şi acum…

Bărbatul avu un atac de fanfaronadă:

— Şi pe celelalte nu?

— Ştiu că ai avut multe, dar Dunka te-a avut pe tine… Cel puţin în măsura în care te-ai lăsat.

— Tu mă ai întreg, predat complet, fără condiţii… închipuie-ţi că nu mă ruşinez să stau în pat cu o femeie, fără s-o ating. Vezi cât m-am schimbat!… Cu ea a fost invers: m-am bucurat de ea, fără să mă gândesc că era mai mult!

Impulsivă, Hortensia se ridică într-un cot, oglindindu-şi toată convingerea în ochi:

— Să nu-ţi pară rău! I-ai dat ce voia! „Animalul magnific”, cum ai spus. Ceea ce ea nu cunoscuse niciodată.

Lăsă cuvintele să pătrundă în bărbat şi continuă:

— Uită: totul a fost cum trebuia să fie. Dacă voia tandreţe, putea să-l ia pe David, dar l-a respins… Da, i-ai dat tot ce aveai. Numai acum ştii că poţi să dai mai mult.

„Numai acum”, medită bărbatul. „Şi ce s-a întâmplat acum? Milano. Adică ea şi copilul: nu există altceva în Milano”.

— Da, acum ştiu. Mulţumită ţie.

— Mulţumită lui Brunettino.

— Cele două iubiri ale mele.

— Una. Tu eşti cele două iubiri. Tu, care le oferi.

Altă tăcere vastă.

„Eu, care mă dăruiesc”, se gândi bărbatul: ceva complet nou în mintea lui, ceva recent născut în aceste săptămâni.

Se bucură simţindu-se privit de sus, deşi nu îi plăcuse niciodată. Savura faţa aceasta de deasupra, pieptul care îl domina, decolteul prin care se vedea curba unui sân rotund, aplecându-se spre el.

Îl contemplă fascinat. Şi se gândi la un lucru la care se gândise mereu: „Ce putere are carnea de femeie? Rotundă şi albă ca luna, despre care se spune că ridică marea”.

— Ce putere are carnea de femeie? se auzi. Pronunţase cu voce tare, fără să-şi dea seama.

— Aceeaşi cu cea a bărbatului, şopti ea aprinsă, simţind mâna care îi atingea uşor pieptul şi auzind suspinul adânc.

O nouă tăcere, dar cum vorbeau atingerile!

— Nu-ţi pare rău că ai în patul tău o carne moartă deja?

— Moartă? protestă ea cu iubire absolută. Vie! Oare carnea asta nu simte mângâierea mea?... Ce păr ai pe piept, ce cârlionţi aspri, care se încâlcesc şi-mi prind degetele!... Şi dedesubt e inima ta, inima care vorbeşte, care îmi strigă: sunt vie!

O tăcere mai mare, mai înaltă, învăluind ecoul vocilor, apăsările delicate, recunoaşterile iubitoare. În amurg se auzi o jelanie virilă, îndurerată:

— Cât aş da să ştii cum am fost eu cândva! Dacă aş putea...

Mâna feminină lăsă pieptul păros şi un deget ferm pecetlui buzele prea exigente:

— Taci. Nu cere mai mult de la viaţă.

Şi repetă, ascunzându-şi neliniştea neprevăzută:

— Nu cere mai mult… Ca să nu se rupă!

Desigur, trebuia să lase totul aşa, să se bucure aşa. Ea stătea în continuare sprijinită pe cot. „Doamna etruscă”, îşi aminti bătrânul. Dar nu deasupra unui sarcofag. Patul era un ocean liniştit, în care trăia mareea amanţilor. Libertatea măreaţă de a te dărui! Bărbatul nu mai era încătuşat de umbra Dunkăi, nici măcar – mulţumită Hortensiei – de durerea celor pierdute odată cu ultimele muşcături ale Ruscăi. Senin înaintea porţii pe care avea să treacă în curând, fiindcă ştia să învingă destinul. Apărându-se cu ceea ce nu putea fi distrus: momentul prezent. Trăind momentul în tot abisul lui.

Între timp ea, ştiind ce ştia, simţea cum izbucneau înăuntru, inundându-i pieptul, nişte lacrimi pentru el, pentru ea însăşi. I-ar fi plăcut să-l cuprindă iar în braţe, să fie acea *Pietà* din oglindă – era atât de uşor Brunettino al ei! – … Dar el şi-ar fi dat seama.

Se stăpâni şi se refugie şi ea în clipa pură. „De nu s-ar rupe!”, se rugă.

Printr-o manevră abilă, maşina ocoli un camion care era obligat să-i cedeze trecerea.

— Cum conduci, Andrea!

Aceasta îşi întoarse un moment privirea şi zâmbetul spre Hortensia.

— Şi tu, cum cumperi!

— Am fost vânzătoare… Dar fetele astea de acum de la *Rinascenza* nu ştiu meserie. Nu fac decât să te conducă la casă. În schimb, ce plăcere e să alegi cu ajutorul unei profesioniste! Sau, invers, să oferi mărfurile unei cumpărătoare pricepute. Ce mult îmi plăcea să fac asta, pe vremea mea.

Fără îndoială, fiindcă în după-amiaza aceasta Andrea se bucurase la cumpărături de bunul gust înnăscut al

Hortensiei şi de priceperea ei de a obţine calitate la cel mai bun preţ. La „promoţii”, mâna ei se cufunda în maldărul de lucruri ca un pescăruş în mare şi ieşea cu un chilipir autentic.

În timp ce urmărea atentă traficul, Andrea se întreba cum se putuse îndrăgosti de socrul ei femeia aceasta atât de înţeleaptă şi, într-un anume sens, atât de rafinată în simplitatea ei. Nu nega calităţile bătrânului, dar era atât de deranjant! Cum reuşise să inspire atâta afecţiune? Nu datorită banilor, recunoscu Andrea amintindu-şi că atunci când vorbiseră amândouă despre nuntă pentru prima dată, Hortensia o asigurase răspicat că nu va accepta moştenirea.

— Nicio liră, afirmase. Vreau numai lucrurile lui personale, cele pe care l-am văzut folosindu-le: pătura, briceagul…

Hortensia nu putuse continua, fiindcă izbucnise în suspine.

Nu, nu era pentru bani, repetă Andrea. În schimb, fata era supărată, fiindcă se gândea la moştenire. Ce fată vulgară! Nu semăna cu mama.

— O să fiu naşă, dacă tot se încăpăţânează, îi declarase dispreţuitor Andreei în taină, dar mama mea trebuie să fie nebună ca să se închidă cu un moşneag într-un sat de la mama dracului, fără nicio compensaţie.

Andrea înţelesese decepţia acestei fete. Ar fi pierdut şi ea, dacă Hortensia ar fi vrut moştenirea. În orice caz, cum „satul de la mama dracului” corespundea cu amintirile ei, Andrea se întreba mereu care or fi fost farmecele bătrânului. Fusese băiat frumos, fără îndoială, dar acum se trecuse, şi nu era nici cult, nici rafinat, nici… Dacă nu era cumva vorba de vitalitatea lui! Asta era; în ultimele zile îi uimise pe toţi, umblând mereu după acte şi hârtii. Ambrosio, recent sosit din sud ca să fie naş, se recunoscu obosit şi invidie energia bătrânului care discuta cu funcţionarii, mai ales în biroul episcopului. Micul preot de la intrare se temea de el.

Şi Dalanotte se arătă surprins, când Andrea se duse singură să-l consulte în privinţa nunţii proiectate.

— La acest nivel al bolii, oricare altul ar fi întins în pat, dar fibra lui, spiritul, dacă preferaţi, sau ce-o fi, e mai puternic şi îl susţine… Lăsaţi-l, lăsaţi-l să se căsătorească: iluziile pe care şi le face îl ţin pe picioare. După aceea… sunt sigur că totul o să fie mai rapid, dar e mai bine pentru el. Da, mult mai bine.

Andrea îşi amintea şi acum cât fusese de surprinsă auzind vocea medicului la încheierea acelei fraze, dintr-odată melancolică, îndurerată, lipsită de profesionalism. De parcă ar fi fost afectat, dar de ce?

În drum spre *viale Piave*, maşina intră pe strada *della Spiga* şi, la colţul cu *Borgospesso*, Hortensia îşi întrerupse meditaţiile referitoare la marile schimbări care interveniseră în vânzări.

„Cred că m-am schimbat eu mai mult”, îşi spuse trecând pe sub balconul ei. „Mă vedeam definitiv singură în apartamentul ăsta şi acum îl închid şi mă duc în sud, şi pe deasupra cu un bărbat, un nepot, altă familie… Ce surprize îţi face viaţa! Acum câteva săptămâni n-o cunoşteam pe femeia asta care mă duce cu maşina, nici nu-l văzusem vreodată pe Renato… Renato, dacă mi-ar fi dat Dumnezeu un fiu ca el! Ce bine ne înţelegem, ce multă încredere are în mine! Mi se pare că îi cunosc mama; auzindu-l cum vorbeşte ca un fiu, mă simt aproape sora ei… Vai, Bruno, ce putere ai! Cum ne-ai înlănţuit pe toţi! Şi nimeni nu poate discuta cu tine, încăpăţânatul meu! Singura soluţie e să te urmăm, ne farmeci pe toţi!… Şi Brunettino al tău, Brunettino al nostru… Are caracterul tău, îţi aparţine. Să vezi când o să crească!…”

Ieşiră de pe strada *della Spiga* prin *Porta Venezia* şi apoi Andrea se îndreptă spre casa ei prin *via Salvini*. Trecând prin faţa uşii magazinului, Hortensia îşi aminti de prima zi în care intrase aici împreună cu bărbatul ei. Ce pătrunzător o privise femeiuşcă aceea frumoasă, doamna Maddalena! O privire care vedea totul. Hortensia nu

zâmbise, cunoscând prea bine poveştile ei de amor, fiindcă văzuse în ochii aceia invidia şi ciuda că nu avea un Bruno.

Dar când ajunse acasă nu se mai gândea la asta. Intră cu un zâmbet provocat de altă imagine: un băiat ca Renato, dar cu energia vitală şi graţia virilă a bunicului în tinereţe.

În timp ce Andrea deschidea uşa, viitorul băiat alergă ţipând şi întinzând braţele spre Hortensia.

— Te iubeşte mai mult decât pe mine, comentă Andrea, încântată totuşi de această dragoste, fiindcă aştepta ajutorul Hortensiei în creşterea lui.

— Nu spune asta; nu e adevărat, răspunse Hortensia ridicându-l pe Brunettino şi aşezându-l pe braţul ei. Eu sunt noutatea. Dacă ar trebui să aleagă, ai fi întotdeauna mama, ştii prea bine.

— Nu, nu ştiu, răspunse grav Andrea. Mama mea a murit înainte să împlinesc trei ani.

Hortensia o privi şi înţelese multe lucruri.

Cu braţul liber o prinse pe Andrea de mijloc, în timp ce simţea braţele copilului înconjurându-i gâtul.

„Bărbatul meu e Brunettino al meu”, se gândi Hortensia mişcată, „şi, în schimb, tu, copilul meu, îngeraşul meu, eşti deja Bruno al meu, îmbrăţişându-mă… Te iubesc pentru el, iar pe el îl iubesc pentru tine. Aş vrea să te văd aşa cum a fost el şi apoi poţi să-mi închizi ochii!”

Zambrini petrecea câteva zile în Milano cu nişte treburi ale partidului şi, mulţumită lui Dallanotte, reuşise să se întâlnească cu bătrânul la o gustare într-o *trattoria* de felul celor care-i plăceau senatorului, mereu duşman al marilor hoteluri în care îl cazau întotdeauna. Îi însoţea Ambrosio, care sosise cu crenguţa lui verde în gură, şi cei trei partizani îşi amintiră de vremurile bune savurând cafeaua de după masă.

Evocară clipele dificile şi loviturile norocoase, cu momentele lor triumfale. Discutară prieteneşte despre comunismul lui Zambrini, dar fură de acord apreciind degenerarea ţării şi a tineretului, în contrast cu

entuziasmul popular din patruzeci şi cinci. La urmă, bineînţeles, terminară vorbind despre viitoarea nuntă şi Zambrini regretă că nu putea asista.

— Ceva fantastic, concluzionă Ambrosio. Un lucru la care nu se aştepta nimeni, ca să încununeze triumful. În sat au rămas toţi cu gura căscată. Cu asta şi cu luptele lor pentru pământ, cei din neamul lui Cantanotte au rămas fără prieteni! îi ai pe toţi în buzunar, Bruno; nici nu-ţi închipui! Chiar şi cuvioasele au început să se gândească că te-ai convertit la o viaţă creştinească! Se roagă pentru tine, desigur! mai ales una pe care-ai dus-o în pădure când era fată!

Râseră.

— Ştii ce mă enervează? adăugă. Că nu te însori în Roccasera. Mare nuntă pierdem!

— Ca să mă însor în altă dioceză mi-ar trebui mai multe hârtii, se scuză bătrânul.

Apoi contraatacă:

— Pe deasupra, nu am chef să mă binecuvânteze preotul din Roccasera! Sau ţie îţi cade bine cuviosul ăla?

Bineînţeles că nici lui Ambrosio nu-i plăcea.

— Căsătoreşte-te cum vrei, omule, interveni Zambrini. Nunta ta e a ta… Asta e, pregăteşte-te să auzi clopotele…

Bătrânul zâmbi, de parcă i-ar fi oferit un cadou frumos.

— Am încărcat deja *lupara* cu gloanţe. Chiar şi cu sare, dacă apare vreun neobrăzat. Sunt de acord cu clopotele: aşa se face când se căsătoreşte un văduv şi, pe deasupra, departe de sat. Dar clopote aşa cum trebuie. Nu admit nicio glumă deplasată pe seama soţiei mele!

— N-o să trebuiască să tragi, Bruno, îl asigură Ambrosio. Nimeni nu-ţi vrea răul în sat acum.

— Sau nimeni nu îndrăzneşte să spună, se lăudă bătrânul.

— Aşa e, nu îndrăznesc.

Bătrânul ridică din umeri, dispreţuitor. Apoi i se

adresă lui Zambrini, cu expresie solemnă:

— Tu crezi că sunt nebun, Mauro, fiindcă nu mai am mult de trăit. Ţi-o fi spus deja Dallanotte. Desigur, e un om bun.

— Da, mi-a explicat. Şi mi-a spus şi că te invidiază, fiindcă el nu-şi mai face iluzii… Nu eşti nebun, Bruno, ci foarte încăpăţânat. Eu te înţeleg.

— Şi bine face! sări Ambrosio. Îţi spun eu, fiindcă o cunosc pe Hortensia. Dacă ai vedea-o, Mauro!… Femeie care are nevoie de un bărbat… Dacă nu te însurai tu cu ea, o ceream eu! concluzionă singuraticul Ambrosio, arătându-i bătrânului strâmbătura lui de demult.

— Nu te băga: mă iubeşte pe mine, se lăudă bătrânul, adresându-se în continuare lui Zambrini. Aşa că, ştii? în vara asta, cu Hortensia şi Brunettino acasă la mine, o să trăiesc în fiecare oră mai mult decât trăiesc milanezii într-un an… Brunettino! în ziua în care o să-mi spună *nonno* o să dau un ospăţ, am aşa un chef să-l aud!… Şi e aproape, aproape: o să am timp, înainte de culesul castanilor.

Tăcu un moment şi continuă grav:

— Da, o să am timp; în sat o să-şi dea drumul… Şi în plus, după aceea… După aceea, mă înţelegi, Mauro…

Coborî vocea, aplecă fruntea spre tovarăşii lui şi zâmbi viclean, mândru de strategia lui vitală:

— După aceea Brunettino, îngeraşul meu, comoara mea, o să aibă cea mai bună bunică din lume, femeia care o să-l facă bărbat.

Bătrânul se îndreptă în tăcere, imaginându-şi-o mai bine pe Hortensia crescând copilul. Da, instalată în camera lui, pe canapea, primind vizita nocturnă a îngeraşului alb şi luându-l în braţe ca să-i vorbească despre bunicul lui Bruno. Ca să-i povestească cum era şi cât, cât de mult îi adora pe amândoi.

Îngeraşul alb apăru în uşa întunecată şi ridică braţele spre cer. Mirat că nu era ridicat la pieptul bătrânului, ca în fiecare noapte, pronunţă câteva silabe în limbajul lui misterios şi făcu câţiva paşi spre pat.

Bătrânul deschise ochii şi percepu prezenţa luminoasă. Se ridică – de ce era atât de obosit azi? – şi luă îngerul în pat, aşezându-l lângă el.

— Sunt treaz, copilul meu, te aşteptam… Vino, urcă în maşină, ieşim. E stricată, dar mai merge. E Lancia confiscată de la marchiz, cine-ar fi zis, după cât se lăuda el cu ea!… Aduci veşti, nu-i aşa? Nu mai trebuie să mi le spui. Le ştiu, pe munte urcă repede ştirile, mai ales cele bune. Se duc la vale, o să biruim, îngerul meu!… I-au întors spatele lui Mussolini; se simt pierduţi. Fug ca nişte şobolani. Cei din Cosenza îi aruncă pe nemţi în mare şi ei nu mai pot rezista. David le-a furat trenul şi i-a lăsat fără muniţii… Fericitul David, acum îşi vindecă rănile la Rimini! Cu Dunka, a câştigat-o pe dreptate!… Ce mare e lumea acum! Vezi, mergem cu maşina, ca generalii. S-a terminat cu mersul prin pietre, din hăţiş în hăţiş. S-a terminat cu încercuirile, cu poziţia noastră, îţi aminteşti? Nu va mai fi niciodată!… înainte, pe roţi, să coborâm muntele! Bineînţeles că trebuie să fim atenţi; se poate să mai fie trăgători, fascişti disperaţi… Dar gata! Nu mai contează, sunt pierduţi!

Copilul îşi apropie trupul de pieptul bătrânului, căutând braţele primitoare din fiecare noapte.

— Îngerul meu, împungi ca Lambrino!… Şi ce viteaz eşti! Atât de mic şi mă tragi spre tine… Dar cred că ţi-e frig; trebuie să te păzeşti de răceală… Nu-ţi fă griji, te acopăr eu.

Bătrânul luă pătura întinsă pe picioarele lui şi înveli în ea copilul, care bombănea şi agita frenetic mânuţele, respingându-l:

— *Na*, *na*, protesta el.

Bătrânul râse şi îl strânse în braţe.

— Ai dreptate; e mai bine aşa, lângă mine. În braţe, de asta ai bunic… Cum să nu te îmbrăţişez! Sunt puternic, nu mă obosesc, şi mai ales în maşină. Dacă e război, să vină gloanţele!… Dar nu te speria, se face ziuă. E ora atacurilor prin surprindere. Locul ăsta e bun pentru aşa

ceva; trecem prin crângul de castani. Uită-te, îl recunoşti, nu? Ţi-am vorbit de atâtea ori despre el! Ce frumuseţe!... Periculos, poate ascunde pe cineva. Sau o capcană: un cablu de la un copac la altul, ţinând o grenadă, şi dacă îl atingi nu mai ştii nimic... Uite că se luminează, o să ieşim din pădure. După colţ, o să vedem satul... Acum îl vezi? îl vezi? Turnul bisericii: la stânga e casa mea! Vezi umbrarul?... Roccasera, Roccasera mea!... Trăiască!... A, semnalul!

În curte se luminase o fereastră. Obosit, dar impulsionat de excitarea lui, bătrânul se ridică în picioare pe pat, cu copilul în braţe.

— Semnalul! înainte!... Şi trâmbiţa, o auzi? Cântă, să cântăm cu toţii! E cântecul partizanilor!

Vocea tremurătoare lansă în tăcere imnul războinic. De la altă fereastră invizibilă, răsări în aer o săgeată de lumină. Bătrânul se opri din cântat şi izbucni bucuros:

— O rachetă!... E Ambrosio, e nebun după rachete!... E Ambrosio, Roccasera e a noastră!

Urmă un extaz tăcut.

Dintr-odată, povara lui dulce i se păru infinit de grea şi bătrânul n-o mai putu susţine. „Ca Sfântul Cristofor”, se gândi, în timp ce în piept îi pătrundea o suliţă, o contracţie feroce care îi smulgea braţul. Căzu în genunchi pe pat, dând drumul copilului.

— M-au lovit, fiule; un fascist ascuns... Dar nu te teme; eşti cu Bruno... Cu Bruno!... Şi eu am întotdeauna noroc cu gloanţele... O să ajungem în curând şi Hortensia ne aşteaptă. O să aibă grijă de tine cât mă vindec eu... O iubeşti deja şi acum e bunica ta, ştii? Cea mai bună din lume!... Nu te speria, comoara mea; o să te duc în braţele ei...

Ca să scape de durere, se lovi atât de tare cu pumnul în piept, încât punguţa cu amulete, cu cordonul rupt, căzu pe pat.

— Blestemat trăgător! mugi. Dar mugetul se stinse într-un horcăit stins.

Se aşează cu spatele sprijinit de pernă. Murmură:

— Abia văd… Soarele… Mă orbeşte, după ce am ieşit de la umbră…

Tăcu ca să-şi economisească forţele, dar mintea lui continua să lucreze, în timp ce durerea îi strângea în continuare pieptul într-un cerc de fier.

„Nimic, nu-i nimic… Ce bucurie cu rachetele! Câte scântei pe cer! Şi trâmbiţele, şi muzica! auzi?… Mă întorc cum voiam: victorios şi cu tine. Cu tine, îngeraşul meu!”

Copilul, neliniştit în noaptea aceasta atât de diferită, se târî pe pat spre bătrân. Se agăţă temerar de braţul deja paralizat şi se ridică în picioare, cu feţişoara lângă faţa bunicului, aşteptând, aşteptând… Dintr-odată, instinctul îi dezvălui prăbuşirea lumii, tenebrele goale. Aripile singurătăţii îi smulseră cuvântul auzit de atâtea ori:

— *Non-no*, pronunţă limpede, în faţa ochilor care îl căutau fără să-l vadă, dar care îl auzeau, inundaţi de bucurie. Şi repetă descântecul, chemarea de căţeluş pierdut: *nonno*, *nonno*. *Nonnol* în sfârşit, cântecul acesta ceresc!

Culori de dincolo de lume, luminile miilor de stele incendiară inima bătrână şi o conduseră spre această slavă, spre această măreţie, spre cuvântul insondabil:

NONNO!

Lui i se dărui pentru totdeauna bătrânul, invocând numele de copil pe care buzele nu mai reuşeau să-l pronunţe.

Copilul, descumpănit, scoase un geamăt. Dar se linişti mirosind în pătură braţele care îl legănau. Se înveli încrezător în cutele ei, în mirosul care reconstruia lumea dăruindu-i prezenţa bunicului, şi strigă, mândru de isprava lui, iar şi iar:

— *Nonno*, *nonno*, *nonno*, *nonno*!…

În timpul acesta, mânuţele lui se jucau cu amuletele.

Pe buzele bătrâne înflorise un zâmbet care se pietrifica puţin câte puţin, pe o culoare sângerie de teracotă veche.

Renato, atras de cântecul războinic şi de ţipetele copilului, îl recunoscu pe loc:

Zâmbetul etrusc.

3. Conform tradiţiei populare, catolicii nu făceau brad de Crăciun, ci un aranjament din figurine care întruchipau ieslea cu Pruncul, Maria şi Iosif.